

Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА ЦАРЬОВА

**ЕТНОКУЛЬТУРНА СЕМАНТИКА В ОБРЯДОВІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ
СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРОК**

МОНОГРАФІЯ

Дніпропетровськ – 2015

УДК 811.161.2'282'37(043.3)

ББК 81.431.1-723

Е 24

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол №3 від 25 листопада 2015 року)*

Рецензенти:

Глуховцева К. Д. - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології та загального мовознавства Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Коваленко Н. Д. - кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Царьова І. В.

Е 24 Етнокультурна семантика в обрядовій фразеології східнословобожанських говірок : монографія / І. В. Царьова. – Дніпропетровськ : Вид. «Інновація», 2015. – 258 с.

ISBN 978-966-8676-88-0
811.161.2'282'37(043.3)

У Д К

Б Б К 81.431.1-723

У монографії подано комплексний аналіз фразеології календарних і сімейних обрядів східнословобожанських говірок. За лексикографічними й етнографічними виданнями та на підставі самостійно зібраних за спеціальною програмою матеріалів представлено значний за обсягом емпіричний матеріал – 2000 обрядових фразеологічних одиниць календарного й сімейного циклу українських східнословобожанських говірок. Визначено етнокультурні антропоцентричні тенденції та виокремлено сучасні вектори дослідження обрядової фразеології. З'ясовано специфіку фразеологічної картини світу як мовної універсалії сучасної лінгвістики. Розкрито семантичні засади творення обрядових фразеологізмів календарного й сімейного циклу східнословобожанських говірок.

Книга призначена викладачам, аспірантам, студентам, науковим працівникам, культурологам,

фольклористам, етнографам, а також усім, хто цікавиться проблемами взаємозв'язку мови та культури.

© І. В. Царьова, 2015.

ISBN 978-966-8676-88-0

© Видавництво

«Інновація», 2015.

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	3
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	5
СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ.....	7
ПЕРЕДМОВА.....	10
РОЗДІЛ 1. Сучасні дослідження обрядової фразеології.....	16
1.1. Загальний стан вивчення обрядової фразеології.....	17
1.1.1. Обряд як основа матеріальної та духовної культури.....	17
1.1.2. Пріоритетні напрямки вивчення фразеологізмів у етнокультурній парадигмі.....	20
1.1.3. Вивчення обрядової лексики та фразеології: аналіз сучасних досліджень.....	30
1.2. Етнокультурні антропоцентричні тенденції та сучасні вектори дослідження обрядової фразеології.....	35
1.2.1. Антропоцентризм як особливий принцип дослідження в мовознавстві.....	35
1.2.2. Вектори дослідження обрядофразеології.....	39
1.3. Фразеологічна картина світу в сучасній лінгвістиці.....	47
1.3.1. Картина світу в сучасних наукових студіях.....	47
1.3.2. Фразеологічна картина світу як універсалія.....	50
Висновки до розділу 1.....	52
РОЗДІЛ 2. Семантична структура обрядових фразеологізмів	

календарного циклу східнослобожанських говірок.....	54
2.1. Обрядофраземи зимового циклу народних свят Східної Слобожанщини.....	56
2.2. Весняний комплекс обрядофразем східнослобожанських говірок.....	75
2.3. Літній період народного календаря Східної Слобожанщини.....	86
2.4. Етнографічна підоснова фразеологізмів осіннього циклу народних свят Східної Слобожанщини.....	97
Висновки до розділу 2.....	104
РОЗДІЛ 3. Семантичні засади творення обрядових фразеологізмів сімейного циклу в східнослобожанських говірках.....	107
3.1. Архетип як фразеотворчий чинник фразеологізмів родильного циклу.....	109
3.1.1. Допологовий період родильного обряду.....	112
3.1.2. Власне пологовий період родильного обряду.....	116
3.1.3. Період післяпологових звичаїв.....	120
3.2. Символ як структурно-семантична основа творення весільних фразеологізмів.....	126
3.2.1. Довесільний цикл східнослобожанського весілля.....	128
3.2.2. Власне весільний цикл східнослобожанського весілля.....	134
3.2.3. Повесільний цикл східнослобожанського весілля.....	146
3.3. Міфологема як складник творення фразеологізмів поховального циклу.....	149
Висновки до розділу 3.....	158
ВИСНОВКИ.....	161
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	172
Програма-питальник для збирання лексики та фразеології обрядів Східної Слобожанщини.....	191
Матеріали до словника обрядових фразеологізмів східнослобожанських говірок.....	198

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

блр. – білоруське

бойк. – бойківське

болг. – болгарське

бук. – буковинське

вол. – волинське

ВСТ – в а р і а н т н о - с и н о н і м і ч н а г р у п а

гал.-рус. – галицько-руське

гуц. – гуцульське

діал. – діалектне

закарп. – закарпатське

зхвол. – західноволинське

зхпол. – західнополіське

ККС – концептуальна картина світу

лат. – латинське

лемк. – лемківське

ЛСВ – лексико-семантичний варіант

МКС – мовна картина світу

н. п. – населений пункт

наддніпр. – наддніпрянське

наддністр. – наддністрянське

нижнаддніпр. – нижньонаддніпрянське

нсян. – надсянське
одес. – одеське
ОК – образний конкретизатор
ОКС – обрядова картина світу
ОФ – обрядова фразеологія
ОФО – обрядова фразеологічна одиниця
под. – подільське
покут. – покутське
пол. – польське
поліс. – поліське
полт. – полтавське
псл. – праслов'янське
рос. – російське
серб. – сербське
серб.-хорв. – сербохорватське
слвц. – словацьке
словен. – словенське
срдпол. – середньополіське
схпол. – східнополіське
ст. – степове
стсл. – старослов'янське
схст. – східностепове
ССМ – структурно-семантичні моделі
укр. – українське
ФКС – фразеологічна картина світу
ФО – фразеологічна одиниця
ФСВ – фразеосемантичний варіант
ФСГ – фразеосемантична група
ФСП – фразеосемантичне поле
ФСР – фразеосемантичний ряд

церк. – церковне

чеськ. – чеське

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

1. с. Демино-Олександрівка Троїцького району
2. с. Лантратівка Троїцького району
3. с. Сиротине Троїцького району
4. с. Багачка Троїцького району
5. с. Новоолександрівка Троїцького району
6. с. Тополі Троїцького району
7. м. Троїцьке
8. с. Розпасіївка Троїцького району
9. с. Вівчарове Троїцького району
- 10.с. Солідарне Білокуракинського району
- 11.с. Лозно-Олександрівка Білокуракинського району
- 12.с. Алексаполь Білокуракинського району
- 13.с. Шарівка Білокуракинського району
- 14.с. Танюшівка Новопсковського району
- 15.с. Новобіла Новопсковського району
- 16.с. Арапівка Троїцького району
- 17.с. Верхня Дуванка Сватівського району
- 18.с. Покровське Троїцького району
- 19.с. Новониканорівка Сватівського району
- 20.с. Нижня Дуванка Сватівського району

- 21.с. Маньківка Сватівського району
- 22.с. Просторе Білокуракинського району
- 23.с. Плахо-Петрівка Білокуракинського району
- 24.с. Гладкове Білокуракинського району
- 25.с. Попівка Білокуракинського району
- 26.с. Курячівка Білокуракинського району
- 27.с. Павлівка Білокуракинського району
- 28.с. Тимошине Білокуракинського району
- 29.с. Заводянка Білокуракинського району
- 30.с. Стативчине Білокуракинського району
- 31.с. Макартетине Новопсковського району
- 32.с.мт. Білолуцьк Новопсковського району
- 33.с. Можняківка Новопсковського району
- 34.с. Кам'янка Новопсковського району
- 35.с. Стельмахівка Сватівського району
- 36.м. Сватове
- 37.с. Свистунівка Сватівського району
- 38.с. Коноплянівка Білокуракинського району
- 39.с. Шовкунівка Білокуракинського району
- 40.с. Дем'янівка Білокуракинського району
- 41.с. Бунчуківка Білокуракинського району
- 42.с.мт. Білокуракине
- 43.с. Луб'янка Білокуракинського району
- 44.с. Заїківка Білокуракинського району
- 45.с. Олексіївка Білокуракинського району
- 46.с. Паньківка Білокуракинського району
- 47.с. Нещеретове Білокуракинського району
- 48.с. Лизине Білокуракинського району
- 49.с. Шапарівка Білокуракинського району
- 50.с. Лисогорівка Новопсковського району

- 51.с. Булавинівка Новопсковського району
- 52.с. Осинове Новопсковського району
- 53.с.мт. Новопсков
- 54.с. Бондарне Марківського району
- 55.с.мт. Марківка
- 56.с. Бондарівка Марківського району
- 57.с. Мілуватка Сватівського району
- 58.с. Бараниківка Біловодського району
- 59.с. Калмиківка Старобільського району
- 60.с. Верхня Покровка Старобільського району
- 61.с. Підгорівка Старобільського району
- 62.м. Старобільськ
- 63.с. Титарівка Старобільського району
- 64.с. Бутківка Старобільського району
- 65.с. Половинкине Старобільського району
- 66.с. Чмирівка Старобільського району
- 67.с. Веселе Старобільського району
- 68.с. Садки Старобільського району
- 69.с. Брусівка Біловодського району
- 70.с. Литвинівка Біловодського району
- 71.с.мт. Мілове
- 72.с.мт. Красноріченське Кременського району
- 73.с. Кам'янка Новопсковського району
- 74.с. Хворостянівка Старобільського району
- 75.с. Байдівка Старобільського району
- 76.с. Шульгінка Старобільського району
- 77.с. Штормове Новоайдарського району
- 78.с. Євсуг Біловодського району
- 79.с. Волкодаєво Новоайдарського району
- 80.с.мт. Біловодськ

81.с. Данилівка Біловодського району

82.с. Городище Біловодського району

83.сmt. Новоайдар

Неперевершеному Вчителю фразеології –

Ужченку Віктору Дмитровичу

присвячую

ПЕРЕДМОВА

Зміна структурної парадигми на сучасну когнітивну пожвавила контрастивні дослідження. Це зумовило розширення сфери зацікавлень маргінальної галузі мовознавства – етнолінгвістики, спрямованої на вивчення проблем розвитку й функціонування духовної та матеріальної культур, з'ясування їхньої локальної специфіки в сучасних етнокультурних умовах. Аналіз в етнолінгвістиці зосереджений на її окремих аспектах: по-перше, на ідеях і їхньому матеріальному втіленні в діяльності членів суспільства, у якій триває буття людини (філософський підхід); по-друге, на артефактах, віруваннях і звичаях, що забезпечують адаптацію й відтворення способу життя людей (антропологічний підхід); по-третє, на цінностях, нормах, їх функціонування, значеннях культурних предметів, що дають змогу підтримувати соціальні зразки соціуму (соціологічний підхід).

Однією з важливих проблем українського мовознавства є вивчення діалектної фразеології, формування та з'ясування її складу, походження. Діалектна фразеологія більшою мірою порівняно з іншими структурними рівнями зберігає інформацію про традиційну духовну й матеріальну культуру народу. Тому повнота інформації про фразеологію забезпечує об'єктивне визначення не тільки особливостей українських діалектів, а й ментальності,

культури діалектоносіїв. Відтак у сучасній лінгвістиці утвердилася думка про те, що фразеологічна система – це відображення культурно-національної специфіки народу, а ФО – джерело не лише мовної, але й культурної інформації взагалі. Збирання діалектної фразеології, її систематизація, опис у різних аспектах, уведення в інформаційний простір є першочерговим завданням українських фразеологів.

Фразеологія функціонує у сфері культури, зокрема, обряду, співвіднесена з іншими елементами мови культури й культурних текстів – вербальним (словесним), реалемним (предметним), акціональним (виявленим у діях учасників обряду), локативним (просторовим) планами обряду. Серед різних складників обрядового тексту фразеологія є одним із центральних носіїв етнокультурної семантики.

Національну мову як культурно-історичний феномен неможливо схарактеризувати без вивчення мовних зв'язків з одним з етнотворчих аспектів культурно-національного життя – обрядовою дійсністю, яка є важливим складником культури – інтегрованого різновиду життєдіяльності людини. ФО експлікують світоглядні позиції, традиції, звичаї, нагромаджені впродовж історичного розвитку людства. Особливий інтерес становлять фраземи, що найяскравіше демонструють народну обрядовість (обрядофраземи) – вислови, що постали як результат фразеологічної вербалізації обрядових дій.

Основу світосприйняття кожного народу становить система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем, отже свідомість людини завжди етнічно зумовлена. Етнокультурні асоціації, етнічно марковані оцінки й емоційні реакції, еталони й стереотипи поведінки носія етнічної свідомості здатні впливати на культурну конотацію фраземного знака. Саме ці незаперечні факти сприяли виникненню окремого наукового напрямку – *обрядофразеології* – самостійної гілки етнолінгвістики, яка досліджує семантичні, експресивно-стилістичні властивості фраземних знаків обрядової

дійсності, особливості їх творення та вживання в тісному зв'язку з етнічною історією та культурою народу – носія мови.

Обрядофразеологія постає однією з найсучасніших і комунікативно значущих ланок у фразеосистемі української мови. У роботі разом з терміном „обрядова фразеологія” використовуємо синонімічний з ним „обрядофразеологія”. Цей термін рідко вживають у науковій літературі, проте, на нашу думку, він універсальний – на кшталт термінів „етнофразеологія”, „зоофразеологія”, „сомофразеологія”.

Видатні лінгвісти минулого, які вивчали мовні знаки та явища з погляду їхнього етнокультурного змісту (О. М. Афанасьєв, Ф. Ю. Боас, Й. Г. Гердер, В. фон Гумбольдт, Д. К. Зеленін, О. О. Потебня, Е. Я. Сепір, Ф. де Соссюр, М. Ф. Сумцов) утвердили думку про те, що структурні елементи мови, насамперед слова, відбивають фрагменти національних світоглядів, тобто є їхніми історичними символами подібно до народних звичаїв, обрядів і ритуалів. Необхідно вивчати мову в симбіозі з іншими знаковими системами культури, такими, як народні традиції, фольклорні та мистецькі твори, що підкреслював ще Ф. де Соссюр [142, с. 54]. На роль слова як носія народознавчої інформації вказував О. О. Потебня, коли писав, що у „згорнутій” формі слово містить сюжет давнього міфу або обряду [127, с. 379 – 443]. Послідовники Ф. де Соссюра й О. О. Потебні, сучасні етнолінгвісти продовжують вивчати етимологію слова з метою реконструкції давніх форм національного світогляду, „розгортають” культурні реалії давнини й сучасності в різних аспектах і напрямках:

– описують родинно-обрядову лексику: М. В. Бігусяк (гуцульські говірки) [13], Н. А. Грозовська (середньонаддніпрянські говірки) [37], В. Ю. Дроботенко (говірки Донеччини) [44], О. А. Жвава (говірки подільсько-буковинсько-наддністрянського суміжжя) [51], І. В. Магрицька (східнослобожанські говірки) [98; 99], Т. М. Тищенко (східноподільські говірки) [153], Н. В. Хібеба (бойківські говірки) [175], Л. М. Хомчак (надснрянські говірки) [176];

- здійснюють ідеографічний аналіз діалектної фразеології: Т. Г. Грица [36], Г. М. Доброльожа [43], Н. Д. Коваленко [73], М. Я. Олійник [116], О. Л. Плетнева [120], В. Д. Ужченко [161 – 163], О. В. Шкуран [186];
- визначають семантико-граматичні розряди діалектних фразеологізмів: Т. О. Д'якова [45], В. Л. Конобродська [77 – 79], Р. В. Міняйло [110], Г. Ф. Ступінська [145];
- здійснюють цілісний зіставно-типологічний аналіз обрядової концептосфери у формальному й семантичному аспектах: О. М. Нагорна [114], О. В. Тищенко [151; 152];
- визначають характерні етнокультурні концепти обрядового мовлення: Т. В. Голі-Оглу [33], Т. В. Григоренко [35], В. В. Жайворонок [48 – 50], В. Л. Іващенко [62], О. А. Майборода [100], Н. В. Плотнікова [122];
- досліджують сакральні (ритуально-символізовані) значення мовних одиниць: О. В. Комар [76], М. В. Філіпчук [171], М. В. Шарапа [184].

Укладено словники та фрагменти словників діалектної фразеології (Арк.; ВархІ; Грищ.; Доб.; Добр.; Дол.; Магр.; УВДСл; Чаб.).

Пр о п о н о в а н а ч и т а ч е в і п р а ц я р е п р е з е н т у є к а л е н д а р н і т а с і м е й н і о б р я д и , я к и м п р и т а м а н н і в л а с н і м а р к е р и : у ч а с н и к и / в и к о н а в ц і o б р я д o д і й , ч а с o в і , п р o c t o p o в і х а р а к т е р и c t и к и , c п e c і a л ь н і р e a л і ї . Р о з г л я д з в ' я з к у c и c t e м и н o м і н а ц і й к a л e n d a р н и х і c і м e й н и х o б р я д і в з і c t р у к т у р o ю o б р я d y є o д н и м і з з a в d a н ь д o c л і d ж e n ь n я o б р я d y я к ц і л o c t і , щ o п o e d н у є в c o б і m o v н y й п o z a m o v н y р e a л ь н o c t і . У п р а ц я х e t н o л і н г в і c t і в d o c л і d ж e n ь n я o б р я d o в o ї л e k c и k и т a ф р a z e o л o г і ї г р у н т y ю т ь c я н a х a р a k t e p и c t и ц і o б р я d o в o ї р e a л ь н o c t і , n a c t р у k t у p н o м у a n a л і z і o б р я d y . Р o z г л я d a ю ч и л e k c и k y й ф р a z e o л o г і ю o б р я d і в , н e o б x і d н o п o d a в a t и c t р у k t у p y ц и x o б р я d і в , ї х н ю і н в a p і a n t н y м o d e л ь t a o c o б л и в o c t і р e a л і z a ц і ї в р і z н и x р e g і o n a x . Т o м у a k t y a л ь н і c t ь m o n o g p a ф і ї в б a ч a є м o в п o t р e б і v i a v л e n ь n я e t н o k y л ь t у p н o ї c e m a n t и k и ф р a z e o л o г і ч н и x o d и н и ц ь n a o c н o в і г р у n t o в н o г o v i v ч e n ь n я c k л a d y t a c t р у k t у p и к a л e n d a р н и x

(зимового, весняного, літнього, осіннього циклів) і сімейних (родильного, весільного, поховального циклів) обрядів, зокрема просторової варіативності елементів обряду, їхніх назв. Системний опис обрядової фразеології східнослобожанських говірок із залученням матеріалів кінця XIX – початку XXI століть допоможе дослідити парадигматичні зв'язки обрядофразеології в

Матеріалом дослідження стали ОФО, зібрані автором протягом 2007 – 2012 рр. (понад 1000 одиниць) у 83 населених пунктах Луганської області за спеціально укладеним питальником; вибірки з „Фразеологічного словника східнослобожанських і степових говірок Донбасу” В. Д. Ужченка та Д. В. Ужченка (2005), „Словника весільної лексики українських східнослобожанських говірок (Луганська область)” І. В. Магрицької (2003), праці „Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: Очерки по этнографии края” за редакцією В. І. Іванова (1898). До аналізу залучено матеріали лінгвістичних атласів, діалектних, історичних та загальнономовних словників, а також збірників текстів.

ФО в роботі паспортизовано. Ілюстрації їхньої семантики представлені за власними польовими записами усного мовлення й за фразеологічним словником В. Д. Ужченка та Д. В. Ужченка (УВДСл).

Робота складається з переліку умовних скорочень, списку обстежених населених пунктів, списку джерел ілюстративного матеріалу та їхніх умовних скорочень (48 позицій), вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (197 позицій), програми-питальника для збирання лексики та фразеології обрядів Східної Слобожанщини; матеріалів до словника обрядових фразеологізмів східнослобожанських говірок; текстові матеріали.

Завершуючи роботу над монографією, низько вклоняюсь моїм батькам Вірі Іванівні та Валерію Кузьмичу Заїці за материнське серце і батьківську любов, за всі старання й молитви сердечні, за рідний погляд і підтримку, за те, що виховали мене в душі українських слобожанських традицій та завжди

вчили робити все „по-людськи”. Найщиріша подяка моєму рідному чоловіку Царьову Олександровичу та моїй донечці Катрусі, які з розумінням ставилися до моєї роботи над монографією.

Висловлюю щирі вдячності усім колегам. Додавали сил і впевненості добрі поради наставників Глуховцевої Катерини Дмитрівни, Горошкіної Олени Миколаївни, Прадіда Юрія Федоровича, Поповського Анатолія Михайловича, Леснової Валентини Володимирівни, Ніколаєнко Ірини Олександрівни.

Виражаю глибоку подяку рецензентам професору Катерині Дмитрівні Глуховцевій та доценту Наталії Дмитрівні Коваленко, за їх конструктивні зауваження та цінні поради щодо змісту та оформлення поданого матеріалу.

Щирі подяки висловлюю на адресу ректора Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, генерал-майора міліції, кандидата юридичних наук Віталія Андрійовича Глуховеря.

Благословення на цю працю дала моя наставниця, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук – Олена Вікторівна Марченко – щира і добра людина, яка створювала сприятливі умови для продуктивної праці.

О с о б л и в а в д я ч н і с т ь н а у к о в о м у
к е р і в н и к у к а н д и д а т с ь к о ї д и с е р т а ц і ї,
Ужченко Дмитру Вікторовичу, який продовжив справу свого батька і взяв
мене під своє надійне крило.

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРЯДОВОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Сьогодні лінгвістика переживає „обрядовий бум”. Матеріали різних обрядових жанрів широко використовують у лінгвокультурологічних, етнолінгвістичних, когнітивних дослідженнях з огляду на те, що саме обрядовість є тим джерелом, яке дає змогу досягнути живу сутність традицій, збагнути моральні й духовні цінності народу, зрозуміти особливості сприйняття, мислення, спілкування. Обрядовий мовний фонд продукує на

основі своїх прямих значень вторинні семантичні утворення, зумовлені особливостями народного світобачення. Усі складники календарних і сімейних обрядів утворюють понятійне поле, співвідносне з полем номінативним. Саме культурні (обрядово-ритуальні) тексти свідчать про багаторівневість обрядових текстів, їхніх знакових структур.

У рамках етнолінгвістичних досліджень необхідно вивчати обряди як неодмінний складник народної культури. Фразеологію обрядів Східної Слобожанщини вивчено ще недостатньо, немає словника обрядових фразеологізмів регіону, не вивчено зв'язки мовних і позамовних явищ. Часто нові дослідження ґрунтуються переважно на етнографічних та фольклорних джерелах, на окремих, фрагментарних описах і публікаціях кінця ХІХ – початку ХХІ століття. Календарні й сімейні обряди східнослобожанських говірок не описані в літературі, тому актуальним є вивчення їх на сучасному етапі з урахуванням особливостей історичного розвитку, культурного нашарування, лексичних і фонетичних відмінностей.

Дослідження останніх років з фразеології свідчать про те, що коло питань, пов'язаних з обрядовими назвами, може й повинно бути значно розширене, а окремі проблеми знайдуть своє вирішення завдяки аналізу нового фактичного матеріалу.

1.1. Загальний стан вивчення обрядової фразеології

1.1.1. Обряд як основа матеріальної та духовної культури

Однією з важливих тенденцій розвитку сучасної лінгвістики є антропологізація наукових досліджень, побудована на усвідомленні того, що пізнати мову не можна, не звернувшись до її творця, носія, користувача – до конкретної мовної особистості. У традиціях науки про мову такий підхід пов'язаний передусім з ім'ям О. О. Потебні. Учений уважав, що кожна національна мова може відобразити всю різноманітність навколишньої дійсності [128]. Кожна з культур має власну специфіку, що робить націю

неповторною й унікальною. Ця своєрідність виникає на основі впливу географічного чинника, особливостей історичного шляху народу, взаємодії з іншими етнокультурами.

На межі трьох наукових дисциплін – етнолінгвістики, лінгвокультурології та фразеології – склалися відчутні передумови для виникнення нового напрямку сучасної лінгвістики – *обрядової фразеології*, у центрі якої перебувають стійкі вислови, пов'язані з традиційними обрядами.

У науковій літературі існує чимало різних підходів до осмислення й трактування терміна „обряд”. Обряд й обрядові церемонії існують і самотійно, і в комплексі більш складних соціальних явищ – свят [55, с. 25]. На нашу думку, обряд – специфічний, багатовимірний, особливий об'єкт дослідження в усі часи.

Виникнення обряду сягає своїм корінням далекого минулого й виявляється через мислення людини: „Тотожність суб'єкта й об'єкта, світу живого й неживого, слова й дії приводять до того, що свідомість первісного суспільства озброєна тільки повтореннями” [154, с. 54]. Отже, тотожність і повторення ставлять знаки рівності між тим, що є в зовнішньому світі й у житті самого суспільства. Укладаючи новий зміст у реальність, людство komponує нову дійсність, ілюзорну, у вигляді репродукції того самого, що воно інтерпретує: це і є те, що ми називаємо обрядом, звичкою, святом, грою.

Д. М. Угринович розглядає обряд як символічну дію, метою якої є пробудження в уяві її учасників образів, сприймань і почуттів, пов'язаних із звичаями та традиціями [160, с. 5]. Дійсно, обряд являє собою формалізовану поведінку або дію, що має переважно символічне значення та сприяє зміцненню зв'язків між членами групи або групами. Символічне значення має змістовний характер. Символізацію можна визначити як здатність свідомості за допомогою чуттєво сприйнятих об'єктів образно репрезентувати інші об'єкти або явища дійсності. Отже, обряд можна розглядати як різновид символу, оскільки мета й зміст обрядових дій

полягають не в самих діях, а в тому ідеальному змісті, що стоїть за цим дійством.

Більшість дослідників (Т. О. Метельова [105], О. І. Парфьонова [117], С. О. Токарев [154]) у своїх працях визначає обряд як різновид звичаю, мета й зміст якого – відбиття (переважно символічне) ідеї, почуття, дії. І. І. Фурсін зазначає, що обряд – це специфічний спосіб емоційного опорядження суспільних явищ і подій суто художніми засобами [173, с. 17]. Обряди охоплюють усі сфери життєдіяльності людини, тому їхня специфіка полягає в ідеальному змісті. „Обряд – це свого роду фонограф, у якому застиг моральний момент... і не повторився, але за допомогою обряду..., у який він заховався від людського забуття, ми за бажанням відтворюємо його” [72, с. 290]. Разом з тим К. В. Чистов зазначає, що „обрядові дії існують лише в момент їх безпосереднього відтворення” [181, с. 15]. Будь-яке обрядове дійство, а тим більше система обрядовості, відображає у своєрідній художній зорово-емоційній формі важливі погляди, що беруть початок в ідеології первісного ладу. Водночас обряди – це значний пласт матеріальної й духовної культури народу, у них переплетено стадіально різні, неадекватні уявлення.

Деякі автори ототожнюють обряди з ритуалами, звичаями, традиціями чи святами, наприклад, В. Д. Плахов вважає, що „в повсякденному житті традиції існують у вигляді обрядів, ритуалів, церемоній і свят” [119, с. 13 – 15]. Причини такої розбіжності полягають, з одного боку, у недостатній розробленості проблеми, а з іншого – у самій природі (сутності) обряду.

У роботі обряд визначаємо як десакралізований ритуал, який містить традиційні дії та супроводжує важливі моменти життя й діяльності людини й людської спільності. Ритуал об’єднує ті форми поведінки, які за своєю суттю є знаковими, символічними. Його мета – постійне відтворення, своєрідне духовне відновлення в сьогоденні міфічних подій, пов’язаних з важливими етапами минулого народу, тим самим підкреслюється спадкоємність поколінь. На відміну від обряду й ритуалу, звичай має не тільки релігійно-

магічне, але й практичне коріння. Звичай – це стереотипізований спосіб поведінки, який відтворюється в певному суспільстві або соціальній групі та є звичним для їхніх членів. Це звично дотримувана частина побуту, уламки ритуалів й обрядів, що втратили своє первинне значення.

Аналізуючи природу обрядовості як постійно відтворюваної дії, спрямованої на підтримання буття „в належному стані” й „підживлення” світотворчої сили, ритуалові завдячує людина і своїм людським - свідомим і моральним - буттям [105, с. 189]. Обряд, ритуал, постійне відтворення мислення-дії є відтворенням суттєвої формотворчої діяльності колективу, яка впорядковує природну незв’язність, підносить часткові її визначення до рангу всезагального.

А. П. Садохін зазначає, що ритуали й обряди (інколи їх відносять до традицій) - узвичаєні символічні, санкціоновані суспільством масові процедури поведінки, які супроводжують важливі моменти людського життя (їх називають жорсткими програмами поведінки), що функціонують у сакральному центрі культури, і від їх правильного

виконання залежить існування всієї культури й етносу [131, с. 194]. Якщо обряд розглядати як традиційну форму передавання культури новим поколінням людей, то цей феномен справді має багато спільного з традицією, звичаєм і святом.

Не заперечуючи слушності наведених суджень учених різних наукових галузей, визначаємо обряд як норму – основу матеріальної та духовної культури, оскільки в ньому зафіксовано розпорядок життя окремої людини й соціуму, визначено стадіальність життєдіяльності в нерозривному, органічному зв'язку з календарною та сімейною обрядовістю.

1.1.2. Пріоритетні напрямки вивчення фразеологізмів у етнокультурній парадигмі. У наукових працях кількох поколінь етнографів, фольклористів, лінгвістів, істориків релігії, фахівців у галузі міфології не лише накопичено й систематизовано значний фактичний матеріал, але й досліджено різні аспекти обряду в генетичному й типологічному планах. Роботи А. Ван Геннепа, О. М. Веселовського, Б. М. Малиновського, О. О. Потебні, В. Я. Проппа, В. М. Топорова, О. М. Фрейденберг стали надійними орієнтирами в літературі, присвяченій обрядовості.

Етнолінгвістичний напрямок аналізу мовних явищ заклали В. фон Гумбольдт, Д. К. Зеленін, І. І. Огієнко, О. О. Потебня, Е. Я. Сепір та ін. Учені успішно послуговувалися не лише лінгвістичними матеріалами, а й етнографічними, передусім аналізуючи елементи народної культури.

Ідея зв'язку мови й культури виникла ще у XVIII столітті, але цілеспрямована розробка проблеми розпочалася в XIX столітті. В. фон Гумбольдт неодноразово наголошував на тому, що мови для націй є органами їхнього оригінального мислення й сприйняття [38; 39]. Вплив мови виражено в подвійній перевазі – вивищенні чуття мови та формуванні світобачення. Мова, на думку В. фон Гумбольдта, виконує роль внутрішньої

рушійної сили, яка вибудовує власне світобачення народу й, з іншого боку, є тією силою, впливовою субстанцією, яка спонукає до духовного розвитку народу.

Ще далі в питанні про вирішальну роль мови в процесах пізнання пішли американські вчені Е. Я. Сепір і Б. Л. Уорф, автори так званої гіпотези лінгвальної відносності, які дійшли висновку про глибокий вплив мови на становлення світоглядних категорій. Широко відомою є гіпотеза Е. Я. Сепіра-Б. Л. Уорфа про мовну відносність, відповідно до якої мова відіграє пріоритетну роль у процесі пізнання: наявність різних категорій у різних мовах свідчить про різні способи концептуалізації навколишнього світу носіями цих мов. На відміну від європейських продовжувачів ідей В. фон Гумбольдта, американські лінгвісти зосереджували увагу на структурних мовних відмінностях і шукали паралелі між структурою мови і структурою думки [196, с. 439]. Гіпотеза „лінгвістичної додатковості” Г. А. Брутяна та гіпотеза „лінгвістичної універсальності” А. Вежбицької підтверджують наявність і сильних, і слабких сторін вихідної гіпотези та її актуальність у межах дослідження мови як носія культурної специфіки.

Лінгвокультурологічне бачення прямих і зворотних зв'язків між семантикою слова та всім багатством його конотативних сенсів, динамічних асоціацій, соціокультурною реальністю було задекларовано в концепції О. О. Потебні, який у своїх працях з успіхом використовував етнографічний мовний матеріал для аналізу різних виявів народної культури, і, навпаки, широко залучав етнографічні елементи обряду для аналізу обрядової лексики, фразеології, пареміології. Учений справедливо зазначає, що мова „є не лише однією із стихій народності, а й найдосконалішою її подобою” [128, с. 160 – 161].

Мову як культурний код нації аналізують О. Л. Березович, С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонок, Р. Я. Кісь, В. І. Кононенко, Л. А. Лисиченко, Н. В. Хобзей та ін.

Одиниці лексико-фразеологічної системи розглядають в етнолінгвістиці як результат взаємодії законів внутрішньомовної еволюції й таких позамовних чинників, як традиції матеріальної культури, історичні реалії, система духовних цінностей і пріоритетів, стиль мислення, ментальність („дух народу”, за В. фон Гумбольдтом), обрядовість, вірування та ін. Для дослідників етнолінгвістичного напрямку визначальним є постулат про ізоморфізм мови й культури. Як зазначає О. Л. Березович, етнолінгвістичні дослідження в будь-якому випадку є комплексними. Вони можуть бути спрямовані або на опис того чи того фрагмента традиційної картини світу за свідченнями різних культурних кодів, або на виявлення специфіки відбиття духовної культури в мові (на тлі інших культурних кодів) [10]. Уважаємо, що етнокультурний зміст ФО цікавий як результат не лише акумулювання й систематизації соціокультурного досвіду, але й соціальної адаптації найрізноманітніших виявів конвенційних норм культурного регулювання, виявлених на ментальному рівні: моралі, цінностей, оцінних критеріїв, норм етикету, звичаїв.

С. Я. Єрмоленко в праці „Фольклор і літературна мова” зазначає, що вивчення літературної мови в усіх її функціонально-стильових та експресивно-стильових різновидах, у широкому соціолінгвістичному плані з урахуванням мовно-культурного, мовно-країнознавчого аспектів неодмінно пов’язане з проблемою „мова фольклору і літературна мова” [46, с. 3]. Як найвищий продукт мовного розвитку нації літературна мова формується на народно-розмовній основі, убираючи в себе писемно-літературні традиції попереднього періоду й надбання народнопоетичної творчості.

В етнолінгвістичних розвідках В. В. Жайворонка наголошено, що дискурсивне вживання мови підтримує систему етнокультурних цінностей, зв’язок поколінь, живить народну пам’ять, стимулює розвиток національного дискурсу на всіх напрямках його становлення та поступу. Водночас воно зміцнює магічну силу слова – і тоді, коли слово лікує, наводить чи знімає чари, уроки, вгадує долю, зв’язує з духами померлих предків, і тоді, коли

слово вчить, проповідує ту чи ту віру, супроводжує обрядові чи ритуальні дієства або й просто орнаментує мову, бо „так кажуть” [48, с. 48]. Тим самим мова так чи так відбиває етнокультурні, народно-психологічні й міфологічні уявлення й переживання, тобто менталітет етносу як національну специфіку людського світосприйняття. Отже, етнолінгвістичний аспект наукових студій передбачає вивчення наслідків впливу на мовну структуру міфології, психології, звичаїв, побуту, вірувань, обрядів.

Р. Я. Кісь на підставі власних досліджень простежує складні динамічні взаємозв'язки між структурами життєдіяльності народу, його ментальним досвідом та семантичною й смисловою конфігурацією вербальних структур. У цьому вимірі різні мовні системи є не лише „різними системами лінгвального кодування, (...) але й різними системами „сегментування” та осмислювання світу” [70, с. 11]. Ілюструючи це положення прикладами з чукотської мови, Р. Я. Кісь наголошує, що чукотські слова – це не тільки нові етикетки до давно відомих об'єктів, а й нічим не замінний у цьому етнолокальному середовищі інструмент членування, своєрідного тлумачення довколишнього світу в його взаємодії з практичною життєдіяльністю людини.

У російському мовознавстві етнолінгвістику представляють Л. А. Виноградов, С. Ю. Неклюдов, С. М. Толстая, М. І. Толстой та ін.

Московська етнолінгвістична школа, створена академіком М. І. Толстим, розробляє комплексний напрямок досліджень слов'янської традиційної духовної культури. Учений стверджував, що культуру, як і мову, слід розуміти як систему знаків, як семіотичну систему [158].

Польська етнолінгвістична школа на чолі з Є. Бартмінським (Я. Анусевич, Р. Гжегорчикова, Й. Мацькевич, Р. Токарський та ін.) опрацьовує питання мовно-культурного стереотипу. С. М. Толстая, пишучи про етнолінгвістику Є. Бартмінського, відзначала як головну рису його наукового підходу інтегральність, цілісність сприйняття мови й культури як явищ, що мають одного й того самого суб'єкта (носія) [155, с. 9 – 10].

Важко переоцінити етнолінгвістичні праці двох найбільших слов'янських етнолінгвістичних шкіл - М. І. Толстого (цій школі передували експедиції на Полісся, матеріали покладено в основу етнолінгвістичного п'яти томного словника „Славянские древности”) та люблінської етнолінгвістичної школи Є. Бартмінського, джерельною базою для якої були не лише фольклорні, а й діалектологічні матеріали. Це записи з околиць Білгорода [192, с. 22 - 31], етнолінгвістичний словник стереотипів (SSSL) як систематизація етнографічних, фольклорних та діалектологічних джерел - дзеркало мовної картини світу носіїв польської народної традиції.

Сучасна лінгвістика має багаті традиції вивчення мовних явищ, розкриваючи різнопланові зв'язки між ними. Вивчаючи семантичний аспект обрядового слова, науковці підкреслюють варіативність обрядового дійства, а мову розглядають як складову, інструмент культури.

Етнокультурна семантика продовжує привертати увагу дослідників у плані зіставлення номінативних одиниць родинно-побутової обрядовості (у межах весільного, родильно-хрестильного та поховального обрядових кодів) неблизькоспоріднених мов (Д. К. Зеленін, М. І. Толстой, С. М. Толстая, М. С. Бейкер, Ж. Н. Байро, А. М. Коелхо, І. Леаль), їхньої специфіки в етнологічному контексті (Є. Бартмінський, Р. Небжеговська, О. О. Седакова,

Ж. Баттон, А. Амарал), реконструкції архаїчних форм найменувань обрядів і вірувань (Т. В. Голі-Оглу, В. Г. Складенко, Р. Хант), а також в аспекті функціонування обрядового знака у фразеології та пареміології (А. О. Івченко, В. М. Мокієнко, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко), його концептуалізації в сімейній обрядовості (М. В. Бігусяк, В. Л. Конобродська, М. Ф. Сумцов, Дж. Фрейзер).

Однією з провідних і відносно новою науковою цариною є обрядова фразеологія, одне із першочергових завдань якої – встановлення корпусу, складу, репертуару фундаментальних обрядових концептів. При цьому постулюють взаємозв'язок і взаємодію обрядовості й мови в їх функціонуванні й акцентують увагу на відбитті цього процесу, зокрема в цілісній системі ФО з огляду на їхній мовний і позамовний (культурний) зміст.

Вивчення ОФ невіддільне від розгляду її в етнолінгвістичному руслі. Відбиття етнографічного боку обряду, а також вивчення впливу системи номінацій на структурування обрядової церемонії є одним з важливих завдань дослідження обряду як комплексної структури, що поєднує мовну й позамовну реальності. Існування вербального (словесного), реального (предметного) та акціонального (дієвого) планів обрядового комплексу, як відзначає М. І. Толстой, виявляється в синонімічності знаків обряду: у формі ритуального слова, предмета чи акту [157, с. 189].

У становленні й розвитку ОФ заслуговують на увагу праці В. В. Жайворонка [50], В. І. Ковалю [74], О. П. Левченко [93], В. М. Мокієнка [111], О. О. Селіванової [134], В. Д. Ужченка [161, 162]. Хоч термін „обрядова фразеологія” дослідники не вживають, але розглядають її як частину етнолінгвістики, зокрема етнофразеології.

Відомий дослідник слов'янської фразеології В. М. Мокієнко в монографії „Славянская фразеология” [111] підкреслює структурно-семантичну своєрідність фразеологізмів і виділяє їх в „особливий”, „автономний” рівень мови. Він пропонує класифікацію ФО,

спираючись на поняття „фразеологічної моделі”, під якою має на увазі структурно-семантичний інваріант стійких сполучень, що схематично відбиває відносну стабільність їхньої форми й семантики. Цінним у цій класифікації є те, що структурно-семантичне моделювання фразеологізмів дозволяє не лише виявляти відтінки семантики ФО, але й здійснювати порівняльно-типологічний аналіз фразеології двох і більше мов. Учений стверджує, що українська етнофразеологія спирається не лише на „матеріальну” базу пареміологічних збірань М. Т. Номиса, І. Я. Франка, М. М. Пазяка та ін., на українські фундаментальні фразеологічні словники, але й теоретично вона „живиться ідеями О. О. Потебні та серією праць з української фразеології (Б. О. Ларін, Л. Г. Скрипник, Л. І. Коломієць, М. Т. Демський, А. О. Івченко, О. С. Юрченко, В. Д. Ужченко)” [113, с. 380 – 381]. Ці збірники й розробки містять значну кількість ФО з обрядовими компонентами. Отже, ОФ є важливою частиною етнофразеології.

Етнокультурна домінанта в поясненні генези висловів набула обґрунтування в монографії білоруського дослідника В. І. Ковалю „Востоочнославянская этнофразеология: деривация, семантика, происхождение” [74]. Термін „етнофразеологія” автор уживає у двох значеннях: „сукупність етнофразем, тобто немотивованих на синхронному рівні ФО (фразеологізмів, фразем), що належать до сфери народної духовної культури” та „напрям у фразеології, який вивчає ФО в етнокультурному аспекті” [74, с. 3]. Віддаючи належне структурно-семантичному моделюванню як ефективному методу з’ясування генези ФО, автор акцентує увагу насамперед на ролі обрядів, звичаїв, повір’їв, міфологічних уявлень у формуванні фразеологічного корпусу.

Фразеологізми, маючи залишки різноманітних (календарних, сімейних) давніх обрядів, разом з рештою стійких мовних одиниць, що відбивають стихію народної духовної культури (етнофраземи), утворюють „сакральну народну фразеологію” (М. І. Толстой). Етнокультурна інтерпретація таких ФО, на думку В. І. Ковалю, пов’язана з численними складнощами, адже перед

дослідником-лінгвістом у такому разі постає потреба апелювати не лише до власне мовних, але й до складних (зазвичай архаїчних) позамовних закономірностей, малодоступних відомостей [75, с. 193].

Важливою для нашого дослідження є теза В. Д. Ужченка про те, що „фразеологізми як відшарування матеріального й духовного життя (його конкретних мотиваторів), як продукти мовно-культурної здатності етносу освоювати й фіксувати стереотипи свого ставлення до дійсності представляють цю дійсність антропометрично вивіреною, оціненою з погляду реалій життя того чи іншого періоду, з точки зору народних вірувань” [164, с. 297]. У процесі вивчення ми нібито знімаємо шар за шаром ті ідеї, які у ФО відкладалися віками. Звичайно, у народних обрядах і повір'ях немало такого, що треба визнати загальнолюдським, указував Д. К. Зеленін [57]. Окремі ж явища народного життя, якими простими вони б не були, завжди мають тривалу історію на ґрунті окремого народу. У ФО старий світ конотативно представлений, інтеріоризований етносвідомістю. На зміну йому приходять актуальні сфери матеріального й духовного життя, репрезентовані в узусі часто вже як поетичні уявлення мовців.

З огляду на сказане наголошуємо на необхідності використання екстралінгвальних свідчень, що суголосно з тезою М. І. Толстого про „необхідність опори на екстралінгвістичну ситуацію” [158, с. 316]. В. Д. Ужченко зазначає, що особливо це важливо під час аналізу деяких етнофразем, де важко чи неефективно застосовувати моделювання. Подачу їх у тематичних мікрогрупах (полях), наприклад, у групі ФО весільної обрядовості (*на рушнику стояти* „вінчатися”, *заводити на посад*, *розчесати косу* „видати заміж”), достатньо забезпечено докладним описом самих обрядів, де ФО є вербальними відшаруваннями-номенами різних етапів весільного „дійства” [164, с. 319].

Екстралінгвальний аспект вивчення обрядофразеології є в будь-якому діалектологічному дослідженні. Завдяки йому можна систематизувати значний за обсягом матеріал, зіставити мовні явища в гомогенному й

гетерегенному мовленнєвому середовищі, виявити спільні й відмінні риси просторового розміщення. Саме ареалогічний підхід дає змогу по-новому підійти до розгляду й вивчення фразеологічного матеріалу.

Як наголошує О. О. Селіванова, дослідження ареальних зон в аспекті мовних і культурних контактів, застосування діалектного матеріалу до аналізу етнокультурних реалій, міфів, способів категоризації та концептуалізації світу є вагомими для етнолінгвістики. Мовна репрезентація етносвідомості й культури народу не обмежена лексико-фразеологічною та граматичною підсистемами мови, а залучає текстові знаки широкого спектру й численні дискурсивні практики, оскільки культурна інформація пронизує не лише традиційні фольклорні тексти, а й різні за типом і сферою спілкування мовленнєві продукти. Перспективним у цьому плані є комунікативно-прагматичний аспект мовленнєвої діяльності народу, представлений в особливостях організації комунікативної ситуації, дискурсивних стратегіях, паравербальних засобах, правилах і нормах спілкування, що відтворюють етнокультурну специфіку в будові повідомлень [136, с. 254 – 255].

Ареальну фразеологію протягом кількох десятиліть розглядають у якісно новій проекції: фокус дослідницької уваги закономірно зміщено з центру на проблемну периферію й закріплено на перетині сфер наукового знання. Це зумовлює актуальність суміжних наукових дисциплін: етнолінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики тощо. У наш час вивчення обрядової фразеології неможливе в ізольованому, чисто лінгвістичному вигляді, без активного залучення відомостей про мотивацію й походження тієї чи тієї одиниці, без аналізу особливостей когнітивних процесів, що лежать в основі утворення вторинних номінацій, без урахування контекстуальних, дискурсивних особливостей функціонування, без виявлення культурної конотації та культурно-ціннісної ролі фразеологізму для визначення етнокультурної спільності.

О. П. Левченко у вступі до монографії „Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект” [93] наголошує, що „інколи висновки досліджень, визначених як лінгвокультурологічні, збудовано на основі мовного та культурного матеріалу однієї мови, а певні явища окреслено як національно-специфічні, властиві лише описуваній мовній картині світу” [Там само, с. 8]. Однак лакунарність, властива певній ділянці, наприклад, лексичного рівня, успішно може бути компенсована засобами фразеології. Дослідники одноголосно інтерпретують фразеологію як найбільш національно-культурно маркований рівень. Власне, з огляду на це змодельована система концептів і символічних слів культури та їхні ментальні репрезентації на фразеологічному матеріалі створюють підґрунтя для контрастивного аналізу особливостей (сміслових, символічних, культурних) прототипних уявлень, властивих певній мовній картині світу. Специфіку мовної картини світу об’єктивують типові способи вербалізації значень, а саме метафоричні принципи, за якими відбувається вербалізація, та концептуальні простори, що взаємодіють у цьому процесі.

Народні звичаї, перекази, традиції – явища, що підтримують історико-культурну спадкоємність, зміцнюють людську етноспільноту. Звичаї, породжувані стародавніми віруваннями й тривалий час повторювані, перетворюються на релігійні обряди. Своєю чергою, як зазначає В. В. Жайворонок, ритуальні обрядодії серед інших своїх кодів передбачають вербальний, що виливається в народне дискурсивне мовлення. Воно породжує тексти-дискурси, для яких характерне цілеспрямоване використання мови для виявлення особливої ментальності, часто позначеної релігійною (у широкому розумінні цього слова) ідеологією. Спрацьовує так звана магія слова, тобто беззастережна віра в його силу, а також покликання на усталену традицію висловлювання, підтримувану й регульовану зазвичай формулами „як кажуть”, „не нами сказано”, „як народ каже”, „як той казав”, „вдома як схочеш, а між людьми як скажуть”, „нехай так буде, як кажуть люди”, „треба знати, що де сказати”. Тим самим з народного спонтанного

мовлення, коли мовці у своєму мовленні почуваються розкуто, як у себе вдома, говорять так, як мовиться, як Бог дає, як вони чують від своїх батьків, не боячись, що їх не так зрозуміють або й не зрозуміють зовсім, – із цього мовного потоку вичленовується обрядовий дискурс з власними суворими правилами й настановами від предків, – „так казали (веліли, заповідали) наші діди й прадіди” [49, с. 182 – 195]. Ритуальні вербально-кодові тексти породжують або актуалізують сакралізовані смисли багатьох найменувань тих чи тих реалій, характерних для певних обрядодій. Надіндивідуальні (традиційні) вживання витворюють у тканині мови концепти культури (з одного боку, змісти понять, з іншого, – смисли слів чи виразів) як продукти історико-культурної етносвідомості. Етнокультурні смисли слів переростають у лінгвофілософію їхнього змісту.

Отже, обрядову фразеологію розуміємо як комплексну наукову дисципліну, що досліджує „план змісту” етнокультури, народної психології та міфології, формою втілення для якого стало слово, предмет, обряд, зображення. При цьому в системі наукових знань обрядофразеологія, як і етнолінгвістика, розташована на перетині дослідницьких векторів фольклористики, етнографії, культурології, соціології та, звичайно ж, власне лінгвістики.

Саме ОФО є складниками етнофраземікону (В. І. Коваль), вербальними відшаруваннями-номенами (В. Д. Ужченко), мовленнєвими продуктами (О. О. Селіванова), фразеологічними знаками (О. П. Левченко), етнокультурними смислами (В. В. Жайворонок), які несуть специфічну, національно-культурну інформацію.

1.1.3. Вивчення обрядової лексики та фразеології: аналіз сучасних досліджень. Важливими для нашої роботи є докторські дисертації М. В. Жуйкової [52], В. Л. Іващенко [62], Ю. Ф. Прадіда [129], О. В. Тищенко [152], які відкривають широкі перспективи виокремлення сучасного напрямку фразеології – обрядової фразеології, а саме потреби у

вивченні в етнолінгвістичному аспекті обрядових фразеологізмів, які позначають культурно значущі та національно-специфічні концепти.

Теоретичні та практичні проблеми вирішення окремих фразеологічних мікро- й макросистем у вітчизняному мовознавстві були предметом спеціального дослідження в дисертації Ю. Ф. Прадіда [129]. Автор здійснює ідеографічний опис фразеологічної мікросистеми „психічні процеси людини” на матеріалі української та російської мов, аналізує ФО, уживані на позначення психічних процесів людини, з урахуванням досягнень сучасних фразеологічної та психологічної наук. Спираючись на психологічні класифікації, Ю. Ф. Прадід відносить до психічних процесів емоційні, пізнавальні процеси, процеси уваги, волі та мовлення. Автор виділяє 13 рубрик, що характеризують емоційні стани людини. За підрахунками Ю. Ф. Прадіда, емоційний стан людини позначають 414 українських та 339 російських ФО.

М. В. Жуйкова в роботі „Генеза образної предикації в етнолінгвістичному аспекті” (2009) акцентує увагу на тому, що дослідження семантичних процесів у лексико-фразеологічній системі мови з погляду принципів етнолінгвістики та на основі її методик виявляє свою вищу продуктивність порівняно з традиційними діахронними дослідженнями мовних одиниць, оскільки залучення широкого світоглядно-культурного тла дає надійні підстави для реконструкцій процесів номінації, що відбувалися в минулому [52]. Дійсно, аналіз ОФО в етнокультурному аспекті безпосередньо пов’язаний з духовною та матеріальною культурою: номінації обрядів і їхніх компонентів, використання назв рослин і тварин, космічних і ландшафтних об’єктів, предметів побуту, теологічних та демонологічних персонажів у звичаях, ритуалах. Обрядофраземи є такими мовними знаками, що відбивають специфіку народного світобачення, особливості категоризації та інтерпретації світу носіями традиційної народної культури.

На матеріалі української мови захищено кілька кандидатських дисертацій, у яких одним з аспектів вивчення є фразеологія обрядів.

Цінний матеріал В. Л. Конобродської „Вербальний компонент традиційного поховального обряду в поліських говірках” (1999) [77], „Поліський поховальний і поминальні обряди” (2007) [79], оскільки саме поліський поховальний обряд особливо вагомий для дослідника слов'янської духовної культури як давній і консервативний обряд однієї з архаїчних слов'янських зон. Це перша в україністиці спроба дослідження вербального боку поховального обряду Полісся на тлі обряду як полікомпонентної цілості, яка слугує прикладом опису номінативного репертуару поховального обряду та його номінації в поліських говорах.

Н. Д. Коваленко в роботі „Фраземіка говірок Західного Поділля” (2001) описує фраземіку західноподільських говірок, особливості їхньої семантики й структури на рівні моделі та в порівнянні з фраземами інших суміжних або дистантних говірок, ураховуючи фраземні факти, включаючи й літературні зразки, як активний елемент народнорозмовного мовлення [73]. Отже, „фраземіка обрядовості” покликана бути надійним джерелом глибокого пізнання складу й структури мовленнєвих одиниць, з'ясування їхньої генези, семантики, реконструкції елементів духовної та матеріальної культури.

Т. В. Григоренко в дослідженні „Етнографічна лексика і фразеологія у складі української мови” (2005) визначає якісний параметр етнографічної лексики і фразеології як мікросистеми загальномовного словника, а також виявляє сфери функціонування цих мовних одиниць в українському етнокультурному просторі [35]. Теоретичні висновки дисертації Т. В. Григоренко дають можливість усебічно осмислити роль і місце етнокультурного компонента в семантиці слова, з'ясувати при цьому глибинні конотації мовних одиниць та їхній „вертикальний контекст”.

Ю. М. Лебеденко виявляє структурно-семантичні й етнокультурні особливості фразеологізмів з компонентом *хата* в українській мові, визначає місце й роль ФО з названим компонентом у формуванні мовної картини світу українців у дисертаційній роботі „Фразеосемантична група з компонентом „хата” в українській мові: структурно-семантичний та етнокультурний

аспекти” (2006) [90]. Уважаємо, що комплексний аналіз фразеологізмів з компонентом *хата* в сучасній українській мові з погляду семантики, структури, етнокультури зумовлено тенденцією сучасної лінгвістики до всебічного вивчення окремих груп ФО української мови. Безперечна роль належить концептуальній основі та етнокультурному значенню компонента, завдяки яким чітко сформована семантика ФО, що є важливим для нашого дослідження.

М. В. Філіпчук у дисертації „Етносимволіка мовних одиниць в українському обрядовому дискурсі” (2007) [171] на матеріалі обрядових текстів розкриває сакральні (ритуально-символізовані) значення мовних одиниць. Визначення характерних етнокультурних концептів обрядового мовлення допомагає нам з’ясувати роль обрядових контекстів у формуванні культурної свідомості народу, простежити взаємозв’язки традиційних українських обрядів з віруваннями східнослов’янців, акцентуючи увагу на взаємодії мовного та екстралінгвального (особливо етнографічного) боків обряду.

На сучасному етапі розвитку зіставної етносемантики спостерігаємо активізацію досліджень, присвячених вивченню слов’янських культурних традицій. На матеріалі різних мов захищено дисертації, мета яких – дослідити обрядову лексику та фразеологію в порівняльно-зіставному плані. Так, розглянуто обрядові терміни різних циклів східнослов’янських і урумсько-румейського календарів з позиції їхнього походження, здійснено зіставлення їх у межах єдиного православно християнського простору – Т. В. Голі-Оглу „Походження обрядових календарних термінів весняного циклу (на матеріалі української, російської, урумської та румейської мов)” (2003) [33]; скласифіковано обрядові номінати весільного циклу за структурою весільних обрядодій, виявлено й описано спільні й відмінні характеристики цих номінацій на рівні зовнішньої та внутрішньої форм, встановлено типи міжмовних відповідників й аналогів на основі їхньої словотвірної маркованості й національно-культурної семантики –

О. М. Чайка „Обрядові номінації весільного циклу в українській, англійській і португальській мовах: семантика, структура, функціонування” (2008) [178].

На матеріалі германських мов захищено дисертацію О. О. Нагорної „Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на матеріалі британського варіанта англійської мови)” (2009) [114], присвячену дослідженню семантики ФО сучасної англійської мови, у яких до процесу семіозису залучено образ, пов'язаний з етнокультурно специфічним фрагментом життєвого світу британців. Здійснений у роботі когнітивно-семасіологічний аналіз цих одиниць, тобто фразеологізмів з британським етнокультурним семантичним компонентом, дає можливість з'ясувати особливості змістової організації та виявити механізми формування їхнього значення.

Аналізуючи праці, у яких фразеологи розглядають різні проблеми сталих сполук, доходимо висновку, що є потреба в утвердженні термінології обрядової фразеології, використаної на позначення окремих ланок у структурі фразеологічної системи мови. Дотримуючись думки Ю. Ф. Прадіда, використовуватимемо теоретичні й методичні засади, що вироблені насамперед на матеріалі лексики, які є найпоширенішими в сучасній лінгвістиці.

Актуальною для нашого дослідження є наукова стаття В. М. Васильченка „Етнолінгвістичний аспект дослідження фразеологічних одиниць української мови” (2008) [18]. Автор використовує терміни „сакральна (обрядова) фразеологія” та „обрядовий фразеологізм (обрядофразема)”. Сакральна (обрядова) фразеологія, за визначенням В. М. Васильченка, є одним із шляхів, що дозволяє виявити народну природу сучасної української мови. Розглядаючи фразеологізм як „текст у тексті”, „мікротекст”, дослідник акцентує, що в системі мови він є репрезентантом „макротексту”, того вербального етнокультурного утворення, у процесі згорання якого й виник обрядовий фразеологізм.

Отже, мова є об'єктом комплексних досліджень, де засобом постають не лише лінгвістичні, а й енциклопедичні знання. Значний ізоморфізм мовних і культурних понять, їхня семантична та структурна єдність спричинюють необхідність дослідження метамови й форм народної культури (звичаїв, обрядів, фольклору, вірувань) за допомогою спільного набору смислів і подібних способів їх вираження – механізмів розрізнення й ототожнення, метафоризації й символіки, стереотипізації та концептуалізації [152, с. 1]. Особливо популярними стали методи когнітивного моделювання, семантичного профілювання, бінарних опозицій, теорії семантичного поля, концептуального аналізу. Піднято величезний пласт сакральної фразеології як основи й мовного відшарування численних повір'їв, звичаїв, народних традицій.

Загальна тенденція сучасних наукових студій з фразеології – залучення великих шарів екстралінгвальної інформації з метою розглянути фразеологізми в контексті культури, звернутися до різних аспектів національно-культурної семантики компонентів ФО, окреслити спільні риси ФКС різних етносів.

1.2. Етнокультурні антропоцентричні тенденції та сучасні вектори дослідження обрядової фразеології

1.2.1. Антропоцентризм як особливий принцип дослідження в мовознавстві. Однією з найважливіших і найдавніших проблем мовознавчої науки є проблема взаємозв'язку між людською мовою

та мисленням. Долаючи найрізноманітніші суб'єктивні й об'єктивні перепони, лінгвістична думка дійшла до її сучасного розуміння: мова й мислення людини утворюють таку діалектичну, суперечливу єдність, у якій мова (за визначальної ролі мислення) являє собою відносно самостійне явище, що, своєю чергою, впливає на мислення.

С. Г. Тер-Мінасова порівнює мову із дзеркалом, що відбиває дійсність і створює свою картину світу, специфічну для кожної мови, й відповідно, етнічної групи, мовного колективу, що користується цією мовою. Мова відбиває дійсність не прямо, а від реального світу до мислення й від мислення до мови. Суспільне буття, різноманітні відносини, спостереження й досвід людей – усе це відображено в мовному словнику, який є основним засобом передачі етнокультурної інформації [150, с. 7]. Крім того, таке відбиття світу в мові – колективна творчість народу, який говорить цією мовою, і кожне нове покоління отримує з рідною мовою комплект культури, у якому вже закладено риси національного характеру, світогляд, мораль.

Антропоцентрична настанова на вивчення мови – результат розвитку ідей і поглядів В. фон Гумбольдта, О. О. Потебні, Л. Ж. Вайсгербера, Е. Я. Сепіра, Б. Л. Уорфа. Антропоцентричний підхід як загальний стиль мислення в усіх сферах пізнання набуває дедалі більшого визнання, він є новим „витком спіралі” в розвитку науки. Панування його принципів споріднює лінгвістику з багатьма іншими сферами знань, адже інтерес до людини як до центру універсуму та до людських потреб як таких, що детермінують різні види людської діяльності, знаменує переорієнтацію в багатьох фундаментальних науках.

Сучасна лінгвістика позначена своєю експансією в мовознавчий простір концепцій і методів різних парадигм – концептуальної, структурної, феноменологічної, аксіологічної, які засвідчують появу комплексних новітніх напрямів дослідження мови й культури. На думку О. О. Селіванової, методологічний еkleктизм лінгвістики ХХІ ст. – не свідчення кризової ситуації, а результат „пошуків нового багатофокусного пізнавального

простору” [135, с. 5 – 7]. К. І. Мізін зазначає, що парадигмально-методологічні „стрибки” стали основною прикметою мовознавства кінця ХХ – початку ХХІ століть. І чим далі, тим більше цей процес прискорюється [107, с. 75]. Серед дисциплін, які з’явилися на перетині з лінгвістикою, – психолінгвістика, етнолінгвістика, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, теорія мовленнєвих актів, лінгвістика тексту, соціолінгвістика тощо, принцип антропоцентризму стає провідним.

Антропоцентризм як особливий принцип дослідження полягає в тому, що наукові об’єкти вивчають передусім згідно з їхньою роллю для людини, з їхнім призначенням для її життєдіяльності, з їхніми функціями для розвитку людської особистості та її вдосконалення, „людина стає точкою відліку в аналізі тих чи тих явищ, вона залучена до цього аналізу, визначаючи його перспективи та кінцеві цілі” [85, с. 212].

Антропоцентризм має два аспекти: це й спосіб, й інструмент пізнання людиною об’єктивного світу. Будь-який номінативний акт відбувається за умови екстеріоризації та інтеріоризації зовнішнього й внутрішнього світу людини, що фіксується значеннєвою та смисловою структурами номінатем [108, с. 27]. Отже, антропоцентризм – методологічний принцип дослідження, відповідно до якого людину розглядають як центр і найвищу мету світобудови. У мовознавстві цей принцип застосовують, досліджуючи мову як продукт

людської діяльності, призначений для потреб особи в ролі посередника спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури.

Сучасне мовознавство пов'язує мовленнєву діяльність з усіма видами людської діяльності, що об'єктивує його персонально-орієнтований та антропоцентричний характер. Антропоцентричний підхід іноді протиставляють комплексним системним дослідженням, однак, вірогідно, це протиставлення в аспекті гуманітарного знання не можна вважати актуальним, оскільки людський вимір не протиставляється дослідженню, а включається в нього. Форми реалізації тих чи тих норм або соціальних інститутів – технології – створюють самостійну реальність, до якої людина повинна поставитися не як до чогось безумовно злого й ворожого, а як до невід'ємної частини людського буття.

Для сучасної етнолінгвістичної парадигми, що виходить з традиційного антропоцентричного напрямку ідей В. фон Гумбольдта та неогумбольдтіанців, характерні тісне переплетіння та взаємодія різноманітних методів і підходів, які спираються на постулати дескриптивної, структурної та синхронно-типологічної лінгвістики. Вихід за межі однієї галузі гуманітарного знання, урахування здобутків суміжних філософських та етнологічних орієнтацій – феноменологічної, герменевтичної, функціональної, структурної, когнітологічної – засвідчує появу комплексних новітніх технологій дослідження мови й культури в їхній нерозривній єдності.

Загальноновизнану думку про наскрізну етнокультурну антропоцентричність мови підтверджує особливий зв'язок людини з фразеологією. До сьогодні не розгадано мовомисленнєві засади генезису ФО, не до кінця вивчено феномен фразеологічного значення. Чітко виражений у ФО взаємозв'язок мови й культури поставив їх у центр актуальних нині лінгвокультурологічних, етнолінгвістичних, психолінгвістичних досліджень [107, с. 75]. У зв'язку з цим матеріалом мовознавчих розвідок, виконуваних у дусі антропоцентризму, усе частіше стають ФО.

О. В. Забуранна наголошує, що антропоцентризм давно став предметом фразеологічних досліджень, йому здебільшого приписують функціональну природу, розуміючи як спрямованість ФО на позначення світу людини [53, с. 55]. У фразеології антропоцентрична парадигма постає настільки широко, що М. Ф. Алефіренко [3, с. 14] називає її суперпарадигмою, під „дахом” якої різноманітні концепції переростають у самостійні фразеологічні парадигми: когнітивну фразеологію, фразеологічну лінгвокультурологію, комунікативну фразеологію, порівняльно-когнітивну фразеологію та ін. Антропоцентризм ФО на сьогодні є беззаперечним, що підтверджено в численних дослідженнях [3; 6; 52; 86; 107; 108]. ФО часто можна навіть назвати одиницями подвійного антропоцентризму, оскільки ці знаки вторинної номінації використовують антропоцентричність як стратегію найменування. До таких ФО належать і ОФО, які утворюють розгалужену систему обрядової фразеології.

Суть антропоцентризму лаконічно визначив Е. Бенвеніст – „людина в мові” [9, с. 296]. Реалізація цього принципу передбачає „поєднання мови й побуту людини в одному полі пізнання” [174, с. 11], а вивчення фразеології на основі цього принципу сприяло виникненню нового напрямку – антропоцентричної фразеології [7, с. 3]. Обрядофразеологія є одним із центрів антропоцентричної фразеології будь-якої мови, оскільки серед найважливіших характеристик порівняння називають його антропоцентризм [179, с. 125].

Етнокультурні антропоцентричні тенденції є онтологічно релевантними для такого універсального мовного феномена, як обрядова фразеологія. ОФО зображує певну реалію багатовимірно, а не лише називає її, висуваючи при цьому на перше місце всю палітру конотативних нюансів, наприклад, стійкі звороти *коровай розрізати, піч колупати, кіл забивати*, загальновідомі не тільки в досліджуваному ареалі, але й по всій Україні, – яскраві репрезентанти сказаного. Домінування конотації є особливо показовим саме у фразеології: фраземи як вторинні найменування вже названих реалій

обов'язково пропущені крізь призму різноманітних психоемоційних станів людини.

Як відомо, нові системи знань завжди виникають на ґрунті знань попередніх. Постановка будь-якої лінгвістичної проблеми зосереджує в собі значну кількість невирішених питань, проходить підготовчий етап становлення, генерує ідеї вчених й уможлиблює таким чином оригінальний погляд на її розв'язання під новим кутом зору. Утім, новизна мовознавчих студій (і не лише мовознавчих) є відносною, адже „проростає” на тлі попередніх здобутків [6, с. 46]. У контексті окресленої проблематики постає питання про вектори руху дослідника від незнання до знання, про власне способи пізнання, прийоми дій, методи.

Ч а с н а з л а м і ХХ – ХХІ с т о л і т ь с т а в
п е р і о д о м с т р і м к о г о з р о с т а н н я
д о с л і д ж е н ь р і з н и х а с п е к т і в
п і з н а в а л ь н о ї д і я л ь н о с т і л ю д и н и . У
ц е н т р і її у в а г и п е р е б у в а є л ю д с ь к е
м и с л е н н я , п і з н а н н я , д о с в і д ,
к о н ц е п т у а л і з а ц і я т а к а т е г о р и з а ц і я .
Т е р м і н „к о г н і ц і я ” (л а т . *cognitio* – п і з н а н н я)
у к а з у є н а п р о ц е с и , п о в ’ я з а н і з
д і я л ь н і с т ю л ю д с ь к о г о м и с л е н н я :
с п р и й м а н н я , р о з у м і н н я ,
з а п а м ’ я т о в у в а н н я , у м і н н я р о б и т и
в и с н о в к и т о щ о [177, с. 108]. Відбулася загальна гуманізація мовознавчої науки, змінилися ціннісні орієнтири, зокрема, першочерговим завданням стало вивчення мисленневих процесів і соціально значущих дій людини.

Найбільш актуальними напрямками в сучасному мовознавстві є когнітивна лінгвістика й лінгвокультурологія, які розвинулися в межах антропоцентричної парадигми. Сьогодні їх найбільш інтенсивно вивчають, а отже поява нових підходів щодо вивчення обрядової фразеології відбувається саме в їхньому руслі. Поєднання когнітивної та культурної площини дозволяє по-новому поглянути на предмет лінгвістичного дослідження, виявляючи при цьому матеріальну та духовну культуру знака, його входження до загальнокультурної традиції.

1.2.2. Вектори дослідження обрядофразеології. На зміну структуралізму, що розглядав мову як своєрідну суворо організовану систему, де кожне мовне явище отримує свою цінність залежно від місця в цій системі, прийшла когнітивна лінгвістика, що розглядає мову у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи були б неможливими [84, с. 24].

У центрі уваги когнітивної лінгвістики перебуває мова як когнітивний механізм, задіяний у репрезентації (кодуванні) та передачі інформації [124, с. 109]. Когнітивна лінгвістика передбачає переведення сучасних мовознавчих пошуків у площину, що спирається на якісно нову теоретико-методологічну платформу [47, с. 3]. Визначено установку на розгляд мови як відбиття взаємодіючих структур людської свідомості, мислення й пізнання та на визнання

нерозривного зв'язку когніції та комунікації [91, с.5]. Значення в когнітивній лінгвістиці розглядають як вербалізоване знання, як діяльний акт мислення, як психологічний феномен, що є динамічною ієрархією процесів.

Цінність обрядової фразеології для когнітивної лінгвістики зумовлено, наприклад, тим, що тут особливо наочними є семантичні процеси, оскільки фразеологічний фонд оновлюється значно швидше за лексичний: будь-яке вільне словосполучення може за відповідних умов зазнати семантичного переходу й перетворитися на стале, а відтак його можна розглядати як рудимент фразеологізму. У визначенні національно-культурної специфіки ФО аналіз концептів як структур національної свідомості певного народу відіграє важливу роль. Дослідники все більше уваги звертають на компонентний склад ідіом, розуміючи складник фразеологізму як концепт. Отже, фразеологізми, на відміну від слів, прямо відбивають когнітивну діяльність

членів мовного колективу, яка ґрунтується на уявленні про світ носіїв мови, на їхньому ставленні один до одного, на тому, що відбувається з ними в цьому світі, - усе це можливо тому, що сама мовна система містить механізм, який забезпечує цю діяльність [180, с. 66]. У роботі послуговуємося названими постулатами й розглядаємо обрядофраземи як концепти.

Одним із головних і найактуальніших векторів вивчення фразеології в українській лінгвістиці є простеження „відбитків” культури народу, тобто його традицій, обрядів, міфів тощо в процесах стереотипізації уявлень етносу про людину й навколишній світ і виявлення ціннісних орієнтацій етнічної спільноти, зафіксованих фразеологічним фондом мови. Оскільки обрядова фразеологія віддзеркалює один із найважливіших і найоб’ємніших прошарків національної культури - концептосферу обрядовості, дослідження національної специфіки,

репрезентованої в межах цих глобальних екстралінгвальних категорій, доцільно вважати перспективними.

Етнокультурна семантика є особливо важливою, оскільки інтерпретаційний складник пов'язаний з мовою як модельною системою інтерпретатора. У процесі інтерпретації „реконструюється” або, інакше кажучи, „моделюється” уявний світ людини. Предметом опису стає і реальний, і в деяких випадках нереальний, але бажаний стан справ. У антропоцентричній парадигмі знято грань між універсальністю вивчення мови й численними аспектами обрядового дискурсу.

В. фон Гумбольдт писав, що духовна своєрідність народу й устрій його мови надзвичайно взаємопов'язані. „Мова є нібито зовнішнє виявлення духу народів: мова народу - його дух, і дух народу - його мова, і важко уявити собі що-небудь більш тотожне” [40, с. 68]. Проте тривалий час лінгвісти не приділяли належної уваги дослідженню мовних одиниць, що позначають і передають внутрішній світ людини: „... мовне вираження емоцій до цього часу досліджене недостатньо”, - робить висновок Ю. М. Караулов [67, с. 211], а тривале ігнорування антропоцентричного підходу до

вивчення мовних явищ - „помилка лінгвістики” [133, с. 35].

Отже, згідно з мовним законом людства саме жива природна мова поєднує людину і світ, формує зв’язки окремої людини з оточенням. Кожній мові властива зумовлена життям етносу неповторна самотність, яку широко експлікує фразеологія як репрезентант культурної ментальності. О. В. Тищенко підкреслює, що зростає результативність вивчення обрядового континууму, взаємопрочитання й взаємодоповнення різних етнолінгвістичних методів – еногенетичного, концептуального та порівняльно-історичного. Значною мірою це зумовлено ізоморфізмом мовного й культурного кодів, знаковим характером обрядів, їхніх елементів, міфів, вірувань та інших вторинних семіотичних систем, що мають і форму вираження, і зміст і можуть бути описаними через набір типологічно подібних методів, понять і категорій, зокрема опозиції, парадигматики, синтагматики, стереотипу, фрейму [151, с. 142].

У розв’язанні питання про зв’язок і співвідношення мови й культури наявні різні погляди, які часто розходяться в їхніх визначальних положеннях до протилежного. Так, згідно з міркуваннями В. П. Феліциної, мова визначає форми світобачення й мислення членів культурних та етнічних спільнот, інші дослідники вважають, що мова цілком незалежна від культури і є лише формою передачі культури, засобом її кодування [170]. На думку Б. О. Серебреннікова, „мова не є ні формою культури, ні ідеологією певного класу, ні надбудовою в найширшому розумінні цього слова. Цю особливість мови цілком зумовлено її головною функцією – бути засобом спілкування”

[138]. Е л е м е н т и н а р о д н о ї к у л ь т у р и
 в і д б и т о в м о в і п е в н о г о н а р о д у , я к а є
 в і д м і н н о ю в і д і н ш и х с а м е ч е р е з
 с п е ц и ф і к у в і д б и т т я в н і ї с в і т у т а
 л ю д и н и в н ь о м у .

У с і н а в е д е н і ф а к т и с п р и я л и
 в и н и к н е н н ю н о в о ї н а у к и -
 л і н г в о к у л ь т у р о л о г і ї , щ о р о з г л я д а є
 м о в у я к „ к у л ь т у р н и й к о д н а ц і ї ” [1 0 2 , с . 3] , н а с т а н о в и я к о ї
 с ь о г о д н і н а д з в и ч а й н о а к т у а л ь н і д л я л і н г в і с т и ч н и х с т у д і ї , о с о б л и в о я с к р а в о
 ц е п р о с т е ж у є м о н а п р а к т и ц і ф р а з е о л o г і ч н и х д o c л і д ж e н ь .

Т р а к т у в а н ь к у л ь т у р и н а д з в и ч а й н о
 б а г а т о , м и п о с л у г о в у є м о с я т а к и м
 т л у м а ч е н н я м ц ь о г о т е р м і н а : к у л ь т у р а
 - ц е с т в о р е н и й к о н к р е т н и м
 с у с п і л ь с т в о м „ ж и т т є в и й с в і т ”
 (В . Д і л ь т е й , Е . Г у с с е р л ь) , я к и й
 с у с п і л ь с т в о в б у д о в у є в п р и р о д н е
 o т o ч e н н я ; к у л ь т у р у я к с к а р б н и ц ю
 н а к о п и ч е н о г о п р o т я г o м т и с я ч o л і т ь
 к o л e к т и в н o г o д o c в і д у в і д д a в н a
 в в а ж а ю т ь г o л o в н и м н a б у т k o м л ю д e ї ;
 в o н a є к і н ц e в и м п і д c y м k o м ж и т т є в и х
 ш л я х і в o k p e м и х o c o б и c т o c т e ї ,
 л ю д с ь к и х k o л e k т и в і в y c і x p і в н і в і ,
 з p e ш t o y , ц і л o г o л ю д c t в a [3 4 , с . 5] .
 С п р и й н я т т я к у л ь т у р и k o ж н o ї n a ц і ї

проходить через ідеал культури, у якому віддзеркалено „обличчя” національного менталітету, колективну етносвідомість.

Лінгвокультурологія - чи не наймолодше відгалуження етнолінгвістики або, якщо використати „хімічну” метафору, це найновіше „молекулярне сполучення” в межах останньої, відмінне від усіх інших своїм „атомарним складом” і валентнісними зв'язками: співвідношенням „часток” лінгвістики й культурології та їхньою ієрархією” [28, с. 64]. Її мета - дослідження взаємовідносин мови й культури, мови й етносу, мови й народного менталітету, тобто „когнітивний простір культури” [193].

На сьогодні в лінгвокультурології постали такі основні напрямки:

- 1) фразеологічний (розглядають культурні потенції фразеологічно-паремійного фонду мови);
- 2) концептологічний (інтерпретують концепти як культурні

к о н с т а н т и н а т л і д и с к у р с і в р і з н и х
 т и п і в - б у д е н н о г о , х у д о ж н ь о г о ,
 п о л і т и ч н о г о , н а у к о в о г о т о щ о) ;
 3) л е к с и к о г р а ф і ч н и й (з ' я с о в у ю т ь , я к
 н а ц і о н а л ь н о - к у л ь т у р н у с в о є р і д н і с т ь
 м о в в і д т в о р е н о с л о в н и к а м и р і з н и х
 т и п і в) [139, с. 39].

Етнолінгвістика й лінгвокультурологія вивчають мову як феномен культури, інтерпретують сукупність культурних цінностей, досліджують особливе бачення світу крізь призму національного менталітету, а також здійснюють опис МКС за допомогою відповідного термінологічного апарату, передусім через аналіз концептів. При цьому дослідники враховують, що кожен концепт може бути по-різному витлумачений залежно від контексту, культурного досвіду та культурної індивідуальності концептоносія [Прохоров, с. 90]. Лінгвокультурологія й етнолінгвістика прагнуть розкрити спільне й відмінне щодо проникнення „мови” культури у форми презентації фраземами культурно значущої інформації. Тому в межах фразеології відбувається інтенсивний розвиток лінгвокультурології, оскільки сьогодні кожне вагоме дослідження фразеології обов'язково передбачає використання лінгвокультурологічних підходів, які орієнтують учених на вивчення співвідношення ФО та знаків культури й актуалізують висвітлення національно-культурної специфіки фразеологічного фонду мови. Н а б л и ж е н н я ф р а з е о л о г і ї д о
 е т н о к у л ь т у р н о ї п а р а д и г м и й
 л і н г в о к у л ь т у р о л о г і ч н о г о а н а л і з у , щ о
 о р і є н т у ю т ь с я н а с и н т е т и ч н е
 о с м и с л е н н я м о в и я к
 а н т р о п о ц е н т р и ч н о г о ф е н о м е н а ,

п о м і с т и л о в и в ч е н н я Ф О в ш и р о к и й л і н г в о к у л ь т у р о л о г і ч н и й к о н т е к с т .

Лінгвокультурологія розглядає фраземи як складові елементи ФКС та їхню здатність відбивати сучасну культурну самосвідомість народу. Зазвичай фраземи виражають загальні вірування, переконання носіїв мови. „Система образів, закріплених у фразеологічному складі мови, є своєрідною „нішею” для кумуляції світобачення й, так чи так, пов’язана з матеріальною, соціальною чи духовною культурою цієї мовної спільноти, а тому може свідчити про національно-культурний досвід і традиції” [148, с. 214 – 237].

Такої самої думки дотримується відомий російський мовознавець Б. О. Ларін. Він вважає, що фразеологічний рівень мови найяскравіше виявляє специфіку мовної картини світу й підтверджує факт взаємовпливу мови й культури. Особливо рельєфно цей мовний бік вимальовується під час лінгвокультурологічного аналізу фразем. „Фразеологізми будь-якої мови передають риси національного характеру, способу життя, суспільний устрій народу, його культуру, світосприйняття, вони відображають ідеологію епохи” [89, с. 164].

Д о с в і д п о г л и б л е н и х д о с л і д ж е н ь у г а л у з і ф р а з е о л о г і ї о с т а н н і х р о к і в с в і д ч и т ь , щ о „ п о з а л і н г в о к у л ь т у р о л о г і ч н и м п р е д с т а в л е н н я м м о в и я к д у х о в н о ї р е а л ь н о с т і а д е к в а т н а і н т е р п р е т а ц і я с м и с л о в о г о з м і с т у і д і о м і р е к о н с т р у к ц і я і х н ь о г о г е н е з и с у т а ф у н к ц і о н у в а н н я в м е ж а х н а у к o в o ї к а р т и н и с в і т у п р и н ц и п o в o н е д o c я ж н і ” [126, с. 26]. Ц е с л у ш н а д у м к а

В. І. П о с т о в а л о в о ї, о с к і л ь к и
ф р а з е о л о г і я - с п е ц и ф і ч н а с и с т е м а,
с в о є р і д н и й с и н т е т и ч н и й м е х а н і з м
о б ' є д н а н ь м о в н о г о й к у л ь т у р н о г о,
н а у к о в о г о й н а ї в н о г о, і с т о р и ч н о г о й
с у ч а с н о г о, с а к р а л ь н о г о й
п р о ф а н н о г о, т р а д и ц і й н о г о й
е к с т р а м о д н о г о т о щ о. О б р я д о в а
ф р а з е о л о г і я м а є н а д з в и ч а й н о ш и р о к у
а м п л і т у д у р і з н о м а н і т н и х с м и с л і в,
п о в ' я з а н и х н а с а м п е р е д з л ю д и н о ю, я к і
р і з н о ю м і р о ю р е п р е з е н т у ю т ь н а з в а н е
в и щ е, т о м у н а ш і н а у к о в і п о ш у к и н е
м о г л и з а л и ш и т и п о з а у в а г о ю
н а с т а н о в и л і н г в о к у л ь т у р о л о г і ї.

У з в ' я з к у з ц и м н е о б х і д н о
з а з н а ч и т и, щ о д е я к і Ф О є в а ж л и в и м и з
п о г л я д у к у л ь т у р о л о г і ї, п о д в і й н о
„к у л ь т у р о н о с н и м и”, о с к і л ь к и і с а м і
ф р а з е о л о г і з м и, і ї х н і к о м п о н е н т и є
п р е д м е т о м л і н г в о к у л ь т у р о л о г і ї [172,
с. 16]. З а н а я в н о с т і к у л ь т у р н о -
н а ц і о н а л ь н о ї с п е ц и ф і к и у Ф О в о н а
п о в и н н а м а т и в л а с н и й з а с і б в т і л е н н я
в ї х н ю з н а к о в у о р г а н і з а ц і ю т а в л а с н и й
с п о с і б м а р к у в а н н я ц і є ї с п е ц и ф і к и [119, с.

18]. Лінгвокультурологія має на меті дослідження й опис взаємодії мови й культури у формах національної й загальнолюдської культур у їхньому сучасному стані або на певних синхронних зрізах цієї взаємодії [170, с. 5].

Культурно-національне світобачення, утілене в образному змісті одиниць фразеологічного складу мови, визначає особливу роль ФО у трансляції культурно-національної самосвідомості народу та його ідентифікації.

О. О. Селіванова окреслює фразеологічний масив мови „як культурно зумовлену знакову репрезентацію інтеріоризованого етносвідомістю світу з притаманною їй категоризацією, субкатегоризацією, диференціацією й інтеграцією” [134, с. 8] називає основні й пріоритетні вектори сучасних досліджень фразеосистеми української мови: простеження відбитків культури народу, його звичаїв, обрядів, традиційних уявлень, міфів у процесах

стереотипізації етнічних уявлень про людину, її навколишній світ і внутрішній рефлексивний досвід, що засвідчені у фразеологізмах; опис закономірностей знакової інтерпретації у фразеосистемі культурних кодів етносу; вияв ціннісних орієнтацій народу, представлених у фразеологічних найменуваннях і їх знаковій динаміці.

Основою ФО є внутрішня форма - центр самого образу, який відбиває характерні риси певної ситуації, закріплені у свідомості носіїв мови. За Т. З. Черданцевою, „універсальність в ідіоматиці виражено через дефініцію (дескриптор); особливість, індивідуальність, і конкретно, вибір стереотипів - через образну внутрішню форму” [180, с. 69]. Реконструкція вихідного вільного словосполучення з прямим значенням компонентів, які й формують образ ФО, стають матеріальним вираженням її внутрішньої форми. У ширшому розумінні внутрішню форму

фразеологізмів як елемент їхнього значення може бути з'ясовано лише на тлі матеріальної та духовної культури народу [165, с. 65].

Якщо кожне слово має внутрішню форму, то воно містить і частинку енергетичного заряду етносу, тобто культурну семантику, яка так чи так пов'язана з людиною. Відповідно, знаки вторинної номінації, зокрема ФО, мають „подвійну дозу” культурної семантики, оскільки їхня внутрішня форма, їхній „дух” формується шляхом накладання внутрішніх форм мовних одиниць, які беруть участь у фразеологізації тієї чи тієї ФО. Тому вважаємо, що для цих одиниць релевантним є акумулювання антропоцентричної інформації, бо в них обов'язково відбито процес екстеріоризації трьох складників сутності людини на об'єктивний світ, а потім інтеріоризації цього світу відповідно до стратегій номінації [107, с. 78].

Разом з тим, антропоцентричну інформацію ОФО, яка є частиною їхньої культурної семантики, слід вивчати, на наше переконання, у межах конкретно визначених культурних структур, якими є, наприклад, культурні коди. Коди культури - це „сітка”, яку культура накидає на навколишній світ, членує, категоризує, структурує та оцінює його. Вони співвідносні з найдавнішими архетипними уявленнями людини, пов'язуючи мову та (наївну) картину світу людини [3, с. 158].

Г. А. Багаутдінова виокремлює антропоморфний, біоморфний, об'єктний, анемічний, темпоральний, просторовий, міфологічний, колоративний, квантитативний і термінологічний коди [7, с. 105 - 107]. Показово, що ідіоетнічні смисли індукуються, наростаючи, від універсальних структур мислення (культурних кодів) до універсальних моделей мови (ОФО). Унаслідок цього універсальні смисли часто

м а т е р і а л і з о в а н і (в е р б а л і з о в а н і) з а
д о п о м о г о ю і д і о е т н і ч н и х о б р а з і в -
е т а л о н і в О Ф О, я к і „ з а р я д ж е н і ” „ д у х о м ”
н а р о д у .

Уважаємо природним і цілком закономірним, що провідною тенденцією сучасної лінгвістики є синтетичне осмислення мови як етнокультурного феномену, а вивчення різних аспектів фразеологічного мовного фонду відбувається із залученням широкого культурного контексту. Досліджуючи специфіку східнословобожанської говіркової обрядофразеології, основну увагу спрямовуємо на всебічне застосування сучасних методологічних підходів. Окреслюючи функції обрядоконцептів у становленні етнокультурної семантики фразеологічних висловів, залучаємо широке коло екстралінгвальної інформації, ураховуємо традиційні погляди мешканців ареалу на значення й роль тієї чи тієї обрядодії в загальному процесі життєдіяльності. Форма розгляду фразеологізмів, їх інтерпретація – не тлумачення та з'ясування семантики, а розгорнутий культурний коментар, використання свідчень колективної пам'яті народу.

1.3. Фразеологічна картина світу в сучасній лінгвістиці

Серед найактуальніших проблем лінгвістики останнього десятиліття на особливу увагу заслуговують питання національної специфіки мовних і мовленнєвих явищ, що дозволяють проникнути в глибини національного способу мислення, ментальності. Значну увагу приділено проблемі МКС, яку розглядають у нерозривному зв'язку з ККС й позамовною дійсністю. Інтерес до названого питання безпосередньо залежить від істотних змін у науковій парадигмі, що відбуваються на межі ХХ та ХХІ століть і виявляються в утвердженні низки підходів та ідей щодо дослідження мови: антропоцентризму, що залучає до розгляду людський чинник, осмислення мови невід'ємно від людини й людини від мови; когнітивізму, з позицій

якого мова постає як спосіб організації й передачі знань та уявлень людини про світ; лінгвокультуралізму як принципу встановлення тісного зв'язку мови з культурою народу [191, с. 1].

1.3.1. Картина світу в сучасних наукових студіях. У сучасних лінгвістичних і лінгвокультурологічних наукових студіях широко використовують й усебічно досліджують поняття „картина світу” (Ю. Д. Апресян, В. В. Жайворонок, Г. В. Колшанський, О. С. Кубрякова, Т. В. Цив'ян), „образ світу” (В. І. Постовалова, Б. О. Серебренніков), „мовна картина світу” (В. фон Гумбольдт, Л. А. Лисиченко, В. В. Маслова, В. Б. Яковлева), „концептуальна картина світу” (А. Вежбицька, О. О. Селіванова), „фразеологічна картина світу” (О. П. Левченко, В. М. Мокієнко, Л. В. Мельник, Н. О. Скоробагатько, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко).

Учення про мовний тип соціуму, мовну картину світу дістало широке висвітлення в працях сучасних дослідників. Картину світу розглядають при цьому як „базисне поняття теорії людини”, „універсальний орієнтир людської діяльності, що визначає загальний перебіг усіх процесів у суспільстві, усе його соціокультурне життя” [81, с. 39]. Звернення до проблеми людського чинника в мовних процесах можна характеризувати як нову хвилю того етапу розвитку лінгвістики, передусім семантики, який дістав назву еволюційного. В основу цих досліджень покладено ідеї В. фон Гумбольдта, О. О. Потебні та їхніх послідовників, які розглядали закономірності розвитку мови в тісному зв'язку з етносом.

Феномен світу, пізнаного через мову, постає для людини передусім таким, яким є для неї її мова [50, с. 9]. Як відомо, світ існує крізь призму культури й мови народу, які його візуалізують. На цей взаємозумовлений зв'язок неодноразово вказували представники міфологічної школи в ХІХ столітті (О. М. Афанасьєв, Ф. І. Буслаєв, Я. і В. Грімм, О. О. Потебня), у 30 – 40 рр. ХХ століття – школа Е. Сепіра та Б. Уорфа. Думку про існування

особливого мовного зображення сформулював В. фон Гумбольдт ще на початку XIX ст. За ним, різні мови є не різні позначення тієї самої речі, а різне її бачення. Саме В. фон Гумбольдт обґрунтував необхідність утворення „енциклопедії мов світу”. Він підкреслював, що „національний характер культури знаходить своє відображення в мові завдяки особливому баченню світу” [38, с. 119]. На думку Е. Сепіра й Б. Уорфа, „властивий мові спосіб концептуалізації дійсності (погляд на світ) частково універсальний, частково національно специфічний, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своїх мов” [137, с. 245]. Кожна мова не стільки зображує, скільки по-своєму інтерпретує світ.

Найуніверсальніші системи – ККС, пов’язана з цілокупністю знань про світ, і МКС – засіб експлікації цих знань. МКС – це характер віддзеркалення в мові ККС і мовні засоби вираження знань про неї [95, с. 129]. Саме в МКС виявлено своєрідність членування ККС у різних народів.

ККС та МКС - це модель універсуму, який реально (референтно) існує й формується на мисленнєвому (поняттєвому, концептуальному) рівні та є відбиттям у мовному (вербальному) просторі людського досвіду. О. С. Кубрякова, Б. О. Серебренніков, Ж. П. Соколовська та інші вчені трактують термін „картина світу”, „модель світу” як опис побудови світу, вираження реальної структури природних явищ. Сукупність предметів, явищ і процесів, зафіксованих у свідомості людини, у

сприйнятті реципієнта, становить ККС, вербалізовану через мовні засоби. МКС створювалася віками, і в кожного народу вона різна [118, с. 82 - 83].

Поняття МКС пов'язане з розумінням національного характеру особистості. Кожна мова відбиває певний спосіб сприйняття й організації, тобто концептуалізації світу. Значення, виражені в ньому, складаються в єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію. З цього погляду МКС – це комплекс мовних засобів, у яких відбито особливості етнічного сприйняття світу. З погляду В. В. Маслової, МКС – це не більше, ніж метафора, оскільки реально специфічні особливості національної мови, у яких зафіксовано унікальний суспільно-історичний досвід певної національної спільноти людей, створюють для носіїв цієї мови не якусь іншу, неповторну картину світу, відмінну від тієї, що об'єктивно існує, а лише специфічне „забарвлення” цього світу, зумовленого національною значущістю предметів, явищ, процесів, вибіркоvim ставленням до них, яке породжується специфікою діяльності, способу життя й національної культури цього народу” [103, с. 52].

Кожна національна мова неповторно інтерпретує різні явища, традиції, звичаї, обряди, спосіб життя, кодує досвід колективно-історичної групи. Вирішальний вплив на розвиток і специфіку національної мови має культура певної етнічної спільноти. Кожна з таких культур відносно автономна, хоча зазнає впливу сусідніх культур і сама впливає на них. Етнокультура є найважливішим показником національної свідомості, створює специфічне „етнічне поле”, яке формує національну ментальність. Зважаючи на це, МКС – це „спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає в сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних і культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу; інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами” [187, с. 158]. Саме це зумовлює наявність у МКС майже кожної мови значної кількості одиниць, зокрема й фразеологічних.

1.3.2. Фразеологічна картина світу як універсалія. Одиниці фразеологічної системи значно більше, ніж одиниці будь-якого іншого рівня мови, національно позначені, етнокультурно марковані. Завдяки кумулятивній функції національно-культурна специфіка виявляється у фразеології дуже чітко, у ній відображено своєрідність побуту й життя народу. МКС є суб’єктивним образом об’єктивної реальності, оскільки кожна людина по-своєму й неповторно відтворює світ. Саме цим зумовлено те, що кожна національна мова – це універсальна філософська система, у якій своєрідно „живе” світ, людство загалом.

Образна основа фразеологізмів відбиває характерологічні риси народного світобачення. Слушною видається думка О. О. Селіванової, що фразеологізми будь-якої мови є лінгвосеміотичним феноменом, формуючи особливу „підмову”, одне з концентричних кіл мови, у якому в усталеній формі зберігаються й транслюються уявлення етносу про світ, культурна й історико-міфологічна інтеріоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду народу [134, с. 11].

ФКС завжди детермінована культурно-історичним досвідом мовної спільноти, наявною в конкретному соціумі системою оцінних критеріїв. Фразеологія переважно фіксує уявлення, які не відповідають „стереотипній” нормі, описує явища, предмети, процеси. ФО відтворюють не картину світу, а її фрагменти, особливо актуальні для носіїв мови. ФО своїми значеннями пронизують найрізноманітніші концептосфери, перетинаються з лексикою, виконують номінативну функцію й, отже, ніби доповнюють картину світу. Фразеологізми мають власну сферу референції, вони членують світ на дрібніші фрагменти з огляду на їхню важливість для мовців. Безліч фразеологічних вербалізацій базовані на раціональній оцінці, яка дістає емоційне втілення. Загалом фразеологізми як знаки ситуацій, взаємодії об’єктів спричиняють активізацію різноманітних когнітивних елементів (ментальних репрезентацій). Ще однією рисою фразеологічної системи є те, що більшість її одиниць характеризують негативні риси людини, процеси, явища й факти. Це засвідчує, що фразеологія – „аномальна” мовна сфера. На думку О. П. Левченко, „аномальність фразеології полягає в емоційній забарвленості її одиниць, що виявляється також у наявності модального і/або оцінного компонента в абсолютній більшості фразеологізмів” [93, с. 29].

ФО має особливий тип значення, оскільки під час фразеологічної номінації відбувається переосмислення всього словосполучення, а не окремих його компонентів, тобто фразеологізована комбінація слів має складний денотат і отримує певне ускладнене значення. Завдяки цьому ФО можуть виражати набагато більший обсяг інформації,

яка, поєднуючись із первинним значенням цього сполучення слів, створює яскравий образ. Фразеологічне значення закріплене в усі через мовлення, і саме тому воно не є самостійним, а тісно пов'язане з відповідним словосполученням [27, с. 72 – 73]. Цим також зумовлено переважну однозначність ФО [183, с. 36], оскільки через особливості свого творення ФО належить до вторинного сегмента МКС [138, с. 87].

Отже, мовна концептуалізація світу – це процес духовно-вербального освоєння й сприйняття людиною реальної дійсності; фразеологічна концептуалізація дійсності постає частиною мовної концептуалізації й пов'язана з формуванням особливої ФКС. За нашими спостереженнями, з поняттям фразеологічної концептуалізації світу співвідносно поняття фразеологічної репрезентації концепту. У зв'язку з цим учені говорять про те, що ФКС того чи того народу – це вміння й мистецтво цього народу уявляти складні концепти як образи. Фразеологічна концептуалізація дійсності є, таким чином, особливим механізмом мови завдяки тому, що стійкі одиниці транслюють культуру від одного покоління до іншого.

Висновки до розділу 1

Отже, обряд є неодмінним складником народної культури. Він специфічний, багатовимірний, особливий об'єкт дослідження в усі часи.

Обрядофразеологія – одна з найбільш динамічних і відкритих систем сучасної української мови, якій притаманні процеси розширення, неологізації значень. Вона становить важливу частину етнофразеології, у центрі якої перебувають стійкі вислови, пов'язані з традиційними обрядами. Загальний стан вивчення обрядофразеології свідчить про те, що в наш час дослідження фразеології неможливе в ізольованому, власне лінгвістичному аспекті, без активного використання відомостей про мотивацію походження тієї чи тієї одиниці, без аналізу особливостей когнітивних процесів, що лежать в основі утворення вторинних номінацій, без урахування контекстуальних, дискурсивних особливостей функціонування, без виявлення культурної конотації й культурно-ціннісної ролі фразеологізму для визначення етнокультурної спільності.

Цінним з огляду на реалізацію етнокультурної парадигми дослідження ФО вважаємо синтез когнітивної лінгвістики й лінгвокультурології. Таке поєднання породжує антропоцентричний підхід до вивчення когнітивної семантики, яка поєднує слово й думку, описує зафіксовані в мові / мовленні знання. На основі такого підходу визначаємо антропоцентричний характер ОФО, які містять певні етнокультурні смисли. Значущість

обрядової фразеології для когнітивної лінгвістики зумовлено наочними семантичними процесами, оскільки фразеологічний фонд оновлюється значно швидше за лексичний. Вагомість обрядофразеології підтверджує те, що обряд – це невичерпне джерело продукування сталих висловів, зворотів, метафор, паремій, пояснення яких віднаходимо в етнокультурних антропоцентристських тенденціях людського мислення.

ФКС складають сталі звороти, що експлікують особливості національно-культурного світобачення народу. До складу ФКС обов'язково входять ОФО, які шляхом семантичної специфіки назв обрядодій, пов'язаної зі світосприйняттям людини, вербалізують матеріально-духовні процеси, властивості, сприйняті народом. ФКС відображає когнітивну діяльність людини з творчого сприйняття світу. Аналіз механізмів створення ФКС дозволяє досліджувати універсальне в системі мови. Вербалізація дійсності пов'язана з вибором знаків, зовнішньої та внутрішньої форми з урахуванням організації змісту та його мотивації. Картина світу при цьому не є механічним відображенням дійсності у ФО.

Обрядова фразеосистема – це вторинна знакова система, що експлікує засобами ареальної фразеології відомості про реалії навколишнього світу. ОФО позицінуємо як знаки етнокультури, що акумулюють

соціально-історичну, інтелектуальну, експресивно-емоційну, оцінну інформацію загальногуманістичного та конкретно національного характеру.

РОЗДІЛ 2

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ОБРЯДОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛУ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРОК

В етнокультурній парадигмі сучасної лінгвістики особливе місце належить обрядовій фразеології як засобу відображення в мові національно-культурної специфіки. Фразеологічний склад є яскравим і своєрідним носієм національно-культурних особливостей мовної системи, оскільки фразеологія постає тією сферою мовної діяльності, „де, з одного боку, у мовних фактах яскраво відбиті етнопсихологічні особливості соціуму, а з іншого, – чітко простежений вплив мови на формування його менталітету” [20, с. 33]. Закономірно посилюється зацікавленість проблематикою взаємодії феноменів життєдіяльності людини: мови та культури [171, с. 1]. Це сприяє розширенню меж мовознавчих пошуків, які стали здійснювати у взаємодії з суміжними науковими галузями – філософією, психологією, етнологією, культурологією, при цьому відбулося зміщення акценту з констатаційних тенденцій у вивченні різноманітних мовних явищ і процесів, розгляду їх у статичній на виявлення й дослідження причиново-наслідкових зв’язків між ними, а також на простеження динаміки мовної системи загалом [35, с. 1].

Обрядова фразеологія, як зауважує О. В. Тищенко [152], – це одна з тематичних груп фразеології, а її одиниця – обрядова фразема – становить

найбільший інтерес у зіставно-типологічному висвітленні (Г. Й. Абрамова, А. Ю. Мазаєва, Т. Г. Попова, Л. Ф. Шангараєва). Натомість не до кінця вивченими в цьому аспекті залишаються обряди календарного циклу різних етносів, а отже, і мовні одиниці, уживані для їх позначення. У діалектних словниках календарну фразеологію взагалі не відбито, тому порівняння з іншими говірками подано тільки ті, які зафіксовані в наукових джерелах. У зв'язку з цим зауважимо, що обрядові фраземи календарного циклу східнословобожанських говірок ще не були об'єктом спеціального дослідження.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених питанням семантики ФО, їх ще остаточно не розв'язано. Це зумовлено складністю фразеологічної семантики, а також відсутністю єдиного погляду щодо визначення природи лінгвальних і позалінгвальних процесів, які лягли в основу її формування тощо. Говорячи про теоретичні засади фразеологічного значення, треба насамперед установити підоснову фразеологізмів, оскільки від визначення їхніх диференційних ознак залежить вивчення обрядової фразеології загалом та окремих часткових її аспектів.

У найзагальнішому вигляді підоснову обрядових фразеологізмів можна представити контекстами – фрагментами обрядової дійсності, що покликані репрезентувати смислову й культурну інтерпретацію світу певною спільнотою. Складність обрядового тексту полягає в єдності акціонального (виявленого в діях учасників обряду), вербального (словесного), локативного (просторового) й реалемного (предметного) планів. Описуючи ФО, виявлені в обрядових текстах, зважаємо на наявність у їхній семантиці вказаних складників.

П о в н о т у о б р я д у в і д д з е р к а л е н о в
 р а м к а х п е в н о ї т е р и т о р і ї, ч и,
 і м о в і р н і ш е, е т н о г р а ф і ч н о ї г р у п и,
 о с к і л ь к и с а м а с о б о ю о б р я д о в і с ь т ь - ц е

надзвичайно широке поняття, їй властивий комплекс різноманітних нашарувань, які потрібно розглядати в регіональному зрізі через локальні компоненти. Етнолінгвістичний аспект наукових студій передбачає вивчення наслідків впливу на мовну структуру міфології, психології, звичаїв, побуту, вірувань, обрядів, загальної культури й менталітету етносу.

Традиційна календарна обрядовість має особливість відображати етнічне, соціальне, історико-культурне життя людей. Східнословобжанці досі не уявляють собі зими без Різдва Христового, перерядження й куті, весни – без Великодня й писанок, літа – без Зелених свят і клечання чи без купальських обрядів. Уособленням осені залишаються святкування пам'яті Маккавеїв, Успення Богородиці, поєднані з обжинковими обрядами. Кожна пора мала свою важливу дату – кульмінаційну точку, до якої були приурочені народні звичаї та обряди річного календарного кола. Основні їхні фрагменти деякою мірою збережено в календарних циклах зими, весни, літа й осені.

2.1. Обрядофраземи зимового циклу народних свят Східної Слобожанщини

У підрозділі аналіз обрядофразем зимового циклу найвідоміших та найсвятіших народних свят (Калита, Святий Миколай, Свят-вечір, Різдво Христове, Щедрий вечір, Василя, Водохреща, Масляна) подаємо за схемою: 1) реєстрова одиниця; 2) паспортизація; 3) значення; 4) довідкова частина (історико-етимологічні, лексичні, етнографічні відомості про фразеологізм чи його компоненти, тлумачення маловживаних слів, мовний коментар до

становлення обрядофрази); 5) ілюстрації текстовими уривками з говіркового мовлення (дослівну мотивацію в інтерпретації інформаторів наведено фонетичною транскрипцією).

В основі семантики обрядової фразеології календарного циклу поширеними є хронологічний (позначення дати) і фактографічний компоненти (позначення певної події). Серед сукупності різних параметрів реалізації цієї схеми в ОФО виділяємо основні взаємопов'язані плани: 1) агентивний, 2) акціональний, 3) вербальний, 4) локативний, 5) реалемний.

Калита. Тринадцятого грудня на обстеженій території святкують *Андрія* (усі н. п.): *на Анд^р'їя робит'с'а д'їу^ккам на^д'їя* (н. п. 7, 19, 32, 42, 61); *во^рожат' на празн'їк Анд^р'їя* (н. п. 1, 8, 10, 53, 57, 68, 73, 75, 80, 83), пор. схпол. „*Андрію, Андрію, я на тебе коноплі (льон) сію, дай мені знати, з ким буду збирати (з ким буду спати, з ким буду свадьбу грати)*” (СД I, с. 110), срдпол-наддніпр. *на ганд^ррейа ч^ере^з три ме^нї не^ре^сїйували коноп^лу / д'їу^кчата при ц^ому ка^зали / ан^др'їю / ан^др'їю / ч^ерез тебе ко^ноплу / с'їю / пріс^нїс у / сн'ї / з ким ме^нї б^рат' на ве^сн'ї //* (тут і далі зберігаємо авторську транскрипцію) [185, с. 84].

ФО *ку^сати ка^лети* (н. п. 1, 7, 8, 10, 19, 32, 42, 53, 57, 61, 68, 73, 75, 80) – головний обряд свята *Андрія*, коли дівчата посередині калети (коржа) робили дірку, всували туди червону стрічку й підвішували високо до сволака посередині хати, щоб парубок міг дістати зубами калету тільки тоді, як добре підстрибне. Крім того, один кінець стрічки (мотузки) довший і спущений донизу так, щоб можна було за нього смикнути – тоді калета підстрибне вгору. – *Ран'ше / коли ш^ч'е ў ш^колу хо^дили / п'ятій ч'ї ш^остий клас / нам так н^равилос' ом^іч'ат' Анд^р'їя Кали^ту / бо ми д'елали шо хо^т'їли / а глаўне / ку^сали ка^лети і сор'їну^валис' / хто б^іл'ше од^кусит' (н. п. 30).* Обрядовий текст зміцнює синонімічність знаків, представлених у ритуалі в різній формі, напр., ритуальної речі (*калет, корж, коврик, калач*), звідси й ФО з різновидами компонентів і їхніх форм: *ку^сати (одку^сити) кор^жа* (н. п. 6, 12, 15); *одку^сит' коўрика* (н. п. 70, 71, 74, 81, 82); *скушту^вати*

калач'а (н. п. 16, 17, 25) – діти середнього та старшого віку пригощають рідних, друзів великими коржами з білого борошна; *калити кусати* (Грінч. II, с. 210).

Реалемний план. Своєрідним символом свята *Андрія* можна вважати обрядове печиво, яке місцеві жителі називають *калета* (*калита*) (н. п. 9, 28, 71); *калач'* (н. п. 16, 17, 25); *коўрик* (н. п. 70, 71, 74, 81, 82); *корж* (н. п. 6, 12, 15). *Калетою* (див. Додаток В, текст 1.1.) є великий корж із білого тіста, що символізує новонароджене Сонце. Готуючи калету, дівчата мусять пам'ятати про те, що кожна з них має місити свій маленький шматочок калети, замовляючи його на коханого хлопця [82, с. 61]; *калета* – це великий солодкий, з медом і фруктами борошняний корж, зверху оздоблений сухими вишнями чи родзинками, „щоб гарна була Калета”. Печуть у печі й запікають так, щоб вгризти її було важко – на сухар (н. п. 9, 28, 71); *калита* – „лепешка, смазанная медом и употребляемая въ день св. Андрея” (Грінч. II, с. 210).

Акціональний план. ФО *гадати на жених'іў* (усі н. п.) – ритуал, спрямований на встановлення контакту з неземними силами з метою отримання знань про майбутнє дівчини, жінки. На досліджуваній території зафіксовано різні види ворожінь: 1. Ворожіння, в основі яких акт витягування певного предмета: *та ў ста^кан із пше^ниц'ої ч'і о^весом ки^дали коп'і^їки м'ідн'і і ср'ібн'і // за^вазували гла^за і т'а^нули по^чер'ед'і / йес'л'і м'ідн'і / то^будем б'ід'н'і / а йес'л'і серебр^о / буде мир і добр^о* (н. п. 27). В окремих склянках розміщували зерно (символ щастя), *копійки* (символ багатства), *обручку* (символ заміжжя). Учасник, якому зав'язали очі, сам витягував предмет – знак долі. Різновиди цього виду ворожінь і зараз існують на досліджуваній території в дещо трансформованому вигляді: у три склянки наливають солону, солодку й просту воду; дівчина вибирає склянку (солодка вода – добре й багате життя в наступному році, солоня – бідне, звичайна – життя без змін). Це відбито в сучасних ФО *налити у три стакана* (н. п. 21, 68, 69), *налить у три кружки* (н. п. 42, 49) – ворожити на свято Андрія. У

зерно кладуть три персні: золотий, мідний, срібний; учасник відшукує ритуальний предмет, який є провісником долі. 2. Ворожіння зі взуттям: *кидали калош-і ч'єрез ворота та ч'єрез хл'їу / у йаку с'торону полєтит' / у той сторон'і і наша суд'ба* (н. п. 48); *виходили ў два'наду'ат' 'ноч'і з подругами і перекидали галоша ч'єрез кр'ишу / хто перекине / то виїде замуж / а хто н'і / то шч'є 'буде д'івуват'* (н. п. 72); *кидали са'пожки за забор / а хто 'перийі з мужс'кого 'пола н'ідн'іма / з'нач'ит' так 'будут' зват' 'будуш-ч'ого 'мужа* (н. п. 7). Символічне наповнення ворожіння – подолання межі свого й чужого простору.

Загалом андріївські ворожіння належать до одного з найкраще збережених у народній пам'яті фрагментів традиційної духовної культури. Зокрема, це фіксовано в „Галицько-руських приповідках” І. Я. Франка: *Андрію, Андрію, на тобі колонні сію! Дай ми Боже знати, з ким буду с'люб брати* – на Святого Андрія ворожать дівчата, між іншим також сіючи коноплі і промовляючи отсю формулу (ГРНП I, с. 29), пор. срдпол. *ворожити на женихів* [125]; поліс. – *осипати зерном худобу*; чеськ., слвц. – *гадати на галушках (кнедликах), сіяти льон* (СД I, с. 110), де охоронцями інформації ворожінь є жінки [87, с. 335].

Святий Миколай. Номінація *Св-а'тій Миколаї* (усі н. п.) належить до активного словника говірки, у молодіжному сленгу зафіксовано ФО *Св-а'тій М-ік'луха Мак'лаї* (н. п. 42, 45, 47, 49) – свято Миколая.

Реалемний план. У східнословобожанському ареалі зафіксовано ФО з реалією *пода'рунок* – подарована річ, дарунок (СУМ VI, с. 734) з варіаціями компонентів: *гостинч'ік в'ід Миколаїч'іка* (н. п. 42, 62, 66, 76); *солодкиї носоч'ок Св-а'того Н'іколайа* (н. п. 11, 13, 27, 28); *Св-а'тій Миколаїч'ік прин'іс.* – *А мен'і Св-а'тій Миколаїч'ік прин'іс ка'рабл'* (н. п. 45); *Миколаїчик при'ходиу* (н. п. 9, 24, 48, 81); *Миколаї прил'ітау* (н. п. 17, 28, 40 – 44), *Ми'колка по'дарок прин'іс* (н. п. 2, 7, 42).

Для чоловіків характерне – *Миколаї прил'їтаї* (не відчуваємо пестливості), для жінок – *Миколаїч'їк п'їд подушкоїу, носоч'ок з гостинц'ами* (зменшено-пестливі форми окремих частин ФО).

Агентивний план. Як відомо, *Святий Миколай* – один з найбільш шанованих святих. Культ Миколая за значущістю наближений до Бога (Христа). За народними віруваннями, „Миколай – старший серед святих, входить у Троїцю і навіть може змінити на престолі Бога” [27, с. 321]. Номінація *Миколай* (з різними фонетичними та морфологічними варіантами), крім типового поєднання з епітетом *Святий* та кваліфікативним іменником *Отець*, іноді доповнена номеном, що підкреслює віковий статус – дідусь, напр.: *Св'а'тїї Миколаї* (усі н. п.); *Св'а'тїї о'тець' Миколаї* (н. п. 14, 52, 56); *д'їд Миколаї* (н. п. 39, 55, 56); *д'їдус' Миколаї* (н. п. 17, 19, 29).

Акціональний план. Традиційну дію *покласти подарунок п'їд подушку* в обстежених населених пунктах відбито в сімох відтінках значень: 1. Кожній дитині вранці дев'ятнадцятого грудня потрібно покласти подарунок (усі н. п.); 2. Якщо дитина слухняна протягом року, то їй кладуть подарунок під подушку (28 н. п.); 3. Кладуть під подушку гроші, щоб дитина собі купила те, що вона бажає (21 н. п.); 4. Покласти треба на Миколая в подарунок цукерки під подушку (13 н. п.); 5. Треба купити гостинчик (щось солодке) і покласти під подушку, щоб дитина, прокинувшись, знайшла його (4 н. п.); 6. Покласти подарунок у шкарпетку й сховати під подушку (3 н. п.); 7. „Подарунки під подушкою на Миколая щедріші, коли гаманці в батьків повніші” (1 н. п.).

Свят-вечір. Кожен обрядовий комплекс має свій набір головних дат (свят), характерне ритуальне наповнення. Так, у різдвяному комплексі однією з кульмінаційних точок був вечір у переддень Різдва, який на обстеженій території номінують *св'а'тїї'веч'їр* (усі н. п.); *св'а'та вєч'єр'а* (н. п. 21, 32, 35 – 38, 40, 62, 76); *багата кут'а* (н. п. 42, 52, 53, 66); *хреш'ч'єна вєч'єр'а* (н. п. 9, 35 – 37); *богатий святъ вечеръ, голодна кутя* [59, с. 80; с. 110], а в різних регіонах України має назви *свят-вечір, Вілія,*

Коляда, Керечун-вечір, Коляда [189, с. 73]. Саму ж назву *свят-вечір* східнословобожанці трактують як кінець посту, *Пилипівки*: – *Доки з'їрка не з'їде / ш-ч'е пиллп-їўка / можна усе робити / а потім поч'їнаец':а Св-атїї веч'їр / Багата ку'т'а* (н. п. 17, 36).

Реалемний план. Як засвідчує матеріал, обов'язковою обрядовою стравою є *ку'т'а* (усі н. п.). Ця лексема стала компонентом кількох ФО: *звати ку'т'у* (н. п. 32, 33, 51 – 53) – запрошувати хрещеників з кутею напередодні Різдва, а *кутя* використано в значенні 'обрядова каша з ячмінних або пшеничних зерен, уживана з солодкою підливою напередодні різдва чи водохрещца' (СУМ V, с. 419); *ку'т'у носити* (усі н. п.) – вітати хрещених, найближчих родичів зі *святою вечерею*, де *кутя* – грубо товчена в ступі ячмінна, пізніше – пшенична крупа [26, с. 330]; *набрати (т'рич'ї) ку'т'ї* (н. п. 42 – 47, 49) – у переддень Різдва поминають родичів, де *кутя* – 'їжа із рису чи іншої крупи з медом та родзинками, яку вживають на поминках'; цю страву вживають і в переддень Різдва (Фасм III, с. 435): – *Йак у'с'ї с'їли за ст'їл на св-ат'веч'їр / то першоїу треба набрати ку'т'ї т'рич'ї / шоб помїанут' родич'їу* (н. п. 49); *поставити ку'т'ку* (н. п. 51, 53, 62) – на свят-вечір, сервіруючи стіл, першою стравою ставлять кутьку (кутю), де *кутька* – обрядова страва, яку готують з рису (пшениці) та родзинок на свят-вечір (усі н. п.). Дослідниця обрядової їжі Л. Ф. Артюх зазначає, що деякі вчені вважають різдвяну кутю спадкоємицею давньогрецької панспермії – каші, звареної із зерна й бобових, фруктів і ягід – усього, що виробляли в господарстві, і присвяченої культу предків [5, с. 69]. Зауважимо, що *кутя* не обмежена рамками зимової календарної обрядовості, її використовують, наприклад, у родинній (обрядова страва на хрестинах, яку б'ють у горщику хрещена мати й батько) та поховальній обрядовості як поминальна страва на похороні.

Фразеологічні обрядові словосполучки *узвар варит'* (усі н. п.), *узвар / дл'а наро'диўших'а* (н. п. 27, 29, 30, 35, 41, 42, 47, 51) – традиційна різдвяна страва, яку готують на свят-вечір, вважаючи, що *ку'т'а / дл'я по'мерлих / а*

узвар / дл'а наро̀диу̀шихс'а (н. п. 42). Узвар – друга страва свят-вечора, обрядовий напій із сушених фруктів, пор. наддністр. вар (Шило, с. 66), кіселиц'і (Там само, с. 142), сушеня, сушинє (Там само, с. 248), юшка (Там само, с. 286); бойк. сушениці (Ониш., с. 268), зхпол. юшка – грушки, сливки заливали водою, клоч:ем накривали і так варили йушку (АркГ II, с. 284). У селі Шарівка Білокуракинського району зафіксовано ФО іти на варєнуху (н. п. 13) – гуляти свят-вечір, де варєнуха – компот із сушених фруктів: та ми ж не варили варєн':а / усе сушили // а сушили йяблука / груш'і / абрикоси / вишн'і / та у м'іш'ки не ў салофанов'і / а ў так'і тр'ан'ч'ан'і / шоб шашел' не завєлас' / а тод'і варили варєнуху / ком'пот із сухофрукт'іу // і на кут'у не куп'али не нап'итк'іу / не с'ітра / варєнуху ў глеч'ік наливали і ставили разом з кут'ою посередин'і стола (н. п. 13).

Киселиц'і по кут'ках (н. п. 7, 24) – поставити кисіль на різні боки столу як обереги від заздрощів, де киселиця (н. п. 7, 17, 24, 77) – обрядова страва свят-вечора; драглиста страва зі слив та борошна або круп (ВТССУМ, с. 537); нерідко додавали кукурудзяну, житню, вівсяну чи ячмінну муку (Грінч. II, с. 239). Лексему киселиця записала в східнословобожанських говірках й прокоментувала К. Д. Глуховцева в статті „Про кисіль і киселицю”: на свят-вечір зазвичай варили дві киселиці і ставили ці страви з різних боків столу як обереги від злих духів. Одну киселицю можна назвати різновидом киселю, її варили з фруктів та картопляного чи кукурудзяного крохмалю. Іншу киселицю заварювали гречаним, житнім чи вівсяним борошном, іноді – картопляним крохмалем, у цей відвар додавали грибів, засмажку, спеції. За переказами старожилів, киселиця була обов'язковою стравою на свят-вечір [32, с. 16 – 17].

Акціональний план. ФО ве'ч'ер'у (кут'у) носити (посилати) мотивовано тим, що діти обов'язково носять вечерю хрещеному, хрещеній, найближчим родичам. За принесену вечерю їх чекають подарунки та гостинці: нести ве'ч'ер'у, носити / нести ве'ч'ер'ку (ве'ч'ір'ку) – Молод'ож нар'ажайц':а і носє ве'ч'ер'ку у'сім підр'ад (н. п. 80). Традиційною

залишилася примовка: „Тікай, кутя, із покуття, а узвар – на базар” (н. п. 3, 4, 12, 19, 22, 35, 36, 39, 42, 62).

ФО *прога¹н'ати кут'у* пов'язана з обрядовим дійством, коли хлопчики беруть „качалки, кійки” або палки, ідуть до воріт і б'ють по них кілька разів, говорячи: „Геть, кутя, сь покуття, а озварь на базарь!” [59, с. 239].

Серед „свят-вечірніх” обрядофразем зредукованими вважаємо *ч'ас¹ник* *ўк¹ласти* (н. п. 15, 18, 32, 42, 48, 49, 52, 62, 66, 81, 83) – на свят-вечір на кожен край столу кладуть по три зубки часнику від злих духів (часник виконує функції оберегу). Голівка часнику в народному уявленні (свідомості) асоціювалася з людською головою, тому часник застосовували в магічних обрядах. Імовірно, вірування щодо його магічної сили пов'язані також з його антисептичними властивостями [54, с. 375].

Локативний план. Поширені й ФО з компонентом „покуть”: *кут'а на покут'і* (н. п. 11, 14, 42, 46, 48, 58), *іде кут'а до покут':а* (усі н. п.) – настав свят-вечір, де *покут':а* (ЛАЛНП, с. 67), *покут'* (усі н. п.), а також *покуте, покутя* розуміють як ‘куток, розміщений по діагоналі від печі, та місце біля нього’ (Грінч. III, с. 280; СУМ VII, с. 57; СУСГ, с. 170). Первісна семантика слова *покутувати* як ‘проживати, мешкати в хаті’ (пор.: *мати свій куток* – ‘мати житло’); *усі по своїх кутках* – ‘про тих, хто спільно проживає в одному помешканні’ розвиває значення, відбиті в східнословобожанському ареалі: *покут' / це місце / над йа¹ким ви¹с'ат' обра¹зи* (н. п. 32, 33, 51, 52, 53); *покут':а / це уголок у хат'і / де іконки ви¹с'ат'* (н. п. 60 – 62, 65, 76, 77); *у покут'і іконка ви¹сит' / там с'інце і на н'ого с'таўл'ат' кут'ку / а ў¹кут'ку із с'інц'а робили крестики і ставили* (н. п. 42).

Різдво Христове. *Рождество* (усі н. п.); *Рождество Христове* (н. п. 1, 4, 7, 11, 14, 15, 19, 20, 27 – 32, 37, 53, 55, 83); *Різдво* (н. п. 14, 17, 36, 40, 42, 47, 63, 80 – 82); *Івана Креститыля* [59, с. 111].

Реалемний план. Фразеологічний вираз *закликати на вечерю мороза* має загальну семантику годування міфологічного персонажа. Основною обрядовою реалією, з якою відбуваються всі магічні дії, стала *кут'а* (*каша*),

яка є компонентом ФО: *да¹ваї і¹ди ку¹т у¹ йїсти* (н. п. 4, 15, 27 – 32, 83); *зо¹вем на¹ кашу* (н. п. 40, 42, 47, 63, 65, 66); *к¹лич ім на¹ повну¹ миску¹ каш¹ і* (н. п. 78, 79). Характерною рисою обряду в східнословобожанському ареалі є те, що виконавець тримає в руках повну миску куті, а не її частину, оскільки на всій території України зафіксовано ритуальні дії з окремою порцією (з відділеним верхом куті, невеликою порцією в мисці, ложкою куті, з повним горщиком). Обряд відбувається безпосередньо під час святкової вечері, яка є обов'язковим контекстом для його здійснення. ФО представлені ще й іншими компонентами реалемного плану: *два¹нац'ат' пол'ін* (н. п. 37, 40, 50, 76) – розводили вогонь з дванадцяти полін, оскільки по дванадцять годин мають день і ніч; *два¹нац'ат' св·ат ве¹ч'ер'н'іх страў* (н. п. 1 – 4, 7, 11, 12, 14, 15, 19, 20, 27 – 32, 37, 53, 55, 62, 64, 69, 70, 75, 83) – готували на Різдво дванадцять страв, бо дванадцять місяців і кожен треба задобрити; *два¹нац'ат' ч'асни¹ч'ін* (н. п. 42, 47, 54, 55); *два¹нац'ат' зубоч'к'іу ч'асни¹ку* (н. п. 62 – 64, 67, 68) – на кожний кут столу кладуть часник, який має магічну силу від злих духів, оберігає хату, пор. бойк. *клали зубці часнику: Абис був здоровий, як зубець часнику* [16, с. 493]. Символічність лексеми *дванадцять* зумовлено космічним порядком і циклічністю, тож і в указаних ОФО число *дванадцять* має символічне значення.

Агентивний план. Призабуті обрядофраземи *закликання на вечерю мороза*. – Главный хозяинъ беретъ паляницу, обращается къ окну и три раза „клыче мороза вечерять”, говорячи: „Морозе, морозе! Иды до насъ вечерять, та не поморозь намъ ни людей, ни скотыны, ни хлиба, ни травы, ни овощи!” [59, с. 239]; *закликання на вечерю вовка; чорної бурі та злих вітрів* [Там само, с. 240]. Отже, агентивний план обряду доволі різноманітний. Вимальовується архетип міфологічного персонажа, якого запрошують, – це персоніфікована міфологічна особа, представник того світу, світу предків, який має владу над надприродними силами, опадами, урожаєм, плодючістю худоби, а отже, і всім тим, від чого залежить добробут родини [156, с. 467].

Зазвичай обряд *запрошення мороза* пояснюють як акт задобрення природних стихій і диких звірів з метою уникнення їхніх негативних шкідливих впливів. Але така думка здебільшого базувалася на народному розумінні й логічному аналізі словесних формул: *щоб не було морозу весноїу / а то йак т'іки посадим ро́с:аду / так і поморозе усе* (н. п. 2, 4, 8, 9, 13, 16, 18); *щоб мороз н'е поморозиу пол'а* (н. п. 38 – 40, 42 – 45, 48, 49); *щоб мороз не приморозиу пше́ниц'і* (н. п. 29, 30, 33); *щоб воу́к ха́з'а́йства не по́йїу* (н. п. 14, 17 – 19).

Обряд *запрошення мороза* становить пізнішу трансформацію первинного ритуалу 'годування душ померлих'. 'Мороза' кличуть, щоб не поморозив посівів, а 'вовка' – щоб не завдавав шкоди худобі. Таке ритуальне годування померлих у спеціально відведені дні та спроба знешкодити їхній небезпечний вплив у наступному році й становили основу первинного обряду [24, 88]. Запрошення мають форму *на ве́черу, на ку́т':у, на ка́шу*.

Крім міфологічних персонажів, агентивний план обряду представлено й учасниками, які безпосередньо виконують основну обрядову дію: *ба́т'ко к'лика* (н. п. 5, 6, 8); *ста́ри'і з'вали* (н. п. 17, 19, 20, 57, 58); *ха́з'а́йка до́му гу́кала* (н. п. 39, 42, 43, 46 – 48); *хто ста́ршиї у́ с'ім'ї / тої і звау́* (н. п. 61 – 63, 65, 68). Цей факт можна пояснити сакральністю моменту початку споживання їжі: саме батько запрошував до вечері всю сім'ю, давав згоду її почати. З огляду на це, маємо справу з таким типом обряду, коли один виконавець суміщає всі функції, а інші члени сім'ї є пасивними учасниками обрядодії.

Але водночас у структурі обряду наявні вербальні, акціональні та реалемні елементи, які спрямовані на те, щоб *прогнати мороза*, і суперечать дії запрошення: *стук – ма́мка сту́кала у в'ікно́* (н. п. 1, 13, 14, 19, 20, 57, 81); *с'калко́у сту́кали по ўход'них д'ве́р'ах / щоб не поморозиу пше́ниц'і* (н. п. 39, 42, 43, 46 – 48); вербальні одиниці містять наказ із погрозою: *а у н'іст до нас не при́ход' / а то буд'ем м'ітло́у гнат'* (н. п. 73, 74, 78, 79); *а то будем по сти́н'і бит'* (н. п. 72, 75); *а то поб'ємо* (н. п. 21, 22). Саме тому маємо

синкретизм мотивів запрошення та проганяння, який може бути наслідком пізнішого календарного чи структурного зсуву, а також концентрації значної кількості обрядових елементів в одному, звуженому ритуальному акті. Уважаємо, що таке нашарування мотиву вигнання пов'язане з повторюваністю обряду й у ті періоди, коли, за народним віруванням, гостей з того світу проганяють (наприклад, на *Водохреща*).

У зв'язку з бурхливим розвитком засобів масової інформації, тісним зв'язком міста й села обряд поступово забувають носії культурної інформації. Трапляються лише поодинокі випадки чіткого відтворення опитуваними всіх структурних складників обряду „закликання мороза”. Вони зазвичай лише констатують факт про наявність такого обряду у їхньому селі та пам'ятають словесні формули його запрошення. Але й ці формули носії зберегли лише частково.

Щедрий вечір. В основі номінації *Ш·ч'едрий'веч'ір* (усі н. п.) лежить повір'я про те, що „у ніч напередодні Нового року Щедрий бог сходить з неба на селянську ниву, у селянську хату, в господарство, до худібки” [69, с. 115], і встелена збіжжям та сіном долівка „мала символізувати Щедрому богові багаті хлібні ниви та луки, які від нього очікуватимуть у Новому році” [29, с. 42 – 43], тобто цей вечір присвячений Щедрому богові, якого зустрічають і вшановують. Вочевидь, назви *Ш·ч'едрик* (н. п. 12, 23) та *Ш·ч'едрець* (н. п. 21, 57) є редукованими варіантами номінації *Ш·ч'едрий'веч'ір*, що виникли внаслідок природного народного тяжіння до спрощення будь-якої назви. Похідною від *Ш·ч'едрий'веч'ір* є й назва *Щедрівки*, яка, вірогідно виникла внаслідок перенесення назви пісень, що співають у *Ш·ч'едрий'веч'ір*, на сам вечір.

Фразеологічні варіанти *Ш·ч'едра вєч'єр'а* (н. п. 14, 15, 20, 38, 39, 40, 42 – 45, 48, 49, 80 – 82) та *Ш·ч'едра ку'т'а* (н. п. 1 – 4, 6, 31 – 34, 56, 59 – 71, 73 – 78, 83) позначають свято Щедрого вечора. Віра людей у те, що від щедрості цього вечора залежали і майбутній достаток кожної родини, і добрий урожай наступного року, і благополуччя в сім'ї, спричинила те, що

„Щедру вечерю готували переважно зі скромних страв” [29, с. 43], а щедру кутю в деяких регіонах, зокрема на Поліссі, заправляли смальцем [140; 144], що, безперечно, підкреслювало щедрість господарів у цей вечір. Можливо, щедрість господарів порівнювали з багатством та заможністю родини, звідки, ймовірно, і виникає ФО *Багатий вечір* (н. п. 5, 7, 9, 17, 18, 23, 24, 25, 81, 82), яку частіше вживають щодо *свят-вечора*.

Агентивний план. ФО *козу водити* (усі н. п.) утворилася від народного звичаю „водити козу” на різдвяних святках, починаючи з першого дня й до Щедрої куті. Гурт хлопців, серед яких один переодягнений „козою” (є ще „міхоноша”, „производитель”, „дід” та ін.), ходить із хати в хату, коза танцює під музику, хор хлопців співає особливі пісні. Удячні господарі обдаровують учасників святкового театралізованого дійства; на зароблені гроші хлопці купують горілку (УВДСл, с. 165).

Щодо використання тварини *кози* в різдвяно-новорічній обрядовості існують й інші мотиви. Сучасні науковці (В. М. Войтович, О. П. Знойко, М. Б. Лановик та З. Б. Лановик) вважають, що *Щедрий вечір* – це свято народження Місяця, а оскільки „грецьку богиню Місяця Артеміду завжди зображували з ланню або з козою, й це пізніше дало підстави вважати її також богинею полювання”, то О. П. Знойко робить висновок, що „коза споконвіку була атрибутом місячного божества” [58, с. 52], і, відповідно, в Україні *коза* теж уособлювала місяць, її вважали прапредком дослов’янських племен, а отже, логічним було прив’язати обряд „водіння кози” до дня народження Місяця – *Щедрого вечора* [88]. У ХІХ столітті в східнослов’янських говірках зафіксовано вислів *водять козла* – дівчата беруться за руки й остання з кінця проходить між руками двох інших дівчат, і так поки не пройдуть усі інші, співаючи: „По вулиці драбина, драбина, Там Титянка ходила, За собою Павлечка водила” [59, с. 42].

Історико-етнографічні джерела також містять указівку на вживання лексеми *коза* в значенні „обрядова тварина”, зокрема І. І. Огієнко зазначає, що „*козел* мав у нас обрядове значення, і здавна брав уділ у святкових

забавах, – його самого, або з медведем, водили на Святках по хатах і бавили гостей” [63, с. 66]. У деяких місцевостях роль козла або кози виконував парубок, одягнений у костюм і маску цієї тварини, до того ж, коза була популярною в Україні не лише на Щедрий вечір, а „й на Масляну, а також на весіллях і похоронах” [87 II, с. 309 – 310].

Цікавими є ФО, утворені від власної назви Меланії – *наїїстис’а йак Мелан’їа* (Мелан’їа) *на об’їд’ї* – дуже добре, досита наїстися (н. п. 20). В основі виразу – натяк на *Щедрий вечір* у переддень *Старого Нового року* (*День Меланки*), коли зазвичай готували пригощання; *наробити в’їд Меланки до Кол’адки* – дуже мало зробити; зовсім, ніскільки не зробити (н. п. 11, 36, 40, 42, 62, 76). Вислів побудований на тому, що свято Меланки (переддень Нового року) і колядки припадають на один і той саме час (УВДСл, с. 202), *на Миланки* [59, с. 465].

Василя. Перший день Нового року ще називають День Василя. У праці В. І. Іванова „Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии” у слободі Ново-Астрахань зафіксовано ФО *Великий Васил’* – свято Василя: – *Здравствуйте / зь праздныкомъ / зь Велькымъ Васыліемъ* [59, с. 42].

Реалемний план. Більшість ФО фіксовано з компонентом реалемного плану *зерно* – дрібний плід хлібних злаків (СУМ III, с. 560); символ родючості, відродження життя, безсмертя, вічного оновлення, здоров’я, початок нового життя. Використовують у календарних і сімейних обрядах як символ множинності й багатства (СД II, с. 324 – 326). Цікаво, що для засівання в східнословобжанському ареалі використовують кілька видів зерна, кожен з яких має сакральне значення. ФО *по’с’їят’ житом* – бажати родині здоров’я й дітей, духовної гармонії та взаєморозуміння: *по’с’їят’ житом / то означ’а бажат’ д’їтеї і здоров’їа с’їм’її* (н. п. 16, 17, 19 – 21, 25), *пше’ниц’ойу с’їят’* – 1) бажати матеріального багатства, краси життя, щасливого добробуту: *та пше’ниц’ойу с’їют’ / іш’ч’е примоу’л’айут’ / с’їс’а / родис’а жито / пше’ниц’а та ус’ака пал’аниц’а // пше’ниц’а / це бо’гате жит’а* (н. п. 50 – 52), 2) сприяти розвитку розумових здібностей;

о¹весом обси¹пати – бажати успіху в роботі: о¹весне поси¹пан':а / з¹найу / шо при¹носить' у¹дач'у у'б'ізнес'і / но це так ми у'же сам'і при¹думуєм / хот'а о¹но усе зер¹но з¹нач'а дос¹таток (н. п. 35 – 37).

Акціональний план. ФО *ход'ит' поси¹пати* (усі н. п.) мотивовано обрядовою дією, яку виконують на Новий рік хлопчики віком 7 – 15 років, які до світанку набирають у торбинку або в рукавицю різного зерна (пшениці, ячменю, жита, гороху, проса), уходять до хати, стають на порозі й кидають зерно в передній кут, бажаючи врожаю в Новому році: „На щастя, на здоров'я та на Новий рік”. Звичай *ки¹дати зер¹но* на людей та в їхні оселі із хорошими побажаннями прийшов до нас від язичників. Вони так зичили один одному „життєвих врожаїв”, про що свідчать записи: *шоб зем¹л'а да¹вала по¹б'іл'ше зер¹на* (н. п. 2, 5, 8, 9, 58); *шоб ко¹рови та с¹вин'і пло¹дилис'а* (н. п. 29, 30); *шоб сви¹н'а опоро¹силас'а* (н. п. 35, 50 – 53, 56); *шоб ко¹рова оте¹лилас'а / а сви¹н'а опоро¹силас'а* (н. п. 78, 80 – 82).

Спочатку засівають у власній домівці, потім ідуть до хрещених батьків, родичів, друзів, знайомих, сусідів. Господарі мають щедро винагородити (особливо перших) засівальників солодощами та грошима. Дар – один з універсальних способів регулювання відносин між людиною, потойбічними силами й світом природи. Дар приховує уявлення про благо (щось добре) і є його матеріалізацією. Його сприймаємо не як утрату, а як заставу майбутнього прибутку й знак установлення певних відносин між тим, кому дарують, і тим, хто дарує (реалізація опозиції „давати / брати”). Обдаровуючи, дають: *конх¹вети* (н. п. 5, 9, 13, 14, 21, 42), *манда¹рини* (н. п. 16, 22, 29, 56 – 71), *руб¹л'а та шо йе* (н. п. 6); *по¹дарок* (н. п. 30 – 34); *дл'а су¹с'ідс'ких д'ітеї заран'іє ку¹пила іг¹рушки* (н. п. 71), *гу¹л'івери* (н. п. 45 – 48, 73 – 77).

У слободі Микільське фіксуємо ФО *ки¹дат' баиша¹ки*: на свято *Василя* парубки й дівчата виходять на дорогу, знімають чобіт і кидають через голову: куди він попаде носком, у тій стороні живе майбутня дружина (чоловік) [59, с. 237]. У сучасних східнословобожанських говірках поширені вислови, у яких

наявні компоненти: а) реалемного плану: *варити капусту* (*капусн'ак*, *капустн'ак*, *капустку*) – кашу, якою поминають родичів (н. п. 27, 28, 42, 47 – 49, 62); б) локального плану: *с'їдати на поріг* (н. п. 66, 79 – 82) – якщо в сім'ї є незаміжня дівчина, той, хто посіває, повинен сісти на поріг, щоб дівчина в цьому році вийшла заміж.

Водохреще. На 19 січня припадає *Хрещення* або *Водохреща* (Луганська обл.); *Водосвяття* (н. п. 27, 28, 42); *Голодна кутя* (н. п. 35, 36, 53, 55, 62, 66). Попри те, що синонімічний ряд із домінантою *Голодна кутя* у словнику синонімів української мови відсутній, побутові варіанти цієї назви фіксують діалектні словники: бойк. *Водосьвятіє* (Ониш. I, с. 139), зхпол. *Писана Кол'ада*, *Водокришчи*, *Водохрешч'і* (Арк., с. 12); етнографічні джерела: *Голодна кутя*, *друга кутя*, *Багата кутя*, *другий свят-вечір*, *терплячий свят-вечір*, *свят-вечір водохресний*, *голодний свят-вечір*, *Водохреще*, *Водоце*, *голодна вода*, *писана коляда*, *друга Вілія*, *бабин вечір* [17, с. 7; 69 I, с. 135 – 144; 87, с. 313; 92, с. 11; 140, с. 30; 147, с. 66; 188, с. 207]. Щодо походження назви *Голодна кутя* існує кілька гіпотез, утім, жодна з них не має достатньої аргументації. За І. Беньковським, в основі номінації *Голодна кутя* лежить розуміння цього дня як передостаннього свята в низці різдвяно-новорічної обрядовості, а отже, на цей час „усі святкові запаси бувають з'їдені та випиті, і на другу кутю залишаються лише невеликі останки їжі” [17, с. 7], тобто під час вечері доводиться майже голодувати. Більш поширеною є версія І. І. Огієнка, П. П. Чубинського та інших науковців, які стверджують, що якщо під Водохреща „цілий день постять”, то цей день повинен зватися *Голодною кутею* [63, с. 279 – 280]. Цю теорію заперечують С. Килимник та В. Т. Скуратівський, які зазначають, що „так вчиняли і на Багату кутю” [140, с. 30], і „у такому разі, чому не назвати „Багату Кутю” „голодною”, бо тоді не їли „до зорі” [69 I, с. 137]. Імовірнішим твердженням, на думку В. Т. Скуратівського, є те, що в цей день „уже не закликали вечеряти святих душ та Щедрого бога” [140, с. 30], а С. Килимник, описуючи цю теорію, додає, що на цю вечерю не закликали й „лихі сили”, оскільки „вони мусили

бути голодні, щоб ніколи в господарство не приходили” [69 I, с. 137], тобто в основі назви *Голодна кутя* відображено те, що добрих і злих духів „припиняли пригощати за святковими столами” [147, с. 66] й вони залишалися голодними під час куті. Отже, спірною є думка С. Килимника про те, що остаточно стверджувати правильність якоїсь теорії не можна.

Реалемний план. Створення багатьох ФО пов’язане з поняттям *вода*, яке репрезентує чималу кількість властивостей води як реалії. *Св·а¹ч·ена во¹да* (усі н. п.), *св·а¹та во¹дич·ка* (н. п. 6, 16, 17, 20, 31, 32, 36, 42, 53, 72, 76); *ос·в·ач·іна вода* (н. п. 60 – 68) – вода, над якою здійснено обряд освячення. У „Галицько-руських приповідках” І. Я. Франка фіксовано гал.-рус. *св·яц·ена вода*, де свячена вода „вважається ліком на різні слабости, особливо такі, що буцімто спричинені злими духами, які бояться її” (ГРНП I, с. 360); „*Ані св·яц·енною водою не від христии ся*” – приповідка оперта на тім самім віруваню, що свячена вода проганяє злого духа (ГРНП I, с. 361). У східнословобожанських говірках найпоширенішими є фраземи з концептом *вода*, що розвинулася на основі першого значення цього слова: прозора, безбарвна рідина, яка становить хімічну сполуку водню з киснем (ВТССУМ, с. 502). Виокремлення властивостей денотата допомогло передати такі семантичні відтінки: здоров’я – *будь здорова, як вода, гожа, як рожса, весела, як весна, працьовита, як бджола, а багата, як земля*; спокій – *хоч воду лий ‘хто-небудь дуже спокійний’*; ріст – *як з води йде ‘легко, гарно росте’* [8, с. 76 – 77].

Акціональний план. У цей день на всій території України *святять воду* (хрестять маленького Ісуса Христа). Східнословобожанські говірки відбивають обряд освячення води в обрядових термінах акціонального плану: *во¹ду св·я¹т¹ити* (усі н. п.) – говорять про освячення води, коли збираються йти до церкви на Водохреща: *заўтра у́же і во¹ду св·а¹т¹ити* (н. п. 42); *та во¹ду св·а¹т¹ити йїхати ж нада нам у Де·ман·іўку / там ц·ерков· ближе* (н. п. 38); *во¹ду хрест·ити (крест·ити)* (н. п. 41, 52, 53, 62) – обряд освячення води на річці, водоймі: *по·йїдем во¹ду хрест·ити на Аї·дар* (н. п. 52); *ми посто·йан·о*

¹воду крестимо на Дем'ан'іус'кому стаўку / там вес' район сій'ж:айец':а / і окунайемс'а ў св'ач'еном ¹водном кресту / з ¹л'ода вибивайут' / і туди п'ін йак окресте ус'і нир'айут' (н. п. 40); ¹воду ос'в'ач'уват' (н. п. 60 – 68) – церковна церемонія освячення води; ску¹патис'а ў св'ат'іі во¹д'і (н. п. 41, 52, 53, 60 – 68, 76, 78); у¹митис'а св'ат'ойу во¹дойу (н. п. 2, 3, 8 – 10, 13, 14, 22, 52, 53, 60 – 68) – обряд, коли на Водохреща люди занурюються під воду, вірячи в зміцнення свого здоров'я: шоб здо¹ровим бут' / ¹нужно у¹митис'а св'ат'ойу во¹дойу на Во¹дохреш'ч'е (н. п. 62). У селі Шапарівка зафіксовано посв'атит' ¹воду: – ¹Післ'а ¹того йак л'уди пос'в'ат'ат' ¹воду / чолов'іки шли на охоту і обоўйаз¹ково стр'іл'али з руж'яа / ¹шоб воў'ки ў се¹ло не ходили / а д'ітвора пус'кали голу¹б'іў на ш'ч'ас'т'а (н. п. 49).

Масляна. Тиждень перед Великоднім постом називають ¹Масл'ана (усі н. п.), синонімічні їй фразеологічні назви ¹Масниц'а (н. п. 15, 16, 26, 27, 50); ¹Масл'аниц'а (н. п. 1, 4, 6, 7, 11, 17 – 21, 30, 31, 48, 50 – 53, 61 – 65); Мас'на не¹д'іл'а (н. п. 14, 18); ¹Масл'аніі ¹тижден' (н. п. 17, 20 – 22); ¹Сирній ¹тижден' (н. п. 69, 70); Сиро¹пусна не¹д'іл'а (н. п. 4, 10, 11, 17 – 21, 30, 31, 48); М'ясо¹пусній ¹тижден' (н. п. 2, 26, 29); Широкий чет'вер (н. п. 3, 6, 9, 34, 35 – 37); Широка не¹д'іл'а (н. п. 19, 26, 59, 63, 67); Теш'ч'іна ¹п'ятниц'а (н. п. 50 – 53); Теш'ч'іна ве'ч'ірка (н. п. 61 – 65); Прош'ч'оніі ден' (н. п. 1, 8, 9, 14, 74); Прош'ч'онойе воскр'ес'ен'іе (усі н. п.); Прош'ч'ена не¹д'іл'а (н. п. 69, 70, 83). Основні значення цієї фраземи фіксовано більшістю словників української та російської мов, тому визначаємо їх як такі ФСВ: 1) традиційне свято, яке відзначають протягом тижня (іноді трьох днів) перед Великим постом; маркує в народному календарі межу зими й весни, а також м'ясоїда та Великого посту (СД III, с. 194 – 199); 2) неділя на сирному тижні (Грінч. II, с. 408); 3) давньослов'янське свято проводів зими, пристосоване християнською церквою до тижня перед великим постом і пов'язане зі звичаєм веселитися та готувати певні страви (млинці, вареники з сиром і т. ін.) (СУМ IV, с. 641); 4) останній тиждень перед Великим постом (АркГ I, с. 306).

Реалемний план. ФО *колодку прив'язати* – обрядова дія, яку виконували на Масляну жінки, прив'язуючи в хустках дерев'яні дощечки (колодки) неодруженим хлопцям. Будучи полісемантичною, лексема *колодка* проектувала багатозначність і обрядовий контекст: 1) *зам'ка по'в'ісити* (н. п. 5, 18, 71) – замикати Масляну, період весіль, розваг, ніби чіпляючи на всьому колодку (засуви) на цілий піст. Відтак *замок* символізує завершення періоду Різдвяних свят та всіх веселощів і забав, що їх супроводжують; 2) *дере'ваного пол'іна нач'іпити* (н. п. 31, 49) – обрядове дійство, яке виконують на Масляну, завдання якого полягає в стимулюванні хотіти одружитися цього року, щоб не бути висміяним наступної Колодки; 3) *дерева п'ідкинути* (н. п. 24, 28, 29) – обрядова дія, коли на Масляну неодруженим хлопцям старші жінки кладуть під ворота порізаного на великі частини дерева, а тому біля хат, де лежали колоди, збиралася молодь і *гуляла досвітки*.

Агентивний план. *Гул'ати колод'і'я* (н. п. 17, 20, 21, 36, 57) – святкувати Масляну. *Колод'ій* – син Лади (богині Весни) і Ярила (бога весняних робіт і пристрастей статевих) – давньоукраїнський бог шлюбу та злагоди. Він спонукав до кохання та шлюбу, оберігав молодих від недуг і нещасть, заохочував до багатодітності, продовження роду людського. У селі Павлівка записано обряд святкування: *у наше ўрем'я колод'і'я гул'али ус'у не'д'іл'у // дн'і кликали так / о'но і не помн'у дослоўно / може і оши'бус' / колод'і'я наро'диўс'а у першій ден' / поне'д'ілок / а по'том йо'го хрестили у ў'торн'ік / ў 'середу гул'али / а ў ч'ет'верг в'ін у'мер / у п'атниц'у хо'вали / у суботу сп'івали / а ў не'д'іл'у за'канч'ували // хто не же'ниўс' / то'му в'а'зали колод'і'я / це та'ка палка / йі'йі д'і'ч'ата в'а'зали х'лопц'ам* (н. п. 27).

На Масляну виголошували багато тостів, примовлянь до чарки, які є здебільшого універсальними, їх можна виконувати на будь-якому застіллі: *даї / Господи / ус'о'го са'мого харошого / уро'жайу / миру і добра* (н. п. 13, 22 – 24); *спа'с'ібо Богу за те / шо ми жи'в'і і здор'ов'і // за хороших л'у'деї* (н. п. 61, 62, 76, 77). Застільні примовляння можуть звучати як привітання зі

святом: *з масницею поздоровляю, дай, Боже, щоб другою диждать* [106, с. 196].

Акціональний план. Щодня жінки, молодь і діти гуляли, пригощалися варениками з сиром, набиралися сил перед довгим постом. Молодь збиралася на вечорниці й гуляла до світки (н. п. 25 – 27, 29, 30) – гуляти до ранку: *молод'ож ран'ше гул'ала дос'вітки с'п'есн'ами / танц'ами / а й'ак ч'удили / не знали шо та'ке і тиво / а зараз оди'ниці з'найут' шо та'ке Масл'аниц'а* (н. п. 27). В останній день Масляної проводжали зиму й зустрічали весну. Обов'язково влаштовували ігри на свіжому повітрі: *кидали сніжки, з „боєм” брали фортецю, побудовану зі снігу або льоду, пригали за чоботом, прив'язували скалку, діставали ковбасу, долали стовп* (усі н. п.) – обрядові дії, які виконували на Масляну.

Проаналізувавши обрядові дії, які відбувалися під час зимового комплексу свят, виділяємо їхні вербальні компоненти та семантичні коди:

а) **назви виконавців обряду:** *кол'адни'ки* (усі н. п.) – хлопці й дівчата, що обходили будинки з обрядовою піснею – колядкою – у переддень Різдва, *пос'івал'ники* (усі н. п.) – хлопці, чоловіки, що посівають на Василя, *ко'за* (н. п. 2 – 4, 6, 8, 9, 11, 14, 17, 20, 21, 36, 46, 47 – 49, 61 – 65); *з'ірка* (н. п. 7, 9, 16, 17, 20, 24, 29, 32, 33, 37, 42, 53) – головний переодягнений колядник; *по'дарошник* (н. п. 46 – 49); *гонч'арошник* (н. п. 25 – 27, 42) – хлопець, який носить мішок для подарунків, що дають господарі колядникам;

б) **назви свят обрядового комплексу** – *Анд'р'і'я* (усі н. п.); *Анд'р'і'я Кали'ти* (н. п. 40, 42, 47); *Св'атий М'іклуха Мак'лаї* (н. п. 42, 44, 45, 47, 48, 51); *св'атий веч'ір* (усі н. п.); *св'ата веч'ер'а* (н. п. 5, 7, 9, 11, 17, 20, 21, 23, 24, 28, 29, 35, 36, 42, 48, 49, 51, 53, 61, 62, 76, 78, 82, 83); *ба'гата кут'а* (н. п. 42, 43, 53); *хреш'ч'ена веч'ер'а* (н. п. 17, 54); *Івана Крес'тителья* (34);

в) **назви реалій обряду** – *кут'а* (усі н. п.); *уз'вар* (усі н. п.); *св'ач'ена вода* (усі н. п.); *св'ата водич'ка* (н. п. 5, 19, 32, 42, 53, 62); *ос'в'ач'іна вода* (н. п. 44 – 47, 49, 50);

г) **назви обрядових ритуальних дій** – *кол'аду¹ват'* (усі н. п.); *кол'адки с'п'і¹ват'* (н. п. 8, 14, 18, 25, 31 – 33, 36, 41, 42, 50, 54, 55, 71, 72, 83) – обходити будинки в переддень Різдва, виконуючи обрядові пісні – колядки, *нес¹ти ве¹ч'ер'у*, *но¹сити/нес¹ти ве¹ч'ерку* (*ве¹ч'ірку*) – носити обрядову їжу рідним або хрещеним батькам.

д) **назви міфологічних персонажів**: *мороз* – міфологічний персонаж, якого закликали до хати на свят-вечір, *дол'а* – міфологічний персонаж як уособлення щастя й добробуту людини.

Отже, як вияви етики стосунків календарні обряди становлять етнокультурні контексти, де поряд з акціональним (власне обрядовим, дієвим), реалемним (предметним), агентивним (виконавським), локативним (просторово орієнтованим), темпоральним (часовим, залежно від пори року, доби) планами значне місце відведено вербальному (словесному) супроводу, побудованому за законами фольклорного дискурсу. Саме в таких контекстах розкрито питома сакральні значення слів і виразів: вербальні семантичні коди різдвяних обрядодій: *пан господар, панотець, колядник, коза, циган, чорт, журавель, ведмідь, міхоноша, щедрувальниця, посипальник* – як назви дійових осіб обряду; *свят-вечір, Святий (Багатий, Щедрий) вечір; Багат-вечір*), *Різдво [Христове], Коляда, Багата (Голодна) кутя, Водохреще (Йордань)* – як найменування свят обрядового комплексу; *коляда, колядка, вечеря, дідух, зізда, міх, щедрівка, кутя, йорданська вода* – як назви реалій обряду; *колядувати, щедрувати, носити вечерю, вечеряти, „запрошувати гостей”, носити „зізду”, святити воду* – найменування акціональних елементів обряду [48, с. 48 – 63]. Обрядові тексти демонструють функціональні можливості ментального кореляту (об'єднувального концепту) слова й речі [158, с. 39]. Інтерпретація обрядового тексту дає уявлення про традиції проведення календарних обрядів. Витлумачуючи семантику ФО обрядових текстів, можна отримати інформацію про загальну структуру обряду, символіку предметів, традиційних дійових осіб. Так, у

системі обряду за предметами закріплено певну магичну функцію (охоронну, функції заміщення, очищення). На другий план відходять інші функції.

2.2. Весняний комплекс обрядофразем східнослов'янських говірок

Удiachний матеріал для досліджень вербального коду етнічної культури – обрядова фразеологія, яку В. М. Васильченко називає семантично різноманітним корпусом (підсистемою) одиниць української фразеологічної системи, сферою виникнення яких є обрядовий дискурс (вербальний супровід (код) обряду) [19, с. 40]. Аналіз обрядової фразеології весняного циклу дає змогу з'ясувати один з аспектів мовотворчої позиції – орієнтації людини у світі сутностей. Мотиваційною стихією (дериваційною базою) значної кількості фразеологізмів є обрядове життя наших пращурів. Отже, обряд – це генетичне джерело обрядофразем, сфера їх виникнення в ОКС, а обрядофразема – це засіб збереження й трансляції відповідних сакральних смислів; культурний знак традиційної обрядовості; етнокультурний фрагмент. Номінативний репертуар традиційних весняних календарних обрядів представлено обрядофразами, які мають лише обрядове значення (власне обрядовими назвами) та назвами, які мають і обрядове, і позаобрядове значення. Нерідко обрядова назва може бути семантичним дериватом від позаобрядової назви: *кріп, молоко, свічка, яйце*.

Обретіння. Відчутні весняні мотиви в день *В-іднаїден':а голови Івана Хрестител'а* (н. п. 8, 14, 33, 36, 41, 55, 71); *Обрет'ін':а* (н. п. 1, 12, 27, 28, 32, 38, 49, 54, 71); *Оберт'ін':а* (9 березня). У м. Сватове Луганської області записано: „*Діти – до хліба, птиці – до гнізда, а селяни – до огорода*”.

Реалемний план. *Обертіння* зумовило виникнення обрядофразами *солону п-ідкидати: коли д'іти побач'ат' диких гусей / то п-ідкидають у'гору солону і гукають' / гуси / гуси / нате вам на гн'іздо / а нам на добро* (н. п. 42). Після того солону спалювали, а зерном починали засівати ниву. *Солома* – це символ віджилого, старого, змертвілого, а зерно – нового,

що зросте й дасть новий урожай. Так виявлено ідею безкінечності буття, колообігу в природі, вічного вмирання й воскресання життєвих сил. Звідси й назва – *Обертіння*. Цю солому матері збирають і кладуть на гніздо під квочку – „щоб курчата водились” [29, с. 153].

Явдохи. За народним календарем весна починалася від дня *преподобної мучениці Євдокії* (14 березня), або *Євдокиї* [59, с. 111]; *Йаўдохи* (н. п. 13, 14, 17, 34 – 36, 57); *Йаўдошки* (н. п. 9, 27, 39, 42, 44, 48); *Йаўдохи пл'уш'ч'ихи* (н. п. 31, 38). *Плющихою* цей день називають тому, що цієї пори дмуть теплі весняні вітри, які „плющать” шар снігу або криги, якщо він, звичайно, є, пор. зхпол.: *До Йавдоки сн'ігу по боки, Йівдук'іа – би'рис'а за к'іа, би'ри свін'у за чубок і жи'ни на гур'бок, на Йавдохи – гол'і боки, на Йевдоки на'р'іе свін'а боки, на Йевдоки сн'ігу по боки* (Арк., с. 14), срдпол-наддніпр. *Йеўдо'к'іа / по ве'сн'і по'читували йеўдо'к'іу / ви'т'а'гали кар'топлу у цей ден' //* [185, с. 84].

Реалемний план. Сучасними обрядовими ФО (існують приблизно 20 років) вважаємо *у'мити (у'мити) Йаўдошкиноїу во'дою* (н. п. 42 – 47), *уми'ватис'а Йаўдошкиним моло'ком* (н. п. 10, 13, 24, 25, 27, 30, 31), *у'митис'а моло'ком на Йаўдоху* (н. п. 48, 61, 62, 76, 78) – набирання рідини (вода з криниці, молоко) до схід сонця, що є цілющою: *Йак у'митис'а на Йаўдоху моло'ком / будеш на об'лич':а б'ілим і гарним* (н. п. 48). А ще *кро'тили во'дою с'т'іни* (н. п. 20, 48, 68, 71), щоб ті дихали. Давали цю воду курям, щоб добре неслися, коровам – щоб доїлися. В усіх слов'янських традиціях уважали, що магічних властивостей рідина (*вода, молоко*) набувала залежно від періодів календарного часу або від сезонних природних подій. Водночас у великі календарні свята, опівночі, з водою відбуваються чудові перетворення: вона нібито сама собою очищалася в джерелах, ставала „здоровою”, „цілющою”, „сильною” або перетворювалася на коротку мить у *вино, кров, молоко* чи *золото*. Саме зміну добового часу сприймали як момент радикальних змін у природі, як час чудових перетворень *води*. Тому в святкові дні за водою ходили опівночі, удосвіта, до сходу сонця [24, с. 32 – 60].

Акціональний план. Поширені ФО, структурою яких є „дієслово + іменник”, вони становлять одну з найчисленніших груп, оскільки дієслівно-іменні сполуки є найпродуктивнішими щодо фразеологізації: *про¹сити б¹іл’анки* (н. п. 34, 36, 57); *про¹сит’ б’ел’н’а’ка* (н. п. 47, 54); *про¹сит’ б’ілого ли¹ця’а* (н. п. 66 – 68); *про¹сит’ б’ілушки* (н. п. 9, 27, 39, 44, 48); *про¹сити по¹ц’ілушки¹ сон¹ця’а* (н. п. 43, 50, 55) – обрядова дія, коли діти кличуть ластівок, щоб позбутися веснянок (чи ластовиння – етимологія вказує на таємничий зв’язок із пташкою). Лексема *білянка* (синонімічні *бельняк*, *білого лиця*, *білушка*) означає білість обличчя (на протилежність до ластовиння, веснянок) (СУМ I, с. 185). – *Ластівко, ластівко / На тобі веснянки, дай мені білянки //* (Ном., с. 226): *Коли побач’иш першу ласточ’ку / то конопат’і д’іти кажуть’ / ласточ’ка / на тоб’і веснушки / а ме¹н’і даї б’ілушки* (н. п. 48). Найчастіше іменниковий компонент має форму знахідного відмінка.

Для господинь традиційними обрядодіями яких не зафіксовано в інших регіонах України, є *ки¹дати г¹рудку* (н. п. 4, 21 – 23, 47); *ки¹дати зем¹л’у* (н. п. 35, 50 – 53, 56); *ки¹дати ук¹ріп* (н. п. 13, 14, 17, 42 – 44, 48, 49); *с’і¹яти кр’іп* (н. п. 36, 37, 39) – брали до рук грудку землі й кидали її на город зі словами: „Укріп сію!”. На тому місці, де вона падала, мав зійти кріп.

Обрядофразема *Йа¹удошкини сн’і¹ги* (н. п. 8, 26, 63, 70, 75, 79) фіксована також у закарпатській говірці с. Драгово як *бабыны ыготы* – сніг у березні, який співвідносять зі святом *Явдохи*. Лексико-семантичні паралелі цієї назви продовжені на Балканах: серб. *бабини позајменици, зајемци* (СД III, с. 186), *бабини дани*, *бабини (х)укови* ‘холодні пориви вітру навесні’, *баба-марта*, мак. *бабини дни*, болг. *бабънътъ дени* ‘холодні дні зі снігом у березні’ [121, с. 122]. Для номінації холодних днів у березні може бути використано також і тварини, які, згідно з легендою, належали її героїні: серб. *бабини козлићи*, *бабини јарци* (СД III, с. 186); мак. *бабини јаришта* ‘дрібний замерзлий сніг’ [65, с. 215]; болг. *агнешки сняг* ‘пізній сніг’ [195, с. 34]. У східнословобожанських говірках паралелями до балканських є назви пізнього

(весняного) снігу: *стри¹жач'її сн'їг* (н. п. 48, 56, 61), *тел¹'ач'її сн'їг* (н. п. 18, 36, 74).

Сорок святих. Справжні весняні мотиви звучали від дня *Сорока святих мучеників* (22 березня), або *Сорока святих* (усі н. п.) – назва свята походить від дня пам'яті 40 мучеників Севастійських – ревнителів християнства, які прийняли мученицьку смерть біля озера Севан.

Реалемний план свята *Сорок святих* представлений обрядовими реаліями *жаїваронки* (н. п. 6, 69, 78, 82, 83); *жаївароноч'ки* (н. п. 27, 42); *жаваранки* (н. п. 10, 14, 15, 22, 23) – обрядове печиво весняних святкових дійств, яке господині готували з будь-якого тіста у формі птаха. ФО *пекли жаїваронк'її* (н. п. 2, 3, 32, 36, 42, 52, 53); *жаваранк'її* (н. п. 22, 38 – 41, 79) – до сорока коржиків, які роздавали не лише дітям („щоб птиця велася”), а й усім членам родини. У деяких селах побутують обрядофрази *пекти сорок* (н. п. 74, 77, 78); *готуват' сорок* (н. п. 65, 66, 68, 69, 81, 82) – обряд випікання на Сорок святих обрядового печива у вигляді пташки. Вони символізували душі покійних і, за віруваннями, навіть на певний час заступали їх. Таке печиво роздавали дітям, а вони вже з „жайворонками” обов'язково бігали селом чи полем; залазили на дахи й дерева; підкидали „пташок”, *сороки* (н. п. 3), пор. срдпол. *пташечк'ї* – *соловейк'ї*, *пампушечк'ї з вер'б'ейкам'ї*, *сорок в'ер'еб'ейкоў* [184, с. 389] – ‘обрядове печиво у вигляді птахів, яке випікали на Сорок святих’. Лексема *сорока* постає з підзначень: 1. Назва свята *На сорок святих* перефразована *На сороки* (н. п. 2, 3, 7); 2. Уважали за потрібне варити сорок вареників чи пекти сорок бубликів, пампушок на день сорока святих, що й зумовлює кількість випечених виробів [123, с. 111] і саму ж назву; 3. Сорока як символ новини, вістки, пор. гал.-рус. *сорока скрегоче, бо гостей хоче* (ГРНП ІІІ, с. 201), оскільки скреготання сороки перед вікном хати означає прихід гостей або взагалі якусь веселу чи невеселу новину. Отже, обрядове печиво *сорока* свідчить про прихід свята.

В етнографічному довіднику „Українська минувшина” [169] зазначено, що в кожному господарстві хазяйка робила в цей день 40 *книшчиків, калачиків, бубликів* або *булочок*, схожих за формою на пташок. За повір’ями, ці дії повинні були прискорити повернення птахів із вирію, тобто початок весни [Там само, с. 104]. Отже, мотивація назв обрядових виробів більшою мірою зумовлена формою, вони пов’язані з весняною символікою, як-от: *бублик* – символ сонця, *жайворонки* – птахи, що прилітають навесні, *сороки* – птахи, які віщують про прихід свята.

Акціональний план. На Східній Слобожащині з цього дня молодь *розпочинала вулицу* (н. п. 17, 32, 36, 42, 71, 83), синонімічне *веснянки співати* (н. п. 9, 16) – своєрідне весняне дозвілля, яке тривало до Семена (14 вересня). За традицією, починали співати веснянки.

Теплого Олекси. *Ден’ Святого Олексиїа, Теплий Ал’ошка* (н. п. 42, 57, 59); *Свято Ал’ошки* (н. п. 53, 75, 77, 83); *Теплий Олекса* (н. п. 2, 8, 14, 58, 69, 81, 82) – так називають день святого Олексія, чоловіка Божого (30 березня).

Агентивний план. „На Олекси шука розбиває хвостом кригу” – цей тріск можна почути, прийшовши вранці на берег річки. Може, тому святого Олексія шанують рибалки, сподіваючись за це доброго улову. Виокремлюємо східнослобожанські ФО – *шч’ука виграїє (граїє)* (н. п. 48, 81); *риба хвостом вил’а* (н. п. 17, 78); *сом л’од біє* (н. п. 40). Цього дня *ворон дітей куна* (н. п. 24, 28, 29, 42, 63): *ворон дітей куна / а потім випуска ї самостійат’ел’ну жизн’* (н. п. 24); *крук благослоул’а* (н. п. 42, 67, 68): *на Теплого Ал’ошку крук благослоул’а дітей / щоб ч’есно жили* (н. п. 42). А як уже *ворон дітей куна*, то, тепло весняне встановилося, і тому навіть таку ніжну істоту, як бджола, можна на світ Божий випускати: *в осноуном / на Теплого Ал’ошку д’едушка стар’аус’а виносит’ с омшан’іка ул’іки / і пригвар’уваў нч’олам / щоб роїлис’ / мед носили / і с пас’іки не т’ікали* (н. п. 42).

Благовіщення. Особливе місце в календарно-обрядовому циклі належить Благовіщенню, Благовъщенію [59, с. 14], Благовещенью [74, с. 148]:

Благов'іш·ен':а / це великий празн'ік / 'нав'іт' п'тиц'а гн'ізда не в'іє (н. п. 47); *на Благов'іш·ен':а Господ' благослоу'л'а 'земл'у / розкри'ва й'її д'л'а с'їу'би* (н. п. 48); *ро'с:ада / по'с'їяна на Благов'іш·ен':а / 'буде 'гарна* (н. п. 35, 36).

Агентивний план свята свідчить про те, що з *благов'існого тел'ати чи благов'існого порос'ати добра не ч'єкати* (н. п. 42), і люди намагаються швидше зарізати таку тварину, а з *благов'існого йа'ц'а не 'буде харошого цип'л'а* (н. п. 36) – звідси ФО *благовісне теля, благовісне порося, благовісне яйце*. Тісно пов'язаний з цим сербський звичай ритуального заривання в землю (у полі) на день Юрія живого курчати, що вилупилося на *Благовіщення*, звідси *благовіщенське курча*: у такому разі, як уважали, град не занапасть урожай, оскільки „град бьет в нечистое, оскверненное место и бьет там, где люди приняли защитные меры” (СМ, с. 147). У Новопскові зафіксовано вислів *благов'іш·ч'енс'ка ш·ч'уч'ка* (*'шуч'ка*) – щука-риба, зловлена й зварена на *Благовіщення*, має чудодійну силу: *у кормов'ій мед 'пас'іч'ник висипає на 'порох по'терту 'голову благов'іш·ч'ен'с'кої ш·ч'уки / шоб п'ч'оли були зубат'і йак ш·ч'уч'ка* (н. п. 53).

Великий піст. *Великий піст* (усі н. п.); *Великодний пост* (н. п. 1, 4, 7, 12, 17, 20, 21, 26, 30 – 33, 37, 42 – 46, 48, 53, 62, 78, 82) становить сім тижнів (седмиць). ФО *зб'їрна не'д'іл'а* (н. п. 7, 12, 20, 22, 24, 27, 47, 79, 81 – 83), *пісна не'д'іл'а* (усі н. п.) означає перший тиждень Великого посту. У *зб'їрну не'д'іл'у* *ўсе так ст'рого / йак 'перед 'Паскої / бо Великий піст на'ч'аўс'а* (н. п. 47). Другий тиждень до Великого посту називають *Тиждень про блудного сина*. Третій – *М'ясопусним* (н. п. 6, 11, 21, 22, 27), або *Сирним* (н. п. 38, 39) – тиждень, коли не заборонено в піст їсти сир, масло: *'Сирний / бо ўс'у не'д'іл'у вареники і млин'ц'і з 'сиром 'їїли* (н. п. 36). Четвертий тиждень Великого посту має назву *Середохресного: середохресний тиждень* *озна'ч'а поло'вину до 'Паски* (н. п. 40). П'ятий тиждень – *Похвальний: То'го шо у суботу похвал'ної не'д'іл'і / с'в'ато і'кони 'Божойі 'Мат'ер'і / або по церкоўному Пох'вала Пресв'атой Богородиц'і* (н. п. 42). Кажуть, що на

Похвалу *со́рока йа́йцем похва́л'а́йце́':а* (н. п. 72) – тобто в цей день починає класти яйця або вже встигла знести перше яйце. Шостий тиждень Великого посту відомий під назвою *Вербного* (*Вербна неділя, Вербниця*) (усі н. п.). У праці В. І. Іванова наведено зафіксовану в слободі Микільське назву *Вербич /вербыч/* – неділя перед Великоднем (її вважають холодною): *Як прыйде вербыч, так кожух и свыту налыч (надінь)* [59, с. 258], пор. у говірках срдпол-наддніпр. порубіжжя *Білий тиждень* : у *'б'ілий 'тижден' не" са'ди 'квочки на 'посні 'йайца / бо не" 'буде 'выводку //* [185, с. 82]. За *Вербним* слідував *Страсний* (*Білий, Чистий*) тиждень.

Реалемний план. О. Ф. Лосєв зауважував, що „в слові, і особливо в іменах, – усе наше культурне багатство, нагромаджене впродовж століть” [97, с. 10]. Саме культурні тексти (зокрема обрядово-ритуальні) свідчать про багаторівневість їхніх знакових структур, а отже, і про смислову глибину народного дискурсу як невід’ємної властивості мови культури. Культурна (символічна) семантика слова – лише відбиття символізації предмета, його концепту, образу [158, с. 293]. Скажімо, предметна реалія *верба* у свідомості українця переростає в символізовану реалію (*верба плакуча, верба схилилася над водою, верба-здоров'я*: „не я б'ю, верба б'є” як вияв сили свяченої верби, звідки й побажання: „будь великий, як верба”, отже, „здоровий, сильний, могутній”). Як наслідок найменування природної реалії стає словом мови культури: *гілка верби* – вільне синтаксичне словосполучення, з нього постала номінативна сполука, що набуває обрядового (сакрального) значення, називає ритуальний предмет (оберіг): *'Вербний 'тижден'* (н. п. 36, 53, 62, 65 – 67, 81 – 83). У цей день вербою вдаряли худобу, щоби була здоровою, вербу клали в дитячу купіль з тією самою метою, присутність її в хаті, за повір'ями, відвертала блискавку. Животворні властивості рослини лягли в основу народних висловів: „Верба пожиточніша від яблінки”, „Де верба, там і вода”, „Верба й дівчина приймуться де-небудь”. Як слово культури, символізоване ім'я стало основою для інших культурних найменувань: *Вербна неділя, Вербний тиждень, Вербич, Вербниця, Вербяниця* (назви календарних свят).

Символізацію самої реалії перенесено й на предмети, пов'язані з нею, що своєю чергою, зумовлює символізацію мовних одиниць, напр.: *вербова дощечка* (як предмет, здатний нібито оберігати від злої (нечистої) сили, і як фольклорно-пісенний мовний образ), *вербова кладка* (як предмет, що, поєднуючи береги броду, потоку, ручая, є типовою національною реалією, яка здавна символізує зустріч, кохання, єднання сердець, і як народнопоетичний мовний образ) [50, с. 52].

Чистий четвер (усі н. п.): у ¹ч¹істий ч¹ет¹вер / це ч¹ет¹вер ¹перед ¹Паскої / ¹л¹уди приби¹райут¹'с¹'а у¹ до¹мах // у дво¹р¹'і / ¹б¹іл¹'ат¹ ¹хати / обо¹док смо¹лою / к¹рас¹'ат¹ / шоб¹ хата блис¹'іла (н. п. 42).

Реалемний план. На належність обрядового предмета до свята вказують також назви 'свічки, освяченої в церкві в *Страсний (Чистий) четвер*: *страсна св¹ічка* (усі н. п.); *страсна св¹іч'еч'ка* (н. п. 13, 21, 28, 32, 38, 40); *ч¹етвергова св¹ічка* (н. п. 1, 7, 16, 52, 61 – 63, 76, 78, 79); *св¹ічка Ч¹істого ч¹етверга* (н. п. 25). Зауважимо, що сему 'свічка, освячена на *Стрітєння*, рідше – у *Страсний четвер* у середньополіських говірках репрезентовано такими обрядофразами: *гром¹нична св¹ечка*, *громо¹вична св¹ічка*, *громо¹ва св¹ічка* [184, с. 384].

Віник, яким у четвер обмітали хату, ставав „чистим” – ¹ч¹істий ¹в¹іник (н. п. 27, 40, 48, 51) – його ховали на горище, щоби при нагоді обмести капустяну розсаду від гусені.

Акціональний план. У саду й на городі господар оч¹'іш¹'ч¹'ау¹ ¹земл¹'у (н. п. 27, 48) – згрібав на купу торішне листя, бадилля та сухі тріски й підпалював. Традиційними залишаються обрядофразами *ску¹патис¹'а до св¹ітанку* (усі н. п.); *у¹митис¹'а ран¹'ше за ¹п¹'іун¹'а* (н. п. 35, 36, 57, 58, 61, 62); *ску¹пац¹'а ран¹'ше за пташе¹'н¹'ат ¹ворона* (н. п. 26, 28, 31, 42), які відображають обряд, коли людина повинна скупатися (обмитися, умитися) до схід сонця в четвер перед Великоднем, тобто очиститися від хвороби, нечистої сили. Видозміненою обрядофразою східнословобожанських говірок є *зр¹'іти д¹'іда* (н. п. 20, 29 – 31) – відвідувати хрещених батьків у *Чистий*

четвер – діти примовляють: „Грієм діда. Печіть паски. За три дні Великдень!” (н. п. 29).

Локативний план. ФО *ч'істити ко́мору* (н. п. 48) – обрядова дія, яку виконували до схід сонця селяни – усе мало бути по-святковому прибраним. *Комора (коморя)* – це 1) окрема будівля в садибі для зберігання зерна тощо („Ой мала я у коморі гречку та й носила по мішечку”), символізує статки, тому кажуть: „Роби надворі – буде й у коморі”; раніше слугувала також місцем ночівлі для дорослої дочки чи сина: *Ти в коморі, я надворі, Вийди, серце, злічим зорі* (А. Л. Метлинський); 2) відділена частина хати, де тримають продукти харчування, хатні речі тощо. *Весело вам, дітки, В горницях просторих; їстоньки чи питки – Всього є в коморах* (П. А. Грабовський); 3) у весільному обряді – місце першої подружньої ночі молодих і сам ритуал першої шлюбної ночі; готували в коморі шлюбну постіль для молодих, у головах клали хліб і сіль, ставили образ (ЖЗУЕ, с. 303 – 304).

Великдень. За легендою, у цей день навіть сонце довше не заходить, тому *свято Воскресіння* називають *Великден'* (н. п. 14, 21, 35, 36, 69, 81, 82); *Паска* (усі н. п.).

Реалемний план. ФО *йайц'а крас'ат'* (*красити*) (усі н. п.); *готуют'* *крашанки* (н. п. 3, 4, 17, 27, 35, 36, 42, 49, 53, 54, 56, 71, 83) – обрядова дія у Великодню суботу фарбувати яйця, де компонентом ФО стають *йайце*, *к'рашанка* (усі н. п.); *писанка* (н. п. 3, 9, 15, 17, 20, 22, 23, 35, 36, 41, 49, 50, 54, 63 – 65, 81, 82). Символіка *яйця* у фразеологічній системі спирається на міфологічні уявлення про зародження Всесвіту, космічного часу й простору, цілісності, потенційності, першопочаткового хаосу, таїни життя, воскресіння, надії. Символічної функції в обрядодіях *яйце* набуває, лише ставши артефактом [93, с. 279 – 280].

Фразеологічна система відображає символіку *писанки (крашанки)*: гарна – укр. як *писанка* 1) „який визначається надзвичайною гармонією барв, ліній і т. ін., дуже гарний (про неживі предмети)”, 2) „гарний на вроду, дуже

вродливий (перев. про жінку, дівчину)” (ФСУМ, с. 625); незначна – укр. *носитья як з писанкою* „приділяти надмірну увагу чомусь незначному” (Там само, с. 558); крихка – укр. *обходить сі як з писанков* „делікатно, обережно поводитья” (ЮІС, с. 115).

Ряст – це життеутверджувальний символ росту, розвитку, вічного відновлення [74, с. 119]. Три дні Великодня були щасливим часом гостювань, молодіжних розваг і забав. Старші люди шукали в ці дні квіти рясту, а, знайшовши, топтали їх: „Щоб і на той рік діждать *рясту топтать*”. *Топтання рясту* – обряд топтання перших весняних квітів з метою отримання здоров’я на весь рік [33, с. 7]. У віруваннях і фольклорі українців з *топтанням рясту* пов’язано мотив „найбільшого Божого дару” – здоров’я. Ця рослина асоціюється з ключовими поняттями буття людини (здоров’я – життя). Про це свідчить той факт, що укр. лексема *ряст* є доволі активною на фразеологічному рівні й входить як структурний компонент до складу українських сталих висловів просторічного походження й ужитку: *топтати ряст* ‘жити’, *не топтати рясту* ‘померти’. – „*Він уже відтоптав свій ряст*”, „*Йому вже не топтати рясту*” (Грінч. IV, с. 94; 135, с. 86), *виліз на ряст* – говорять про дуже хвору людину, що означає „він виліковується” (Білецький-Носенко, с. 319), *Топчу, топчу ряст; дай, Боже, потоптати и того року діждати* (Ном., с. 53), *топтати / потоптати ряст* (ФСУМ, с. 890); *пустити ряст топтати кого* „подарувати життя кому-небудь, помилувати когось” (СУМ VIII, с. 926).

Очевидною стає актуалізація в обрядофраземі *топтати ряст* та її антонімічному сталому вислові *не топтати рясту* семантичної бінарної опозиції **життя** – **смерть**. Основою всіх давніх вірувань народу є анімістичний світогляд, глибоко вкорінений у свідомості народу, у його творчості й мові. Схиляння перед природою, її обожнювання були викликані потребою захисту й допомоги. Особливо яскраво це виявлено в обрядовому мовленні, що дає можливість виділити такі етнокультурні концепти, які свідчать про давнє рослинопоклонництво: **людина** < [здоров’я, вік, оберіг,

сила] > **верба; людина** < [життя, швидкоплинність, здоров'я] > **ряст** [191, с. 12].

Акціональний план. *Великодній сніданок* починали з молитви. З посмішкою змагалися, чия крашанка найміцніша – *г'рали ў биток* (*бит'ки*) (н. п. 48), *ц'окалис' йайц'ами* (н. п. 63, 80 – 82) – обрядова дія, коли один в одного перебивають яйця на Великдень. Далі їли все, що було освячено в церкві. У перший день світлого свята відвідували батьків. Увійшовши до рідного дому, діти й онуки *христосувалис'а з р'іднейу* (н. п. 35, 36, 57); *христоскалас' з с'ім'ейу* (н. п. 42, 43, 46 – 48), пригощаючи їхніми крашанками, пасками, ковбасою, салом, кагором. Деякі назви ритуальних предметів функціонують паралельно з назвами обрядів. Так, назва *бит'ки* в складі обрядофразем у *бит'ки г'рали* (н. п. 7, 9, 11, 12); *г'рали ў бит'ки* (н. п. 31, 32, 48, 49); *ў бит'ки г'рат'* (н. п. 4 – 6, 15, 27, 35, 36); у *бит'ки гул'али* (н. п. 20, 21); у *бит'ка бит'с'а* (н. п. 38, 39) може позначати як 'великодній обряд биття крашанок для випробування на міцність', так і 'крашанки, які били у великодньому обряді', пор. срдпол. *г'рали ў б'ітки, ў б'ітки б'іц'а* [185, с. 383].

Обрядодії *розгов'ин':а с'ім'йі* (н. п. 35, 36, 57); *розгоўл'атис' посл'е ц'еркви* (н. п. 49, 62 – 65), *с'ім'йа роз':іўл'айец':а* (н. п. 27, 32, 42, 53, 55, 71, 83) проходять неоднаково. Типовою формою цього обряду є те, що господар тричі обходить навколо столу з мискою, наповненою свяченою їжею. На Східній Слобожанщині розговляються без спеціального ритуалу. Розговляючись, намагаються, щоб жодна крихта свяченого не впала додолу. Уживати багато алкоголю під час *розговин* не можна: *кажут' / йак уп'йес':а на розг'іван':і / то ц'ілії год буде"и ходити не"моў у полусн'е / так Господ' на'казує* (н. п. 42).

Отже, *Великий піст* з усіма його багатими й різноманітними обрядодіями зберігає свою етнофразеологічну продуктивність і в кінці XIX століття, і на початку XXI століття. Більшість ОФО – це назви днів, тижнів, утворені відповідно до обряду: *Вербна неділя* – обряд бити (вітати)

вербою рідних, друзів, знайомих, *Чистий четвер* – удосвіта скупатися (облитися) водою. Серед великодніх ОФО фіксовано привітальні формули: *слава Ісусу Христу із відповіддю слава навіки Богу, Христос воскрес і воістину воскрес.*

Як бачимо, значна кількість східнословобожанських обрядофразем має територіальні варіанти, що зумовлено різним сприйняттям однієї обрядової реалії носіями говірки, віднесеністю назв до специфічної (обрядової) та неспецифічної (позаобрядової) фразеології. У трансформованому вигляді дійшли до нас обрядодійства *Благовіщення, Явдохи-плющихи*. Дослідження зв'язків обрядових фразем з контекстом їх виникнення неодмінно виводить вектор пошуку на рівень обрядового дискурсивного мовлення, репрезентацію якого відбито у вербальних кодах обрядофразеології, традиційної звичаєвості, які втілюють етнокультурну парадигму, ґрунтовану на архетипних віруваннях, породжених колективною свідомістю соціуму. Проходження таким шляхом є продуктивним рухом у напрямку занурення до праглибин народного духу.

2.3. Літній період народного календаря Східної Слобожанщини

Зелені свята. ФО *Зелен'і св'ята* (н. п. 3, 4, 17, 27, 35, 36, 42, 49, 53 – 56, 71, 83); *Зелен'і св'ятки* (н. п. 1, 10 – 12, 19, 24, 25, 51, 61 – 69, 80 – 82) – свята, які не мають точно визначеної дати й припадають через сім тижнів після *Великодня*. *Зелені свята* називають так тому, що в їхній основі лежить язичницький культ дерева та квітів. Період від *Зеленого (Семик)* до *Троїцького четверга* має назви *Зелен'і св'ята* (н. п. 17, 35, 42, 54, 55, 56), *Зелени святки или квичальна неділя* [59, с. 113]. ФО *Св'ята нед'їл'а* (н. п. 20, 36) мотивовано тим, що *Трійця* є третім за значенням святом після *Різдва* й *Великодня* та відома в усіх населених пунктах, найбільше в селах і малих містах; *З'їслан':а Св'а того Духа* (н. п. 69) – зіслання Святого Духа сталося у п'ятдесятний день після Воскресіння Христа, коли апостоли „сповнилися Духом Святим, і почали говорити іншими мовами, як їм Дух промовляти

давав”, де ФО *Святий Дух* – богословський термін, що означає в християнстві одну з трьох іпостасей Святої Трійці поряд із Богом Отцем і Богом Сином; *П’ятидеся́т’атиц’а* (н. п. 1, 6, 32, 51 – 53, 55, 71) – п’ятдесяті день після Великодня. Після неї – понеділок, присвячений *Пресвятій Трійці*. Але в народі межі цього свята дещо ширші. Вони охоплюють період між сьомим і восьмим четвергами після Великодня. Власне сьомий тиждень та його четвертий день називали й зараз називають *Зеленим*, оскільки найбільше буяло зелені, *Клечальним*, тому що головний атрибут – *клечання* (зелень, зелене гілля) та *Русальним*, адже дівчата дають пожертви русалкам (розвішують стрічки, шматки тканини, кидають на воду вінки) перед початком купального сезону. За восьмим тижнем та його четвертим днем закріплено назву *Троїцький*.

Акціональний план. У селах Східної Слобожанщини традиційною обрядофраземою є *маї́ти хату* (н. п. 34 – 36, 52, 69, 76, 78) – прикрашати дім, садибу *маєм*. Лексема *май* (н. п. 34 – 36, 52, 69, 76, 78) означає: 1. діал. Клечання, зелень (СУМ IV, с. 597); 2. Гілочки липи, берези чи осики, якими прикрашають вхід до обори, вхідні двері до хати, образи й стіни в хаті, а також сараї, стайні та навіть город, посередині якого впинають чималу зелену гілку (н. п. 27); 3. Те, що почина цвісти з мая (назва місяця) (н. п. 36).

Прикрашання садиби зеленим гіллям і запашною травою – головні дієства свята: *ч’орноклен в’ішати (кв’іч’ати)* (усі н. п.), де *ч’орноклен* – польовий клен, який квітне на початку червня, коли й припадає Трійця; *кле́ч’ал’нойу тра́воюу кв’іч’ати* (н. п. 24, 25, 42) – ОФО утворено від *клечання* – зелень, зелене гілля; *зелен’ слати* (н. п. 14, 15, 32, 51 – 53) – долівку прикрашають зеленими лікарськими рослинами, щоб ніхто в сім’ї не хворів; *тра́ву сте́лити* (н. п. 81, 82) – саме на цю траву на *Зелені свята* вперше сходить *Святий Дух*; *кле́ч’ало покла́дати* (н. п. 14, 17, 35, 55), де *кле́ч’ало* (н. п. 14, 17, 35, 55) – 1. клечання, зелень; 2. Лікарські трави, які збирали на Зелені свята й зберігали рівно рік. – *кле́ч’ало / це л’ікар’с’к’і трави / їх зби́рали на Трої́ц’у* (н. п. 27); *ле́пехоу кле́ч’ати* (н. п. 42,

66 – 68) – прикрашати лікарськими рослинами хату. Люди вважають *лепеху* прекрасним дезинфікуючим засобом, у народі полощуть рот спиртним настоєм з лепехи, коли хворіють на цингу, обмивають рани, виразки, а також жують корінь під час епідемії холери.

Відповідність окремих елементів різних обрядів помічено також під час з'ясування в номінації походження обряду *к·в·і·чати* (*у́йа'зати, уу́йазувати*) *сол'дата*. Відомо, що дієслово *к·в·і·чати* має яскраву культурну конотацію. Так, у с. Дякове Антрацитівського р-ну Луганської області до 60-х років ХХ ст. існував звичай обв'язувати руки призовника під час його випроводження до лав армії вишитими дівчатами села хустинками або квітами. Майбутній солдат мав багато таких хустинок і зберігав їх як пам'ять про своїх односельців. Іноді ув'язували також шапку чи інший головний убір різнокольоровими стрічками чи квітами [8, с. 134]. Імовірно, хусточки та стрічки відігравали тут оберегову функцію. Культурна конотація цього виразу пов'язана з символікою слів *хустка* – символ прихильності, любові, вірності, прощання, скорботи (ЖЗУЕ, с. 626), *стрічка* – символ цнотливості, дороги, *квітка* – поліфункціональний символ, часто використовуваний у різних обрядах (Там само, с. 280 – 281).

Цей обряд, імовірно, виник унаслідок перенесення акціональних його складників з обряду *квітчати хату, квітчати молоду, квітчати молодого* на новий ґрунт. Якщо пригадати, що у весільному обряді *квітка* може означати і головний убір нареченої до обряду її покривання, і прикрасу у формі червоної або білої квітки, що є атрибутом учасників весілля, і прикрасу у формі квітки, які священник вручає молодим під час вінчання, і прикрасу у формі червоної квітки, яка перебуває в центрі вінка молодої та ін. (Магр., с. 66 – 68), то стане зрозумілою складна символіка цього слова.

Етимологічно компонент *квітка* пов'язаний зі словом *світло* (*свет*) [183, с. 356], що може бути підставою для віднесення дієслова *квітчати* до групи вторинних, похідних. У Міловському районі Луганської області зафіксовано також слово *квічало* 'кличання, тобто гілки, якими оздоблюють

хату на Трійцю'. Загалом лексема *квітка* має кілька похідних з етнокультурним реченням: *квічати* (*квітчати*), *квічало* (*квітчало*), *квітнути* (*цвісти*) 'розквітати' [8, с. 134].

Русалії. *Русал'її* (н. п. 3, 7, 66, 82); *Русалки* (н. п. 27, 29, 42); *Гр'ана нед'їл'а* (н. п. 20, 21, 35, 36, 57). *Русалчин великдень*: за народними повір'ями – свято русалок. – *Я страх боюсь, що мене русалки залоскочуть, – Дак то ж на русалчин великдень* (Грінч. II, с. 333), *Русальний великдень, Русальні розигри* (СУМ VIII, с. 911) – календарний період від *Івана Богослова* (21 травня) до *Трійці*.

Агентивний план. *Русалії*, як зазначав Б. Д. Грінченко, – від слова „русали”, тобто розваги: пісні, танці, ігри, танки, що проводили просто неба, а, за народними уявленнями, *Русалії* (від слова „русалка”) – містична істота, що стала такою внаслідок насильницької смерті: утопилася нехрещеною дитиною чи наклала на себе руки від нерозділеного кохання. Уважали, що впродовж тижня перед *Трійцею* русалки ходять по землі. Цей тиждень так і називався – *Русал'ній* (н. п. 42, 55, 56, 71), а четвер, день, коли ніхто не працював, щоб не розгнівити русалок, – *Русалчин Великдень, русальчин велик день, русальчинь велыкь-день* [59, с. 46, с. 114], що й збережено зараз. На *Русалчин Великден'* уся нечисть (упирі, відьми, повітрулі, гонихмарники тощо) женихалися, справляючи *б'їс'їус'к'ї ве'їл':а* (н. п. 24 – 26). Русальний святковий вузол започатковано в голосіннях – запрошення приходити в гості – і позначено хрононімом *Свята неділя*, у русальному вузлі вихідний хрононім називають *Гряна неділя* (Грінч. I, с. 334). В основі русального вузла лежать уявлення про появу на *Зеленому (Русальному) тижні* русалок [1, с. 3 – 4].

Русалії завершувалися *Трійцею*, тому їх називали *т'ройц'к'ї ноч'ї* (н. п. 11, 48 – 51, 71). У такі ночі русалки розстеляють біля криниць та на берегах річок „своє полотно” й білять його, змочуючи водою – звідси обрядова ФО *б'їл'їн':а полот'на* (н. п. 11).

Пресвятая Трійця, синонімічні їй ОФО *Бог за¹с'їйау¹ 'зелен'* – Бог створив землю на Пресвятую Трійцю (усі н. п.); *три¹ден':е с'в-ато* – Христос з Петром і Павлом присіли під зеленою кроною дерева (н. п. 66); триденність свят пов'язана з Богом Отцем (неділя), Богом Сином (понеділок) та Богом Духом святим (вівторок); *тр'ї¹ч'анс'к-і с'в-ата* – свято Трійці (н. п. 35, 36, 57).

Акціональний план представлено ФО *зби¹рати тр'ї¹ч'анс'к'у тра¹ву* (н. п. 18, 19) – материнку, чебрець, полин, лепеху тощо та прикрашати запашним зіллям світлиці – *об¹тикувати с¹т'їни* (лави, в'їкна, во¹рота, обра¹зи, са¹райі): *на 'Троїц'у об¹тикували во¹рота ч'ор¹нокле¹ном т'їки в'еч'є¹ром / шоб зл'ї¹ д¹ухи до двора не при¹ста¹вали //* (н. п. 48). У кінці ХІХ століття в східнословобожанському ареалі зафіксовано обрядофразему *украшати квичаломъ – Въ этотъ праздникъ жилища украшаются „квичаломъ” (древесныя ветки) и зеленью* (н. п. 34) [59, с. 113], збережену до наших днів.

Фіксуємо ОФО локативного плану *глет¹ч'ана ал'ейа* (поширена тільки в східнословобожанському ареалі) – стежка, яка вела від дороги до порога, обтикана в *Кле¹ч'ал'ну суботу* (*бат'к'їус'ку суботу*) (н. п. 48) високими галузками клена, липи, ясена чи осики.

Зазначимо, що в сучасних східнословобожанських говірках майже не розмежовують *Зелені свята* та *Пресвятую Трійцю*. – *Коли там нам сл'ї¹дит' за робо¹тою / знайем шо поне¹д'їлок госу¹дарств-ен:її виход¹ній і у не¹д'їл'у н'їч'ого не робим / а коли т'ї зелен'ї св-ата / воно дл'а нас одне ї те¹ саме* (н. п. 48).

Івана Купала. Початок липня збігається з найвідомішим святом, яке прийшло до нас з далекого минулого – *Івана Купала* (*Івана купала* [59, с. 80, 114]). У специфічно обрядовій сфері вживання деяких обрядофразем спостерігаємо нечіткість розмежування апелятивної та ономастичної лексики, що зумовлено утворенням хрононімів (календарних дат) від ритуальних реалій або навпаки: *Купала* (н. п. 31, 32, 42 – 44, 47, 48, 53);

Купайло (н. п. 63, 66, 74, 75) – ‘свято Різдва Іоана Хрестителя’ та *Купайло* (н. п. 71, 79, 80, 82) – ‘прикрашена зеленню антропоморфна фігура, яку використовували в купальських обрядах’; *Купайло* (н. п. 7 – 9, 62, 63, 66 – 69) – ‘прикрашена зеленню гілка, яку використовували в купальських обрядах’. Семантична структура української лексеми *Купало* об’єднує такі семи: 1) ‘свято Різдва Іоанна Хрестителя’; 2) ‘переддень свята Івана Купала’; 3) ‘міфічна істота’; 4) ‘ритуальний предмет: факел, гілка, прикрашене деревце тощо’; 5) ‘жіночий міфологічний персонаж, дівчина, яка роздає квіти під час ворожіння купальської ночі’; 6) ‘опудало – атрибут свята’; 7) ‘вогнище в ніч на Івана Купала’; 8) ‘усі учасники обряду’; 9) ‘спеціальна квітка’; 10) ‘купальська пісня’ [60, с. 217; 156, с. 130 – 132; 182 II, с. 37 – 39].

Акціональний план. ФО *п’ригат’* (*переступат’*) *ч’ерез вогон’* (н. п. 1, 7 – 9, 12, 17, 35, 36, 42, 55, 62, 67, 68, 71, 83), де *вогонь* – один із центральних образів світової міфології, ушановування якого пов’язане з уявленнями про його божественну очисну силу; *пукати в’інки* (н. п. 9, 42, 53, 62, 71, 75, 78), *вербов’і в’інки* (н. п. 31, 32, 35, 36, 42) – обряд у купальську ніч ворожити з вінками на долю. Кожна дівчина плете вінок, пускає його на воду (іноді зі свічкою) і стежить: куди її вінок попливе – з того краю слід виглядати нареченого (обрядове дійство на Східній Слобожанщині набуло швидше театралізованого значення, ніж побутового). ФО *купал’с’ка н’іч* (усі н. п.) – 1) ніч, названа на честь лісника Купайла; 2) найкоротша ніч на *Івана Купала*. Такі народні етимології свята поєднували елементи культу Сонця, аграрної магії та очисних обрядів. *Купальська ніч* – ніч Купайла (на Івана Купала), коли, за легендою, треба зірвати чарівну квітку папороті, яка нібито виведе на скарби. За переказами, кому з тисячі й пощастить оволодіти чарівною квіткою (що „цвіте без усякого цвіту”), то зла сила поверне набутий скарб йому ж на погибель. Та все ж провідною в Купальському комплексі є ідея щасливого подружнього життя, більшість дій прямо чи опосередковано спрямована на пошук шляхів реалізації дівочої мрії: *вербу в’інч’ати* (н. п. 42, 53, 55, 71, 81, 82) – обрядова дія, коли неодружені молоді прив’язують

червону стрічку до верби (пов'язують на віки свою долю); *шукати папорот'* (н. п. 28, 50, 55, 71, 81, 82) – обряд ходити до лісу за квіткою папороті, вірячи, що вона принесе їм вічне щастя та багатство.

День пророка Іллі. 2 серпня святкують *ден' пророка Іл':і* (н. п. 1, 7, 12, 22, 41, 50, 69, 73); *Св'а'того Іл':і* (н. п. 80, 81, 82); *Іл':і Пророка* (н. п. 4, 10, 27, 32, 42, 61, 62, 65, 66, 68, 69, 83); *Іл':і Громо'ного* (н. п. 72); *Илли Гризного* [59, с. 114], *громові свята, празники* (Грінч. I, с. 330).

Агентивний план. За язичницькою міфологією, *Ілля* – це Перун, тому й оспівували його як сівача озимого посіву. *Ілля* – сила, що здатна покарати підлу нечисть. *Пророк Ілля* – чудотворець, святий, вустами якого глаголить Бог, проповідник, який провіщає майбутнє від імені Бога; у слов'янській міфології *Ілля-пророк* постає як персонаж, пов'язаний з громом, дощем, а також з родючістю, літом, урожаєм; прийшов на зміну Перунові як громовик, що їздить небом у вогненному возі й полює за змієм-драконом вогненними стрілами; тому, за народними повір'ями, *Ілля-пророк* – могутній володар найгрізніших сил природи (ЖЗУЕ, с. 260 – 261).

Найуживанішими серед обрядофразеологізмів східнословобожанських говірок є *Іл':а з колоб'ком* (н. п. 4, 13, 21, 29, 32, 48, 49, 71, 74); *но'ва но'винка на Св'а'того Іл':інка* (н. п. 31, 34, 58, 64, 68, 76) – зібрана солома до Іллі-Пророка, пор. рос. *новая новина на Ильин день* – спят на Ильинской (первой) соломе (РНПК, с. 178); *рій до Іл':і* (н. п. 13, 21, 29, 32, 34, 48, 71, 76, 81) – останній день, коли можна качати мед. ОФО постала на основі повір'їв: „*рой тільки до Илли*” [59, с. 114], „*Ильинский рой и не в користь*” (РНПК, с. 180), тому що пізній рій не встигав застатися медом. На Іллю додавалося роботи пасічникам: звільняли наповнені соти літнього медозбору й востаннє переганяли бджіл: *багатий як Іллі соти* (н. п. 30), пор. рос. *богат, как Ильинский сот* [41, с. 889]. Обрядофразема *рій до Іл':і* утворена на основі приказки *до Іллі гарні рої*; *Іл':і соти* (н. п. 1, 8, 13, 30, 42, 53, 71, 81, 82) – обряд на Іллі перший раз вирізати (підрізати) соти та пригощати ними родичів, щоб мед не вибував. Як свідчать польові записи, переважна

більшість опитаних співвідносять образне уявлення із прямими значеннями компонентів ФО, наприклад, в ОФО *нова новинка на Святого Іллінка* виникає образ чоловіка, який налив холодної води в озера, річки, ставки, щоб люди не купалися. Отже, ні ступінь семантичної прозорості, ні ступінь уживаності суттєво не впливають на характер образних уявлень фразеологізму.

Акціональний план. ФО *зав'язати Іл':і бороду* (н. п. 63, 64, 66, 68, 69, 81) – зібрати новий урожай хліба до Іллі.

Маковея. *Мак:а'вейі, Мако'вейя* (н. п. 42, 53, 71, 83); *Перший спас* (н. п. 11, 28, 33, 48, 55); *Мако'в'їя* (н. п. 26 – 28); *Спась на води* [59, с. 115]. З цього дня (14 серпня) розпочинається *Спасівка* – піст, який триває два тижні. У „Словнику української мови” кодифіковано значення лексеми *Спас*: 1. Те саме, що спаситель; 2. Церква, монастир на честь спасителя (у 1 знач.); 3. Назва кожного з трьох церковних свят, які відзначає православна церква з 1 по 15 вересня за старим стилем (СУМ ІХ, с. 490 – 491). У „Лексиконі” П. Беринди церковнослов'янським *Спсь* перекладено синонімами *выбавитель, спаситель, избавитель, захователь* (ЛБ, с. 119). Лексема *Спас* була засвоєна народнорозмовною мовою й протягом розвитку української мови розширила семантику: в „Словарі української мови” зареєстровано значення „свято 6 серпня, Преображення Господне” (Грінч. ІV, с. 172). У фольклорних текстах засвідчено також демінутив *Спасик*: *Пречиста по груші ходила, Пречиста мішок загубила, А Спас ішов, мішок знайшов: – Спасику батьку, віддай мій мішочок, Не буду ходити у твій садочок* [94, с. 54].

Як соловейко в Спасівку тьохне. - Він тоді тебе полюбе, *як соловейко в Спасівку тьохне* (н. п. 43, 76, 78). Ментальна пам'ять східнослов'янців фіксує той побутовий факт, що *СОЛОВЕЙКО співає, поки дітей не виведе*, тобто десь у травні-

червні, а в серпні (Спасівку) уже ніхто його не чує. Звідси формула неможливості ВСГ оксюморонного типу ‘ніколи’ (‘не скоро’, ‘дуже довго чекати’), представлена в ССМ „як (коли) + тварина + здійснить неможливу дію” [168, с. 92 – 93].

Реалемний план. ОФО *св·а¹тит’ мако¹в·іч’ік* (н. п. 2, 7, 20, 27); *св·а¹тити мако¹вейку* (н. п. 80 – 82); *ос¹в·ач’увати мако¹вейній бу¹кет* (н. п. 11 – 13, 26, 42, 53) – святити в церкві невеличкий букет квітів, воду й мак на *Перший Спас*. Функціонування реалеми *мак* у календарному обряді є відмінним від загальноукраїнських елементів символіки, оскільки виявляє в текстах східнослов’янських говірок енантіосемічне значення. У науковій літературі відзначено, що „образ-символ *мак* в українському народному світобаченні пов’язаний з його чудодійними властивостями. За давніми віруваннями, *мак* оберігає людину від злих духів (відьом, упирів). Якщо насінням *маку* посипати димівку, туди не зможе проникнути лиха сила, аж поки не збере всі зернятка. Зерном маку, освяченим на Маковея або Спаса, обсипали дійну корову, аби вберегти її від відьми” [80, с. 229]. *Мак* як захисний засіб від ворожих людині потойбічних сил відомий на переважній частині території слов’янського світу, що ілюструють, напр., тексти: *Йак л’іх’іє прика¹сайуца при¹ходз’іц’ // ¹Маком ¹хату обси¹пайуц’; То пус¹те ¹ходить’ // ¹Маком обси¹пайут’ // ¹Поки позби¹раїє / то ¹п’івен’ засні¹вайє* [78, с. 228].

Обрядовою їжею є *шулики* – ламані коржі з маком і медом. Звідси ОФО акціонального плану *пек¹ти шули¹ки* (н. п. 3, 14, 15, 50, 51, 55); *йісти шули¹ки* (н. п. 41, 42, 47 – 49); *Бдять маковики (шулики)* [59, с. 115], *угош¹ч’ат’ шули¹ками* (н. п. 25, 26).

Яблучний Спас. Реалемний план свідчить про розмаїття використаних для освячення реалій. У цей день у церкві святили груші, яблука, мед і *обжинков-і (обжиноч'н'і) в'інки (снопи)* (н. п. 38, 39, 51, 52); *спасову бороду* (н. п. 10, 24, 31, 57) – жмут колосся жита й пшениці: *обжиноч'н'і снопи йесл'і не посв'атит' на Преображен': а іл'і на Маков'їя / то буў бол'шої гр'ех* (н. п. 40). [Спасовою] (Божою) бородою = (бородою Волоса) = Волосовою (Іллевою, Ільковою) бородою звичайно називали незжаті стебла, що їх зв'язували женці в пучок та залишали після жнив на кінці зжатої ниви („спасові борідки”) [20, с. 34]. У системі української етнокультури символіка цієї номінації пов'язана з календарною обрядовістю: така „спасова борода” була ритуальним субстратом Божої бороди (через це її й тримали „під іконами, Богами; це була жертва богові Спасу”) (ЖЗУЕ, с. 574). Колись селяни до цього дня не їли *грішних яблук (груш)* (н. п. 5, 33, 47) – так називали садові фрукти до *Яблучного Спаса*. Повернувшись із церкви, їли яблука з медом і запивали *яблуневим вином (узваром): Йіду на Спаса нада запиват' йяблуч'ним узваром / шоб сад плоди даваў* (н. п. 36).

Такі ФО свідчать про виразну ілюстрацію кореляції між мовою й культурою саме в східнослов'янських говірках. Обрядові фразеологізми *обжинков-і (обжиноч'н'і) в'інки (снопи)* відновлюють і посилюють колишнє існування обряду; вони споріднені з актом творення; у процесі обрядової відправи має місце структурне та смислове відображення, повторне його переживання; зв'язування „тут” і „тепер” з „там” і „тоді” [159].

Акціональний план. На *Спаса* закінчують жнива, селяни *обжинки спраўл'айут'* (н. п. 1, 4, 7, 9, 11, 18, 19, 29, 30 – 33, 37, 39, 40 – 43, 51, 56, 67 – 69, 71, 73 – 75, 81, 82) – святкують урожай.

Свято Успіння Пресвятої Богородиці. 28 серпня – *свято Успіння Пресвятої Богородиці*, або, як кажуть на Луганщині, *Перша Пречиста* (усі н. п.). Протягом осіннього періоду є три Пречисті, що про них у народі говорять: „Перша Пречиста жито засіває, Друга – дощем поливає, а Третя – снігом покриває”.

Локативний план. У цей день *одч'ін'айут' б'рами* (н. п. 29, 30, 42, 47); *розкри'вайут' клун'і* (н. п. 48, 52, 54, 79) – відкривають хліви й закрома для розміщення просушеного врожаю (гречки, жита, вівса, пшениці).

Акціональний план. Символічним дійством залишився *пох'ід по кал'ину* (н. п. 1, 5, 7, 9, 15, 17 – 19, 21, 22, 27, 29 – 33, 37, 39, 40 – 43, 48, 51 – 53, 63, 71, 81, 82) – на Успіння Божої Матері дівчата на виданні збирають калинові пучки, грона: *ми о'то ходили по кал'ину у 'Доўги'ї л'іс / там була кри'нич'ка / а 'возл'е 'нейі росла кал'инка // нар'вем г'розд'їа і н'ід стр'їху 'в'їшали / шоб с'ват'їа до'дому ходили* (н. п. 48).

Отже, звертаючись до проблеми встановлення семантики обрядофразем літнього циклу, необхідно зважати на те, що важливою їхньою ознакою є багатозначність. ОФО літнього циклу репрезентують тему плодючості (мотиви рослинності та врожаю), оскільки одним зі значень ритуальних предметів є ‘втілення, зосередження родючої сили землі’, а обрядові дії з цими предметами можна розглядати як елементи імітативної магії, спрямованої на забезпечення плодючості землі – обрядодійства *Зелених свят – траву стелити, лепехою клечати, чорноклен вішати*; тему очищення (мотив нечистої сили), тому що обрядові дії приготування та знищення антропоморфної фігури, купальського деревця – спалити Купала – можна трактувати як дії, спрямовані на позбавлення від нечистої сили, уособленої в обрядових предметах.

Фразеологічний склад мови помітно оновлюється. Виникають нові ФО, витісняються чи актуалізуються вживані, посилюючи тим самим релевантну рису фразеологічної картини світу – її мобільність [141]. В. М. Мокієнко наголошує, що факт існування фразеологічної системи та

її постійне оновлення не підлягає сумнівам. У фразеології діахронічне та синхронічне тісно переплетені, пряме значення ФО актуалізовано в художньому й живому мовленні, слівний характер звороту постійно накладає відбиток на цілісне значення фразеологізму [111, с. 6]. Якісну динаміку у фразеології ареалу особливо яскраво простежуємо на прикладах обрядових зворотів, які 100 - 150 років тому вербалізували дійсні суспільні реалії: *украшать квичаломъ, Илли Г'ризного, Ђдятъ маковики (шулики)*. Мотивувальними при творенні обрядових ФО є мікроконцепти *борода, вино, вінок, груші, дні тижня, зелень, калина, квіти, мак, рій, русалії, свята (святки), снопи, солома, соти, трава, узвар, шулики, яблука*.

2.4. Етнографічна підоснова фразеологізмів осіннього циклу народних свят Східної Слобожанщини

Осінній цикл народних свят Східної Слобожанщини виявляє тісний зв'язок з попередніми, будучи їхнім тематично-функціональним продовженням. Водночас він завершує кільце річної обрядовості та є своєрідним провіщенням зимових свят і приготуванням до них.

Головосіки. 11 вересня в народі святкують *Івана Головосіки*, у східнослобожанському ареалі – *Голово¹с'ік* (усі н. п.) – православне свято Всічення голови святого Пророка Предтечі й Хрестителя Господнього Івана.

Вербальний план. Зафіксовано обрядофразами *п'існий ден'* (н. п. 31, 37, 41, 42, 48, 53) – день, коли не можна нічого круглого різати; *зр'ешний бор'ш-ч'* (н. п. 11, 17, 20, 38, 54 – 56) – єдиний день, коли не варили українську національну страву – борщ, бо гріхом було різати необхідні для нього овочі (капусту, буряк, картоплю); *берег'тис' ножика* (35, 36, 57), *'пилки бо'йац':а* (61, 62, 67, 69, 81, 82) – у день Головосіка заборонено різати ножем, пиляти пилкою, косити косою.

Як пам'ять про мученицьку смерть пророка в цей день у народному харчуванні українців склалися найсуворіші звичаєві заборони, які подекуди діють і понині: не дозволялося під час приготування та вживання їжі користуватися ножем, різати те, що має назву „головка” (цибулю, часник, капусту, мак), а також те, що могло нагадувати голову: кавуни й навіть хліб. Хліб, калачі, пироги ламали, а кавуни розбивали кулаком [15, с. 40].

Семена. Важливим був день преподобного *Симеона Стопника*, або *Семена*, на який припадає початок церковного року (14 вересня), *Семена Л'ітопродаў'ц':а* (н. п. 1, 2, 5, 7, 9) – за старим стилем воно припадало на 1 вересня і його вважали початком осені; *С'ем-он Стран':ік* (н. п. 79, 80) – назва утворена від дивних дійств: „ластівки ховаються по криницях”, „горобці злітаються в очерет”.

Акціональний план. На Сватівщині зафіксовано обрядофразами *д'іждати п'рисв'атка* (н. п. 21, 36), тобто свята Семена. Семенові обрядодії представлено традиційними обрядофразами: *св'аткуван':а п'рисв'атка* (н. п. 35); *запален':а посв'іта (каган'ц':а)* (н. п. 42, 44, 51 – 53); *зак'в'іч':ен':а с'в'іч'ки* (н. п. 36); *зас'в'іч'ен':а с'в'іч'ки* (н. п. 35, 57); *поже'нит' с'в'іч'ку* (н. п. 75, 77); *пос'ватат' ко'мин* (н. п. 47, 48, 50) – сімейна святкова вечеря з нагоди закінчення сівби, яка відбувалася на Семена Стопника; *руки погр'іт' Се'мену* (н. п. 25, 26) – відпочивати на Семена від городу: *до Се'мена 'нужно 'викопати кар'тошку / шоб ус'п'іт' 'руки погр'іт' над кост'ром / з'і'мої не 'буде'м голодними* (н. п. 30); (н. п. 13, 17, 34, 39, 42, 57),

Се¹мен гороб¹ц¹і¹ю розкварт¹іру¹ва¹у – на Семена горобців стає значно менше, оскільки *Се¹мен гороб¹ц¹і¹ю розкварт¹іру¹ва¹у на ¹з¹іму по ¹села¹м / а ч¹ор¹ти пере¹м¹ер¹ут¹ іх ¹м¹ерко¹ї і ч¹ас¹т¹ заби¹рут¹ со¹б¹і* (н. п. 15). В обрядофраземах широко представлено дієслова: вони йменують різні обрядодії та ритуальні дійства, що характеризують обрядову поведінку людини: *поженити, посватати, гріти*.

Михайла Чудотворця. *Ми¹хайлове¹ ч¹удо* (н. п. 35, 42, 47 – 49, 54) – свято *Ми¹хайла Ч¹удот¹ворц¹а*.

Вербальний план. На *Михайлове чудо* – 19 вересня – святкувань не влаштували, але намагалися все-таки уникати роботи. У Біловодську зафіксовано ФО *г¹розно св¹ат* (н. п. 80 – 82) – так говорять про архангела Михайла. Люди вважають, хто в цей день працює, святий Михайло змушує викидати різні „чудасії”. Цього дня не треба ні з ким сваритися, а тим паче проклинати, бо прокльони тут же можуть справдитися: *на Ми¹хайлове¹ Ч¹удо то н¹іч¹ого не робили / ¹Боже сохр¹ан¹і // о¹дин раз м¹іі д¹ед¹ каже / ¹н¹іду¹с¹іно що за дво¹ром сло¹жу / а йа¹ йому / не л¹із¹ / бо ¹с¹одн¹і Ми¹хайлове¹ Ч¹удо // ¹буде¹ ч¹удно / ¹як¹ буде сло¹же¹не¹с¹іно / ¹каже¹ д¹ед¹ // ¹т¹іл¹ки¹ нач¹а¹у скла¹дат¹ / ¹гон¹ / ¹упала¹ к¹риша на с¹ін¹:і¹ку // о¹це / ¹ди¹вис¹а / і ¹Ч¹удо* (н. п. 25). З цього дня починалися морози, а інколи міг випасти сніг, тоді східнослобожанці говорять, що це *Михайло на білому коні* (н. п. 25, 26, 28).

Якщо *Богородиця, Воздвиження* для молоді віком 18 – 20 років уже зовсім не відомі, то реакція на *Михайла Чудотворця* – ФО *стрьомний день*, мотивована тим, що без причини може щось статися. У східнослобожанських говірках, як і в деяких інших українських, з іронією говорять: *виглядає як Михайлове Чудо* – про невродливу, негарну людину [4, с. 475]. Такі стійкі порівняння показують, що, крім розгалуженого спектра обрядофразем, на основі обрядових компонентів утворено значну кількість стійких порівнянь: як *Меланія (Меланья) на обіді* (УВДСл, с. 202), як *Явдоха на коньках* (Там само, с. 344).

Богородиця. Великим святом був день *Р'їзд'ва Пресв'а'тойї Бого'родиц'ї* (н. п. 6, 9, 42, 53, 71, 83); *Другойї Пре'ч'їсти* (н. п. 27, 38, 39); *Бого'матер'ї* (н. п. 82, 83); *Божойї Матер'ї* (н. п. 31, 48, 49); *Холмс'койї Бого'родиц'ї* (н. п. 7, 15, 16). *Богородиця* (*Богоматір, Мадонна, Марія*) – матір Ісуса Христа в християнській релігії. На думку вчених, ім'я *Марія* походить з давньосемітського Міріам і означає „гіркота, смуток; та, що ридає й ронить сльози” (СС, с. 12). Інші вважають, що ім'я *Марія* в перекладі означає „вищість, піднесеність, перевага; славна, знаменита, чудова” [83, с. 235]. *Богородиця* – символ Матері, Цариці Небесної, Життя, Світла, Мудрості, Таїни, Любові; заступництва, радості й смутку; ідеалу жінки-матері; союзу божественного та земного; духовного порозуміння й очищення; володарки й надії всіх народів.

Реалемний план. ОФО *бого'родиц'к'ї сл'ози* (н. п. 72) – сушений звіробій, який замовляли від „злих зуб і губ” лихих людей.

Акціональний план. Дівчата цього дня до сходу сонця *просили жени'х'ї* у *Бого'родиц'ї* (н. п. 16, 29, 31, 44, 67 – 69) – молилися до *Богородиці* з проханням подати їм добрих і багатих женихів. Жінки зверталися до *Богородиці*, коли влітку зби'рали *бого'родиц'к'ї т'рави: Св'а'тїї Ау'рам т'рави по'рау / Божя Мати хо'дила / сл'їз'ми по'кро'пила і Бога по'про'сила / шоб бого'родиц'к'ї т'рави соб'рат' і л'уд'ам у б'ї'д'ї по'ма'гат'* (н. п. 7). Особливе значення мали *бого'родиц'к'ї сл'ози* (н. п. 72) – сушений звіробій, який замовляли від „злих зуб і губ” лихих людей. У цей день прославляють ікони *Богородиці: Тройе'руч'ниц'у* – ікона „Божа Мати Троєручниця”: *по'ма'га / йак ку'дис' нада у' доро'гу* (н. п. 40, 51 – 53); *Семистр'їл'на* – ікона „Семистрільна Мати Божа”: *по'ма'га од с'глазу / йак ото хто поза'виде* (н. п. 62, 67, 76, 78); *Казан'с'ка* – ікона „Казанська Богородиця”: *по'ма'га жени'ч'їнам / йак'ї д'їтеї не ї'м'ейут'* (н. п. 7, 17, 53).

Воздвиження Чесного Хреста. 27 вересня – у день *Возд'вижен':а Ч'есного Хрес'та* (н. п. 52, 57, 68); *Зд'вижен':а* (н. п. 32, 42, 53); *Зм'їїне с'в'ато* (н. п. 2, 3) – повсюдно дотримуються посту.

Вербальний план. У цей день *земл'а здвигайец':а* (н. п. 48, 72) – починається зима, а коли задзвонять церковні дзвони, у деяких місцях *земл'а роздвигайец':а* (н. п. 62, 64, 65, 69) – відкриваються отвори, щоб плазуни (гадюки, змії, ящірки) сховалися на зиму – до Благовіщення. На землі залишаються лише *погр'ішники л'іта* (н. п. 28) – плазуни, які вкусили когось. Тому цього дня категорично заборонено йти до лісу, спускатися в погріб. У с. Городище Біловодського району дітей лякають, щоб не ходили до лісу, бо на *Здвиження* гади заповзають у велику яму й лижуть *гад'уч'її кам'ін'* (н. п. 82). Змія, що вкусила людину, мала би залишитися в лісі на зиму й загинути. Отже, „здвиг” живого до зими – ось як можна пояснити назву *Воздвиження Чесного Хреста*.

Існував обряд уранці на *Воздвиження чистки хати* – новим віником вимітали все, що непотрібне в хаті: *утром / на Возвижен':а / новим в'іником вим'ітайу хату / нач'інаїу с паутини / потом дол'їуку / вокруг хати обмету / оце і ч'істка хати / щоб мошкар'ні та миш не було з'їмої // знаїу / шо Митрох'ван'їїна розказувала / шо в'іник і мусор за дорогу нада виносит' і палит' // щоб т'іки не ў сво'їом двор'ї* (н. п. 48).

Покрова. У народі свято зветься *Покровою*, а його назва персоніфікується, ототожнюючись із Пресвятою Богородицею [48, с. 50]. З *Покровою Пречистої Богородиці* (14 жовтня), пор. *Покрів* (Грінч. III, с. 278), найтісніше поєднані весільні мотиви. Із цього дня починали *покроўс'ку пору* (н. п. 7, 17, 21, 24, 25, 31, 33 – 35, 38, 39, 42, 55, 67, 76, 78, 80) – пора осінніх весіль. На *Покрову* дівчата на відданні молили Богородицю швидше послати їм щасливу пару, звідси обрядофраземи – *молити Богородиц'у* (н. п. 52, 53, 57); *просити Богородиц'у* (н. п. 17, 23, 25, 26, 47).

Серед сучасних обрядофразем виділяємо ФО з компонентом реалемного плану: *покроўс'к'і ножниц'ї* (н. п. 25, 81, 82) – це ножиці, які клали в ніч на *Покрову* під подушку, примовляючи „Богородиця-Покров, дай хорошу мені свекров”. Щоб *Покрова* опікувалася домом, у цей день освячували оселі *св'ач'еноїу водоїу* – вода, над якою було здійснено обряд освячення (ЖЗУЕ,

с. 106 – 108) та *празни|ковою с'в'іч'кою* (н. п. 42), оскільки *свічка* супроводжує всі ритуальні дії людського життя й символізує його.

Вербальний план. Покрову, за народними звичаями, уважають покровителькою весілля (за традицією, голову покривали уже заміжній жінці). Крім того, напевно, має значення внутрішня форма слова Покрова – покривати – *покривати молоду хустиною* (ганчіркою, онучею, хусткою) – виходити заміж. Молилися, приказуючи: „Свята Мати, Покровителько, покрій мою головоньку, як не хусткою, то онучею, бо дівкою вже надокучило (...хоч ганчіркою, аби не зосталася дівкою, ...аби я була жінкою)” [48, с. 48 – 63].

Асоціації стимулу ‘Покрова’ пов’язані з обрядом *покривати молоду*, вербалізованим у різних говірках української мови в назвах, які, з одного боку, відображають основні етапи зазначеного обряду (*зн'їмати в'їнок, розпл'їтати косу, в'їдр'ізати косу, покривати о'ч'їнком*), а з іншого – представляють варіантність номінації зазначуваної обрядодії (*ўти'нати косу, в'їдр'ізати косу, в'їдс'їкати косу, обти'нати косу, в'їдрубати (в'їдрубувати) косу; покривати о'ч'їнком, покривати хусткою, запи'нати хусткою, хустку завивати, завивати ў хустку*). Найменування *завивати ў хустку* [30, с. 110] збережене в східнословобожанських говірках переселенцями з Лемківщини. На думку О. О. Потебні, воно пов’язане із символічним значенням зв’язаної, скрученої мотузки, вузла, що вказує на міцність молодого подружжя. *Зав'язувати* передбачає й значення *замикати, закривати*, тобто позбавлятися звичаїв, пов’язаних з дівочтвом. Спорідненість, яка поєднує дві родини після укладання шлюбу, виражена вербально з допомогою символічної назви *завивати ў хустку*. Це можна розуміти і як звання молодого й молодої, чоловіка й дружини. Загалом *завивання* – це любов, звичка, а відповідно й влада та покора [127, с. 356].

Акціональний план. На *Покрову* традиційно вперше затоплювали в печі – *покроўс'ка топка: на кроўс'ку топку іспол'зували др'ова з вишен'ок / йаблун'ок / шоб Св'ата Покрова покрива дом теплом / а*

ха¹з'айіна доб¹ром (н. п. 48). Щоб хата не була вогкою, уночі ритуально *спал'ували к'із'а¹ка* (н. п. 24, 25, 27 – 29, 76), а по кутках горища *к¹лали дер¹нину* (н. п. 24); *покла¹дали м'ішко¹вину* (н. п. 28, 29, 76) – вирізана трава із землею, яку клали перед Покровою корінням догори.

Луки. Поминальні мотиви характерні для дня *пам'яті апостола та євангеліста Луки* (31 жовтня), *Лу¹ки О¹с'ін':ого* (н. п. 4, 21, 25, 31, 39, 42, 53, 55, 76, 83) – день, коли збирають останній урожай (ЖЗУЕ, с. 342). В українських сучасних говірках ФО *поминальний день* – це *Троїцька поминальна субота, Дмитріївська (дідова) субота*, але в східнословобожанських, крім названих, побутувала й побутує нині ФО *Лук'іу'с'ка (поми¹нал'на) субота* (н. п. 1, 4, 5, 7, 12, 14, 17, 21, 24, 25, 31, 33 – 35, 38 – 42, 46 – 49, 52, 53, 55, 62, 63, 67, 71 – 73, 75, 76, 78, 80, 83) – перша субота, коли завершено збирання врожаю й люди поминають родичів. Поминання – це відгомін давнього культу предків, який фрагментарно залишився в деяких народних святах і обрядах. Культ предків зберігся й у національній українській моралі, у якій відбито таку характерну рису східнословобожанців, як шанобливе ставлення до представників старшого покоління.

Це чітко виражено у відзначенні суботи, яка передувала цьому дню, – *Лук'іу'с'ка субота* (н. п. 62): *до Лук'іу'с'кої суботи го¹товилис'а / йак до знач'іт'ел'ного п'разн'іка // у¹ церкоу' несли про¹дукти / му¹ку / мед / ол'іу / хл'іб / йайц'а // посл'е служби були поми¹нал'н'і го¹стини / приг¹лашали родич'іу / су¹с'ід'іу / зна¹комих поми¹нати* (н. п. 62).

Пилипівка. Завершувалося осіннє обрядове коло передріздвяним постом, званим *Пилип'іу'с'кий піст* (усі н. п.).

Акціональний план. ФО *улаш¹товувати за¹говини (запусти)* (н. п. 11, 12, 28) – ходити в гості до родичів, кумів, сусідів у день смерті апостола Пилипа (27 листопада). Наступного дня ті, хто спільно влаштували *пилип'іу'с'к'і за¹говини* (н. п. 47, 48, 53, 54, 56), приходили, як і в перший день Великого посту, *полос¹кати зуби* (н. п. 47, 48) – похмелятися. Традиційною

обрядофраземою є *ко¹лодки в¹зати* (н. п. 1 – 3, 7, 17, 21, 24, 25, 31, 33 – 35, 37 – 39, 42 – 44, 46 – 49, 52, 53, 55, 67, 76, 78 – 83) – прив'язувати який-небудь предмет хлопцеві або дівчині (або їхнім батькам) за те, що вчасно не одружилися – як знак покарання, пор. ст. *'С'одн'і 'будем в¹зат'* *ко¹лодку 'Галк'і / бо у'нейі син не жо¹натиї* (УВДСл, с. 169).

В осінньому циклі, який завершував річне календарно-обрядове коло, знову повторюються всі мотиви, властиві для інших циклів. Так сформоване безперервне циклічне обрядове коло святкових дат з різними атрибутами та символами, але одними й тими самими мотивами. Аналіз реєстру обрядофразем свідчить, що більшість ОФО осінніх свят присвячено священній особі. Їхні офіційні назви співвідносні з конкретною особою (*Пророк Предтечі, апостол Пилип*), з культовим предметом, що має стосунок до цієї особи (*свято Покрова Пресвятої Богородиці*).

Усі аналізовані ФО об'єднані за семантичними ознаками 'свято', 'релігійне', які експлікують переважно повні (офіційно-церковні) назви лексем **свято (свята)** (*свято Михайла Чудотворця, Зміїне свято*), **день** (*день Воздвиження Чесного Хреста*), назвами днів тижня та одиниць виміру часу з прикметниками, що маркують належність до релігійного свята (*Луківська субота*), а також словами **пам'ять** (*пам'яті апостола та євангеліста Луки*).

Висновки до розділу 2

1. Фразеологічному підрівню мови властивий глибокий етнокультурний зміст. Значна частина ОФО, а також сталих і традиційних порівнянь відображає особливості сприйняття українським етносом навколишнього світу й, відповідно, специфіку особливостей мови, реалізовану шляхом переосмислення значень й універсалій, з подальшим їх перетворенням на етносимволи та етнокультурні знаки. Особливо яскраво це виражено в різноманітних ідіоматичних сполуках, які постають цілісними поєднаннями значення та образу, що, урешті-решт, і зумовлює їхній етнокультурний характер і зміст.

2. В основі семантики обрядової фразеології календарного циклу здебільшого лежить хронологічний (*Теплий Олексій, Михайла Чудотворця*) і фактографічний (*Свята вечеря, Великий піст, Зелені свята*) компоненти. Серед сукупності різних параметрів реалізації цієї схеми в ОФО виділяємо основні взаємопов'язані плани: 1) агентивний, тобто враховано характер зв'язку між змістом та назвою його учасника (*козу водити, покровська топка*), 2) акціональний (*носити кутю, грати в битка*), 3) вербальний (*Михайлове чудо, Луківська субота*), 4) локативний (*глетчана аля, сідати на поріг*), 5) реалемний (*обжинкові (обжиночні) вінки (снопи), свята водичка*).

3. Різноманітність номінативного репертуару календарного циклу пов'язана насамперед із суттєвою ознакою денотата – функціонування як обрядової реалії: *кусати калети, збирати трійчанські трави, колодки в'язати*.

4. У специфічно обрядовій сфері вживання деяких назв часто позначене синкретизмом: спостерігаємо нечіткість розмежування апеллятивної та ономастичної лексики, що зумовлено утворенням хрононімів (календарних дат) від назв обрядових реалій або навпаки: *Купайло / купайло, Калита / калита, Пасха / пасха, Кутя / кутя*. Зазначимо, що календарні страви не є власне обрядовими. Назви обрядового хліба не вирізняються варіативністю, але, наприклад, форма хліба має важливе значення, що свідчить про різноманітність і специфіку обрядових звичаїв, пов'язаних з випіканням та символікою, наприклад, *паска, жайворонки, сороки, горішки*.

5. Обрядофраземи календарного циклу містять назви обрядових предметів, які часто можуть мати спільну похідну основу з хрононімами. У *Святу вечерю (Багату кутю)* вітають кутею: *кутю носити (посилати), передати куті, принести куті, кутю готувати*.

6. Обрядові назви свят мають спільну похідну основу з найменуваннями обрядових предметів, які використовували в ритуалах: *Водохреща – воду*

святити, свячена вода, скупатися у святій воді, умитися святою водою; Вербна неділя – вербу святити, вербою бити, вербу поставити.

7. ОФО відбивають особливості національної культури й побуту, беруть участь у створенні та збагаченні обрядової концептосфери мови. Так, у змісті й формі багатьох східнословобожанських обрядофразем знайшли відображення аграрні традиції (*Семена Літопродавця*), спостереження за природними явищами (*Явдохи-плющихи, Теплий Альошка*), особливості прикмет і заборон (*Михайло Чудотворець*).

8. Усі компоненти ОФО (агентивного, акціонального, вербального, локативного, реалемного планів) перебувають у відношеннях а) синонімії: *страсна свіч'ка*, *страсна свіч'еч'ка*, *четвергова свіч'ка*, *свіч'ка Чістого четверга* – ‘свічка, освячена в церкві в Страсний (Чистий) четвер’; б) антонімії: *Багата кут'а* – *Голодна кут'а*; *Масл'аний тиждень* – *Пісна неділя*; *Новий рік* – *Старий рік*; *земля роздвигайец'а* – *земля здвигайец'а*; в) кореляції: *Купала*, *Купайло* – ‘свято Різдва Іоана Хрестителя’ та *Купайло* – ‘прикрашена зеленню антропоморфна фігура, яку використовували в купальських обрядах’, а також ‘прикрашена зеленню гілка, яку використовували в купальських обрядах’.

10. Назви окремих реалій використовують для утворення назв обрядів: лексема *битки* в складі обрядофразем у *битки грати*, у *битки гуляли*, у *битка бит'с'а* може позначати й ‘великодній обряд биття крашанок для випробування на міцність’, і ‘крашанки, які били у великодньому обряді’.

РОЗДІЛ 3
СЕМАНТИЧНІ ЗАСАДИ ТВОРЕННЯ ОБРЯДОВИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СІМЕЙНОГО ЦИКЛУ В
СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Досліджуючи обрядову фразеологію в східнослобожанських говірках, передбачаємо з'ясувати механізм конструювання вторинних семіотичних систем, пов'язаних із нагромадженням і передачею культурної інформації як квантів досвіду, концептів. Нам імпонує тенденція розгляду обрядових знаків не ізольовано, а в семіотичному контексті з урахуванням етнознакових способів вербальної (слова, фразеологізми, словесні формули) та невербальної комунікації (предметні символи, форми ритуальної поведінки), що створюють в обряді синкретичне ціле.

Обрядофраземи з особливими, культуроспецифічними значеннями відображають і передають не тільки спосіб життя, але й спосіб мислення, пізнання. Значний евристичний потенціал у цьому плані демонструє

етнокультурна семантика, оскільки „семантичний погляд на культуру є таким, що аналіз культури навряд чи може дозволити собі ігнорувати” [22, с. 263]. Етнокультурний компонент семантики – не лише відчутне, а й конструювальне, детермінувальне начало в семантичній структурі фразеологізму як цілості.

Г. Вежбицька, досліджуючи проблему створення універсальної семантичної метамови на основі семантичних примітивів, зазначає: „Разом з величезним обсягом понять, специфічних для конкретної культури, існують також деякі фундаментальні поняття, які лексикалізовані в усіх мовах світу... Мовні й культурні системи значною мірою відрізняються одна від одної, але існують семантичні й лексичні універсалії, що вказують на спільну понятійну основу, на якій ґрунтуються людська мова, мислення й культура... Настав час для узгоджених зусиль з виявлення спільного набору понять, що лежать в основі психологічної єдності людства” [21, с. 321 – 322]. Обрядофразема, потрактована в етнолінгвістичній, етнокультурній перспективі, стає поліінформативною в плані з’ясування генези досліджуваних явищ, дозволяє встановити чинники, які визначають стійкість і характеризують зміни ФКС.

Важливість вивчення обрядофразеології обраного ареалу (Східної Слобожанщини) зумовлено не тільки стратегічним напрямком дослідження цієї мовної підсистеми. На думку В. Д. Ужченка, обрядова фразеологія українських говорів у 90-х – на поч. 2000 рр. є затіненою темою, яка розкриває архаїчні грані народної культури, проте її широко представлено в працях з діалектної лексики, де нерідко аналізували й фразеологію. Це праці Г. Л. Аркушина, М. В. Бігусяка, Н. Д. Коваленко, Н. В. Хобзей. Обрядову лексику східнослобожанських говірок вивчали К. Д. Глуховцева (відображення міфологічних уявлень в обряді „покривання молоді”) [30], І. В. Магрицька (весільна сфера) [98; 99]. Обрядовій фразеології східнослобожанських говірок присвячено розвідки В. Д. Ужченка (календарно-обрядовий пісенний дискурс, поховальна сфера) [161; 162], Д. В. Ужченка (етнографічний дискурс сімейної обрядовості) [167],

І. В. Мілевої (особливості давнього та сучасного весілля) [109], Т. О. Д'якової (весільні, родинні, поховальні обряди) [45].

Обрядовість у східнословобожанців, а також її мовна, зокрема фразеологічна, площина, демонструючи виразні національні риси, водночас зберігає чимало спільного, загальнослов'янського, зумовленого єдиними генетичними коренями. Специфіку обрядової фразеології східнословобожанських говірок недостатньо досліджено, хоча активно вживана обрядова фразеологія Східної Слобожанщини, за свідченнями лексикографічних та етнографічних джерел [Магр; УВДСл; 59], нараховує близько 2000 ОФО. Актуальним і важливим є вивчення обрядових фразеологізмів, які розкривають нові аспекти семантики обрядових знаків (слова, предмета, дії тощо), специфіку їхньої синонімії, ареальну варіативність мовних і позамовних складників обряду. Недостатньо розробленими є проблеми національно-мовної специфіки обрядових фразеологізмів, виявлення обрядової, культурної конотації загальноновживаних фразем, вивчення генези обрядової фразео-семантичної структури, її ролі у формуванні МКС східних словобожанців.

Кожна нація формує власну ФКС, яка відбиває спосіб сприйняття й організації знань через специфіку національної мови. Ареальний фразеологічний фонд доволі повно відтворює естетичну ФКС мешканців східнословобожанського регіону в її динаміці й органічній цілісності. Фразеологічний склад обрядового дискурсу детермінований образним мисленням східнословобожанців, їхніми різноманітними поглядами на вияви навколишнього життя, природи. Сакральні традиційні вислови є результатом зв'язку різних уявлень, які становлять фразеологічну скарбницю світобачення етноспільноти. Широка концептуалізація ФО в східнословобожанських говірках засвідчує закорінення фразеологічного

обрядового коду культури у свідомість слобожанців, його органічний зв'язок з традиційними звичаями, поглядами.

Загалом же обрядова фразеологія в усій її багатогранності репрезентацій перебуває у зв'язках „взаємодифузії”: дискурс жанрів народної творчості (вірування, замовляння, уламки міфологічних оповідей, що збереглися як казка, анекдот, переказ, легенда, вербальний супровід (код) обрядів разом з іншими їхніми кодами). Водночас, дослідження мовних реліктів-етнографізмів (обрядових фразем) відкриває простір для нових висновків у царині народної культури, у чому вбачаємо значну наукову перспективу.

3.1. Архетип як фразеотворчий чинник родильного циклу

Східнослобожанська фразеологія багата на вирази, в основі яких лежить архетип – теоретично вірогідна форма, первісна вроджена психічна структура, первинний мотив, підсвідомий знак, вияв родової пам'яті, історичного минулого етносу, людства, їхнього колективного позасвідомого, що забезпечує цілісність і єдність людського сприйняття.

Своєрідно трактував термін „архетип” швейцарський психолог і психіатр, засновник аналітичної психології К. Г. Юнг. За його гіпотезою, колективне підсвідоме визначають потужні первинні психічні образи – архетипи (первинні моделі); тобто архетип – первинна психічна структура, що існує в колективному підсвідомому й становить основу міфології [190, с. 134 – 150]. Те, що розуміють під архетипом, прояснюємо через первинні схеми-образи фантазії – надбання загальнолюдської символіки, відображені в міфах, віруваннях, сновидіннях, мистецтві. Учений наголошував, що немає жодної вагової ідеї чи погляду без їхніх історичних праобразів, які сягають архетипових праформ, сутність яких окреслено в той час, коли свідомість ще не думала, а сприймала. Головними рисами архетипу К. Г. Юнг уважав

мимовільність, автономність, генетичну зумовленість, належність сфері позасвідомого.

Домінантою дослідження архетипової проєкції в різних текстах є ідея відповідності структурації безсвідомого природній мові, тому в ХХ столітті мова стала привілейованим полем антропологічних, культурологічних, психологічних досліджень (К. Леві-Стросс, М. П. Фуко, Ж. Лакан, Р. Барт). Архетип розглядають як своєрідний модус виявлення прадавніх зразків (абстрагованої від конкретної ситуації ідеї) колективного несвідомого, що існують споконвічно й, передаючись з роду в рід, від покоління до покоління впродовж тривалого часу, мотивують учинки й дії людей, відбиваючись на психічній структурі особистості. Архетип – це символічна формула, що функціонує, коли відсутнє або неможливе однозначне поняття; ніколи не руйнується, лише видозмінюється, набуваючи нового вигляду [96, с. 96].

Структурно-функціональний підхід до вивчення архетипових проєкцій у сімейній обрядовій фразеології є доволі ефективним, оскільки архетипи віддзеркалюють універсальні, найпростіші, первісні моделі ментальності, що при ефективному втіленні викликають глибоку й потужну реакцію в людини. Ми спираємося переважно на юнгівське розуміння архетипу як феномену психіки, однак виходимо за його межі, охоплюючи онтологічне й гносеологічне трактування архетипу, а також окремі аспекти теорії культурних архетипів та визначення архетипу, сформульоване в дисертації Х. В. Старовойтової: „Під архетипом розуміється первісна вроджена психічна структура національної духовності, що виражає й закріплює основоположні властивості етносу й виявляється у знакових продуктах культури” [143, с. 7].

Когнітивні конституенти свідомості мовної особистості – архетипи, первісні концепти – розглядають як такі, що сформовані в процесі пізнання світу й відбивають інформацію про світ (С. Г. Воркачов, О. С. Кубрякова). Первісний концепт – це не що інше, як ментально-психонетичний комплекс, представлений єдністю знань, уявлень, почуттів, інтуїції, трансценденції,

проявів архетипно-несвідомого, закріплених за конкретним знаком (О. О. Селіванова). Архетип як властивий різним культурам загальний зразок, принцип регулює концептуалізацію (напрямки, вербалізації, оцінність), наголошуючи на відсутності єдиної думки щодо віднесення тих чи тих знаків до архетипів (О. П. Левченко).

Архетип *матері* визначаємо як один із базових у ФКС, оскільки вся історія людства та передісторія має початок з матріархату. *Мати* – не лише психічна й фізична передумова існування дитини, а також і перший носій материнського архетипу. Архетип *матері* об'єктивований насамперед у первісному концепті *мати*.

Вагітну жінку називали *важ'ка* ¹*баба*: „*Важкій бабі, як ще половини нема, не слід ходити дивицьця на мертвих, а то неживе найдецьця (родицьця)*”;¹ *ж'інка* у ¹*т'агос'т'і*: „*Як жінка у тягості та буде на собі шо зашивати*” [59, с. 459]; *пузата п'іш'ла* (н. п. 7 – 9, 15, 28, 36, 42, 62, 63, 71); пор. бойк. *груба кубіта, кубіта вц'ажі, вт'ажі, втєжі, принад'їйна, беремна* [153, с. 527], *тяш'ка* (Ониш. П, с. 309); гуц. ¹*тєжка* (Гвозд., с. 358), ¹*бути в'тяжі* (Негр., с. 30); покут.-бук. у *та'к'ім с'тан'і* (АУМ II, к. 364); наддністр. ¹*бути в'тяжі /'тєжі* (Шило, с. 63); вол., закарп. у *та'ж'і* (АУМ II, к. 364). Лексема *тяж* ‘вагітність’ як застаріла та конструкція у *та'ж'і* (*та'ж'ю*) ‘вагітна’ відомі в літературній мові (СУМ X, с. 342); у *тяжі* (Грінч. IV, с. 302).

Здійснимо структурно-семантичне моделювання обрядової фразеології родильного циклу в східнословобожанських говірках та покажемо роль архетипу у творенні ОФО. Вихідною одиницею слугує ФСГ, у межах якої описуємо ФСР.

ФСП „Народження” складають три найуживаніші ФСГ: *допологовий період жінки; період власне пологових звичаїв, період післяпологових звичаїв*. Виокремимо моделі ФСП „Народження” на основі власних польових записів та вибірок з „Фразеологічного словника східнословобожанських і степових говірок Донбасу” В. Д. Ужченка та Д. В. Ужченка (УВДСл), а також праці

„Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки по этнографии края” В. І. Іванова [59], яку використовуємо для того, щоби простежити динаміку розвитку ОФО.

3.1.1. Допологовий період родильного обряду. Найкращим часом для зачаття вважали 9 грудня – на *Аннино Зачаття* [59, с. 470]. Нині щодо зачаття побутують такі повір'я: *заб'є^лр'ем'ін'ім' / луч'ше^л / л'ітом / коли ба^лгато с'в'іжих^л / овошч'єї та ф'рукт'іў* (н. п. 83); *за^лч'ат'іє п'рав'іл'не коли ди^лтинка же^ллан:а / у^л / нейі суд'ба^л / буде^л / гарна* (н. п. 48); *т'реба вис'ч'ітуйут' шест' дн'іў до^л / женск'іх проб'л'ем / тог^лда^л / буде^л / мал'ч'ік / а шест' дн'іў о^л / посл'є д'єлоў / буде^л / д'євоч'ка / про^лв'іре^лно* (н. п. 42, 62); *коли буд'оновку уд'івайеш / то па^лцан^л / роди^лц'а* (н. п. 55); *на с'вад'б'і / йак^л / кинут' у розпо^лшонки гро^лшеї^л / б'іл'ше на хлоп'ц'а / то^л / буде мал'ч'ік* (н. п. 53).

До ФСГ „Допологовий період жінки” входять такі семантичні ряди: ‘завагітніти (І половина вагітності)’, ‘бути вагітною (ІІ половина вагітності)’, ‘бути вагітною, не будучи одруженою’, ‘не може завагітніти’, ‘зробити аборт’.

ФСР ‘завагітніти (І половина вагітності)’ представлено трьома ССМ:

„назва птаха + ждати (діждались, дочекались) = завагітніти (І половина вагітності)”: *айіста ж^лдати* (н. п. 54 – 56); *го^ллубку ж^лдати* (н. п. 14, 15, 53); *айіста д'іж^лдалис'* (н. п. 55); *го^ллубку д'іж^лдалис'* (н. п. 14, 15); *си^лнич'ку доч'є^лкалис'* (н. п. 62, 63, 65, 68);

„назва плодів округлої форми + наїстися (об'їстися, переїсти) = завагітніти (І половина вагітності)”: *груш на^лйістис'а* (н. п. 83); *арбу^лз'іў пере^лйісти* (н. п. 2, 3, 7, 15); *каву^лн'іў нако^лутатис'а* (н. п. 42, 45, 46, 48, 49, 53);

„назва риби (птаха) + наснилась (наснивсь) = завагітніти (І половина вагітності)”: *ш'ч'ука нас^лнилас'* (н. п. 48, 49, 51); *си^лнич'ка прис^лнилас'* (н. п. 16, 18 – 21).

Найпродуктивнішим у названій ФСГ є семантичний ряд ‘бути вагітною (II половина вагітності)’. Образними конкретизаторами змісту більшості аналізованих фразеологізмів є лексеми такої поняттєвої сфери, що мають круглу форму, а, за К. Юнгом, магічне коло, або мандала, через його захисні функції може бути формою материнського архетипу [190, с. 119]: *гарбуз*, *глобус*, *живіт*, *кавун*, *шар* тощо: *гарбу^зза проко^ут^ннути (з’ї^сти)* (н. п. 8, 16 – 18, 20); *з’лобус но^сити (проко^ут^ннути)* (н. п. 51 – 53); *гарбу^зза но^сити* (н. п. 14, 15, 38, 39); *каву^нна з’ї^сти (проко^ут^ннути)* (н. п. 42, 43, 47, 48); *з колоб^ком* (н. п. 19, 21, 34, 36, 37); пор. ст. *м’яч (м’ячик) з’ї^сти (проковт^ннути)* (УВДСл, с. 216); *шар ковт^ннути* (с. 336); *з животом* (с. 129); *колобка носити* (с. 168).

ФСР ‘бути вагітною (II половина вагітності)’ реалізовано в ССМ:

„назва плодів округлої форми + проковтнути (ковтнути) = бути вагітною”: *гарбу^зза проко^ут^ннути* (н. п. 8, 16 – 18, 20, 21); *з’лобус проко^ут^ннути* (н. п. 51 – 53); *каву^нна проко^ут^ннути* (н. п. 42, 43, 47, 48);

„іменник + з’їсти (зіла) = бути вагітною (II половина вагітності)”: *гарбу^зза з’ї^сти* (н. п. 17, 18, 20); *гарбу^зза ^ззіла* (н. п. 1, 2, 4, 8, 9); *каву^нна з’ї^сти* (н. п. 42, 43, 47, 48); *м’яч ^ззіла* (н. п. 67, 69, 72);

„іменник + носити = бути вагітною (II половина вагітності)”: *гарбу^зза но^сити* (н. п. 14, 15, 38, 39); *з’лобус но^сити* (н. п. 51 – 53); пор. ст. *колобка носити* (УВДСл, с. 168);

„з + іменник = бути вагітною (II половина вагітності)”: *з колоб^ком* (н. п. 19, 21, 34, 36, 37); *з по^душкою* (н. п. 47 – 49).

Аналізовані ОФО мають прозору семантику, але демонструють найрізноманітнішу структуру. Образність таких висловів здебільшого досягається порівняннями з великими предметами округлої форми: *гарбуз*, *глобус*, *кавун*, *колобок*, *подушка* та ін. Більшість ФО вказують на: 1) вагітність як наслідок чогось з’їденого – *кавуна з’їсти*, *гарбуза проковтнути*; 2) зовнішній вигляд вагітної – *з животом*, *з подушкою*.

ФСР ‘бути вагітною, не будучи одруженою’: *в·іт·ром за·дуло (на·дуло, н·ід·в·йало)* (н. п. 55, 56, 62, 73, 74, 79); *від Ваньки Вєтрова* (УВДСл, с. 53); *Ван·ка В·етроў н·ідог·наў (н·ід·кинуў)* (н. п. 9, 32, 62, 67), де ім’я *Ваня (Іван)* традиційно визначають як максимально „соціологізоване”. На думку Є. М. Беліцької, воно належить до групи конотативних онімів, що утворені шляхом конденсації на лексико-фразеологічному рівні, і смислова структура таких імен формується саме у фразеологізмах [12, с. 14]. У східнослов’янських говірках онім *Іван* та його варіанти становлять потужне конотативне поле. На ономастичний компонент „нанижуються” увиразнювальні компоненти, формуючи в аналізованому ареалі „непривабливі” ареальні вирази: *Ван·а В·етроў* (н. п. 9, 32, 62, 67); *Ван·а в·ітро·гон* (н. п. 25, 42, 48, 52, 67) (УВДСл, с. 53 – 54) – „легковажна людина”. Зрідка ономастичні компоненти входять до складу евфемістичних виразів на позначення делікатного поняття „невідомо від кого вагітна”: *від Ваньки Вєтрова* (– *А в·ід /кого ж ди·тина / та в·ід /кого // в·ід Ван·ки В·етрова*) (н. п. 62).

Як свідчать інформатори, великим гріхом є вагітність неодруженої жінки: *то гр·ех на у·с·у жизн’* (н. п. 1, 8 – 10, 42, 53, 62, 76, 78, 81, 83); *по·зор на у·се сє·ло* (н. п. 20 – 25, 40, 54, 56).

Розглядаючи обрядофраземи в гендерному аспекті, до специфічних фемінних обрядофразем відносимо стійкі словосполучення зі значенням ‘бути вагітною, не будучи одруженою’. Так, походження рос. діал. *мєня поймать* пов’язано з продукувальною символікою риби. Білоруським говорам відомий фразеологізм *рой улавіць*, очевидні паралелі до якого виявлено в західнослов’янських мовах. На думку Е. Тредера, кашубський фразеологізм *pszczola je ugrezla*, ужитий для табуйованого позначення втрати дівчиною невинності, пов’язаний з народним повір’ям про те, що сон про бджолиний укукус має саме таку образну „розшифровку” [197, с. 58].

ФСР „не може завагітніти”: *т·рет·ій год на т·рет·ім /м·іс·ац·і* (н. п. 52, 62) (УВДСл, с. 85); *с·пати ў по·душку* (н. п. 5) (УВДСл, с. 249).

ФСР ‘зробити аборт’: *п’їти по’ч’їститис’* (н. п. 35 – 37); *с’кинути дї’тину* (н. п. 32, 51 – 53); *спалити м’їсто* (н. п. 14, 34, 42); *перерубати м’їсто на’їх’рест* (н. п. 42, 47, 62 – 64, 67); *смикала за чуба, смикала за косу* [59, с. 457 – 458].

У досліджуваному регіоні, як і в інших регіонах України, допологовий період, перш за все, – період ритуальних, магічних, оберегових дій та повір’їв, табу. Жінку оберігають від потрясінь, сварок, переляку. Це пояснюють тим, що всі негативні почуття можуть відбитися на майбутній дитині. Негативна поведінка теж може позначитися на дитині, тому вагітній не можна багатьох речей: *у п’разники не можна робити* (н. п. 25, 32, 36, 42, 47, 48, 62); пор. под.-бук.-наддністр.: *у с’ва’та не можна н’їчого робете*; *у с’ва’та не можна н’їчого робити*; *у с’в’їд’та не можна н’їц’ робете*; *у с’ва’та не можна робити* [51, с. 131]; *у п’разники не можна шит’ і в’д’зат’* (н. п. 23, 52, 53); пор. под.-бук.-наддністр.: *у с’в’ато не можна голку / ножиц’ і брати*; *у с’ва’та не можна шете*; *у с’ва’та не можна вїд’зате / бо йд’зек пре’шейут чиє шос’ з’робец’а де’тен’ї*; *у с’ва’та не можна шити / вїд’зате / бо йд’зек пре’шейут чиє шос’ з’робец’а де’тен’ї*; *у с’ва’та не можна шете / бо шос’ де’тен’ї над’р’їжут*; *не можна у с’ва’та шетиє* [51, с. 131]. У говірках Донеччини найчастіше застереження поєднані з викладом причини заборони: *не можна бит’ кот’а / чи собаку / бо будуть шерстинки-воло’синки на дї’тин’ї рос’ти // н’їз’а у не’д’їлу н’ї шит’ / н’ї р’їзат’ / н’ї ст’їрат’ / бо дї’тина буде окал’їчена* [44, с. 5]. *Правильна – неправильна поведінка вагітної жінки може бути позначена на долі дитини, тому її суворо регламентували: відпочивати, щоб дитина була спокійна; не сваритися, а то родицьця з зубами – про дитину, яка буде зла* [59, с. 470], *мити голову в п’ятницю (п’ятниця – жіночий день) – родицьця з косою – про дитину, яка буде красивою* [Так само, с. 470]. Зафіксовано численні заборони й розпорядження для вагітної. Частково вони мають символічний характер, пов’язані з реальною побутовою практикою. Так, вагітна повинна була уникати різноманітних меж: *пориє, вікно*. До коду заборона відносимо також назви

ритуальних дій: не можна дивитися, як проводжають небіжчика, інакше, на думку інформаторів, дитина може народитися мертвою (н. п. 32, 42, 62).

Для того, щоби пологи були легкими та швидкими, під час переймів (що можуть початися задовго до пологів) необхідно було також дотримуватися деяких правил: *поодкри^еват' / в·ікна / ко'ли заб'рали ў ро'д:ом / шоб у 'ж'інки у'се / легко одкри'валос'а* (н. п. 28, 48); *т'реба одкри'ват' у'се / дома / шо може в'ідкри'вац':а / 'форточки / м·іж'комнатн'і д'вер'і / шка'фи* (н. п. 21, 36). Таких правил дотримувалися й раніше, про що свідчить матеріал, записаний В. В. Івановим у 1898 р. у слободі Білокуракине. Бабу сповитуху до жінки зазвичай кликав чоловік – *кликать на родини*. Коли породілля не може народити й пологи йдуть тяжко, тоді в хаті відчиняли все, що відчиняється, розв'язували всі вузли, – щоб так само розв'язався й відчинився вихід дитині [59, с. 408].

Названі заборони-правила характерні для багатьох регіонів: гуцульського (Гвозд., с. 357 – 360), східноподільського (173, с. 188 – 189), поліського (Валенц., с. 307 – 309).

3.1.2. Власне пологовий період родильного обряду.

Найважливіший етап родильного обряду – народження дитини, якому передуює процес переймів. *Переїми* походить від *імати*, псл. *imatī* ‘брати’, ітератив до *jētī* (< *jьmtī < *jт-) ‘брати’ (ЕСУМ II, с. 296). Процес переймів під час пологів відбито у ФО: *'води отош'ли* (усі н. п.); *сх'ватки поча'лис'* (н. п. 7 – 9, 17 – 20, 31 – 33, 36, 38, 39, 73, 80 – 83); *сх'ватки насту'пили* (н. п. 42, 45, 47, 48, 62 – 69, 76, 78, 82); *п'робка отош'ла* (н. п. 51 – 54, 56).

ФСГ „Період власне пологових звичаїв, народження дитини” містить семантичні ряди: ‘пологи’, ‘народити’, ‘народження в розмові з дітьми’, ‘народити поза шлюбом’.

Найпродуктивнішим у названій ФСГ є семантичний ряд ‘народження в розмові з дітьми’. Аналізований ряд у східнословобожанських говірках представлено ФО структурно-семантичних моделей, у яких іменні

компоненти-локуси найчастіше пов'язані з дієсловами *купити, знайти, виловити*.

Для ССМ „у (на) + назва рослини + знайшли (найшли) = народження в розмові з дітьми”, за наявними матеріалами, характерні активне побутування та прозора мотивація: у *буд'а'ках найшли (знайшли)* (н. п. 2, 6, 14, 16, 18, 27, 28, 61, 63); у *бур'а'ках найшли (знайшли)* (н. п. 2, 7, 15, 16, 21, 24, 29, 35, 36); у *бурй'а'ках найшли (знайшли)* (н. п. 1 – 3, 17, 42); у *ка'лин'і найшли (знайшли)* (н. п. 8, 12, 38, 39, 44); у *вишн'а'ках найшли* (н. п. 47, 48, 81, 82); у *гарбу'зах найшли* (н. п. 14, 17, 35, 51 – 53, 56), у *л'убистку знайшли* (н. п. 65 – 67), на *вер'б'і найшли (знайшли)* (УВДСл, с. 57); у *ка'пус'т'і найшли* (н. п. 1, 3, 6, 7, 9, 17, 20, 21, 28, 35, 38, 42, 73, 80, 83); у *ква'сол'і найшли (знайшли)*; у *к'в'ітц'і найшли (знайшли)* (УВДСл, с. 150). Наповнення моделі відбувається завдяки зміні іменникового компонента – назви рослини, яка є символом початку життя, наприклад, *верба* у о с о б л ю є т а є м н и ч у с и л у ж і н к и, п л о д ю ч і с т ь і м а т е р и н с т в о, к а л и н а с и м в о л і з у є ж і н о ч е н а ч а л о, п е р і о д ж і н о ч о ї п л і д н о с т і.

ССМ „найшли (зловили, купили, піймали) + (у, в, під) + городня рослина = народження в розмові з дітьми”: *найшли ў ка'пус'т'і* (н. п. 22, 24 – 26, 30 – 32, 48, 69, 75, 76, 79); *найшли у кар'тошц'і* (н. п. 42, 45, 47, 48); *зловили п'ід ка'пустойу* (н. п. 58, 59); *п'і'мали ў ка'пус'т'і* (н. п. 54 – 56); *купили ў ка'пус'т'і* (н. п. 72, 73); *найшли ў картоп'лин':і* (н. п. 63, 64, 66, 69).

ССМ „назва птаха + принесли (приніс, упустив, підклала, підкинув) = народження в розмові з дітьми”: *голуби при'несли* (н. п. 4, 17, 72, 73); *жура'вел' при'ніс* (н. п. 77, 78); *зо'зул'а п'ідклала* (н. п. 22, 25, 26, 28); *зо'зул'а при'несла* (н. п. 67, 68); *зо'зул'а п'ідкинула* (н. п. 48).

ССМ „назва тварини + приніс (знесла) = народження в розмові з дітьми”: *ко'за принес'ла* (н. п. 62, 66 – 69, 71); *котик при'ніс* (н. п. 74, 76 – 78); *курка знес'ла* (н. п. 81, 82); *киц'ка принес'ла* (н. п. 47 – 49).

ССМ „на (у, біля, під) + іменник + найшли (знайшли, зловили, вловили, підібрали) = народження в розмові з дітьми”: *на го^род’і зло^вили* (н. п. 1, 9, 10, 13, 14, 22, 31, 82); *у д’іжц’і найш^лли (знайш^лли)* (н. п. 28, 29, 48); *у чобот’і найш^лли* (н. п. 11, 12); *на з’р’адк’і найш^лли* (н. п. 41, 44, 45); *на дерев’і знаш^лли* (н. п. 57); *на до^рог’і найш^лли (під’ібрали)* (н. п. 42, 47, 48); *у ко^робк’і найш^лли* (н. п. 56, 57, 83); *у йар’ку найш^лли* (н. п. 51 – 53); *під’тином найш^лли (знайш^лли)* (н. п. 2, 3, 8, 9); *у терни’ку ўло^вили* (н. п. 16, 17, 20).

ССМ „Дід Мороз + подарував (подарив, приніс, підкинув) = народження в розмові з дітьми”: *Д’ід Мо^роз подару^вваў* (н. п. 26 – 28, 47, 51 – 53); *Дід Мо^роз пода^риў* (н. п. 32 – 34, 50, 51); *Д’ід Мо^роз при^н’іс* (н. п. 12, 43, 48, 49); *Дід Мо^роз під^кинуў* (н. п. 5 – 7, 42, 53, 58, 74, 76, 78, 79).

ССМ „у (в, на, біля) + назва річки (ставу) + вловили (вловили, впіймали) = народження в розмові з дітьми”: *у Д’ін’ц’і (Дон’ц’і) вло^вили* (н. п. 54 – 56, 58); *на Аї^дар’і ўп’ї^мали* (н. п. 61 – 69, 83); *у Дитич’ном ўло^вили* (н. п. 10 – 12, 22 – 30, 38 – 49), де *Дитичне* – став у Білокуракинському районі. Архетип *води* – пробудження до життя, очищення. Східнословобжанці первісне буття вбачали в єдності втіленого у світлі чоловічого та втіленого у воді жіночого начал. Із ритуальним обмиванням водою пов’язаний акт народження. Архетип *води* трансформуємо від „родового лона” до „чистоти, щастя, здоров’я”: *об’мити /рожен’ицу* (н. п. 40, 42, 45, 48, 49); *об’мит’ ро^д’аш’у* (н. п. 33, 54 – 56, 83), де *вода* є символом очищення жінок після втраченої крові.

ССМ „із + кісточок + у (в) + назва дерева [взяли] = народження в розмові з дітьми”: *із к’істо^ч’ок у вишн’ах* (н. п. 12, 22 – 28); *із к’істо^ч’ок у абри^косах* (н. п. 1, 4 – 9, 31). За К. Г. Юнгом, до архетипу *матері* належать плодоносні дерева та безпосередньо „дерево життя”, яке є життєдайним праматеринським образом. Найчастіше згадуваними плодовими деревами в обрядофраземах східнословобжанських говірок є вишня, яблуна, слива.

ССМ „купили + (у, в, на) + іменник = народження в розмові з дітьми”: *купили на ймармаці* (н. п. 53, 64 – 66); *купили на базарі* (н. п. 7 – 9, 22, 28, 29).

Обманювальні пояснення можна об'єднати в три основні групи, типологізувальну роль у яких виконують назви 1) *флори*, 2) *фауни*, а також 3) *просторові (об'єктні сфери)*, де „знайшли” новонародженого.

У ФСР ‘пологи’ виявлено семантичну модель „час, коли жінка народжує дитину”: *ловити д'їтеї* (н. п. 1, 7, 17, 21 – 25, 44, 45, 48, 56 – 58, 62); *прин'їмат' дитину* (н. п. 42, 43, 47, 49); *прин'їмат' /роди* (н. п. 68, 69, 74, 78, 80 – 82); *к'ликат' на /роди* (н. п. 20, 21, 28, 29).

ФСР ‘народити’: *л'ал'ку ўп'їмалі (ўловилі)* (н. п. 62 – 64, 67 – 69); *п'рин'али /роди* (н. п. 78, 81 – 83); *си'нич'ку дож'далис'* (н. п. 54 – 56).

Процес відрізання пуповини новонародженому представлено ОФО: *пуповину перер'їзат'* (усі н. п.); *пупок зав'дзат'* (н. п. 62, 63, 66 – 70, 81, 82); *переўй'зати пуповину* (н. п. 42, 45, 47, 49, 53); пор. под. *в'їдс'їкаїе пупок*, бук. *п'їже пупови'ну*, наддністр. *в'їдр'їзайе пупови'ну*, *в'їдр'їзайе пуповину / в'їдр'їза пуповину* [51, с. 134].

Відзначаючи амбівалентність материнського архетипу, однозначно відносимо деякі поняття до його негативних символів: *вітер*, *зозуля*, *сквозняк*, *сторона*, наприклад, ФСР ‘народження поза шлюбом’: *в'їтром на'в'їяне* (н. п. 28, 42); *зо'зул'а п'їдк'лала* (н. п. 54 – 56, 78); *сквозн'а'ком про'дуло* (н. п. 1, 4 – 8, 19, 20, 24); *наст'рибалас' на сторон'ї* (н. п. 35, 36); *у пеле'н'ї принес'ла* (н. п. 42, 45 – 49).

У сучасному власне пологовому періоді докорінно трансформовані дії: жінки народжують дітей у пологових будинках. Пологи, відтинання пуповини, обмивання породіллі та новонародженого як традиційні дії проходять у нових умовах. За власним бажанням жінка народжує вдома (у поодиноких випадках). Потреба в послугах баби-повитиху, її діях у наш час зникла.

Після народження дитини пильно приглядаються до її ознак, за якими пророкують майбутнє дитині: *родицьця з зубами* – про дитину, яка буде зла; *родицьця с косою* – про дитину, яка буде красивою; *родицьця у сороцьці* – про дитину, яка буде багата [59, с. 470]. Щоб дитина швидше почала ходити, повитуха *перерізала ножем землю (між ногами)*; щоб новонароджений хлопчик був теслярем, йому *одрубували сокирою до порога кишку (од пупика)* [Там само, с. 457]. У разі, якщо дитина народилася мертвою, говорили: „*Окликати на різніменья*” [Там само, с. 458].

3.1.3. Період післяпологових звичаїв. Серед ФСГ „Період післяпологових звичаїв і хрестин дитини” виділяємо семантичні ряди ‘дати ім’я’ – найперший етап після народження дитини, ‘одвідини’, ‘хрестини’, ‘пострижини’.

ФСР ‘дати ім’я’ реалізовано:

ССМ „[святим] ймення (іменем, ім’я) + дієслово = дати ім’я”: *їмен’а подарувати* (н. п. 61 – 64); *їменем назвати* (н. п. 38, 39, 43 – 46); *ім’яа (ім’а) дат’* (н. п. 76 – 78, 83); *св’д’тим їменем хрес’тит’* (н. п. 13, 14, 32, 51 – 53); *ім’яам нарекл’ли (нарек’ти)* (н. п. 35, 36, 57, 65); *їмен’ем крес’тити* (н. п. 42, 47, 48).

Критеріями, за якими вибирають ім’я, можуть бути: *їак бат’ки наз’вут’* (усі н. п.); *по цер’коўному кал’енда’р’у* (усі н. п.); *по с’ї’меїнім тра’диц’їям* (н. п. 22 – 25, 76, 78, 81 – 83).

Реалізацію ФСР ‘одвідини’ простежуємо в ССМ „обмивать (обмить, випивать) + іменник = гуляти одвідини”: *обми’ват’ л’ал’ку (киц’ку, ки’ц’ун’ку)* (н. п. 62 – 64); *обми’ват’ н’їатки (н’атки)* (н. п. 2, 3, 7, 9, 10, 14, 15, 19, 21, 22, 25, 27, 28, 32, 33, 37, 42 – 44, 51 – 53, 62, 67, 78, 83); *об’мит’ н’аточ’ки* (н. п. 1, 5, 6, 74, 75); *мити’ноги* (н. п. 71, 80).

Зазначимо, що звичай *мити ноги* є складником родильного, весільного (див. п. 3.2.3) та поховального (див. п. 3.3.) обрядів. У селах Міловського й Біловодського районів Луганщини фразеологізм *мити ноги* пов’язують з

відзначенням народження дитини, причому використовують його в кількох значеннях: *мити ноги дитині* ‘відзначати народження дитини’ (на такі свята прийнято приходити з рушником і милом та подарунком для дитини; дехто з інформаторів пояснює це так: *щоб жи^{el}т[’]:а бу^lло ^lмиле*); *мити ноги дідові й бабі* ‘відзначати народження внука чи внучки’ (на такі свята приходять з милом і горілкою; ноги миють бабусі чи дідусеві для того, щоб ще були внуки) [31, с. 46].

Походження вислову *мити ноги*, імовірно, слід пов’язувати із звичаєм освячувати чистою (а пізніше – свяченою) водою початок якоїсь справи або кінець якоїсь значної події, тому ще й у наш час збереглися звичаї освячувати водою народження дитини, народження внука, особливо першого [8, с. 131]. Крім того, вода завжди виконувала оберегову функцію, тому, щоб не зурочити дитину, гості спочатку скроплюють її водою. Першоджерелом аналізованої фраземи можна також уважати Святе Письмо (Євангеліє від Св. Луки, епізод помащення Ісуса миром).

На сороковий день після народження відбувався найважливіший обряд у житті дитини – хрещення. Найпродуктивнішим у названій ФСГ є ФСР ‘хрестити’: *по^lнести до ^lцеркви (х^lраму)* (н. п. 28 – 30); *поде^uр^lжати ^lпере^uд хре^uс^lтом* (н. п. 35, 36, 54, 62, 65, 67, 73); *^lмиром по^lмазати* (н. п. 24, 25, 42, 47, 48, 62, 80); *у к^lрижмо (к^lрижму) заве^uр^lнути* (н. п. 22 – 30, 33, 42 – 44); *у к^lрижмо (к^lрижму) при^lн[’]ат[’] (поло^lжит[’])* (н. п. 61, 62, 67, 78, 83); *^lБожойу к^lрижмойу схо^lвати* (н. п. 31, 32, 69 – 71); *у к^lрижму ^lз[’]ати* (н. п. 55, 56, 76, 78); *у полот^lно ^lз[’]ати* (н. п. 1, 2, 6, 17, 29, 34, 38, 39, 51, 52); *к^lрижмойу о^lкутати* (н. п. 32, 53); *к^lрижмойу об^lкутати* (н. п. 31, 48, 49); *к^lрестик по^lв[’]ісити* (н. п. 1 – 3, 5, 7, 9 – 12, 83); *к^lрестик у^lд[’]ит[’]* (4, 6, 15, 62, 63, 65 – 69); *х^lрестика на^lд[’]ит[’]* (н. п. 13, 14); пор. под. *долу^lчете до ^lБога, залу^lчати^e до Хрес^lта, прелу^lчете до Хрес^lта*, бук. *^lдати^e де^lтену до Хрес^lта*, наддністр. *^lнести^e до хрес^lту* [51, с. 136]. Зазначені номінації пов’язані зі словом *хрест*, що запозичено з церковнослов’янської мови (Фасм. II, с. 374). З низки понять, віднесених до позитивного аспекту материнського архетипу, зокрема

тих, що викликають у нас набожність чи благоговіння, найширше в обрядофразеології Східної Слобожанщини репрезентовані *церква*, *крижма*, *хрест* у різноманітних варіантах символічного захисту.

Лексему *крижма* в різних говірках трактовано по-різному: одес. *крижмо* – кілька метрів матерії, які дарували кум і кума новонародженій дитині на пелюшки та сорочечки (Моск., с. 45), гуц. *крижма* – полотно, яке дарують новонародженому хрещені батьки, *крижмо* (ГГ, с. 105), зхпол. *крижма* – тканина, у яку загортали дитину під час хрещення; *крижмо* – подарунок хресних батьків своєму хрещеникові під час хрещення (Арк., Т. 1, с. 254). У сучасних східнослобожанських говірках *крижма* – це білий рушник та біла пелюшка з церковною атрибутикою, які дарує хрещена мати: *ми йак Ромку крестили / так ў церкві сказали / шо кр'осна должна купит' крижму / а кр'осній крестик і іконку* (н. п. 62); *кр'ожму наша кр'осна куп'ала на базар'і у район'і* (н. п. 40). Сучасний родильний цикл зберіг традицію хрещеній матері на хрестини *приходитьи з крижмом* (усі н. п.); *дарувати крижмо* (н. п. 16, 17, 19 – 21, 27, 28, 35, 36, 42, 55, 71, 80). *Крижмо* символізує „чисте, праведне життя” (ЖЗУЕ, с. 315), його використовують під час купання дитини.

ФСР ‘хрестити’ реалізовано в ССМ:

ССМ „у + крижму (полотно) + дієслово = хрестити”: *у крижму завернути; у крижму прин'ат' (положит')*; *у крижму ўз'ати; у полотно ўз'ати.*

ССМ „[Божою] крижмою + дієслово = хрестити”: *Божойу крижмойу сховати; крижмойу окутати; крижмойу обкутати.*

ССМ „крестик (хрестика) + дієслово = хрестити”: *крестик пов'ісити; крестик уд'іти; хрестика над'іти.*

На „хрещення” дитини треба двох кумів, яких запрошує батько дитини [59, с. 469]. Відомий номен *стрічні куми* (ті, хто перші на очі зустрілися), оскільки „*як возьмеш стрічних кумів, і діти будуть рости*”. Традиційні вербальні формули спілкування з хрещеними батьками: „*Нате вам не*

хрышчене, не мольтвене, а нам прынесыць хрышчене і мольтвене”. – „Мы у вас бралы не хрышчене, не мольтвене, а вам прынеслы хрышчэнаго новорождэнаго і мольтвеннаго” [59, с. 836] до нашаго часу не зберегліся.

ФСР ‘пострижини’ – обряд, коли дитині вперше стрижуць волосся. В аналізованому ряді выявлено тры ССМ:

ССМ „посадити (садовити) + на + ко́жух = пострижини”: *поса¹д¹ити на ко¹жух* (усі н. п.); *садо¹вити на ко¹жух* (н. п. 27 – 30, 42 – 44, 47 – 49).

ССМ „вирізаць (вистригти, обстригти) + [волосянаго] хрестика = пострижини”: *вир¹іза¹т’ волос¹’а¹наго х¹рестика* (н. п. 18, 19, 55 – 57); *вистриг¹ти х¹рестика* (н. п. 64, 65, 67 – 69); *обстриг¹ти х¹рестика* (н. п. 53, 80 – 83). – *у тої ден’ / коли п¹разнуўут’ год¹’ік дитинк¹’і / кр¹’осн¹’і долж¹н¹’і обстриг¹ти х¹рестика на голоўк¹’і / п¹росто слег¹ка йак крестис¹’:а / так і вир¹’ізаїеш по ч¹’ут’ / ч¹’ут’ волосик¹’іў / і сло¹жит’ у кон¹’в’ерттик і сохр¹анит’* (н. п. 53); пор. под.-бук.-наддністр.: *пост¹ре¹’же¹’ни¹е, ст¹’режи¹’ни¹е, бук. ст¹’режини, под. ст¹’режене, ст¹’режени* [51, с. 137].

ССМ „вितинуть (вистригти) + волоси (волосіки) = стрижки”: *в¹итинут’ волос¹’іки* (н. п. 17, 22, 23, 35, 36); *вистр¹’іга¹т’ волоси* (н. п. 27, 42, 53, 71).

Для ОФО цієї групи характерна різноманітність будови та образної структури. Особливо слід відзначити варіантність дієслівної лексики в складі обрядофразем.

Інформатори називають місця зберігання волоссячка дитини після пострижин: *с¹ложено у кон¹’в’ертику і хра¹нит’с’а у матер¹’і* (н. п. 62 – 69); *у бабушки хра¹нит’с’а* (н. п. 42, 47 – 49); *кла¹дут’ у пак¹’ет’ік / за¹в’азуўут’ на три узла і вики¹даўут’ / шоб голоўка не бол¹’іла* (н. п. 36, 38, 39); пор. у говірках Донеччини: *дес’ у матер¹’і ле¹жит’* (всюди, крім північного заходу), *й’о’го за¹копуўут’ у земл¹’у / шоб н¹’і’де в¹’ітер й’о’го не но¹сив //* (центр), *кидаўут’ на бистру¹ в’оду / шоб д¹обре рос¹ло* (південний захід), *хо¹ваўут’ у лутку дв’ерей* (північний захід), *за¹капуўут’ у земл¹’у п’ід дере¹винку* (північний захід і південь) [44, с. 6]. На означення місця зберігання волосся використовують пропозитивну номінацію, у якій, крім найменування дії та її

місця, визначено мету або причину такої дії: *зако¹пат' п'ід р'іу¹ну по¹в'ерхнос'т' / шоб¹ дол'а бу¹ла ш-ч'асли¹ва* (н. п. 40).

Період післяпологових звичаїв сьогодні значно змінений. Трансформовані за їхнім змістом дії: 1. Очищення породіллі (відвідує тільки церкву на сороковий день після пологів або в день хрещення дитини). 2. Провідування породіллі (провідують тільки рідні, знайомі можуть побачити дитину тільки після хрестин). 3. Вибір кумів (для дівчинки хрещений батько повинен бути той, хто нікого не хрестив, а хрещена мати – заміжня; для хлопчика – хрещений батько повинен бути одруженим, а хрещена мати – незаміжня; стрічних кумів не обирають). 4. Святкування хрестин (святкують не всі, відсутні традиційні для хрестин страви).

В. В. Іванов і В. М. Топоров [60], вивчаючи особливості слов'янської міфології, зазначають, що праслов'яни описували світ системою основних змістових парних протиставлень (бінарних опозицій), що визначали його просторові, часові, соціальні характеристики. Його реалізовано в серії часткових опозицій, що експлікують дуалістичний принцип сприятливого – несприятливого для людської спільноти. Ці опозиції вчені об'єднують в такі групи: 1) найзагальніші й абстрактні характеристики, не локалізовані в просторовому, часовому й соціальному планах: *щастя (доля) – нещастя (недоля), життя – смерть*; 2) характеристики, пристосовані до просторових відношень: *правий – лівий, верх – низ, небо – земля, південь – північ* та ін.; 3) характеристики, пов'язані з часом, кольором або стихією: *сонце – місяць, білий – чорний* тощо; 4) характеристики соціальних стосунків у широкому розумінні: *свій – чужий, чоловічий – жіночий, старший – молодший*. Представлені бінарні опозиції сьогодні розглядають як споконвічні архетипи слов'ян, уявлення про які вербалізовано фразеологічно-паремійним фондом мови [139, с. 88].

Отже, у сучасному обрядовому дискурсі розгорнена ціла гама концептуальних складників мегаархетипу *мати*, який у підґрунті має амбівалентний архетип *матері*, вербалізований в обрядофраземах з різною

конотацією. Під обрядовим дискурсивним мегаархетипом *мати* розуміємо вершинне мовленнєво-розумове утворення змістового плану, якому властиві багатосмислова напруженість і категоріальність, що на обрядовому дискурсивному рівні імплікує сукупність кількох мікроархетипів обрядової фразеології, які в підґрунті мають амбівалентний архетип *матері*. Обрядовий мегаархетип *мати* представлено як цілісність мікроархетипів, обрядоконцептів з відповідними мовними складниками архетипу *матері* в позитивному й негативному аспектах (див. рис. 3.1).

Рис. 3.1. Концептуальні складники мегаархетипу *мати*

Проаналізований матеріал дозволяє констатувати, що функціонування архетипу *матері* є закріпленням ідеальних моделей поведінки, ритуалів, дій, образів, які сприяли формуванню категорій мислення, утриманню реальності: *аїста ждати, голубку ждати, упіймати рибу, [жива] риба наснилась, важка баба, жінка у тягості, пузата пішла, з животом, з колобком, шар ковтнути, піти почиститись, скинути дитину, води отошли, голуби принесли, журавель приніс, коза принесла, котик приніс, курка знесла*, де мовними складниками обрядоконцептів є *аїст, вода, голубка, журавель, коза, колобок, котик, курка, риба, шар*. Рівночасно архетипові форми міфологічного минулого є і ціннісно-ієрархічними формами, і позбавленими релятивності формоутвореннями. Архетип *матері* втілює дійсність у процесі, зміні; максимально узагальнює її риси, зважаючи на універсальність особи матері. До архетипу *матері* входять семи, спільні для всіх його мовних реалізацій,

які „укріплюють” фразеосемантичну парадигму та утворюють його понятійну чи прототипну основу: трактування матері як тієї, яка народжує, любить дитину, є антиподом мачухи чи свекрухи. Також фіксуємо семантичні ознаки, марковані лінгвокультурною, етносемантичною специфікою та пов’язані з ментальністю носіїв мови або з менталітетом національної мовної особистості: це особливе вшанування матері в слов’янській ментальності, надання їй виняткового значення, статусу найріднішої істоти та найбільшої цінності.

Архетип *матері* є потенційно досягненим у діалектично відкритому просторово-часовому континуумі майбутнього. Як позачасовий механізм передавання духовних надбань, архетип утримує визначеність, доки деструктивні сили не спричиняють його дезактуалізацію. З часом структурні складники архетипу перегруповуються, трансформуються в інші архетипи або на якийсь час зникають і знову виринають на рівні індивідуальної та суспільної свідомості. Через архетип можна висловити безкінечне чи остаточне, надати йому буття у формі кінцевого, конкретного образу. Водночас архетип не локалізований у реальному історичному процесі, а утримує в собі всю повноту обрядового фразеотворення.

3.2. Символ як структурно-семантична основа творення весільних фразеологізмів

Слово *весілля* походить від псл. *veselъje ‘веселощі’, утворене від < *veselъ ‘веселий’; – вживалося спочатку в загальному розумінні „радощі, веселощі” (ЕСУМ I, с. 363), а слово *свадьба* відоме в українській писемності з XV століття [11, с. 138], хоча автори „Історії української культури” вважають, що ще за часів княжої доби в українців „велику роль у весіллі відігравали свати – навіть весілля звалось тоді сватьба” [64, с. 31]. У сучасних говірках Східної Слобожанщини переважає компонент *с'вад'ба* (н. п. 2, 8, 17, 26 – 30, 32, 41, 48, 49, 52, 67, 76); *с'вайба* (н. п. 4, 5, 11, 14, 16,

21, 34 – 36); *свал'ба* (н. п. 37, 59, 66) над лексемою *вес'іл':а* (н. п. 36, 51, 81): *гул'ати* (*одгул'ати*) *свад'бу* (н. п. 2, 8, 17, 26 – 30, 32, 41, 48, 49, 52, 67, 76); *грати свайбу* (*свал'бу*) (н. п. 4, 5, 11, 14, 16, 21, 34 – 37, 59, 66); *спрау'л'ати свад'бу* (н. п. 26 – 30, 32); *поставити свад'бу* (н. п. 34 – 36, 57), пор. нсян. *ве^uс'іл'(:)а*, *ви^{el}с'іл'(:)а*, *вис'іл'а*, *в'іс'іл'а*, *в'іс'іл'е* (АУМ II, к. 362); зхпол. *вес'іл':а*, *вес'іл'(:)е* (АУМ II, к. 362), *весіл':е*, *весел'е*, *вис'іл':е*, *висел':е* (АркГ I, с. 51), *в'ес'іл':эчко* (АркГ I, с. 52). Лексеми *вес'іл':а* і *свал'ба* ‘весільні гості’ пов’язані з узагальненими назвами весільного обряду й утворені шляхом метонімії. Різні моменти передвесільних, весільних і післявесільних обрядів (звичаїв) – *заручини*, *сватання*, *оглядини* (*обзорини*), *коровай*, *гільце* – закарбовано в багатьох усталених висловах. Деякі з них застаріли, як-от: *закон брати* (*приймати*), *у закон ступити*, де *закон* – „шлюб” [163, с. 47]. Компоненти *гуляти* (*одгуляти*), *грати*, *поставити* в наведених ФО, а також у фразеологізмі *погуляти по закону* вказують на те, що весілля – це ритуальна гра, закорінена в сиву давнину. Про те, що весілля було визначною, неординарною, грандіозною подією в житті українського народу, свідчить компаратив *як на весілля* – „по-святковому, розкішно” (ФСУМ, с. 75), пор. паремію *чепуриться, наче на весілля* (Ном., с. 495).

„Сценарій” традиційного народного весілля в основних рисах зберігся на Слобожанщині й дотепер – більшою мірою в сільській місцевості та в значно трансформованому вигляді в умовах міста. Східнослобожанське весілля, як і взагалі українське, поділяють на три цикли: передвесільний, власне весільний і післявесільний. Відповідно кожен із циклів складався з низки обрядів.

3.2.1. Довесільний цикл східнослобожанського весілля.

Складниками сучасної довесільної обрядовості є: знайомство, сватання (*гул'ати* (*гул'ат'*) *сватан':а*), оглядини (*іти на огл'адини* – відправлятися довідатися про матеріальний стан молодого), заручини (*пол'убини*, *хустки*, *рушніки*, *сватанки* – обрядове закріплення згоди на шлюб). І. В. Магрицька, описуючи весільну лексику східнослобожанських говірок, у передвесільному

етапі виділяє такі обрядові дійства: 1) *передвесільні гуляння молоді* – поширені в минулому вечірні розваги, що передували сватанню; 2) *вивідування* – прихід представників роду жениха до батьків дівчини з метою спостереження за господарством, порядком у домі та поведінкою дівчини; 3) перший етап сватання – *сватання на „шапку”*; 4) *„виторговування”* дівчини-нареченої; 5) другий етап сватання (власне сватання) – *заручини, „могорич”*; 6) *оглядини* – частування; 7) *святкування сватання* дорослими, молоддю; 8) *домовлення* батьків наречених про весілля [98, с. 13].

На позначення знайомства зафіксовано номени: *ўстр'іч'айуц':а моло'д'і* (усі н. п.); *гул'айут'* (*'гул'ки*) *до ут'ра* (н. п. 1, 4 – 7, 12, 17, 22 – 27, 36, 42, 48, 62, 65 – 69, 78, 80 – 83), де назва *'гул'ки* походить від дієслова „гуляти” – „ходити; розважатися, гратися; не працювати” – єдиного пояснення немає; виводиться від вигуку *гуля*, а також від основи *гул-* (ЕСУМ I, с. 617), *'ход'ат'* *у клуб* (н. п. 40, 48, 76); *'ход'ат'* *по к'іно* (н. п. 53, 55, 56, 59, 60, 62, 71); *'ход'ат'* *по д'іско'т'екам* (н. п. 32, 42, 49, 52, 66, 69); пор. под. *'баўл'ат'б'іл'а* *'церкви; йаг'іл'ке з'раут; груш'ке бйут* [51, с. 56], нсян. *зал'і'тати до 'д'іўк'и* (*'нейі*) [176, с. 52].

Сватання – обряд, під час якого остаточно вирішують питання про шлюб, а дівчину й хлопця визнають нареченою та нареченим [98, с. 8]: *бран':а рушни'к'іў* (н. п. 61, 62, 64, 65); *посилан':а с'тарост'іў* (н. п. 14, 15, 45, 47, 52, 53); *засилан':а сват'іў* (н. п. 40 – 42, 46); *с'ходитис'а на 'д'іло* (н. п. 65, 68, 73, 76, 77, 79); *з'водити д'ітеї на соглас'іє* (н. п. 54, 56, 59, 78) – перша зустріч представників молодого з молодою та її батьками для досягнення згоди на шлюб, пор. под.-бук.-наддністр. *поси^eлайут'* *старос'^tіў, ил'ут старос'^tіў, засе^eлайут старос'^tе, ил'ут с'таросте, їдут ў старос'^tе, ил'ут сват'е, їдут с'ватати^e* [51, с. 59], нсян. *йти с'а поди'вити, п'і'ти на шен'к* [176, с. 53]. Як стверджує Хв. Вовк, „сватання – це вже перший акт шлюбних церемоній, і проходить воно згідно зі стародавнім ритуалом; на самому вже початку цього ритуалу ми знаходимо сліди

найдавніших форм шлюбу, як-от і умикання та купівля молодої, що є нині тільки як наподоблення того, що колись було в дійсності” [25, с. 230]. Обряд сватання залишив по собі фразеологізми: *гул'ати ва'реники* (н. п. 13, 33, 56, 58, 73, 75, 76, 78, 80) – святкувати сватання неодруженими учасниками весілля; *рушни'ки пода'вати* (н. п. 2, 7, 9, 16, 22, 23, 25, 26, 42, 45, 46, 49, 51 – 53, 57, 58, 62, 63) – давати згоду на одруження; *'р'ізати хл'іб* (н. п. 15, 17 – 23, 27, 31, 32, 38, 39, 47, 50, 55, 81, 82, 83) – символ згоди молодої вийти заміж, вдалого сватання. У с. Лизине Білокуракинського району зафіксовано давній обряд *п'лакан':а 'д'іу'ч'іни* під час сватання: *та йа'ке там с'ватан':а то'д'і було / у 'голод / ми п'лакали йак нас с'ватали / ох п'лакали / п'лакали д'іу'ч'ата / то'го шо бат'ки нам виби'рали же'ни'х'іу* (н. п. 48).

Сучасне сватання є одноетапним, оскільки між парубком, дівчиною та їхніми батьками існує попередня неофіційна домовленість про сватання: *с'ватат' 'йїдим йак пригла'с'ат і наз'нач'ут' 'дату сва'ти / бат'ки н'е'вести // 'йїхат' т'реба 'посл'е за'ката 'сонц'а і со сторо'ни жен'їха долж'но не'ч'отне бут' ч'ісло / а ш'ч'е ми йак 'Сашу с'ватали / так ў Луганс'к 'йїхали і вез'ли кор'зину з 'випи'юкойу та б'рали 'йаблун'ку / щоб 'д'іти не хл'і'бину 'р'ізали / а 'йаблун'ку ў'м'ест'е поса'дили / і ка'зали о'ни / 'йаблун'ку 'садим на ў'нуч'ку* (н. п. 47); *с'ватати 'йїде не'ч'отне ч'ісло л'у'деї жени'ха* (н. п. 36, 42, 53, 56, 62, 74).

Дівчину під час сватання номінують алегоричними назвами тварин і птахів: *у вас ли'сиц'а не проб'і'гала* (усі н. п.); *а нам ска'зали / шо 'наша голубка до вас зале'т'іла* (н. п. 10 – 32, 42, 44 – 46, 52, 57, 58, 62, 64, 65, 74, 83); *ку'ниц'а не проб'і'гала / а си'ниц'а не прол'і'тала* (н. п. 7, 47 – 49, 53, 62, 63, 66 – 70, 72, 73, 75, 76); пор. бойк. *'гусочка, 'гусочка б'і'лен'ка 'гарна, ку'ниц'а* [56, с. 14], *те'личка* (Глібч., с. 129), зхпол. *тилушка* [71, с. 186; 42, с. 27], срдпол. *т'ел'і'чка* [14, с. 26], *куниця, кобилка, лисиця, телічка* [115, с. 298].

Да'вати гарбу'за (усі н. п.); *'винести гарбу'за* (н. п. 38 – 40, 51 – 53, 79); *о'держати гарбу'за* (н. п. 35 – 37, 62, 65, 69 – 71, 73 – 75); *д'іс'тати гарбу'за*

(н. п. 76, 78, 81 – 83) – одержати відмову під час сватання. „Гарбузову” символіку відмови, на думку дослідників, мотивували природні властивості гарбуза: у народі здавна відома заспокійлива дія на людський організм страв з плодів цієї поширеної в українців сланкої городньої рослини (зокрема – і стримування статевого потягу). Очевидно, „юнак, якому судився гарбуз, мусив якось і пригоститися ним, унаслідок чого інтерес до дівчини пропадав. Це було не образливо, а тактовно й мудро” [26, с. 431]. У східнословобожанському ареалі поряд з домінантними, „гарбузовими”, уживані й інші символи відмови, як-от: *облизень* (*сп’її’мати* ¹*облиз’н’а*) (н. п. 48, 49); *вареники* (*на’її’стис’а* *ва’реник’іу*) (н. п. 67, 71, 74, 80); *горобець* (*сп’її’мати* *гороб’ц’а*) (н. п. 55, 56, 71, 73, 79); *сіль* (*на’її’стис’а* ¹*сол’і*) (н. п. 4, 6, 7, 10, 27); *рак* (*п’іднес’ти* ¹*рака*) (н. п. 63, 64, 66, 81, 82).

Особливо часто значення „одержати відмову при сватанні / відмовити комусь” символізує чайник. Ось деякі з виразів, почуті на Луганщині: *заторох’т’іти* ¹*ч’айником*: „*Приїдеш свататись – заторохтиш чайником*”, *по’вісити* ¹*ч’айника*: „*Дівчина повісила парубкові чайника*”, ¹*ч’айник на ст’іл по’ставити*, ¹*ч’айник дзвенит’*: „*Повертаються свати – і чайник у них дзвенить*”. В українських говірках як символ відмови під час сватання уживані *кабак* ‘гарбуз’ (полт. *кабака піднести*), *бриндза* ‘овечий сир’ (бойк. *бриндзу прикітити*), *ківш* (черніг. *потягнути ковша*), *варцюх* ‘товкач’ (зхвол. *варцюха вблизати*) [165, с. 66].

Символічного значення в передвесільному циклі набуває *піч* – символ материнського начала; чистого, духовного виношування плоду; святості; непорушності сім’ї; неперервності життя українського народу; батьківщини, рідної хати; босоногого світлого дитинства; поетичний символ народної обрядовості [27, с. 374]. Піч посідала значне місце у весільних обрядодіях: у ній випікали весільний коровай, з великою пошаною наречена вклонялася передньому куту хати, порогу й печі, а потім уже іконам. Відомий обряд (і мотивований ним фразеологізм) *розгл’а’дати* ¹*печ’і* ‘справлятися про багатство молодої й жениха’. Особливе місце посідав обряд (відповідно

вербалізм) *колу^пати н^іч* (*ко^лмин*) – дія дівчини під час сватання (УВДСл, с. 245). Так, *піч* (*комин*) і *вогнище* в ній як джерело тепла і світла – це осередок домашнього, родинного затишку. Тому місце біля печі є локусом ритуальних дій під час обряду сватання: укр. *розглядати* (*позирати*) *піч* ‘виконувати обрядодію оглядин’, *печоглядини* ‘оглядини’, *гладити піч*, *колу^пати піч* (*комин*) ‘давати знати про свою згоду на шлюб’, порт. *ter a porta encostada perto do forno* (‘спиратися на двері біля печі’), *ter a porta meio-aberta perto do forno* (‘наполовину відчинити двері біля печі’) – від *forno* ‘піч’. В англійській традиції закоханим потрібно було спілкуватися саме біля печі: *bundling* ‘нічні розмови наречених через дірку в печі’ [178, с. 6]. ОФО *колу^пати н^іч* трансформована в *колу^пан[’]:а ко^лмину* (*газової пли^ти*) – 1) обрядодія, коли дівчина образно йде до коми́ну (плити), ніби соромиться, що означає цнотливість молодої (н. п. 35, 36, 42, 62); 2) обрядодія, коли дівчина просить дозволу в домового вийти заміж (н. п. 62 – 64, 66, 68, 69).

Безліч прикмет і звичаїв пов’язано зі сватанням. Серед інших були „печоглядини”. Родичі молодої робили вигляд, що справляють, мажуть, гладять піч. Б. Д. Грінченко, який подав цей опис, зазначає, що *печоглядини*, *печоглядини* – оглядання печі, власне, оглядини господарства молодого (Грінч., с. 150). П. П. Чубинський підкреслює смисл і умовність цього обряду. Якщо дівчина згодна вийти за хлопця, то, злізши з печі й скромно опустивши очі, вона стає біля коми́на й, „нібито зніжковівши”, починає длубати пальцем піч. М. Ф. Сумцов називав цей обряд серед різних видів жертвоприношення домовому [146, с. 144].

І. Л. Червінський на початку ХІХ століття писав, що дівчина на ознаку скромності повертається до печі й колупає її: вона пореється коло печі, удаючи, що заклопотана, бо заступає матір і не має часу прислухатися до розмови. У центральній частині Білорусі вона шкребла стіну в кутку біля печі. Цей звичай пов’язаний з деякою формою прощання молодої з домашнім вогнищем. Дехто з учених вважає, що вона виконувала символічний акт: „під

нігті потрапляли не просто глина, часточки батьківського домашнього тепла, материнської любові, які дівчина хотіла взяти в дім жениха” (СС, с. 93).

На Східній Слобожанщині *колування печі* (*колування, козирання, обдирання*) утворює широке ФСП. Відзначені вербалізми обряду *колувати ко́мин* (н. п. 1, 6, 15, 43, 49, 59, 70, 76, 80 – 82); *колувати ко́мін* (н. п. 17, 20, 21); *колувати ¹газову п¹литку* (н. п. 62 – 65, 68, 69, 83); *колувати піч*; *колувати ¹пічку*, *колувати п¹литку*, *колувати с¹т¹іну*, *ко́мин дов¹бати*, *ко́мин обди¹рати* (УВДСл, с. 170, с. 245) та в кінці ХІХ століття *колувати припечекъ* [59, с. 124].

Наведені ФО з лексемою *піч* становлять частину ширшого фразеологічного східнослобожанського простору, представленого ареалізмами: *в одній печі спечені*; *з печі впав*; *з печі впав униз головою*; *з печі (з пічі) малим упав*; *з печі на лавку*; *з печі на лежанку*; *і в печі горить, а свиня кричить*; *ні до печі ні до речі*; *ой піч моя груба!*; *під піччю найшли*; *піти на піч*; *слухати піч*; *явитися як з печі*; *баба як піч* та ін. (УВДСл, с. 244 – 245), що свідчить про значний енциклопедично-фразеологічний діапазон концепту *піч*.

Сучасну згоду сватання становить перерізання хліба: *р¹іже моло¹да на дві ч¹ас¹тини* (усі н. п.); *крест с¹верху р¹іже на хл¹і¹бин¹і* (н. п. 36, 38, 39, 45, 48, 54 – 56); *розр¹іза на дві поло¹винки* (н. п. 50 – 53). Як свідчать інформатори, у с. Павлівка Білокуракинського району сватання завершували успішно тоді, коли молоді *мі¹сили к¹із¹а¹ка: ¹йес¹л¹і за¹с¹ватали / то шли до прих¹л¹івку / ви¹носили ¹миску з к¹із¹а¹ком і но¹гами с¹тавали і в од¹ному таз¹ку і мі¹сили / а то¹д¹і дол¹ж¹н¹і були ¹хату по¹мазат¹ ч¹і са¹раї / та поб¹ілит¹ / о¹так було ¹післ¹а воїни* (н. п. 27). У деяких регіонах Поділля будь-яких сватів запрошують до столу, але хліб ріжуть тільки тим, за яких хочуть видати заміж свою дочку. Ця дія має назви: *р¹іжуют кал¹ч¹і*, *р¹іжуют ко¹л¹ач*, *р¹іжуют хл¹іб*, *р¹іжуют ка¹л¹ач о¹дин*. Хліб необхідно весь з’їсти [51, с.119].

Після сватання (приблизно через тиждень) батьки та родичі молодої їдуть вивідати матеріальний стан молодого – *і¹ти на о¹л¹адини* (н. п. 14, 62,

76, 78, 80); *огл'адини пим'* (н. п. 20, 21, 35, 36); *розг'л'адки гул'ат'* (н. п. 31, 40, 48, 49, 53, 81 – 83) – обряд уживання горілки на знак остаточної згоди батьків дівчини на шлюб, на так звані *разглядыны*, пор. у Б. Д. Грінченка: *розглядини* (Грінч. I, с. 38). У наш час обряд оглядин поширений на всій досліджуваній території, який трактують „обговорити весілля” (коли і як гуляти).

Заручини – остаточна згода дівчини та її батьків на шлюб. Дівчині наказували *переуїд'зати сват'іў* (усі н. п.); *переуїд'зати с'тарост* (н. п. 14, 50 – 53, 74); *переуїд'зати бат'к'іў молодого* (н. п. 2, 8, 19, 27, 28, 42, 70, 79, 82, 83) – мати подає дочці хустки, рушники на підносі, а та повинна всіх гостей з боку молодого перев'язати і провести до столу: *'т'іл'ки переуїазан'і могли с'і'дат' за с'т'іл* (н. п. 62, 66); *за с'т'іл пус'кайут' перев'азаних 'гос'т'іў* (н. п. 14, 32, 52, 76, 78).

Знаками обопільної згоди та її санкціонувальним закріпленням могли також бути: *обмін перснями, дарування персня дівчині*, а парубкові – квітки [99, с. 10], *їх брання за руки, зв'язування рук наречених рушником* [59, с. 103].

Однією з особливостей обрядової номінації, яка також свідчить про специфічність її функціонування, є неоднорідність лексико-граматичної віднесеності функційно ідентичних мовних знаків та надмірна деталізація найменувань, наприклад, обряд сватання іменують: *сватання 'прихід старостів дівчини з метою дізнатися про її згоду на шлюб'*, *сватання на шапку 'т. с.'*, *гуляти сватання 'т. с.'*, *закріпити сватання 'випити горілки на знак остаточної згоди батьків дівчини на шлюб'* [8, с. 36].

3.2.2. Власне весільний цикл східнослов'янського весілля. Власне весільний цикл складала передшлюбні обряди (випікання весільного хліба, запрошення на весілля, прощання молодих із молоддю) та обряди шлюбного дня (вінчання, одягання молодої у весільне вбрання, обід у старшого боярина та старшої дружки, частування поїжджан батьками молодого, обсипання весільного поїзда, почет молодого, викуп дороги, викуп воріт, викуп нареченої, викуп приданого, викуп шлюбної постелі, перший

спільний посад, посвячення нареченої в сан заміжніх, благословення батьками молодої, перехід молодих через вогонь, благословення батьками молодого, другий спільний посад, обряд комори) [99, с. 32].

Сучасний власне весільний цикл трансформував передшлюбний обряд – *запрошен':а на ве'с'іл':а* (усі н. п.); *пригла'шат' на с'вад'бу* (н. п. 1 – 3, 5, 6, 10 – 12, 15, 25, 26, 28, 42, 43, 45 – 47, 49, 51, 53, 55, 59, 61 – 65, 67, 68, 69, 70, 76, 80 – 83); *на с'вайбу гу'кат'* (н. п. 31, 38, 39, 48, 49); *роз'носит'* *пригла'с'ім'ел'н'і* (н. п. 7, 32, 35, 36, 42, 62) – дарувати листівки рідним, знайомим з указаними часом і місцем реєстрації шлюбу. Запрошують за місяць до весілля: *же'н'іх і н'е'в'еста роз'нос'ат' пр'ігла'с'ім'ел'н'і са'м'і / а то бу'ва пригла'шон':і об'і'жайуц':а і не при'ход'ат' то'д'і на с'вад'бу // а їес'л'і жи'вут' да'леко / то отпра'вл'айут' 'поч'тойу* (н. п. 47).

За два тижні до одруження був *молодечий вечір* парубків і нареченого, який у наш час називають *парубоц'ка ве'ч'ірка* (н. п. 28 – 30, 54 – 56, 76 – 78); за тиждень – *д'івич'-веч'ір* (н. п. 5, 6, 10 – 12, 15, 25, 26, 28, 62, 67, 68, 72 – 75, 79), *д'іу'ч'ач'а гу'л'анка* (н. п. 37, 51 – 53, 57). На дівич-вечорі здійснювали обряди: *уби'ран':а в'ін'ка* (н. п. 1 – 3, 5, 6, 9 – 12, 14, 15, 22, 23, 25, 26, 28, 32, 33, 35, 42, 47, 62, 67, 68, 72 – 75, 79), де *вінок* – ‘головний убір молодої до обряду покривання’ (Магр., с. 33), *розп'летен':а ко'си наре'ч'ен'ії* (н. п. 14, 19, 32, 53) – розв’язування коси. Такі молодіжні вечори робили окремо в оселях молодої та молодого. Це був обрядовий акт відокремлення наречених від неодруженої молоді – символ прощання з вільним життям.

Обряди шлюбного дня сучасного весілля містять:

1) *од'а'ган':а молодої* – обов’язково весільну сукню одягає мати: *п'лат:а долж'но бут' 'біле* (усі н. п.); *с'вад'ебне п'лат':а с'в'етлих то'ноу виби'рали* (н. п. 62). Якщо матері немає, то одягає хрещена мати або бабуся. Якщо дівчина виходить заміж уперше, то голова повинна бути покрита. У більшості сіл Луганщини збереглися спогади про обряд покривання молодої, що символізував перехід молодої до заміжнього стану;

2) *ве^сіл'ний¹ поїзд* (усі н. п.); *с^вад'єбний кор^теж* (н. п. 10, 11, 22, 25, 26, 28, 42, 47, 48, 53, 62, 67, 68, 83) – це прикрашені автомобілі. Готують *весільний кортеж* і в молодої, і в молодого. У молодого наряджають головний автомобіль (для молодих, дружки й дружка), який прикрашають кільцями з дзвіночками на даху машини або на передньому бампері, а також стрічками через усю машину або вздовж капоту. Наступні за ним автомобілі можуть бути уквітченими, а також прикрашеними стрічками вздовж капота або багажника. *Весільний кортеж (поїзд)* складали головні дійові особи весільної обрядовості – з боку молодого та з боку молодої. На перших етапах весілля ці групи перебували в протиборстві, на заключних – у спорідненні;

3) *часту^ван':а гост^еї жени^ха* – обряд, коли треба *випити на до^рожку* (усі н. п.), щоб усе пройшло добре. У жениха збираються гості з його боку. Хрещених батьків *переу^йазу^йут' л'єнтами* (н. п. 2, 3, 5 – 7, 10 – 12, 14, 15, 22 – 26, 28, 32, 36, 42, 53, 62, 67, 68, 72 – 75, 79, 83) – стрічки з написами *хрещена мати* чи *хрещений батько*, а гостям *ч^іп'л'айут' кв^іт'ки* (н. п. 42, 62, 66, 67); *прис'т'ібайут' ц'в'і'точ'ки* (н. п. 48, 49, 51, 82, 83) – квітка у вигляді барвінка (чоловікам – голубі, жінкам – рожеві), яку пришивали на одяг. Готують заздалегідь сумку з випивкою й закускою для одкупу;

4) *благосло^вен':а мат'ір'їу сина*. Коли вийдуть з квартири чи будинку, мати повинна сина благословити. Вона обсипає сина й усіх гостей зерном, хмелем, монетами та тричі обходить кругом головного автомобіля. Зафіксовано обрядодію *рушн^иком вивезти* (н. п. 13, 42, 47, 49, 62, 71, 74, 78, 80, 83); *рушн^иком ма'шину вит'агти* (н. п. 36, 57, 61) – мати жениха прив'язувала рушник до бампера автомобіля й ніби вивозила сина з двору, вдаючи що тягне авто. І. В. Магрицька зазначає, що дружко, тримаючи матір за руку хусточкою, тричі (зліва направо) обводив її навколо коней, а вона виконувала обряд. Від'їзд весільного поїзда привертав увагу багатьох людей. Вони підбирали все те, чим мати обсипала поїзд [99, с. 22];

5) *в^икуп до^роги*. Перегороджували дорогу *весільному поїзду* раніше не в усіх селах, а тепер це роблять повсюдно. Як свідчать інформатори,

перев'язати до/рогу (усі н. п.) на весіллі – на щастя, і для молодих, і для тих, хто перев'язує. Дітям дарують цукерки та шишки на викуп, а дорослим наливають горілку. Обряд *викуп дороги* набуває розвитку й у наш час. Про це свідчить значна кількість видів „перейму” – *перев'язати ка'натом* (*в'і'р'оўкойу*) (усі н. п.): *з'найем шо у суботу 'жен'ит'с'а хтос' із су'с'ід'с'ких 'іл'і зна'комих / та пере'в'ажем в'і'р'оўку / на'т'агнем хоро'шен'ко на ўс'у до'рогу / так і конх'фет да'дут' нам з 'бабойу 'Л'ідкойу Курип'ч'іўс'койу / ка'зали / шо то на ш'ч'ас'т'а перев'язат' в'і'р'оўкойу до'рогу моло'дим* (н. п. 27); *пос'тавити ос'лон* (н. п. 14 – 16, 22, 31, 32, 47, 48); *ос'лонч'ік'іў нас'тавити* (н. п. 23, 26, 27, 52, 55); *ма'шинойу перегоро'дит'* (н. п. 42, 43, 44, 47, 48, 49, 53, 59, 61, 62); *зв'ізд'к'іў нас'тавит'* (н. п. 20, 21), *б'ратис' за 'руки* (н. п. 35, 36); *м'іт'лойу загоро'дит'* (н. п. 7, 11 – 13, 69); *розк'рити 'руки 'посеред до'роги* (н. п. 77, 79, 82, 83); *'моцик пос'тавит'* (н. п. 38, 39), де *'моцик* ‘мотоцикл’: *коли моло'диі 'йїде за наре'ч'енойу / то друз'і / су'с'іди пере'в'азуїут' до'рогу стр'іч'ками / ка'натом а'бо са'мі перестр'і'вайут' ве'с'іл'ниі 'пойїзд / беру'ч'и о'дин 'одного за 'руки / ш'ч'об не пус'тити моло'дого // у 'в'ідпов'ід' в'ід моло'дого ч'е'каїут' 'викуп / гор'ілки і цу'керок* (н. п. 42). У с. Шульгінка Старобільського р-ну „Коли їдуть до загсу, на їхньому шляху будь-де перев'язують дорогу вірьовкою й вимагають викуп” (УВДСл, с. 114);

Крім перев'язування, ще *перели'вайут' до'рогу во'дойу* (н. п. 66, 79, 83) – дорогою молодих та учасників весілля зустрічають люди й виливають воду під ноги. Такий обряд символізує очищення водою молодих і плодovitість.

б) *'викуп во'р'іт* – обряд, коли гості молодої влаштовують для поїжджан торг: *на воро'тах сто'їат' мужи'ки і п'рос'ат' 'випиўки* (усі н. п.); *на во'рот'ах 'викуп т'ребуїе брат н'е'в'ести / с'таве 'таз'ік 'іл'і шос' друже / а ў 'таз'ік т'ребуїе дл'а н'е'в'ести 'саміі 'луч'иіі по'дарок / же'н'іх бу'ва ки'да у'се / а вобш'е-то 'нада йо'му стат' туди / бо в'ін 'саміі драго'цен:и'ї по'дарок н'е'в'ести* (н. п. 42). Раніше гості молодої, а також хлопці-сусіди

виставляли стіл, закривали ворота, трималися за руки – для того, щоб не дати коням вільно проїхати й узяти за молоду викуп: „*Стоять два парні з дрючками, візник розганяє коней, щоб проскочити. А ці хлопці бедовенькі – хватають коней з обох сторін за вудели й спиняють коней*” [99, с. 23];

7) *викуп молодої* – обряд, коли молодий з дружком виконують безліч конкурсів: *розгадати ромашку* (усі н. п.) – відривати пелюстку й говорити, що означає та чи та дата – день знайомства, день сватання, день народження тещі та ін.); *викласти грошима ім'я* (н. п. 32, 35, 36, 42, 53, 57, 62, 63, 67, 68) – на порозі хати чи квартири жених викладає ім'я нареченої; *уз'нат' по гу'бам* (усі н. п.) – на білому папері жінки залишають поцілунок і жених має впізнати ‘поцілунок’ нареченої, якщо не впізнає, платить гроші; обряд *підміна молодої* (н. п. 5, 16, 21, 39, 48, 49): *вивели бабу Раїку зам'іс'т' н'є'вести / нац'пили їй ф'ату / та й'к'іс' ш'тори / накр'асили / уст'авили с'ігар'ету ў 'зуби / бутилку дали ў 'руки і 'йес'л'і та'ка н'є'веста не уст'райувала жен'іха / то дру'жок сп'і'ваў / тан'ц'у'ваў / викуп'л'аў ко'роч'є* (н. п. 62);

8) *благосло'вен':а бат'к'іў молодої* – обряд, коли мати й батько молодої благословляють наречених у господі. Обов'язковою обрядодією вважають *обвес'ти кругом с'толу* (усі н. п.) за часовою стрілкою тричі;

9) *обси'пан':а молодих* – обряд, коли молодих проводжають до РАЦСу, мати або хрещена обсипають хмелем, цукерками, грошима, зерном. Обряд *обсипання* молодих символізує добробут молодої сім'ї в майбутньому. Мета *обсипання*, зазначав О. О. Потєбня, подвійна: „щоб хліб родився колосистий і щоб зберігалася краса (і здоров'я) молодих. Таке подвоєння одне може навести на думку, що *обсипання* є символом такого явища природи, котрому однаковою мірою приписували і родючість землі, і родючість людей” [127, с. 430]. *Обсипання* – це настільки важливий акт весільного ритуалу, що без нього „ні великоруси, ні малоруси не відзначають шлюбного бенкету” [146, с. 176];

10) *розни^сати моло^дих* (усі н. п.) – традиційне закріплення шлюбу документально. Сьогодні відбувається цивільна реєстрація шлюбу й вінчання, які чітко розмежують;

11) *пус^кати голу^б'іу*. Голубів пускають молодий і молода й уважно слідкують за тим, як вони полетять. Якщо один із голубів летить у небо, а другий сідає на землю, це означає, що подружжя разом не житиме; якщо голуби полетять поряд один з одним високо-високо, це означає, що шлюб буде довгим і щасливим;

12) *'їхати ка^татис'* (усі н. п.) – обряд, коли молоді разом з друзями їдуть на прогулянку, п'ють шампанське, фотографуються;

13) *благосло^в'ен':а моло^дих бат'^ками:*

а) *благосло^в'ен':а моло^дих бат'^ками моло^дого*. Біля кафе (ресторану чи місця, де святкують весілля) зустрічають молодих батьки. Батьки молодого стелять подружжю рушник, по якому молоді підходять до батьків, що зустрічають сина й невістку хлібом-сіллю та іконою. Відбувається благословення. Молода, вітаючи свекруху, вручає їй хліб та калину й говорить: *в'із'^м'ит' хл'іб та ка^лину / а ме^не приї^м'ит' за ^р'ідну ди^тину* (н. п. 32, 48, 50 – 53, 62);

б) *благосло^в'ен':а моло^дих хреш^ч'еними бат'^ками*. Один хрещений батько наливає горілки в чарки, молоді тричі випивають. Те, що не допивають, виливають через ліве плече на гостей (за свідченнями інформаторів, щоб чорт не приставав до сім'ї). Другий хрещений батько перев'язує руки молодим, щоб ніколи не розлучалися. А хрещені матері в цей час обсипають молодих і гостей хмелем, горіхами, зерном, грошима, цукерками. Шум від обсипання мав важливе значення: дзвінкий – указував на гарне й довге життя. Гості збирають монети, цукерки й кладуть їх собі до кишень „на удачу”. Такий обряд зафіксовано в усіх обстежених населених пунктах Луганської області;

14) *ве^с'іл'ниї с^т'іл*. Після реєстрації шлюбу молодих і гостей запрошують за стіл, щоби пригостити найсмачнішими стравами. Першими до

весільної зали заходять молоді з перев'язаними руками, а за ними вже слідують гості: *за с'т'іл за'вести* (н. п. 1, 25, 26, 60, 76, 80 – 83); *садо'вити за с'т'іл* (н. п. 27, 66, 78); *за'водити за с'т'іл (на 'посад)* (н. п. 6, 7, 9, 14, 17, 19, 28, 33 – 35, 42, 52, 53, 57, 59, 61 – 63) – завести молодих на почесне місце за весільним столом. Коли всі сіли, дружка й дружок заносять до столу коровай та бики (буває ж, що вони вже стоять на столі).

Коровай. Магічної символіки на весіллі набував передусім коровай – хліб, відомий лише в українському весіллі. Коровай – той елемент, який об'єднує цілу систему весільних обрядових дій. Відповідно до усталеної на Східній Слобожанщині традиції, крім власне короваю, випікали й багато іншого весільного хліба: *в'іл'це* (н. п. 77, 79, 83), пор. *вільце* у значенні 'весільне деревце молодого у вигляді прикрашеної соснової чи вишневої гілки' (Магр., с. 32); *г'іл'це* (н. п. 16, 19, 72); *'дивен'* (*'див'ін'*) (н. п. 24, 26, 28); *ка'лач'* (н. п. 2 – 4, 6, 17, 22, 23, 25, 26, 28, 32, 33, 36, 38, 39, 42, 47 – 49, 53, 55, 62, 69, 71, 80, 83); *ка'лач'іки* (н. п. 43, 62); *го'р'ішки* (усі н. п.); *го'лубки* (н. п. 4, 9, 14, 47); *'гуски* (н. п. 38, 39); *'р'ізки* (н. п. 1 – 4, 7, 8, 16); *'розоч'ки* (н. п. 28, 35, 36, 42, 43, 45 – 47); *шиш'ки* (усі н. п.); *терем'ки* (н. п. 17, 33 – 36, 46, 50 – 53, 57, 58, 80 – 83) тощо, кожен з яких виконував свою обрядову функцію в цілісній весільній драмі.

Весільний хліб виконував такі функції: символ згоди на шлюб – *в'ідку'сити хл'іб (х'л'іба)* (н. п. 17, 18, 22); *переп'ізати хл'іб* (усі н. п.); *розр'ізати хл'іб на дві ч'ас'тини* (н. п. 42); символічне запрошення хлібом гостей на весілля – *прийш'ли з х'л'ібом* (н. п. 43); благословення молодих хлібом – *то ж поц'ілу'йте хл'іб та прий'м'іт' наше благосло'вен':а* (н. п. 48); хліб як символ поєднання двох родів – *'йісти хл'іб* („спочатку чоловік відламає шматок короваю, посолить і нагодує свою дружину, а потім дружина хай посолить шматок і нагодує свого чоловіка, щоб більше ніколи не солити один одному” (н. п. 32, 42)); символічне вшанування хлібом батьків молодих – *в'із'м'іт' хл'іб та кал'ину / а ме'не прий'м'іт' за 'р'ідну ди'тину* (н. п. 42, 48, 52, 53, 62, 71, 80); хліб як символ освячення шлюбного

ложа молодих – *хл'їба одв'їдат'* (н. п. 40, 48, 57); символічне вшанування молодими батьків та прилучення до святинь батьківського роду – *клан'атис'а хл'їбу* (н. п. 32, 33, 35, 36, 42, 62); *ц'їлувати хл'їб* (н. п. 47, 48, 62, 65, 66, 80) – *п'їсл'а того / коли молод'ї обм'їн'алис'а обруч'алками / вони повин':ї тріч'ї покло'нитис'а бат'кам і поц'їлувати хл'їб* (н. п. 47).

За „амплітудою фразеологічного поєднання” стрижневого слова *хліб* робимо висновок про концептуальну насиченість цього символу весільного дійства східних словобожан. Так, в етнографічному дослідженні за редакцією В. І. Іванова (1898 р.) весільний *хліб* формує такі фразеологічні контексти: *виходити з хлібом і сіллю до кого* (сват і сваха з хлібом-сіллю виходять у двір і вітаються поцілунками); *дати хліба на дорогу кому*; *залишати хліб* (давати згоду на одруження); *зустрічати з хлібом і сіллю кого*; *з хлібом і іконою зустрічати кого*; *їти з хлібом „свататися”*; *ламати хліб* „відламувати й з'їдати шматок хліба”; *мінятися хлібом*; *не прийняти хліба* від кого „відмовити у сватанні”; *обмінятися хлібами* (весільний обряд); *оставлять хліб*; *приходити з хлібом „свататися”*; *пригощати хлібом з луком* кого (весільний обряд; так пригощають гостей нареченого, якщо молода не зберегла цнотливості до весілля); *пригощати хлібом з медом* кого (так пригощають гостей нареченого, якщо молода зберегла цнотливості до весілля); *прийняти хліб* від кого „погодитися на сватання”; *різати хліб* „розрізати принесений старостами хліб, що означає згоду дівчини вийти заміж”; *ставати з хлібом* (зустрічаючи поїзд з молодими, перед воротами оселі жениха стає подружня пара з родичів жениха, тримаючи в руках розрізаний навпіл хліб, що потім віддають дружкові, який очолює поїзд); *стрічати хлібом [і] сіллю* кого; *хліба одвідать* (молоді приїжджають до батьків нареченої); *цїлувати хліб* (багатофункціональна обрядова дія) [59].

Головним символом весілля був *коровай* (його відсутність на весіллі сприймали за знак неповноцінності, навіть незаконності весілля), тому саме він слугував атрибутом найдраматичніших весільних дій: *благословіння молодих*; *покривання молодої*; *об'єднання родів*. Менш драматичні дії

символізували інші види весільного хліба: *ка¹л¹ач* (*ш¹ишка, г¹уска*) (н. п. 2 – 4, 6, 17, 22 – 26, 28, 32, 33, 36, 38, 39, 42, 47 – 49, 53, 55, 62, 69, 71, 80, 83) під час запрошення гостей на весілля: *про¹сили / ма¹ма і та¹то на хл¹іб с¹іл¹* (н. п. 10 – 12, 17, 36, 42, 48, 62, 69, 81 – 83) та обдаровування й ушановування коровайниць, що супроводжували відповідними обрядовими піснями; *с¹іл¹це* (*в¹іл¹це*) (н. п. 16, 19, 40, 72, 77, 79) під час прощання наречених з парубоцькою громадою, що символізувало перехід молодих до іншого соціального стану; житні та вівсяні зерна під час благословіння молодят на вінчання та їх зустрічі; зредуковані *пок¹раса* (*па¹ра, коро¹вайец¹*) (н. п. 43, 48) в обряді комори як магічного атрибута, що забезпечував щасливе сімейне життя та дітонародження.

В українців весільний хліб був символом місяця або сонця. Існує думка про шлюб місяця з сонцем, а інколи й про шлюб сонця й землі. В одній з українських пісень співали: *„Коровайночки-жиночки, хороше короваи бгали, в середину місяць клали, около зороньками, райскими пташеньками”* [146, с. 112 – 113]. Цієї думки дотримується й О. О. Потебня: *„Хліб випечений, як сонце”, у значенні „рум’яний”. Коровай грає, як сонце: По столу коровай грає, а все в ніч зазирає. Коровай – це рай, тобто небо: Вийся, короваю, ще вище од гаю, як душенька до раю, а рибонька до Дунаю* [127, с. 417 – 418]. О. В. Терещенко виявила, що в саратовських переселенців з України коровай фарбують червоною фарбою, у колір сонця [149, с. 510].

Бики. Кожен весільний цикл супроводжували яскраві обрядодії. На столі, за яким сидять молоді, за традицією повинні стояти *бики*. *„На весілля в перший день зв’язують одну пляшку горілки, одну шампанського та дві дерев’яні ложки докупі червоною та блакитною стрічками”* (УВДСл, с. 38). „Подвоєння” (символ молодят) під час весілля посідало чільне місце й раніше: на столі лежить коровай і калач, на ньому *„дві дерев’яних ложки, связанные лентой”* [59, с. 92]. Обряд існує й сьогодні, тільки замість калача стоїть весільний торт, а дерев’яні ложки прив’язують до пляшок (*биків*).

Би́ки розпи́вати (*питу*) – обряд ніби винесений за межі вказаного поділу, оскільки його святкують через рік після весілля молодих: *ч'єрез р'ік післ'а вес'іл':а відкор'ковуйут' гор'ілку / дл'а ч'олов'іка ї дружка / по'ч'єсного с'відка / та шам'пан'с'ке / для дру'жини та дружки* (н. п. 55); „Першу пляшку розпивають рівно через рік після весілля, а другу – на хрестини” (УВДСл, с. 38).

ОФО *би́ки розпи́вати* сприймаємо в сукупності з іншими висловами – *бики красти* (усі н. п.); *би́ки по́ставити* (н. п. 1 – 4, 6, 17, 22 – 26, 28, 32 – 36, 38, 39, 42, 45 – 49, 53, 55, 62, 64, 67 – 69, 71, 76, 78 – 80, 82, 83); *коло соўку розпи́вати* (н. п. 14, 32, 33, 36, 40, 46, 71, 72, 76 – 79, 81 – 83), де *колосовка* – весільні ‘бики’. Обрядодія *би́ки красти* полягає в тому, що на другий день весілля гості намагаються забрати зі столу молодих „бики” (пляшку шампанського, горілку, дві ложки, гілочки калини, тобто украсти „бики”), а дружка й дружок повинні їх викупити, тобто виконати завдання тих, хто забрав „бики”, – заспівати, затанцювати тощо (н. п. 36, 42, 53, 55, 62).

Би́ки по́ставити – відкласти з дня весілля певні предмети – символи весілля – для того, щоб через рік до них повернутися: „Наші молодята бики поставили з весілля” (УВДСл, с. 38). У смт. Білокуракине інформатори свідчать про те, що готують биків ще на сватанні: *коли накр'или с'т'іл на с'ватан':і та с'іли сва'ти за с'т'іл / молод'і долж'ні отс'тавит' з накр'итого сто'ла три п'л'ашки дл'а би'к'іу / а перев'а'зат' їх долж'на дружка за ден' до с'вад'би* (н. п. 42).

Колосовку розпивати – відзначати річницю весілля. „Три пляшки (горілка, шампанське, вино) перев’язані красивою червоною стрічкою, зверху прив’язані дві ложки й три колоски пшениці (звідси *колосовка*, *колосівка*). Ці пляшки ще називають колосовкою” (УВДСл, с. 130).

Усі названі ФО так чи так метонімічно пов’язані з весільними реаліями, тобто матеріальними чи духовними феноменами. Серед них 1) подвоєння, двоє, пара, символ двох молодят: *двойко* „печиво у вигляді двох пташок, призначене для молодих”, *двоє хлібів* „печиво у вигляді двох круглих хлібів,

що символізує молодих і розподіляється між учасниками весілля разом із короваем” (Магр., с. 45); 2) процес викрадання (*бики красти*), пор. давній звичай *викрадати молоду*. І зараз в ареалі побутують звичаї *украсти тупл’у* (молодої, а тепер ще молодого) (н. п. 32, 42, 47, 53, 60, 76, 78); *украсти н’єв’есту* (н. п. 59, 71, 72, 74, 83); *украсти молоду* (н. п. 61, 62, 65, 66); *украсти дружку* (н. п. 35, 36, 42, 62); *украсти жениха* (н. п. 42, 62, 83); *украсти коровай* (усі н. п.), *украсти торт* (н. п. 32, 35, 36, 42, 47, 53, 60, 62, 76, 78, 81 – 83); 3) використання червоного кольору (*бики „перев’язані червоною стрічкою”*), червоний колір – символіка, притаманна весільним обрядам у всій Славії; 4) дерев’яна ложка. Дві нові ложки були традиційним подарунком для молодих. Обряд *бики розпивати* вписаний в обрядово-етнолінгвістичний контекст українського етносу, хоч у сучасному весіллі й назвах його обрядодій представлений у скороченому вигляді;

15) *гул’ан’а ве’с’іл’а*. Сівши за стіл, обов’язково треба випити першу чарку за молодих і кричати: „Гірко!”: *тама’да поздраў’л’а / каже тост і у’с’і пійут’ до дна / а по’том крич’ат’ з’ор’ко / гор’ко / а моло’д’і ц’і’лууц’а* (н. п. 53); *першу пійут’ за новоісп’єч’он’уу с’ім’іу / та йак ’випійут’ крич’ат’ / гор’ко і ш’ч’і’тайут’ / с’к’іки моло’д’і ’будут’ ц’і’луват’с’а / і крич’ат’ о’дин / два / а ’йесл’і пере’ста’їут’ / то крич’ат’ ім / шос’ і ц’і’лувац’а не нау’ч’іліс’а* (н. п. 62);

16) *да’вати да’ри* – обряд обдаровувати молодих на весіллі: *дару’вати т’реба у ’першій ден’ за с’вад’єбним сто’лом* (н. п. 27, 28, 42); *дар’ат’ моло’дим у ’першій ден’ на ве’с’іл’і* (н. п. 80 – 82); *дар’ат’ посл’і розп’іс’і моло’дих / розпи’салис’ і у ресто’ран’і / йак ’першу ’р’умку ’випили / так і да’рили* (н. п. 48, 49); *дар’ат’ то’д’і / йак т’рет’у ’ч’арку ’випійут’ за здо’роўя моло’дих* (н. п. 36, 41, 62); *к’р’осні з тама’дойу зби’райут’ з госте’ї да’ри* (н. п. 42, 52, 62, 65, 66, 76, 79, 80, 83), пор. ст. *давати дари [за столом]*, *дарувати дари* (УВДСл, с. 104); *дар’ат’ моло’дим / ко’ли во’ни стан’ц’у’їут’ ’першій ве’с’іл’ній танец’* (н. п. 62); *ш’ч’ас ’дар’ат’ при ўход’і до ка’фе / по йеўро’пеіс’кому за’кону* (н. п. 62, 83); *та ’дар’ат’ і ў за’гс’і* (н. п. 53).

Для цього обряду вибирають *ш'ч'отну ко'м'іс'ійу* (н. п. 42, 62, 77) – хрещених (по одному від жениха й нареченої). Вони беруть трилітрову банку для грошей та на підносі горілку з шишками. Той, хто подарував, повинен випити й отримати шишку. Першими дарують батьки, потім бабусі й дідусі, рідні брати й сестри, а потім усі запрошені по колу;

17) *ве'с'іл'ній 'танець* – обряд, коли молоді танцюють свій перший шлюбний танець, а гості їх обсипають грошима, щоб багаті були: *моло'д'і тан'ц'уйут' / а ми їх гро'шима обси'найем / 'т'іки бу'мажними / а по'том д'ружка і д'ружок йіх соби'райут' // 'йесл'і у д'ружки 'б'іл'ше гро'шеї / з'нач'іт' у моло'дих 'буде 'д'евоч'ка / а 'йесл'і у д'руж'ка 'б'іл'ше / 'мал'ч'ік* (н. п. 62);

18) *ук'расти н'е'весту* (н. п. 59, 71, 72, 74, 83); *ук'расти моло'ду* (н. п. 61, 62, 65, 66) – після того, коли обдарують молодих, традиційно крадуть наречену в жениха, а він повинен віддати викуп, або дають завдання дружкові й дружці: *же'них сп'іва 'п'існ'у* (н. п. 42); *'дес'ат' мужи'к'іў 'робл'ат' мост / наги'найуц':а і 'держуц':а о'дин за 'одного // д'ружка в од'ном кон'ц'у з краденоїу 'туфл'ойу / а ў н'її с'топка 'іл'і ста'кан на'литойї 'водки сто'їт' і поў'зе по 'ц'ому 'мостику по с'пинам мужи'к'іў до д'руж'ка / йа'кий с'тойїт' ў д'ругом кон'ц'і мос'та і 'пойе йо'го / о'це і викуп'л'айут' так* (н. п. 62);

19) *ук'расти 'туфл'у* молодої (усі н. п.), а тепер ще молодого (н. п. 32, 42, 47, 53, 60, 76, 78) – обряд, коли брат нареченої повинен зняти черевик і вимагати щось в обмін: *та ук'расти 'туфл'у ўс'і'зда тра'д'іц'ійа на ве'лик'її с'вад'б'і* (н. п. 53); *ук'расти 'туфел' 'должен брат / хот' н'е'в'ести / хот' жени'ха* (н. п. 32, 60, 76); *та у су'с'ід'іў к'рали 'туфел' і у 'Д'імки Хо'рол'с'кого / у жени'ха / так в'ін / шоб 'викупит' 'туфел' танц'у'ваў реп у нос'ках* (н. п. 47);

20) *прош'ч'ан':а з ве'с'іл'ним бу'кетом* – обряд, коли після заходу сонця збираються за нареченою всі незаміжні дівчата й ловлять букет, який молода кидає через голову: *н'е'веста ки'да с'вад'ебний бу'кет / а под'ружки йї'її*

*л'оу'л'ат' // хто у'лове / та і замуж вийде с'коро / йесл'і уна'де на земл'у
п'ідби'рат' нел'з'а / ш'ч'аст'а не буде // і вобш'ч'е неп'рав'іл'но робл'ат'
ш'ч'ас на с'вад'бу по два бук'ета / о'дин з насто'йаш'ч'их / а д'ругий із т'кан'і
/ шоб не 'жалко бро'сат' // наобо'рот нада прош'ч'ац':а со с'вад'єбним
бук'етом йак з д'і'воцтвом // бо йак т'і су'х'і цв'іт'ки на бук'ет'і / у'сохне
жизн' с'і'м'ейнайа (н. п. 52);*

21) *прош'ч'ан':а з п'ід'в'азкойу*. Підв'язка (бажано голубого кольору) одягнена в нареченої на правій нозі. Жених знімає її без рук, губами й так само перекидає через голову неодруженим хлопцям: *ко'ли свек'руха з'н'іме
фа'ту та по'в'аже 'голову плат'ком / н'е'весту с'таў'лат' на стул і же'н'іх
обц'і'ловує її 'ножку до 'самої п'ід'в'азки / а о'на о'д'іта на п'равої ноз'і / і
по'том зу'бами ч'і 'ротом с'т'ане й'ї'ї з но'ги / бе'ре у' 'руки і ки'дає сво'їм
д'руж'кам / неже'натим / хто у'лове / 'должен хра'нит' п'ід'в'азку і 'помнит' /
шо в'ін с'коро 'жениц':а (н. п. 62);*

22) *розр'ізати коро'вай (торт)* – обряд, який завершує власне весілля. Молоді розрізають разом коровай (торт), перший шматок відрізають собі, другий і третій на аукціон між гостями, а потім усім іншим як символ весілля;

23) *покри'вати моло'ду*. Обряд *покривання* молодої символізує перехід молодої до заміжнього стану. Він був продовженням посаду молодих, а розпочинався розподілом короваю. Ритуали розподілу весільного хліба та спільного його з'їдання молодими символізували створення нової сім'ї. Символічні дії розплітання коси й покриття голови молодої очіпком і наміткою підкреслювали набуття нареченою нового статусу, ієрархічність шлюбного союзу. Наразі цей обряд іменують *покри'ван':а, покри'вати
моло'ду, накри'вати моло'ду, покри'т':а* (Магр., с. 113 – 114), *розби'рати
моло'ду, зави'вати у' хустку* [30, с. 109]. Молодій розплітають косу, накривають її міткалем чи хусткою (атрибут заміжньої жінки; символ прихильності, любові, вірності (ЖЗУЕ, с. 626)), їй співають пісень, тобто прославляють. За звичаєм, наречена має тричі скинути хустку чи міткаль з

голови й дозволити накрити себе тільки на третій раз. Отже, використано символіку числа три. Такі розповіді записала К. Д. Глуховцева в с. Нещеретове Білокуракинського р-ну, де на міткаль пришивають квітку, щоб виділити й пошанувати молоду. Обряд *покри^евати моло^дду* пов'язаний з іншим дійством – прощанням дівчат з молодою [30, с. 109].

3.2.3. Повесільний цикл східнословобожанського весілля.

Повесільний цикл присвячено вшануванню батьків молодими, прилученню невістки до родини чоловіка.

1) *і^ти на суп* (н. п. 1, 7, 8, 33 – 36, 66, 67, 69, 72, 73, 75, 78); *і^ти на шур^пну* (н. п. 42, 53, 62, 80) – 1) гуляти другий день весілля: „ранком на другий день весілля *іти їсти суп, бо перша страва – це суп з курятиною*” (УВДСл, с. 301); 2) молода запрошує на сніданок батьків, рідних святкувати другий день весілля; 3) похмелятися після весілля: *ко^н'ешно похме^л'алис'а / шли у^дес'ат' ут^ра на шур^пну* (н. п. 62);

2) *уми^вати моло^ддих* (усі н. п.) – уранці другого дня весілля переодягнені молоді або ті, хто бажає бути циганами, біля входу до кафе чи будинку, де гуляють, умивають молодих, а за ними гостей: *та ро^били за^ран'ейе пре^скурант / там пи^сали / ус^луг^і пар'ік^мах'ера / на ^голову приш^ч'епки ц'іп^л'айут' / ман'ік'ур / по^мадої к^рас'ат' і ^ногт'і / і ^руки / це нази^вали штра^фуйут' // бу^ли ус^луги ^доктора / так тої у^сих похме^л'аў / нали^ваў по сто грам / о^но це нази^вали і ^ран'ше / і ш^ч'ас уми^ват' моло^ддих / йіх ^перших уми^вайут' / а о^ни пригла^шайут' на суп* (н. п. 40);

3) *ка^тати сва^т'іў* – 1. На другий день весілля „переодягнені гості саджають на візок сватів, везуть до річки й перекидають їх у неї”; від звички катати сватів на візку: „візок обкладають камінням, сватів везуть до найближчої річки, щоб перекинути їх”; „...у тачку „запряжені” здорові хлопці, яких усю дорогу обливають водою і поять горілкою” (УВДСл, с. 276); *на д^ругий ден' с^вад'би ве^зут' у крам^ниц'у на ^тац':і мате^р'іў моло^ддих // там во^ни по^вин':і шос' купити / йак ^викуп / дл'а тих / шо ве^зут' // усе це*

проходить з н'іс'н'ами / танц'ами / жартами / по до'роз'і ч'ас'туйут' у'с'іх ўст'р'іч'них (н. п. 27). 2. На другий день весілля свекруху (тещу) саджають у візок, катають вулицями, намагаючись викупати її в калюжі або викачати трохи в грязюці *шоб моло'д'і жили за'можно та ш'ч'ас'ливо* (н. п. 42, 48, 49, 62). 3. Батьків катають на возику, а наречені їх викупають (н. п. 76).

Такі обряди вербалізовані на Східній Слобожанщині висловами *ка'тати сва'т'іў* (усі н. п.); *сва'т'іў уми'вати* (н. п. 1, 7 – 10, 12, 32, 42, 53, 55, 62, 63, 68, 69, 71, 83); *свах ка'тати* (н. п. 22, 59); *і'ти бат'кам'ноги'мити* (н. п. 67); *і'ти похмел'ат' в'ес'іл'ного бат'ка* (н. п. 19, 27, 28, 74); *ка'тати бат'к'іў* (н. п. 8, 15, 16, 42, 62, 66); *одк'лан'атис'а (к'лан'атис'а) бат'кам* (н. п. 37, 51, 52, 76, 77), пор. ст. *іти до свекрухи поклониться, катати свекруху (тещу), купати свекруху* (УВДСл, с. 276 – 277).

Звичай *мити'ноги* засвідчений у складі весільного обряду: здавна на другий день весілля зять мив ноги тещі свяченою водою та взував їй нові чоботи (с. Павленкове, Новопсковський р-н). Нині цей обряд модифіковано: ноги тещі миють горілкою або шампанським. Також ця традиція набуває жартівливого характеру: вранці другого дня весілля наречений та наречена миють ноги всім гостям за гроші. Вираз *мити ноги* в говірках Старобільщини уживаний зі значенням 'жити в нареченої після сватання': *А де Іван? Та він тут зараз не живе. Тещі ноги миє* (с. Підгорівка, Старобільського району) [8, с. 131].

У Кремінському районі на другий день після весілля „катають” батьків молодого й молодої, везуть до річки чи озера, ставка й намагаються їх „скупати” – *мийут' ноги*. У деяких селах „цигани” (переодягнені гості) возять свекруху на візку, а потім невістка миє ноги свекрусі, а зять – тестеві;

4) *кіл (кілок, чоп) забивати*, етн. 1. Обрядова дія, яку здійснюють на 2-й або 3-й день весілля. „Якщо в сім'ї грають весілля останнього сина (деінде дочки), то в понеділок (найчастіше) після весілля гості приходять до батьків жениха. Після тостів „за кілок” знаходять приблизно метрову палку (*кіл, кілок*), часом і залізну трубу й ідуть на город (за двір). Там і забивають *кіл*,

інколи прикрашаючи його перед цим квітами та стрічками, і кажуть деінде наприкінці: *у¹се / к¹ілок за¹бито / бат¹к¹іу за¹буто* (н. п. 42, 52, 62).

2. Випивати під час цієї обрядової дії. – *Йдемо до Висоцьких кіл забивати*. Пор. у Словарі Б. Д. Грінченка: *палю забивати* „сильно випивати, напиватися п’яним” (Грінч. III, с. 90). 3. Завершувати весілля (н. п. 7, 53, 83).

На Білокуракинщині *кілок забивають* тоді, коли віддають заміж наймолодшу доньку. Цей обряд відбувається після закінчення весілля в батьків молодой. На другий день, після гуляння циганів (пародійного весілля), гості збираються коло воріт. Хрещений батько нареченої повинен приготувати кілок (деревину довжиною 50 см) і місце, куди його забиватимуть (налити води). Кожен чоловік, який бере участь у цьому обряді, випиває горілки з кілка та б’є по кілку із зав’язаними очима. Першими забивають хрещені батьки молодих, а останнім – дружок.

Отже, для обрядових фразеологізмів весільного циклу характерна значна близькість до подібних обрядів у інших українських ареалах, частий збіг з нормативними літературними відповідниками. Своєрідність досліджуваних номенів полягає в збереженні тенденції до значного варіювання фразем, розвитку додаткових значень в окремих обрядодіях. Проаналізований матеріал засвідчує, що набір атрибутів східнословобожанського весілля збережено, хоч і в трансформованому вигляді. Весільні символи набирають обрядової сили під час обряду. Використання тих чи тих весільних атрибутів може дещо відрізнитися або за обрядовою навантаженістю, або за темпорально-локативним використанням.

3.3. Міфологема як складник творення фразеологізмів поховального циклу

Автори фразеологічних розвідок сьогодні особливий акцент роблять на культурно-національній специфіці одиниць фразеологічного складу мови. Смерть як об’єкт фразеологічних номінацій проаналізовано в роботах багатьох дослідників (М. І. Толстой, Г. Домбровська, В. І. Коваль,

Л. Г. Скрипник). Спроби різнопланового аналізу фразеології східнослов'янського поховального обряду подано в працях В. Д. Ужченка, Д. В. Ужченка, Т. О. Д'якової, Л. В. Мельник, І. В. Мілевої, Р. В. Міняйла, Н. О. Скоробагатько. Установлення зв'язку між фразеологією та міфом – спеціалізація обрядофразеології, завдання якої полягає в реконструкції форм поведінки людини та ментальних структур у її свідомості на основі ФО, де міфотворчість є іманентною рисою, безвідносною в часі.

Стрімкий розвиток міфологічних інтерпретацій у ХХІ столітті спонукає нас до оперування терміном „міфологема”, особливо в галузях етнолінгвістики, лінгвокультурології, соціолінгвістики, фразеології. Уважаємо слушною думку В. Б. Кашкіна та С. П'ойхьонена про те, що „міфологема – одиниця міфологічної системи, через посередництво якої організовано людську діяльність: згорнутий поетапний рух заміщено знаком, що слугує сигналом до дії, готовністю діяти... Міфологема не просто „багато пояснює” (це, радше, властивість концепту), вона „багато заміщує” і „багато що викликає” [68, с. 63].

В. А. Маслова стверджує, що „саме міфологічна гіпотеза походження мови здатна пояснити феномен фантастичної складності та глибини семантики з її культурно-надлишковими смислами” [101, с. 160]. Майже будь-яке слово для людини зі стародавнього світу мало особливу міфологічну глибину, було оточене міфічними смислами, було сакральним. Н. Д. Коваленко підкреслює, що образні замітники не тільки відбивають ритуальні дії поховального обряду, а й відтворюють конкретні уявлення про смерть як перехід людини чи душі в інший світ [73, с. 6].

Виникнення поховань узагалі й поховального обряду як складного комплексу ритуально-магічних актів та його розвиток було зумовлено багатьма чинниками, насамперед міфологічними уявленнями: *народжуються, щоб умерти, умирають, щоб жити* – були переконані давні слов'яни. Тож смерть – це не остаточне зникнення, а зміна статусу, перехід в інший простір.

В. Л. Конобродська наголошує на тому, що значна частина лексики й фразеології для номінації поховальнообрядової реальності має субститутивний та евфемічний характер, що є наслідком табуїзації багатьох елементів обряду. Номінація обряду часто відбиває мотив, який можна кваліфікувати як тематичний код смерті, що є вираженням плану змісту поховального обряду – міфічних уявлень, які формують його текст. Тому дослідження вербальних одиниць поховального обряду передбачає врахування семантики позамовних систем, звернення до складного комплексу обрядових реалій та дій [77]. Отже, порівняння міфологічної картини світу з мовною, а саме з її фрагментом – фразеопсихічною картиною, експлікує систему вірувань й уявлень, у надрах яких викристалізовувалися ОФО поховального циклу з міфологічними компонентами *вогонь, вода, гора, дорога, душа, поріг, русалки, чорт* та ін.

Ядром ФСП „Смерть” вважаємо інваріантну сему „смерть як така”, у якому виділяємо чотирнадцять груп з ОК:

1) ОК ‘демонічна істота’: *до ч’орт’іу по’датис’а* – померти (н. п. 24, 25, 32, 39, 58, 69). Власне, потрапити до пекла, де хазяйнують чорти, *ск’ласти у’гodu з ч’ор’том* (УВДСл, с. 332) – те саме, що *до чор’т’іу по’датис’а*, пор. ст. *Шубін забрав кого – загинути у шахті. – Шахтарі вірять у духа шахти й називають його Шубін. Колись шахтою ходила людина в шубі й перевіряла, де призбирується газ. Часто газ вибухав від вогню, людина гинула. Шахтарі вірять, що її дух і досі залишається в шахті* (Там само, с. 341 – 342), *Шубін прибрав кого – загинути у шахті внаслідок обвалу. – Існує легенда, що був такий шахтар – Шубін. І ось одного разу його привалило в шахті. Він просив про допомогу, але друзі були не в змозі це зробити. З того часу часу його розгніваний дух бродить по шахті й чинить обвали. Коли якогось шахтаря засинає при обвалі, то кажуть – Шубін прибрав* (Там само, с. 342), *русалки заш·ч’еко’тали* – утонуті (н. п. 40, 51 – 53, 62, 78, 83). – *Та брат’іка мо’го той вес’нойу в Аї’дар’і русалки заш·ч’еко’тали* (н. п. 62), *русалки забрали* – те саме, що *русалки заш·ч’еко’тали* (н. п. 42, 53). – *Рак’іна русалки забрали на*

плот'ин'ї і спас'ти так і не змог'ли / ни'р'али ни'р'али і т'іки на т'рет'їй ден' сам сплиў (н. п. 42).

2) ОК 'локус': в'іднес'ти на крейд'а'ну гору – поховати, померти (Там само, с. 91), в'іднес'ти на Лису гору – те саме, що в'іднес'ти на крейд'а'ну гору (Там само, с. 91), в'ідпро'вадити (в'іднес'ти) на (за, п'ід) гору – померти (н. п. 5, 7, 15, 17, 22, 23, 25, 30, 31, 38, 39, 42, 47, 48, 52, 59, 62, 71, 83). Слов'янські поховання здавна знаходилися на підвищенні, лиса гора жде кого – близький до смерті (Там само, с. 92), пор. ст. на гору дивитися (поглядати) – бути близьким до смерті. – Дід Панас уже на гору поглядає, єлі ходе (Там само, с. 92); на готовицьку гору лагодиться – те саме, що лиса гора жде. Готовицький – очевидно, каламбурне обігрування лексеми готовий 'помер' (Там само, с. 93); пора на гору кому – скоро помре (с. 94); р'іч'ка забрала – утонуті (н. п. 62, 63, 65, 69, 71, 75 – 79, 83). – Д'іму р'іч'ка забрала ш'ч'е ч'отирнац'ат' год на'зад / поплиў на лодк'і і ў с'ет'ах за'путаўс'а (н. п. 52), пор. нижнадніпр. піти за межю (Чаб., с. 108).

3) 'категорія істот / неістот, серед істот – чоловічий / жіночий рід': п'і'ти до д'ід'іў / п'і'ти до 'ангел'іў – 'померти' (н. п. 73 – 75, 79); варіювання іменного компонента (коньки – коні – коники – копитки – кеглі – кеди – лапки – ласти – капці – чоботи): кон'ки од'кинути (в'ід'кинути) – 'померти' (н. п. 51 – 53, 62). Можна припустити, що коньки з'являються в результаті хибноетимологічного зв'язку з кінець 'закінчення життя, існування; смерть' і взаємодії з фразеологічним зворотом віддати кінці – 'померти' (Л. Івашко) (УВДСл, с. 171 – 172); кон'і д'винуті (кинути) – грубо, 'померти' (Там само, с. 171); коники в'ід'кинути – 'померти' (Там само, с. 171); копит'ки в'ід'кинути – зневажл. 'померти' (Там само, с. 172); кегл'і прост'аг'нути – 'померти' (Там само, с. 150). Кеглі – запозичення з нім. 'стовпчики для ігри в кеглі' і 'робочі черевики'. Можлива метафоризація слів з обома значеннями: заўйа'зати (заўйа'зат') кеди – померти. – Микола з сусідського дома зав'язав кеди (Там само, с. 150); за'кинути догори лапки – померти. – с та'кої 'жизн'у / йак у куми Л'уди / луч'ше за'кинут' догори лапки та одпоч'їват' на т'ім

с'віт'і (н. п. 62); *лапки склейіти* – померти (Там само, с. 187); *ласти завернути* (*склейіти* / *сплес'ти* / *загнути* / *здвинути* / *скласти* / *звернути*), *жарг.* – ‘померти, загинути’. – *Поки дотягла сумку, думала шо й ласты склею* (Там само, с. 189). *Ласты, ласты* – у жаргоні злочинців ‘руки’ або ‘ноги’, в основі виразу звичай зв'язувати покійникові ноги, *капц'і відкинути* – померти (Там само, с. 147); *ч'оботи* (*ч'обати*) *вит'аягти* (*прост'агти*) – померти (Там само, с. 331), пор. бойк. *дати кети* [дати кети]. Померти, загинути. – *Гримнули бомбов, тай с'імдес'ат' чолов'ік дали кети* [104, с. 32].

В обрядофразеології поховального циклу східнословобожанських говірок часто фіксовано лексико-семантичними парадигми:

4) ОК ‘зовнішність’: *ўд'агнути* (*ўд'агти*, *над'агти*, *над'іти*, *од'іти*) *дереўяного бушлата*, *жарг.* – ‘померти’. – *Мій сусід уже вдяг дерев'яного бушлата* (УВДСл, с. 51); *з'іграти ў дереўяній бушлат*, *жарг.* – те саме, що *ўд'агнути дереўяного бушлата*. – *Та вже такий зробився, шо, мабуть, зіграє в дерев'яній бушлат* (Там само, с. 51); *над'іти дереўяній ко'жух* – ‘померти’ (Там само, с. 164).

5) ОК ‘запах’: *ўже васил'ками тхне* від кого – ‘хто-небудь старий, немічний; скоро помре’. На основі поховального обряду: у труну покійникові клали сухі васильки (Там само, с. 55); *він'ками во'н'айе* від кого; *він'ками пахне* від кого – ‘хто-небудь близький до смерті’: – *Від цієї баби вінками пахне, а вона все кудись іде* (Там само, с. 66).

6) ОК ‘професійна сфера’: *пошити вит'ажки* – ‘померти’ (н. п. 20, 21, 35). Не виключено, що фразеологізм постав на основі хибної образності: *витягнутися* – *витяжки* (людина після кончини витягується) та подальшого зближення з мовною сферою шевців (*витяжки* – чоботи особливого крою) (Там само, с. 61).

7) ОК ‘надприродна істота’. У мовній традиції східнословобожанців персоніфікований образ *смерті* оцінюють більше негативно, ніж позитивно. Перехідні дієслова-компоненти, просторові прийменники й статичні предикати підкреслюють ідею безжальної смерті: *зац'іпити зуби* – ‘померти’

(н. п. 20, 22, 23, 25, 78); *каменем* *ўз'аўс'а* (*ўз'а'лас'а*) – ‘померти’ (н. п. 42, 47 – 49), пор. ст. *каменем лягти* – ‘померти’ (Там само, с. 147). Надприродні істоти сприяють переходу від життя до смерті, утворюючи корелятивні зв'язки: *смерть забрала – Бог прийняв*;

8) ОК ‘рух’, переважно пов'язаний з мандрами померлого (*гуртожиток, дорога, подвір'я, путь, рай, світ*): *поїхати у міжнародну обш'ч'агу* – ‘померти’ (н. п. 9, 12, 24, 29, 30, 42, 48, 54 – 56, 62, 65, 71, 73, 79, 83). – *Ма'кароўну ўже б'іл'ше не побач'імо / поїхала у міжнародну обш'ч'агу од:ухат'* (н. п. 65), пор. ст. *переїхати в міжнародний гуртожиток* – ‘померти’ (УВДСл, с. 103); *в'ідп'равитис'а ў до'рогу* – померти. – *Баба Марфа вже відправилася в дорогу: пішла на той світ* (Там само, с. 113); *поїхати на в'іч'не под'в'ір'я* – ‘померти’. – *Дід Іван поїхав на вічне подвір'я* (Там само, с. 147); *в'ідп'равити (в'іднести) за п'ут'а (за п'ут'і) кого, місц.* – ‘поховати; померти’ (Там само, с. 248); *п'іти ў раї за документами* – ‘померти’ (Там само, с. 263); *зб'ірайец':а на тої с'в'іт* – ‘хто-небудь скоро помре’ (Там само, с. 281).

Семантичний інваріант „перехід на той світ” як чинник кореляцій у ФСП „Смерть” у східнослов'янських говірках сформовано міфологемами-ситуаціями різноманітної корелятивної валентності:

а) сарказм – *жмурика з'іг'рати* – ‘померти’ (УВДСл, с. 131). Каламбурний вислів, що постав на основі створення оманливої образності. *Жмурик* – від *жмуритися, жмурити* (очі), тобто прикривати їх (як у померлого), *з'іг'рати ў дереўяній йаш'ч'ік* – ‘померти’ (Там само, с. 347); *з'іг'рати ў ск'рин'у* – ‘померти’ (Там само, с. 286); б) ідея продовження життя в „іншому світі” – *зб'іратис'а до своїйх* – ‘бути близьким до смерті’ (н. п. 66, 67, 69, 71, 73, 74); *в'іднесли до новой хатинки* кого – ‘хто-небудь помер; кого-небудь поховали’ (н. п. 62, 76), пор. ст. *віднесли до нової хати* кого. Хата – тут ‘яма, могила’, де й буде далі „жити” покійник. Пор. також евфемізований „хатній” образ – *домовина* (від *дім*) (Там само, с. 316); в) надприродна істота „володіє” моментом смерті людини: *ангели прилет'іли по кого* – ‘хто-небудь помер’

(Там само, с. 26); утрата здатності бачити світ живих: *призвали на небо* кого – ‘хто-небудь помер’. – *Петра ще на тому тижні призвали на небо* (Там само, с. 218). Християнське уявлення про душу в поєднанні з народними віруваннями дає можливість у міфологемах смерті репрезентувати семантику „момент смерті”, де на значеннєвому рівні відсутній розподіл понять *дух, душа*:

‘Дух’: 1) *виган’ати дух* з кого (н. п. 2, 5, 10, 47, 62, 66) – ‘трохи залишилося кому-небудь жити; хто-небудь близький до смерті’; 2) *у’же у’ три д’ухи д’ише* (н. п. 27, 38, 39, 79, 83) – ‘хто-небудь дуже близький до смерті’ (УВДСл, с. 124). На основі вірування, що *дух (душа)* покидає тіло покійника, 3) *дух пус’тити* (н. п. 31, 33, 42, 47, 62, 63) – ‘померти’; 4) *духом пот’а’нуло* (н. п. 48, 49, 51 – 53) – ‘хто-небудь близький до смерті’; 5) *душ’ком во’н’айе* (н. п. 43 – 46, 68, 76) – ‘хто-небудь близький до смерті’.

‘Душа’: 1) *випустити д’ушу* (н. п. 42, 51, 57, 62, 66, 80 – 83) – ‘померти’ (Там само, с. 124); 2) *в’ідпус’тити (одпус’тит’)* д’ушу – ‘померти’ (Там само, с. 124); 3) *д’уша до’ангел’і’у полет’іла* в кого, чия (н. п. 14, 22) – ‘хто-небудь помер’. – *Нема тіки діда, вже душа його до ангелів полетіла* (Там само, с. 124); 4) *д’уша п’ішла на’вол’у* в кого, чия (н. п. 68, 69, 73) – ‘хто-небудь помер’ (Там само, с. 125); 5) *д’уша п’росиц’а на’небо* в кого, чия (н. п. 28, 42, 51, 52) – ‘хто-небудь близький до смерті’ (Там само, с. 125); 6) *д’уша у’земл’у п’росиц’а* в кого, чия (н. п. 57 – 61) – ‘хто-небудь близький до смерті’; 7) *д’уша отош’ла* (н. п. 40 – 42, 51 – 53) – ‘померти’; 8) *улет’іла душа* (н. п. 66, 76) – ‘хто-небудь помер’; 9) *д’уша отп’равилас’ на’небо* (н. п. 22, 23, 58, 81, 82) – ‘померти’. У такому аспекті *дух, душу* уявляємо власністю надприродних сил.

9) ОК ‘реалія’. У всіх обстежених населених пунктах інформатори вказують, що ховають у *труні (гробу)* – один із важливих атрибутів поховального обряду, житло покійника: *д’ивитис’а у’ тру’ну* (н. п. 26 – 30); *т’ане до тру’ни* (н. п. 48, 54 – 56, 72); *гот’овиц’а до тру’ни* (н. п. 11 – 13); *пора у’ тру’ну* (н. п. 71); *тру’на (гроб) жде* (н. п. 9, 10, 16, 19); *зби’ратис’а до*

гробу (н. п. 22, 24, 31, 33, 68, 69) – бути близьким до смерті; *до гроба по́датис'а* (н. п. 32); *убрати ў труну* (н. п. 72, 78, 79); *станц'уват' у гробу* (н. п. 2, 3, 13, 14, 20, 29, 47, 48, 51); *труна у́же одкрита* (н. п. 49); *гроб го́тоў* (н. п. 76) – ‘померти’; *за труної (гробом) йти* (н. п. 42, 71); *ступат' за гробом* (н. п. 2, 3, 7, 9, 10, 12 – 14, 16, 17, 19, 20, 22, 24 – 26, 29, 31 – 34, 37, 38, 42, 43, 45 – 48, 51, 53, 55, 71, 73, 77, 80, 81, 83) – ‘проводжати покійника на кладовище’. Пор. *Душа моя на мить, на мить одну розквітла І стала знову, як труна* (Олесь, Вибр., 1958, 53); // перен. смерть. *Як не живеши, а усе ж труни не минеш* (Номис, 1864, № 8246) (СУМ, X, с. 298).

Міфологемний зміст ОФО супроводу на той світ, зумовлений своєрідним сплавом язичництва й християнства, який впливає на внутрішню форму, семантику фразеологізмів: *п'іти ў царств'іе* – ‘умерти’ (н. п. 1, 6, 8, 10, 15, 23, 32, 40, 42, 53, 62, 65, 67), пор. ст. *п'іти в царство* (УВДСл, с. 325) є частиною ширшого вислову *п'іти ў царство не́бесне*.

Родинний за характером обряд ініціації – поховання містить ритуальні дії, первинний сенс яких уже забуто, але вони, трансформуючись у фразеологізовані міфологеми, продовжують відтворювати світоглядні аспекти культури й мови народу. Залежність життя від присутності або ж відсутності життєво важливих органів та тілесної рідини створює в мовно-культурній традиції численні фразеологізовані міфологеми смерті. Зімкненість або відсутність частин тіла (*ніг, рук, очей*) означає відсутність душі в тілі.

10) ОК ‘соматизм’:

‘ноги’: *ноги отхо́дили сво́йе* (н. п. 13, 14, 16, 27, 28, 42, 47, 48); *мити но́ги* (н. п. 42, 53, 65, 79, 80); *ноги п'ідут' на той св'іт* (н. п. 66, 69, 81, 82), пор. ст. *одна нога в могилі [а друга дома (вдома)] в кого, одна нога в могилі [а друга тут] у кого, однією (одною, одной) ногою (ногой) в ямі, однією (одною, одной) ногою (ногой) на (у) тому світі* – ‘хто-небудь близький до смерті’, *посушити ноги* – ‘померти’ (УВДСл, с. 224).

Вислів *мити ноги* означає, в одному випадку, звичай обмивати покійника, а в іншому – відбути поминки, вшанувати покійника: *Та ўже умер / ш·ч'е ўчора // ўже ї' ноги помили* (с. Павленкове, Новопокровський р-н). Вислів *мити ноги* засвідчений також із значенням ‘шанувати людину’: *та в·ін не" такий / в·ін мен'ї готовий' ноги мити і йушку пити* (с. Половинкине, Старобільський р-н) [8, с. 131]. Звичай *мити ноги свекрусі* (після весілля), *мити ноги покійникові* пов'язаний також з уявленнями українського народу про те, як можна виявити до людини велику шану.

‘руки’: *руки випустити* (УВДСл, с. 273); *руки розуйізати* (Там само, с. 274); *руки сложити* (н. п. 42 – 45, 47 – 49) – ‘померти’.

‘очі’: *одним' оком ў домо'вину дивитис'а* – ‘бути близьким до смерті’ (н. п. 72 – 74, 78, 79); *оч'ї (глаза) зак'рилис'а* (н. п. 2, 7, 12, 14 – 16, 67, 78, 79, 81, 82), пор. ст. *очі в дорогу убив* – ‘хто-небудь близький до смерті’; *очі ніском засипати* кому – ‘похоронити кого’; *склеїти очі* – ‘умерти’ (УВДСл, с. 229 – 230).

‘ніс’: *п'ід носом земл'а* в кого – ‘хто-небудь близький до смерті’.

У східнослов'янській обрядофразеології семантику природної й неприродної смерті (передчасної, наглої смерті, вбивства або самогубства) реалізовано через номінації тварин і рослин. Ці іменники стають стрижневими компонентами образної структури міфологем стану *смерті*.

11) ОК ‘зоономен’ (*собака, черв'як*): *собака вийе (одвила)* в кого, чия (н. п. 37, 40 – 42, 48, 49, 53, 62, 64, 66, 67, 78 – 81) – ‘хто-небудь близький до смерті’, пор. ст. *пити черв'яків годувати* – померти (УВДСл, с. 329).

12) ОК ‘фітономен’ (*ромашки, чемериці*): *п'їти н'ухати ромахи* – ‘померти’ (УВДСл, с. 270); *ч'еме"риц'ї найїстис'а (об'їстис'а)* (н. п. 54 – 56) – померти від отруєння – образно-семантична основа виразу ґрунтована на тому, що *чемериця* – отруйна рослина.

13) ОК ‘місце кладовища’: *в'їднес'ти п'ід маслину* кого – ‘поховати; померти’ (УВДСл, с. 201), пор. нижнаддніпр. *пити в (у маслину)* (Чаб., с. 107)); *в'їднес'ти до кр'ак'їу* – ‘поховати; померти’ (УВДСл, с. 180) (*кряк*,

діал. – куш. Кладовище поросло кущами, отже, вислів постав на основі метонімічного перенесення найменування).

14) ОК ‘матеріал труни’: *в'іднес'ти ў сос'ну* (ў ¹*сосни*) (н. п. 62, 63) – ‘поховати; померти’. – *Ш·ч'е п'рошлого ¹тижн'а ¹Л'ену в'іднес'ли ў ¹сосни / по'мерла в'ід ін'фаркту* (н. п. 63); *п'і'ти ў сос'ну* – ‘померти’. – *Такий здоровий чолов'яга, на ж – с'юдні вже й пішов у сосну; погл'а'дати ў сос'ну* (н. п. 62) – ‘бути близьким до смерті’; *по'ра ў сос'ну* кому – ‘хто-небудь близький до смерті’ (УВДСл, с. 295); *по'ра до ¹липи* (н. п. 27, 42), *місц.* – ‘скоро помре’ (Там само, с. 190).

Завуальовано звучать евфемістичні образні замітники, у складі яких евфемістичні назви поховальних реалій: *ч'о'тири ¹доски з'биран'і* (н. п. 53, 56), *ч'о'тири сос'ни з'бит'і* (н. п. 42, 62, 68, 81, 83), де *ч'о'тири ¹доски, ч'о'тири сос'ни* – евфемістична назва непривабливої реалії *труна*. Замість назви лава, на яку за традицією кладуть покійника, говорять божа (последня) постель (постеля, постіль): *ле'жати на ¹бож'ій ¹пос'т'іл'і* (н. п. 27, 49) *ле'жати на посл'ед'н'ій пос'т'ел'і* (н. п. 42, 53, 68, 74, 80).

Отже, лексика та фразеологія поховального обряду загальноновживана. Типовими для фразеології поховального обряду є такі моделі:

а) ‘дія’ > ‘обряд’ – *і'ти на о'б'ід, спраў'л'ат' по'минки*;

б) ‘атрибут’ > ‘обряд’ – *ч'і'тати мо'литву, мо'лити по'ману, по'мана* ‘молитва за померлого’;

в) ‘час’ > ‘обряд’ – *'дев'ат' дн'іў, ¹сорок дн'іў, год по с'мерт'і*;

г) ‘страва’ > ‘обряд’ – *капус'н'ак ва'рит', ¹коливо пос'тавить*.

Номінація поховального обряду засвідчила побутування значної кількості лексем і фразем, які на наддіалектному рівні утворюють ряди міжговіркових відповідників, часто відчутно диференціюють досліджуваний континуум.

Висновки до розділу 3

Фразеологія сімейної обрядовості східнословобожанських говірок синтезує багатство й розмаїття народної мови. Підсумовуючи це дослідження, яке, безперечно, не охоплює всіх обрядових ФО, зауважимо: розглянуті фразеологізми з їхніми локальними специфічними рисами, притаманними східнословобожанському регіону, глибоко закорінені в національну культуру. Вони:

1) є частиною української діалектної фразеології на позначення сімейної обрядовості, наприклад, фразеологізм *'мити 'ноги* в східнословобожанських говірках за походженням сягає глибокої давнини, синкретизм вислову, здатність мати кілька значень свідчить про те, що трансформація обрядів зумовлює перенесення елементів одного обряду на інший, а також те, що найдавніші звичаї обростали новими повір'ями, прикметами, що й зумовило його поширення та тривале вживання в побутовому мовленні, а також сакралізацію;

2) представлені давніми культурологічними концептами як семантичними центрами обрядових фразеологізмів: *'айіст, моло'да, к'в'ітка, к'ілок, гар'буз, руш'ник, п'іч', би'ки, тру'на*;

3) складники обрядових фразеологізмів виявляють особливу хронологічну стійкість, це засвідчує порівняння сучасних обрядових фразеологічних рефлексів з етнографічними текстами найбільшого етнографічного наукового дослідження кінця XIX століття „Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки по этнографии края”, виданого за редакцією В. І. Іванова. Фіксація й тлумачення обрядового тексту дають надійну інформацію про традиції народу, зокрема про магічні функції багатьох обрядодій (охоронна, заміщення, очищення). Спостереження показують, що останнім часом деякі етапи родильного обряду зазнали відчутної редукції (повністю зникла допомога породіллі повитухою), хоча інформанти знають відповідні назви й ідентифікують їх семантично. Фразеологію родильного обряду досліджуваних говірок зберігає не лише старше, а й молодше покоління діалектоносіїв. Це підтверджують

записи мовлення молодих інформантів, які чітко словесно описують обряд, його структуру, оперують номінативними засобами щодо учасників обрядів та обрядодій.

Постійно вербіалізованими в говірках є поняття, що творять ядро обряду, – назви їхніх етапів та учасників. Серед вербальних засобів поширені описові конструкції, інколи з виразною евфемізацією: *'айіста зло'вили, с'пати ў по'душку*. Мотивованість обрядофразем пов'язана насамперед з вибором мотиваційних ознак, що є основою для називання предметів і явищ. Типовою для родильного обряду є модель 'дія' > 'обряд' – *на ст'рижки, хрес'тити ди'тину*;

4) обрядова фразеологія, хай і в зредукованому вигляді, засвідчує значну стійкість, незважаючи на редукцію місцевих обрядодій. На початку ХХІ століття спостерігаємо чітку тенденцію до занепаду і елементів народного родильного, весільного, поховального обряду, і назв на позначення обрядових реалій. Частково збережено лише усталені літературні назви в офіційній церемонії шлюбу, передбаченій законодавством і релігією. Чи не найпершими виходять з ужитку назви обряду оглядин та розвідин. А назви на позначення обрядів сватання, заручин, запросин, розплетин тощо мають синоніми;

5) первісне значення ФО та їхню символіку можна пояснити, лише занурившись у глибини народного мовлення. Фразеологія сімейних обрядів – це носій значної кількості національномовних маркерів. Для дослідження МКС ефективним є аналіз національно-специфічних фразем весільного циклу: *бар'в'інок р'вати, гар'буза д'іс'тати, на руш'ник с'тати, п'іч колу'пати* та ін. Весільні предмети набувають обрядових функцій і значення в структурі обряду завдяки спеціальним діям учасників весілля. Номінацію весільних реалій зафіксовано в усіх досліджених говірках: це передусім давні назви: *коро'вай, в'і'нок, к'в'ітка, руш'ник, г'іл'це (р'ізка, в'іл'це)*. До основних весільних предметів чи атрибутів, які мають символічне значення, належать

весільний хліб, коровай, весільне деревце, весільний вінок, обрядові виплати й подарунки;

б) когнітивістична парадигма відкриває широкі можливості для аналізу обрядової фразеології. У розділі розглянуто поховальний обряд як складний комплекс ритуально-магічних актів. Обряд є достатньо міфологізованим, оскільки наші предки уявляли смерть як перехід в інший вимір. Номінація усіх елементів поховального обряду відбиває давні міфічні уявлення про смерть та потойбічне життя. У розділі розглянуто прикмети, що віщували наближення смерті. Більшість із них відбивають погляди на смерть і потойбічне існування душі. Вивчаючи фразеологізми поховального циклу східнословобожанських говірок, окреслюємо основні групи семантичного ряду „померти / поховати” з ОК: ‘демонічна істота (відьма, русалки, чорт, Шубін)’, ‘локус (гора, річка)’, ‘категорія істот / неістот, серед істот – чоловічий / жіночий рід (баба, дід, ангели)’, ‘зовнішність (взуття, колір, одяг)’, ‘запах (васильки, вінки)’, ‘професійна сфера (шевці)’, ‘надприродна істота’, ‘рух’, ‘реалія’, ‘соматизм’, ‘зоономен’, ‘фітономен’, ‘місце кладовища’, ‘матеріал труни’.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дають підставу для таких загальних **висновків**.

1. Фразеологія традиційних календарних і сімейних обрядів – один із найбільш архаїчних шарів діалектного фразеологічного словника. Вона не є ізольованою від лексики та фразеології інших говірок. Усього зафіксовано понад 2000 ФО на позначення реалій, пов’язаних із календарними та

сімейними обрядами Східної Слобожанщини, які утворюють окремі тематичні та фразео-семантичні групи.

2. Методологічний аспект вивчення обрядових фразеологічних одиниць з позицій антропоцентризму, виражений в етнокультурному підході до вирішення традиційних для мовознавства проблем, постає вагомим чинником трансформації уявлень про предмет дослідження сучасних фразеологічних студій, визначає методологію фразеологічних досліджень у синтезі з методами та прийомами суміжних з мовознавством наук. Етнокультурний підхід визначає антропоцентричний характер дослідження семантики обрядових фразеологічних одиниць та окреслює можливості вивчення мови в екстралінгвальному контексті.

3. Обрядові фразеологізми повно відображають і зміст етнокультури, і особливості світогляду мовного колективу, про що свідчать етнокультурні функції мотиваційного тла в процесах породження фразеологізмів. Календарна обрядовість Східної Слобожанщини збереглася, в основному, у своєму традиційному вигляді, про що свідчить виокремлення й систематизація ОФО українських східнослобожанських говірок: *носити кутю, святити воду, вербою бити, красити яйця, кусати калети, в'язати колодки* і т. ін. Особливості заселення Луганщини призвели до накладання кількох обрядодій за окремими ареалами області й розвитку нових обрядодій, форм їх виконання.

4. З'ясовано архітектоніку сімейних обрядів східнослобожанських говірок: а) родильний обряд поділяють на чотири періоди: *допологовий період жінки* ('завагітніти (I половина вагітності)', 'бути вагітною (II половина вагітності)', 'бути вагітною, не будучи одруженою', 'не може завагітніти', 'зробити аборт'); *період власне пологових звичаїв* ('перейми', 'пологи', 'народити', 'процес відрізання пуповини); *період післяпологових звичаїв* ('дати ім'я', 'одвідини', 'хрестини', 'пострижини'); б) традиційний весільний обряд представлено трьома етапами: довесільний (*гуляти (гулять) сватання, іти на оглядини*), власне весільний (*весільний кортеж (поїзд)*),

викуп воріт, пускати голубів, покривати молоду) і повесільний (*іти на суп, умивати молодих, катати сватів, кіл забивати*); в) поховально-поминальні обряди складені з поховання й поминок, що разом утворюють замкнений обрядовий комплекс, у якому виділяють кілька менших утворень: *передчуття смерті, смерть, поховання та поминки*.

5. Мовний образ світу пропонуємо розуміти як понятійну структуру, закріплену в мові й реалізовану за допомогою текстів (висловлювань). ФКС того чи того народу – це вміння й мистецтво цього народу уявляти складні концепти як образи. Фразеологічна концептуалізація дійсності є особливим механізмом мови завдяки тому, що стійкі одиниці транслюють культуру від одного покоління до іншого. ФКС східнословобожанських говірок формують місцеві й загальномовні фразеологічні вербалізми. Її специфіка полягає в широкому вживанні мовцями ареалу обрядових усно-розмовних зворотів. Фразеологічний склад обрядового дискурсу детермінований образним мисленням, різноманітними поглядами на вияви навколишнього життя, природи. Сакральні традиційні вислови є результатом зв'язку різних уявлень, які складають фразеологічну скарбницю світобачення етноспільноти. МКС і ККС аналізованого дискурсу ґрунтуються на реаліях українського довкілля з їхнім незглибимим вертикальним культурно-національним контекстом. Широка концептуалізація обрядових фразеологізмів у східнословобожанських говірках засвідчує глибинне закорінення фразеологічного обрядового коду культури у свідомість східнословобожанців, його органічний зв'язок із традиційними звичаями, поглядами.

6. Обрядовий мовний фонд продукує на основі своїх прямих значень вторинні семантичні утворення, зумовлені особливостями народного світобачення. Етнокультурна семантика обрядофразем календарного циклу більше розкриває семантичні ознаки, зумовлені екстралінгвальними чинниками: нерухомі свята (*Новий рік, Різдво Христове*) та рухомі свята, які кожного року святкують у різні дні (*Великдень, Трійця*). У подальших наукових роботах, присвячених цій проблемі, під час когнітивно-

контрастивного аналізу можна спиратися на матеріал східнословобожанської обрядофразеології з метою окреслити ступінь та особливості інтеграції чи диференціації українських ареальних фразеосистем, показати їхні зв'язки з екстралінгвальною дійсністю. У найзагальнішому вигляді етнографічну підоснову обрядових фразеологізмів можна представити контекстами обрядової дійсності, покликаними репрезентувати смислову й культурну інтерпретацію світу певною спільнотою. Обрядофраземи відбивають особливості національної культури й побуту, беруть участь у створенні та збагаченні обрядової концептосфери мови. Так, у змісті й формі багатьох східнословобожанських обрядофразем відображено специфіку календарної й аграрної традиції (*Семена Літопродавця*), спостереження за дозріванням урожаю та природними явищами (*Явдохи-плющихи, Теплий Альошка*), особливості прикмет і заборон (*Михайло Чудотворець*). Відбиваючи національну, регіональну культуру, обрядофраземи є складовою частиною загальнолюдської культури (*Покрова*).

7. Обрядофразема, прочитана в етнолінгвістичній, етнокультурній перспективі, стає поліінформативною в плані з'ясування генези досліджуваних явищ, дозволяє встановити чинники, які визначають стійкість і характеризують зміни ФКС. Фразеологізми, що відображають родильну, весільну, поховальну обрядовість, демонструють наявність системних відношень у межах цього сегмента МКС, у якій виокремлено *архетипи* (у роботі досліджуємо семи архетипу *матері*, які спільні для всіх його мовних реалізацій, „укріплюють” фразеосемантичну парадигму та утворюють його понятійну чи прототипну основу); *вербалізовані групи* (на прикладі „амплітуди фразеологічного поєднання” стрижневого слова *хліб* показуємо концептуальну насиченість цього символу весільного дійства східних словобожан: *виходити з хлібом і сіллю, дати хліба на дорогу, залишати хліб, зустрічати з хлібом і сіллю, з хлібом і іконою зустрічати, іти з хлібом, ламати хліб, мінятися хлібом, не прийняти хліба, обмінятися хлібами, оставлять хліб; приходити з хлібом, різати хліб, пригощати хлібом з медом,*

пригощати хлібом з луком); *міфологеми* на позначення інваріантної семи ‘смерть як така’, де виділяємо чотирнадцять груп з образними компонентами. У східнословобожанській обрядофразеології семантику природної й неприродної смерті реалізовано через номінації тварин та рослин.

8. Складники обрядових фразеологізмів виявляють особливу хронологічну стійкість. Це засвідчує порівняння сучасних обрядових фразеологічних рефлексів з етнографічними текстами найбільшого етнографічного наукового дослідження кінця XIX століття „Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки по этнографии края” за редакцією В. І. Іванова. Більшість традиційних обрядодій залишилися незмінними (*красити яйця, пекти паски, носити кутю, стрибати через вогонь*); втрачено родильну обрядовість (роль *баби-повитухи, стрічних кумів* трансформовано час хрещення дитини); трансформовано колишню та створено нову весільну обрядовість (*обдарування на сватанні, весільний поїзд, весільна подорож*), час гуляння весілля (ігнорування заборони під час посту, у травні), колір весільної сукні, головний убір нареченої, одяг нареченого, роль хрещених батьків на весіллі); виникли нові реалії свята Миколая (*написати листа Миколаю, носочок від Миколая*); майже без змін збережено поховальну обрядовість (зміни, пов’язані з матеріальним становищем родини).

9. Ареальне дослідження виявило просторову варіативність календарної й сімейної обрядовості, що вказує на етапи поступових структурних і семантичних змін і закладає основи реконструкції вихідної форми та первісного змісту обряду.

10. Представлений у монографії етнокультурний підхід до вивчення семантики обрядових фразеологічних одиниць відзначається актуальністю та перспективою подальших досліджень у площині етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики, лінгвокультурології тощо. Здійснене дослідження дає підстави говорити про те, що обрядові фразеологічні одиниці з

етнокультурним змістом тісно пов'язані з мовною системою взагалі та постають важливими її елементами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ ТА ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЕ – Асоціативний експеримент: короткий психол. слов. / за ред. проф. В. І. Войтка. – К. : Вища шк., 1978. – 204 с.

Арк. – Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав / Г. Аркушин. – Люблін – Луцьк, 2003. – 177 с.

АркГ – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Григорій Аркушин – Луцьк : Вежа, 2000.

Т. 1 : А – Н – 2000. – 352 с.

Т. 2 : О – Я – 2000. – 458 с.

АУМ – Атлас української мови : у 3 т. / ред. кол. : І. Г. Матвіяс (голова), Я. В. Закревська та ін. – К. : Наук. думка. – 1984 – 2001.

Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі / ред. І. Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1984. – 498 с.

Т. 2. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі / ред. Я. В. Закревська. – К. : Наук. думка, 1988. – 520 с.

Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі / ред. А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 2001. – 266 с.

Білецький-Носенко – Білецький-Носенко П. Словник української мови / П. Білецький-Носенко. – К. : Наук. думка, 1966. – 424 с.

Валенц. – Валенцова М. М. Родины / М. М. Валенцова // Восточнославянский этнолингвистический сборник. Исследования и материалы. – М. : Индрик, 2001. – С. 304 – 336.

ВархІ – Вархол Н. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини / Надія Вархол, Анатолій Івченко. – Братислава : Словац. пед. вид-во, 1990. – 159 с.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.

Гвозд. – Гвоздевич С. Із польових записів про родильну обрядовість / Стефанія Гвоздевич // Діалектологічні студії. 6 : Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2006. – С. 357 – 368.

Гліб. – Українські говірки південно-західного наріччя : тексти / упоряд. Н. М. Глібчук. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 238 с.

Грищ. – Грищенко П. П. Материали к диалектному фразеологическому словарю украинского Полесья (село Лучанки Овручского района Житомирской области) / П. П. Грищенко // Вопр. фразеологии. 8: тр. Самарк. гос. ун-та им. Алишера Навои. Новая сер. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – С. 162 – 177.

Грінч. – Словарь української мови : в 4 т. / у к л а д .
Б. Г р і н ч е н к о . - К . : Н а у к . д у м к а , 1996 – 1997. –
Т. 1 – 4.

ГГ – Гуцульські говірки : короткий слов. / відп. ред. Я. Закревська. – Л. : Ін-т українознавства НАНУ, 1997. – 232 с.

ГРНП – Галицько-руські народні приповідки : в 3 т. / зібрав, упорядкув. і пояснив д-р Іван Франко // Етнографічний збірник, тт. X – XXVIII. – Л., 1901 – 1910.

Даль – Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / авт.-сост. В. И. Даль. – репринт 2-го изд. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2005.

Т. 2. : И – О. – 2005. – 779 с.

Т. 4. : Р – У. – 2005. – 683 с.

Доб. – Доброльожа Г. М. Ідеографічний словник поліських народних порівнянь з компаративними об'єктами – назвами тварин / Доброльожа Г. М. – Житомир : Волинь, 1997. – 53 с.

Добр. – Доброльожа Г. Красне слово – як золотий ключ : Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Галина Доброльожа. – Житомир : Волинь, 2003. – 160 с.

Дол. – Доленко М. Т. Материали для словаря диалектних фразеологизмов Подолья / Доленко М. Т. // Вопр. фразеологии. 8 : тр. Самарк. гос. ун-та им. Алишера Навои. Новая сер. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – С. 131 – 161.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, 1982 – 2006.

Т. 1 : А – Г / укл. : Р. В. Болдирєв та ін. – 1982. – 632 с.

Т. 3 : Кора – М / укл. : Р. В. Болдирев та ін. – 1989. – 552 с.

Т. 4 : Н – П / укл. : Р. В. Болдирев та ін. – 2003. – 656 с.

ЭСРЯ – Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка : в 2 т. – М. : ГИС, 1959.

Т. 1. : А – О. – 1959. – 715 с.

ЖЗУЕ – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : слов.-довід. / Віталій Жайворонок – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

ИЭССРЯ – Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2007.

Т. 1. – 2007. – 621 с.

КовН – Коваленко Н. Д. Додаток А: Матеріали до фразеологічного словника говірок Західного Поділля / Н. Д. Коваленко // Фраземіка говірок Західного Поділля : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Коваленко Наталія Дмитрівна – К., 2001. – С. 184 – 273.

Ков. – Коваленко Н. Слова з языка, як бджоли вулика: матеріали до слов. народних порівнянь подільських і волинських говірок Хмельниччини : навч. посіб. / Коваленко Н. Д. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2011. – 144 с.

ЛАЛНП – Глуховцева К. Д. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнослобожанських говірок / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 181 с.

ЛБ – Лексикон словенороський Памви Беринди / підг. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука. – К. : АН УРСР, 1961. – 271 с.

Лис. – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / Лисенко П. С. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.

Магр. – Магрицька І. Словник весільної лексики українських східнослобожанських говірок (Луганська область) / Ірина Магрицька. – Луганськ : Знання, 2003. – 172 с.

- Мін.** – Міняйло Р. В. Додаток А : Фразеологічний словник сходу України // Активні процеси в ареальній фразеології сходу України : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Міняйло Роман Вікторович. – Луганськ, 2001. – С. 199 – 244.
- Моск.** – Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – О. : ОДПУ, 1958. – 76 с.
- Негр.** – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови / Микола Негрич. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. – 224 с.
- Ном.** – Українські приказки, прислів'я і таке інше / авт.-уклад. М. Номис / упорядкув., прим. і вступ. ст. М. Пазяка. – К. : Либідь, 2003. – 352 с.
- Ониш.** – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / Онишкевич М. Й. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1 – 2.
- РНПК** – Русский народный православный календарь : в 2 т. / авт.-сост. В. В. Усов. – М. : Изд. дом „МСП”, 1997. – Т. 1 – 2.
- СД** – Славянские древности : этнолингвист. слов. : в 5 т. / Агапкина Т. А., Виноградова Л. Н., Гура А. В. И др. ; под ред. Н. И. Толстого. – М. : Междунар. отношения, 1995.
- Т. 1. – 1995. – 584 с.
- Т. 2. – 1999. – 697 с.
- Т. 3. – 2004. – 704 с.
- СМ** – Славянская мифология : энцикл. слов. / отв. ред. С. М. Толстая. – 2-е. изд., испр. и доп. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 512 с.
- СС** – Словник символів / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко та ін. ; за заг. ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К. : Ред. часоп. „Народознавство”, 1997. – 156 с.
- СУМ** – Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.
- СУСГ** – Словник українських східнословобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ : Луган. держ. пед. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. – 234 с.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / уклад. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Дятчук В. В. та ін. ; відп. ред. В. О. Винник – К. : Наук. думка, 2003. – 1098 с. – (Словники України).

СЦСРЯ – Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка, составленный вторымъ отделеніемъ Императорской Академіи наукъ : в 4 т. – Спб., 1851. – Т. 1 – 4.

УВДСл – Ужченко В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів / Віктор Ужченко, Дмитро Ужченко. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 348 с.

Фасм. – Фасмер Макс. Этимологический словарь русского языка = Russisches etymologisches Worterbuch / Б. А. Ларин (ред. и предисл.), О. Н. Трубачев (пер. с нем. и доп.). – М. : Прогресс, 1986 – 1987.

Т. 1 : (А – Д). – 1986. – 576 с.;

Т. 2 : (Е – Муж). – 1986. – 672 с.;

Т. 3 : (Муза – Сят). – 1987. – 832 с.;

Т. 4 : (Т – ящур). – 1987. – 864 с.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.

Чаб. – Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / Віктор Чабаненко. – Запоріжжя, 2001. – 200 с. – (Пам'ятки мовної культури Нижньої Наддніпрянщини ; вип. 4).

Шило – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. – 288 с. – (Сер. „Діалектологічна скриня”).

ЮІС – Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Х. : Основа, 1993. – 176 с.

SFJP – Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego / Skorupka S. - Warszawa, 1967, 1968. - T. 1 - 2. - „Wiedza powszechna” .

SSSL – Słownik stereotypów i symboli ludowych / pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 1999. – T. 1. (Kosmos). – 481 s.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алатирєва Н. Б. Номінативна ланка в середовищі українського обрядового гіпертексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Н. Б. Алатирєва. – О., 2002. – 16 с.
2. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології : монографія / М. Ф. Алефіренко. – Х. : Вища шк., ХДУ, 1987. – 136 с.
3. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : моногр. / Алефиренко Н. Ф. – М. : Элипс, 2008. – 271 с.
4. Антонів О. Стійкі народні порівняння на позначення зовнішності людини : лінгвокраїнознавчий аспект / Олександра Антонів // Вісн. Львів. ун-ту (Сер. філол.). – 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 471 – 481.
5. Артюх Л.Ф. Їжа та харчування в Київській Русі / Л. Ф. Артюх // Етнографія Києва і Київщини : традиція і сучасність. – К. : Наук. думка, 1986. – С. 65 – 83.
6. Архангельська А. М. Методи компонентного аналізу і компонентного синтезу в сучасних ономазіологічних дослідженнях / А. М. Архангельська // Мовознавство. – 2010. – № 1. – С. 45 – 53.
7. Багаутдинова Г. А. Человек во фразеологии : антропоцентр. аспект / Багаутдинова Г. А. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2006. – 132 с.
8. Барилова Г. К. Українська етнолінгвістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г. К. Барилова, К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 228 с.
9. Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов / Э. Бенвенист ; пер. с фр. ; ред. Ю. С. Степанов. – М. : Прогресс, 1995. – 456 с.
10. Березович Е. Л. К этнолингвистической интерпретации семантических полей / Е. Л. Березович // Вопр. языкознания. – 2004. – № 6. – С. 3 – 24.
11. Бернштам Т. А. Молодость в символизме переходных обрядов восточных славян : учение и опыт Церкви в народном христианстве / Т. А. Бернштам. – СПб. : Петерб. востоковедение, 2000. – 400 с.

12. Беліцька Є. М. Конотомінізація онімів як лексико-семантичний процес : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Є. М. Беліцька. – Горлівка, 2000. – 23 с.
13. Бігусяк М. З лексики родильного обряду у гуцульських говірках / М. Бігусяк // Укр. діалектол. зб. – Кн. 3 : Пам’яті Тетяни Назарової / упорядкув., ред., передм. П. Ю. Гриценка. – К. : Довіра, 1997. – С. 293 – 301.
14. Бідношия Ю. І. Говірка села Машеве Чорнобильського району. – Ч. 4 : Матеріали до Поліського етнолінгвістичного атласу / уклад. : Ю. І. Бідношия та ін. – К. : Центр захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій, 2005. – 704 с.
15. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні / В. К. Борисенко. – К. : Наук. думка, 1988. – 192 с.
16. Булгаковский Д. Г. Пинчуки : этногр. сб. : песни, загадки, пословицы, обряды, приметы, предрассудки, поверья, суеверья и местный словарь / Д. Г. Булгаковский // Зап. Император. Рус. геогр. о-ва по отд-нию этнографии. – Т. XIII. – Вып. 3. – СПб., 1890. – 200 с.
17. Бѣньковскій И. Повѣрья, обычаи, обряды, суевѣрья и примѣты, приуроченные къ „Риздвянымъ Святамъ” / И. Бѣньковскій // Киев. старина. – 1896. – январь. – Т. 52. – Ч. 2. – С. 1 – 9.
18. Васильченко В. Етнолінгвістичний аспект дослідження фразеологічних одиниць української мови [Електронний ресурс] / В. Васильченко. – Режим доступу :
http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/dlgum/2008_7/4.html
19. Васильченко В. Генетичні зв’язки української обрядової фразеології з етнічною культурою / В’ячеслав Васильченко // Дивослово. – 2009. – № 6. – С. 37 – 45.
20. Васильченко В. Омонімія компонентів фразеологічних одиниць : етнокульт. контекст / В’ячеслав Васильченко // Дивослово. – 2009. – № 12. – С. 31 – 36;

21. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М. : Рус. словари, 1996. – 416 с.
22. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Анна Вежбицкая. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – 780 с.
23. Виноградова Л. Н. Народная фразеология, объясняющая, откуда берутся дети / Л. Н. Виноградова // Фразеология в контексте культуры / отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – С. 235 – 239.
24. Виноградова Л. Та вода, которая... (признаки, определяющие магические свойства воды) / Л. Н. Виноградова // Признаковое пространство культуры / отв. ред. С. М. Толстая. – М. : Индрик, 2002. – С. 32 – 60.
25. Вовк Хв. К. Студії з української етнографії та антропології / Вовк Хв. К. – К. : Мистецтво, 1995. – 336 с.
26. Возняк М. Народний календар із Овруччини 50 рр. ХІХ ст. в записі Михайла Пйотровського / Михайло Возняк // Древляни : зб. ст. і матеріалів з історії та культури Поліського краю. – Л. : Ін-т українознавства НАН України, 1996. – Вип. 1. – С. 291 – 336.
27. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – 2-е вид., стер. – К. : Либідь, 2005. – 664 с.
28. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентр. парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филол. науки. – 2001. – № 1. – С. 64 – 72.
29. Воропай О. Звичаї нашого народу : етногр. нарис / Олекса Воропай. – К. : АВПТ „Оберіг”, 1993. – 585 с.
30. Глуховцева К. Д. Специфіка відображення міфологічних уявлень українців в обряді „покривання молодої” / К. Д. Глуховцева // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2010. – № 1. – С. 107 – 111.
31. Глуховцева К. Д. Новожитній східнословобожанський ареал : основні риси / К. Д. Глуховцева // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2010. – № 3. – Ч. 1. – С. 46 – 49.

32. Глуховцева К. Д. Про кисіль і киселицю / К. Д. Глуховцева // Образне слово Луганщини : матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка. – Вип. 10. – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – С. 15 – 18.
33. Голі-Оглу Т. В. Походження обрядових календарних термінів весняного циклу (на матеріалі української, російської, білоруської, урумської та румейських мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 „Загальне мовознавство” / Т. В. Голі-Оглу. – Донецьк, 2003. – 17 с.
34. Греченко В. Історія світової та української культури : підруч. для вищ. закл. освіти / Греченко В., Чорний І., Кушнерук В., Режко В. – К. : Літера, 2000. – 464 с.
35. Григоренко Т. В. Етнографічна лексика і фразеологія у складі української літературної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Т. В. Григоренко. – К., 2005. – 19 с.
36. Грица Т. Г. Фразеологія Гуляйпільського району Запорізької області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Т. Г. Грица. – Х., 1996. – 17 с.
37. Грозовська Н. А. Семантична система найменувань середньонадніпрянських весільних обрядодій у формі множини / Н. А. Грозовська // Вісн. Запоріз. держ. ун-ту. – 2001. – № 1. – С. 1 – 3.
38. Гумбольдт В. фон Характер языка и характер народа / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 448 с.
39. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 372 с.
40. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт ; пер. с нем. – М. : Прогресс, 2000. – 400 с. – (Филологи мира).
41. Даль В. И. Пословицы русского народа : сб. / В. И. Даль. – М. : Гослитиздат, 1957. – 990 с.

42. Денисюк І. О. Пісні з-над берегів Турського озера / І. О. Денисюк. – Луцьк : Надстир'я, 2004. – 256 с.
43. Доброльожа Г. М. Идеографія і генезис поліських антропогностичних порівнянь : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Г. М. Доброльожа. – Житомир. – 18 с.
44. Дроботенко В. Ю. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / В. Ю. Дроботенко. – Донецьк, 2001. – 23 с.
45. Д'якова Т. О. Фразеологічна репрезентація мовної картини світу в українських східнословобожанських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Т. О. Д'якова. – Луганськ, 2011. – 19 с.
46. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наук. думка, 1987. – 247 с.
47. Жаботинская 2003 – Жаботинская С. А. Концептуальний аналіз мови : фреймове мережі / С. А. Жаботинская // Мова : зб. наук. пр. – О. : Одес. нац. ун-т, 2003. – С. 1 – 26.
48. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48 – 63.
49. Жайворонок В. В. Українські обрядові мовні формули на етнокультурному тлі / В. В. Жайворонок // Слово. Фраза. Текст. – М. : Азбуковник, 2002. – С. 182 – 195.
50. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Жайворонок В. В. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
51. Жвава О. А. Лексика родинних обрядів подільсько-буковинсько-наддністрянського суміжжя : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Жвава Ольга Анатоліївна. – К., 2010. – 355 с.
52. Жуйкова М. В. Генеза образної предикації в етнолінгвістичному аспекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / М. В. Жуйкова. – К., 2009. – 36 с.

53. Забуранна О. В. Антропоцентризм у сфері фразеологічного значення (на матеріалі перської та української мови) / О. В. Забуранна // Мовознавство. – 2003. – № 1. – С. 55 – 59.
54. Завадська В. 100 образів української міфології / Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О; за ред. О. Таланчук. – К. : Орфей, 2002. – 448 с.
55. Закович Н. М. Советская обрядность и духовная культура / Н. М. Закович. – Киев : Наук. думка, 1980. – 221 с.
56. Зборовський П. Бойківські весільні латканки / П. Зборовський. – Л. : Сполом, 2002. – 196 с.
57. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография / Дмитрий Константинович Зеленин; отв. ред. К. В. Чистов. – М. : Наука, 1991. – 511 с.
58. Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні / Олександр Павлович Знойко. – К. : Молодь, 2004. – 335 с.
59. Иванов В. В. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии : очерки по этнографии края / под ред. В. Иванова. – Харьков : Б. и., 1898. – Т. 1. – 1008 с.
60. Иванов В. В. Исследования в области славянских древностей : лекс. и фразеол. вопр. реконструкции текстов / Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н. – М. : Наука, 1974. – 342 с.
61. Иванова І. Б. Фразеосемантичне поле „життя/смерть” : національні стереотипи та їх кореляції : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Иванова Ірина Борисівна. – К., 2008. – 198 с.
62. Іващенко В. Лінгвоконцептуальна репрезентація фрагментів когніції в термінопросторі української мистецтвознавчої картини світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / В. Л. Іващенко. – К., 2007. – 34 с.
63. Іларіон митрополит. Дохристиянські вірування українського народу / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Т-во „Волинь”, 1965. – 424 с.

64. Історія української культури / за заг. ред. І. Крип'якевича. – К. : Либідь, 1994. – 656 с.
65. Кабакова Г. И. Структура и география легенды о мартовской старухе / Г. И. Кабакова // Славянский и балканский фольклор : Верования. Текст. Ритуал. – М. : Наука, 1994. – С. 209 – 222.
66. Каган М. С. Философия культуры. Становление и развитие / М. С. Каган. – СПб. : Лань, 1998. – 448 с.
67. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 261 с.
68. Кашкин В. Этнонимы и территория национальной души / В. Б. Кашкин, С. Пейхёнен // Русское и финское коммуникативное поведение / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : ВГТУ, 2000. – С. 62 – 70.
69. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 3 кн., 6 т. / Степан Килимник. – Факс. вид. – К. : АТ „Обереги”, 1994. –
Кн. I. – Т. 1. Зимовий цикл; Т. 2. Весняний цикл. – 1994. – 400 с.;
Кн. II. – Т. 3. Весняний цикл; Т. 4. Літній цикл. – 1994. – 528 с.
70. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність : від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму / Р. Кісь. – Л. : Літопис, 2002. – 304 с.
71. Климчук 1999 – Климчук Ф. Традиційне весілля села Симоновичі / Ф. Климчук // Вісн. Львів. ун-ту : Сер. філологічна. – 1999. – Вип. 27. – С. 185 – 274.
72. Ключевский В. О. Курс русской истории. – Ч. 3. Лекции 41 – 58. XVII век / В. О. Ключевский // Сочинения : в 9 т. – М. : ИСЭЛ, 1908.
Т. 2. – С. 414 – 438 с.
73. Коваленко Н. Д. Фраземіка говірок Західного Поділля : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Коваленко Наталія Дмитрівна. – Кам'янець-Подільський, 2001. – 324 с.

74. Коваль В. И. Восточнославянская этнофразеология : деривация, семантика, происхождение / В. И. Коваль. – Гомель : ИММС НАНБ, 1998. – 213 с.
75. Коваль В. Украинская этнофразеология : проблемы интерпретации / В. Коваль // Мовознавство : доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців. – К., 2002. – С. 193 – 196.
76. Комар О. С. Етнокультурна парадигматика національно-маркованих мовних одиниць: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. С. Комар. – К., 2009. – 20 с.
77. Конобродська В. Л. Вербальний компонент традиційного поховального обряду в поліських говорах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / В. Л. Конобродська. – Л., 1999. – 21 с.
78. Конобродська В. Л. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики : навч. посіб. / В. Л. Конобродська. – Житомир : Полісся, 2003. – 235 с.
79. Конобродська В. Поліський поховальний і поминальний обряди : етнолінгв. студії / В. Конобродська. – Житомир : Полісся, 2007. – Т. 1. – 356 с.
80. Кононенко П. П. Українознавство : навч. посіб. / Петро Петрович Кононенко. – К. : Заповіт, 1994. – 320 с.
81. Кононенко В. І. Національно-мовна картина світу : зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 39 – 46.
82. Коротя-Ковальська В. П. Українська народнопісенна творчість в українознавстві / В. П. Коротя-Ковальська. – К. : НДІУ, 2008. – 254 с.
83. Костів В. Родинні взаємини і проблеми виховання дітей : зб. ст. / С. Карпінєць та ін. ; ред. В. Костів. – Івано-Франківськ : Б. в., 1995. – 48 с.
84. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі / Михайло Кочерган // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 24 – 29.

85. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигматического анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М. : Наука, 1995. – С. 144 – 238.
86. Кукушкина Е. И. Познание, язык, культура : некоторые гносеологические и социологические аспекты проблемы / Е. И. Кукушкина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 264 с.
87. Курочкін О. В. Календарні звичаї та обряди / О. В. Курочкін // Українці : іст.-етногр. моногр. : в 2 кн. – Опішне : Укр. народознавство, 1999. – Кн. 2. – С. 297 – 332.
88. Лановик М. Українська усна народна творчість : навч. посіб. / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – К. : Знання-Прес, 2006. – 591 с.
89. Ларин Б. А. Очерки по фразеологии / Б. А. Ларин // История русского языка и общее языкознание. – М. : Просвещение, 1977. – С. 125 – 149.
90. Лебеденко Ю. М. Фразеосемантична група з компонентом „хата” в українській мові : структурно-семантичний та етнокультурний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Ю. М. Лебеденко. – Х., 2006. – 20 с.
91. Левицький А. Е. Основи функціональної лінгвістики / А. Е. Левицький. – Ніжин : РВВ НДПУ, 2004. – 124 с.
92. Левкович І. Українські народні різдвяні звичаї / Ізидора Левкович. – Лондон : Накладом укр. вид. спілки, 1956. – 44 с.
93. Левченко О. Фразеологічна символіка : лінгвокультурол. аспект : моногр. / Олена Левченко. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
94. Лесів М. Назви великих християнських празників в українській мові та християнській традиційній культурі / М. Лесів // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф. (Київ, 5 – 6 жовт. 2000 р.). – Л. : Вид-во Львів. Богосл. акад., 2000. – С. 50 – 57.
95. Лисиченко 1998 – Лисиченко Л. А. Мовна картина світу та її рівні / Л. А. Лисиченко // Зб. Харк. іст.-філол. т-ва. Н.С.Х., 1998. – Т. 6. – С. 129 – 144.

96. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : Академія, 2007. –
- Т. 1. А – Л. – 2007. – 602 с.
- Т. 2. М – Я. – 2007. – 624 с.
97. Лосев А. Ф. Бытие. Имя. Космос / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1993. – 958 с.
98. Магрицька І. В. Весільна лексика українських східнословобожанських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / І. В. Магрицька. – Запоріжжя, 2000. – 23 с.
99. Магрицька І. В. Весільний обряд на Східній Слобожанщині : навч. посіб. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2011. – 44 с.
100. Майборода О. А. Українська фразеологія як джерело народознавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. А. Майборода. – Х., 2002. – 18 с.
101. Маслова В. А. Связь мифа и языка / В. А. Маслова // Фразеология в контексте культуры. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – С. 159 – 164.
102. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
103. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В. А. Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
104. Матіїв М. Д. Про словник говірок Центральної Бойківщини / М. Д. Матіїв // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 53. – С. 31 – 33.
105. Метельова Т. О. Людина в історії : пошук системних закономірностей / Т. О. Метельова. – К. : Укр. книга, 2002. – 448 с.
106. Милорадович В. Життє-буттє лубенського крестьянина / В. Милорадович // Українці : народні вірування, повір'я, демонологія. – К. : Либідь, 1991. – С. 170 – 341.
107. Мізін К. І. Перспектива вивчення антропоцентричності усталених порівнянь (на матеріалі компаративних фразеологій англійської, німецької,

української та російської мов) / К. І. Мізін // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2009. – № 1. – С. 75 – 81.

108. Мізін К. І. Підгрунття антропоцентричності мовних знаків : вторинна номінація (на матеріалі систем усталених порівнянь англійської, німецької, української та російської мов) / К. І. Мізін // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2009. – № 3. – С. 26 – 40.

109. Мілева І. В. Лексичні і фразеологічні особливості давнього й сучасного весілля / І. В. Мілева // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2008. – № 2. – С. 96 – 103.

110. Мінняйло Р. В. Активні процеси в ареальній фразеології сходу України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Р. В. Мінняйло. – Д., 2001. – 19 с.

111. Мокиєнко В. М. Славянська фразеологія / В. М. Мокиєнко. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1989. – 287 с.

112. Мокиєнко В. М. Языковая картина мира в зеркале фразеологии / В. М. Мокиєнко // *Frazeologia a jezykowe obrazy swiata*. – Opole, 2007. – S. 49 – 66.

113. Мокієнко В. Українська етнофразеологія у загальнослов'янському висвітленні / В. Мокієнко // Мовознавство : доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. україністів / відп. ред. В. М. Німчук. – К. : Пульсари, 2002. – С. 379 – 385.

114. Нагорна О. О. Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на матеріалі британського варіанта англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / О. О. Нагорна. – О., 2009. – 21 с.

115. Несен І. Весільний обряд: традиційна структура / І. Несен / Полісся України: матеріали іст.-етногр. дослідж. – Вип. 3. Межиріччя Ужа і Тетерева. 1996. – Л.: Ін-т народознавства НАНУ, 2003. – С. 297 – 336.
116. Олійник М. Я. Фразеологія гуцульських говірок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / М. Я. Олійник. – Л., 2002. – 17 с.
117. Парфьонова О. І. Традиції в моральній культурі українського народу (друга половина ХІХ – ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 17.00.01 „Теорія та історія культури” / О. І. Парфьонова. – К., 2004. – 19 с.
118. Пасинок В. Г. Нові горизонти мовознавства: концептуальні основи моделювання / В. Г. Пасинок // Вісн. СумДУ. Сер. „Філологія”. – 2008. – № 1. – С. 83 – 86.
119. Плахов В. Д. Философско-социологические основания общей теории традиции: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филос. наук: спец. 09.00.01 „Онтология и теория познания” / В. Д. Плахов. – М., 1983. – 40 с.
120. Плетнева О. Л. Фразеологія говірок центральної Слобожанщини (структурно-семантичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. Л. Плетнева. – Х., 2004. – 20 с.
121. Плотникова А. А. Этнолингвистическая география Южной Славии / А. А. Плотникова. – М.: Индрик, 2004. – 767 с.
122. Плотнікова Н. В. Мікроконцептосфера Святки в українській мовній картині світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / Н. В. Плотнікова. – Х., 2009. – 20 с.
123. Подоляка І. Лексико-семантична група „святкове печиво” в аспекті етнолінгвістики / Інна Подоляка // Мовозн. вісн.: зб. наук. пр. / відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2009. – Вип. 9. – С. 107 – 114.

124. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення : монографія / М. М. Полюжин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
125. Помінчук Т. Номінація традиційних календарних зимових обрядів Овруцького району Житомирської області в етнолінгвістичному аспекті [Електронний ресурс] / Т. Помінчук. – Режим доступу :
<http://ua-referat.com>
126. Постовалова В. И. Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии) / В. И. Постовалова // Фразеология в контексте культуры / отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – С. 25 – 33. – (Studia philologica).
127. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии / Потебня А. А. // Слово и миф. – М. : Правда, 1989. – С. 285 – 443.
128. Потебня А. А. Язык и народность / А. А. Потебня // Мысль и язык. – Киев : СИНТО, 1993. – 192 с.
129. Прадід Ю. Ф. Проблеми фразеологічної ідеографії (на матеріалі української і російської мов) : дис. ... д-ра. філол. наук : 10.02.01; 10.02.02 / Прадід Юрій Федорович. – К., 1997. – 396 с.
130. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта / Ю. Е. Прохоров. – М. : Флинта, 2009. – 176 с.
131. Садохин А. П. Этнология : учеб. слов. : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по гуманитар. спец. / А. П. Садохин. – М. : Гардарики, 2002. – 208 с.
132. Самойлович Л. В. Традиції та обряди народу як джерело виникнення фразеологізмів / Л. В. Самойлович // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2005. – № 2. – С. 82 – 87.
133. Селиванова Е. А. Когнитивная ономаσιология : моногр. / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во укр. фитосоциол. центра, 2000. – 248 с.

134. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 376 с.
135. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінол. енцикл. / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
136. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
137. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Наука, 1993. – 567 с.
138. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира // Серебренников Б. А., Кубрякова Е. С., Телия В. Н., Уфимцева А. А. – М. : Наука, 1988. – 214 с.
139. Скоробагатько Н. О. Концептуалізація фразеологічного соматичного коду в східнослов'янських і східностепових говірках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Скоробагатько Наталія Олександрівна. – Луганськ, 2009. – 203 с.
140. Скуратівський В. Т. Дідух : свята українського народу / В. Т. Скуратівський. – К. : Освіта, 1995. – 272 с.
141. С м е р ч к о А. А. Ф р а з е о л о г і ч н і і н н о в а ц і ї я к в і д о б р а ж е н н я с п р и й н я т т я с в і т у : а в т о р е ф. д и с. н а з д о б у т т я н а у к. с т у п е н я к а н д. ф і л о л. н а у к : с п е ц. 10. 02. 01 „У к р а ї н с ь к а м о в а” ; 10. 02. 02 „Р о с і ї с ь к а м о в а” / А. А. С м е р ч к о. - К., 1997. - 22 с.
142. Соссюр Ф. де Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 696 с.
143. Старовойтова Х. В. Архетип матері в сучасній французькій драмі : лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

- філол. наук : спец. 10.02.05 „Романські мови” / Х. В. Старовойтова. – К., 2008. – 20 с.
144. Степанов Н. П. Народные праздники на Святой Руси / Н. П. Степанов. – М. : Рос. раритет, 1992. – 80 с.
145. Ступінська Г. Ф. Фразеологія лемківського говору української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Г. Ф. Ступінська. – Івано-Франківськ. – 2000. – 20 с.
146. Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов : избр. тр. / Н. Ф. Сумцов. – М. : Изд. фирма „Восточная литература” РАН, 1996. – 296 с.
147. Супруненко В. П. Ми – українці : енцикл. українознавства : в 2 кн. / В. П. Супруненко. – Д. : ВАТ „Дніпрокнига”, 1999. –
Кн. 1. – 1999. – 412 с.
148. Теля В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Теля. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 288 с.
149. Терещенко А. В. Быт русского народа : народность, жилища, домоводство, образ жизни, музыка, свадьба, времячисление, крещение и пр. / Терещенко А. – СПб. : Тип. воен.-учеб. заведений, 1848. – Ч. 1 – 7.
150. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 264 с.
151. Тищенко О. В. Про деякі перспективи слов'янської контрастивної етнолінгвістики : інтерпарадигмальний ракурс / О. В. Тищенко // Наук. зап. Сер. „Філологічні науки” (мовознавство). – Кіровоград, 2000. – Вип. 30. – С. 134 – 143.
152. Тищенко О. В. Обрядова семантика слов'янських мов у зіставно-типологічному аспекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.15 „Загальне мовознавство” / О. В. Тищенко. – К., 2001. – 33 с.
153. Тищенко Т. М. Динаміка номінації родильного обряду в говірках Східного Поділля / Т. Тищенко // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в

часі. До 100-річчя професора Ф. Т. Жилка : тези доп. Міжнар. наук. конф. (Київ, 5 – 7 берез. 2008 р.). – К., 2008. – С. 188 – 190.

154. Токарев С. А. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Исторические корни и развитие обычаев / С. А. Токарев. – М. : Наука, 1983. – 224 с.

155. Толстая С. М. Этнолингвистика Ежи Бартминьского // Бартминьски Е. Языковой образ мира : очерки по этнолингвистике. – М. : Индрик, 2005. – С. 9 – 20.

156. Толстая С. М. Полесский народный календарь / С. М. Толстая. – М. : Индрик, 2005. – 599 с.

157. Толстой Н. И. О предмете этнолингвистики и ее роли в изучении языка и этноса / Н. И. Толстой // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Язык и этнос. – Л. : Наука, 1983. – С. 189 – 196.

158. Толстой Н. И. Язык и народная культура : очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с. – (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).

159. Топоров В. Н. Пространство и текст / Топоров В. Н. // Текст : семантика и структура. – М. : ИКАР, 1983. – С. 227 – 284.

160. Угринович Д. М. Обряды. За и против / Угринович Дмитрий Модестович. – М. : Политиздат, 1975. – 175 с.

161. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с.

162. Ужченко В. Д. Образи рідної мови / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Знання, 2005. – 236 с.

163. Ужченко В. Д. Актуальні питання розвитку української мови. Вступ. Лексикологія. Фразеологія : посіб. для магістрантів / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 148 с.

164. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 400 с.

165. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
166. Ужченко В. Д. Фразеологія в календарно-обрядовому пісенному дискурсі / В. Д. Ужченко // Лінгвістика : зб. наук. пр. - Луганськ, 2008. - № 1. - С. 67 - 87.
167. Ужченко Д. В. Етнографічний дискурс говірки як джерело фразеологічних інновацій / Д. В. Ужченко // Лінгвістика : зб. наук. пр. - Луганськ, 2008. - № 2. - С. 59 - 73.
168. Ужченко Д. В. Що за структурно-семантичною східнослов'янською фразеологічною моделлю / Д. В. Ужченко // Лінгвістика : зб. наук. пр. - Луганськ, 2009. - № 2. - С. 90 - 106.
169. Українська минувшина : ілюстр. етногр. довід. / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. – К. : Либідь, 1993. – 256 с.
170. Фелицына В. П. Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения : лингвострановедч. слов. / В. П. Фелицына, Ю. Е. Прохоров ; под ред. Е. М. Верещагина, В. Г. Костомарова. – М. : Рус. яз., 1979. – 240 с.
171. Філіпчук М. В. Етносимволіка мовних одиниць в українському обрядовому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / М. В. Філіпчук. – К., 2007. – 20 с.
172. Фірсова Ю. А. Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у німецькій мові : лінгвокультурологічний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Фірсова Юлія Анатоліївна. – К. , 2002. – 194 с.
173. Фурсин И. И. Природа и социальные функции обрядности : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / И. И. Фурсин. – Ростов-нД, 1974. – 17 с.
174. Харитоновна И. В. Системное исследование языка : философско-методологический аспект : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филос. наук : спец. 09.00.08 „Философия науки и техники” / И. В. Харитоновна. – М., 2004. – 32 с.

175. Хібеба Н. В. Структурно-семантична організація весільної лексики бойківських говірок : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Хібеба Наталія Василівна. – Львів, 2007. – 199 с.
176. Хомчак Л. М. Лексика родинної обрядовості надсянських говірок : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Хомчак Леся МIRONІВНА. – Львів, 2012. – 347 с.
177. Чаварга Я. М. Полісемія : недостатність мовних ресурсів чи результат когнітивної діяльності людини / Я. М. Чаварга // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. пр. – Ужгород : Патент, 2002. – С. 103 – 114.
178. Чайка О. І. Обрядові номінації весільного циклу в українській, англійській і португальській мовах : семантика, структура, функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 „Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / О. І. Чайка. – К., 2008. – 20 с.
179. Чекулай И. В. Функционально-деятельностный подход к изучению принципов оценочной категоризации в современном английском языке : моногр. / И. В. Чекулай. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2006. – 236 с.
180. Черданцева Т. И. Идиоматика и культура / Т. И. Черданцева // Вопр. языкознания. – 1996. – № 1. – С. 58 – 70.
181. Чистов К. В. Традиции и вариативность / К. В. Чистов // Совет. этнография. – 1983. – № 2 – С. 14 – 21.
182. Чубинський П. П. Мудрість віків : українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського : у 2 кн. / П. Чубинський. – К. : Мистецтво, 1995. –
Кн. 1. – 1995. – 224 с.
183. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка : учеб. пособие / Н. М. Шанский. – М. : Высш. шк., 1985. – 160 с.
184. Шарапа М. Назви обрядових предметів як лексико-семантична група номінації традиційних весняно-літніх календарних обрядів Середнього Полісся / Марина Шарапа // Волинь-Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіон.

проблем. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – Вип. 22. – 2010. – С. 381 – 392.

185. Шкаровська Т. До питання семантики шанованих днів народного календаря (на матеріалі говірок середньополісько-наддніпрянського порубіжжя) / Тетяна Шкаровська // Наук. зап. : філол. науки. – Вип. 81. – К., 2009. – С. 81 – 86.

186. Шкуран О. В. Національно-культурне підґрунтя компаративних фразеологізмів східнослобожанських та східностепових говірок Середнього Подінців'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. В. Шкуран. – Луганськ, 2011. – 20 с.

187. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енцикл. слов. / І. Б. Штерн. – К. : Артєк, 1998. – 336 с.

188. Шухевич В. О. Гуцульщина : в 5 ч. / Володимир Осипович Шухевич. – Верховина : Журн. „Гуцульщина”, 1999. – Ч. 4 : Церковні свята і обряди Гуцульщини. – 304 с.

189. Щербак І. Діти в традиційних обрядах українців / Інна Щербак // Нар. творчість та етнографія. – 2003. – № 3. – С. 71 – 77.

190. Юнг К. Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К. Г. Юнг // Вопр. философии. – 1988. – № 1. – С. 134 – 150.

191. Яковлєва В. Б. Вербалізація концепту сім'я в українській мовній картині світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / В. Б. Яковлєва. – Х., 2008. – 18 с.

192. Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata / J. Bartmiński. – Lublin : W-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. – 318 s.

193. Brzozowski P. Problemy analizy prototypowości pojęć (na przykładzie „uczciwości”, „komunizmu” i „nauczyciela”) / P. Brzozowski // Etnolingwistyka. – Lublin, 1991. – S. 51 – 59.

194. Frake C. O. Language and Culture Description / C. O. Frake. – Stanford, CA : Stanford University Press, 1980. – 265 p.

195. Koseska V. Bułgarskie słownictwo meteorologiczne na tle ogólnosłowiańskim / V. Koseska. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk : Wyd-wo PAN, 1972. – 131 s.
196. Sociolinguistics : a reader and Coursebook / Coupland N., Jaworski A. – NY : Palgrave, 1997. – 560 p.
197. Treder E. Frazeologia kaszubska a werzenia i zwyczaje (na tle porównawczym) / E. Treder. – Wejherowo, 1989. – 312 s.

**Програма-питальник
для збирання лексики та фразеології обрядів Східної Слобожанщини**

Календарний цикл Східної Слобожанщини

Зимові свята

Як називають свято, що припадає на 4 грудня: *Видення, Введеніє, Третя Пречиста..?*

Як називають Свято Катерини?

Чи збереглися традиції ворожіння на Катерину?

Як називають свято Андрія Первозванного: *Андрія, Андрія Калити?*

Записати звичаї, які супроводжують свято Андрія (13 грудня).

Що означає кусати калети (коржа, коврика)?

Як називають невеликі круглі тістечка, які пекли на свято Андрія: *балабончики, балабушки, баламухи, бундзики..?*

Як називають свято Миколая: *Святого Ніколая, Святого Міклухи-Макляя?*

Що приносить Святий Миколай: *гостинчик від Миколайчика?*

Які звичаї та традиції існують у свято Миколая?

Як називають вечір перед Різдвом: *святий вечір, свята вечеря, багата кутя?*

Як готуються до Різдва?

Як називають обрядову страву, яку готують на Свят-вечір: *кутя, кутьо, тиениця?*

Що означає *носити кутю?*

Як називають різдвяний обрядовий хліб: *корочун, крачун, керечун, кречун?*

Як називають солодкий напій із сушених фруктів: *узвар, озвар, вар, відваруха, сушка, сушеня, кислиця, квас?*

Як називають страви, які готують на Свят-вечір? Поясніть їхнє значення.

Як називають сніп із жита, пшениці або вівса, який ставлять на покуті: дідух, колідник, коляда?

Як називають Різдво: *Рождество, Ріство*?

Форми вітання на Різдво: *Христос ся рождає! Христос родився!.. – Славім його! Славіте його!*

Як називають традиційні новорічні обряди з використанням масок: *Маланка, Меланка, Коза*?

Що означає *водять козла*?

Як називають учасників різдвяних обрядів, що змінюють свій зовнішній вигляд за допомогою незвичайного одягу або масок: *перебрані, перебиранці, цигани, ряджені*? Як називають перебраних персонажів?

Як називають групу людей, яка з колядками та віншуваннями обходить село: *братство, партія, ватага, колядники*? Чи розрізняють назви залежно від того, хто колядує?

Як називають вечір напередодні 14 січня, коли святкують Новий рік за старим стилем: *Василя, Щедрий вечір, Багатий вечір, Багат-вечір, Меланки*?

Як називають першого відвідувача хати (на Різдво, Новий рік), який за народними віруваннями, повинен принести щастя господарям: *полазник, полезник*?

Як називають особу, яка у перший день Нового року ходить від хати до хати, символічно сіючи зерно і бажаючи господарям щастя, здоров'я: *посипальник, засівальник, посівач*?

Що означає *ходити посипати*? Які вітальні слова говорять?

Як називають церковне свято 19 січня на пам'ять про хрещення Ісуса Христа: *Водохреща, Водохрестя, Водосятіє, Хрещення, Йордань*?

Які існують форми вітання на Водохреща: *Христос хрещається! Христос Хрестився! На ріці Йордані...*

Що означає *пускати голубів* на Водохреща?

Як називають свято, що припадає на 15 лютого, коли, за народними уявленнями, зима зустрічається з весною: *Стрітенне, Зимобор, Громниці..?*

Як називають масляний тиждень напередодні Великого посту (кінець лютого – початок березня за старим стилем): *Масниці, М'ясниці, Масляниця, Сирна неділя*?

Які дійства виконують на Масляну?

Що означає *гуляти досвітки, брати фортецю*?

Весняні свята

Як називають свято Обретіння? Чи збереглося його святкування?

Як називають свято Явдохи? Які дійства пов'язані з цим святом?

Як називають свято Сорок святих?

Що означає пекти жайворонків?

Як називають свято Теплого Олекси? Які традиції пов'язані з цим святом?

Як називають Великий піст: *Велике пуціння, Запусти..?*

Як називають свято, що припадає на 7 квітня: *Благовішінє, Благовісник..?*

Як називають неділю, що припадає за тижень до Великодня, у цей час у церкві освячують вербові гілки: *Вербна, Шуткова, Квітна, Цвітна, Лозова, Бечкова, Баськова неділя?*

Як називають вербові гілки, призначені для освячення в церкві: *верба, шутка, бечка, лоза?* Запишіть повір'я, пов'язані з чудодійною силою освячених вербових гілок.

Як називають середу перед Великоднем: *Чорна?*

Як називають четвер перед Великоднем: *Страсний, Чистий, Живний четвер?*

Як називають суботу перед Великоднем: *Великодна, Страсна субота?*

Як називають християнське весняне свято на честь Воскресіння Ісуса Христа: *Паска, Пасха, Великодень, Велигдень?*

Що значить паска, пасха: 1) *Великдень*; 2) *великодній хліб*?

Як називають назви інших страв, які готують на Великдень. Пояснити їхнє значення.

Як називають пофарбоване куряче яйце, призначене для освячення: *галунка, мальоване яйце, крашене яйце, волосємно, волочєбне, писанка, мальованка, сливка..?* Чи немає відмінностей у значенні?

Як називають великодні гуляння: *гаївки, гаїлки, гагілки, ягілки?*

Як називають великодню дитячу гру, учасники якої намагалися розбити якнайбільше яєць суперника: *цокання, цоканє, навбитки?*

Як називають великодні парубочі ігри: *бити лупака, піп, чорт, харлай, шила бити, кашу варити, довгої лози?* Описати ігри, які відбуваються у вашому селі, місті.

Як називають великодні дівочі ігри: *шум, жельман, кострубонька, мак, кривий танець, вербова дощечка?* Описати ігри, які відбуваються у вашому селі, місті.

Як називають тиждень по Великодні: *Світлий?*

Як називають понеділок по Великодні: *Світлий, Волочівний, Поливаний, Обливаний?*

Як називають четвер по Великодні: *Рахманський, Нявський?*

Як називають першу неділю по Великодні: *Провідна, Опровідна, Гробки?*

Як називають тиждень після Провідної неділі: *Проводи, Поминки, Поминальний тиждень?*

Літні свята

Як називають свято на честь Трійці, яке відзначають на п'ятдесятий день після Великодня, прибираючи хату всередині та ззовні зеленню: *Зелені святки, Зелена неділя, Клечальні свята, Клечальна неділя, Свята неділя, Трійця, Тройця, Глетчані святки?*

Як називають зелені гілки з листям, якими на Зелені свята прикрашають хату, подвір'я: *клечання, май?*

Як називають прикрашати хату, подвір'я зеленню: *маїти, клечати, косичити..?*

Як називають понеділок на свято Трійці: *Клечальний, Зелений понеділок, На Бога-сина?*

Як називають вівторок на свято Трійці: *Клечальний, Зелений вівторок, Богодухів день?*

Як називають дівочі обрядодії на Зелені свята: *водити тополю, водити вербу, водити куста?*

Як називають перший четвер після Трійці: *Русалії, Русалчин великдень, Нявська неділя, Русальні розигри, Розигри, Мавський великдень, Мертвецький великдень?*

Як називають свято, що припадає на 7 липня: *Івана, Івана Купала, Купайла?*

Як називають ритуальне дерево, яке посідає центральне місце в купальському обряді: *марена, купайлиця, купайло, гільце?*

Які повір'я пов'язані зі святом Івана Купала?

Записати прислів'я, приказки й народні прикмети, пов'язані зі святом Івана Купала.

Як називають день пророка Іллі?

Як називають піст, що починається через тиждень після Зелених свят: *Петрівка, Петрів піст, Розигри, Розгари, Дядини?*

Що говорять, коли святкують Петра: *петрувати, петрати?*

Як називають обрядове печиво, що готують на Петра: *мандрики, мандриги?*

Записати прислів'я, приказки й народні прикмети, пов'язані зі святом Петра.

Як називають Перший Спас: *Маковея (14 серпня)?*

Що печуть на Маковея: *шулики?*

Як називають свято, що відбувається 19 серпня: *Другий Спас, Спаса, Спас, Преображеніє?*

Що означають *грішні груші, грішні яблука?*

Як називають свято, що припадає на 28 серпня: *Перша Пречиста, Марії, Першої Богородиці, Успеніє Богородиці?*

Що означають вислови *одчиняти брами, відкривати клуні* на Першу Пречисту?

Осінні свята

Як називають свято Івана Головосіки (11 вересня)?

Що заборонено робити в цей день: *різати кругле, варити борщ..?*

Як називають свято Семена (14 вересня)?

Як називають свято, що припадає на 21 вересня: *Друга Пречиста, Другої Богородиці, Осенина?*

Як називають свято, що припадає на 27 вересня: *Здвиження, Здвижіння, Чесного Хреста?*

Записати прислів'я, приказки, народні прикмети, пов'язані зі святом Покрови, яке припадає на 14 жовтня.

Як називають релігійне свято на честь якогось святого або якоїсь релігійної події (наприклад, спорудження церкви або на честь святого,

іменем якого названо церкву): *храм, храмове свято, празник, престол, престольний празник?*

Постити, дотримуватися посту, не їсти скоромного: *постувати, піснювати, додержувати посту..?*

Сімейні звичаї та обряди Східної Слобожанщини

Народження та хрещення дитини

Як називають:

Вагітну жінку: *тяжка, груба, беремнна, у надії, кавун проковтнула?*

Жінку під час пологів або відразу після пологів: *породілля, поліжниця, положниця?*

Процес, коли жінка родить дитину: *пологи, роди?*

Жінку, яка приймає дитину в породіллі, допомагає під час пологів: *баба, баба-повитуха, пупорізка, моша?*

Обряд очищення породіллі: *зливки, зливання, обливання?*

Немовля, грудну дитину: *немовлятко, пригрудча, запазушна дитина, цицькова дитина?*

Годувати дитину груддю: *годувати, плекати?*

Жінку, яка годує груддю дитину: *годівниця, пестунка, пістунка, мамка?*

Чи не розрізняються назви для жінки, яка годує свою і чужу дитину?

Бавити (дитину): *няньчити, пестувати, пестити, дитинарити?*

Дитину: *дітина, рєбьонок?*

Близнят: *близнюки, двійнята, пунєта?*

Провідування породіллі: *одвідки, отвєдки, родини?* Чи розрізняють назви залежно від того, хто провідує породіллю?

Хрестини: *похрестини, хрещіння?*

Коли можна хрестити?

Хто повинен хрестити (дівчинку, хлопчика)?

Хрещеника: *хресник, хреснувець?*

Хрещеницю: *хресниця, хресна?*

Хрещеного батька: *хресний тато, батько, татко, крьосний?*

Хрещену матір: *хресна мама, крьосна?*

Пострижини, традиційне відзначення річниці від дня народження дитини: *обтинання, рубання?*

Дівочий різновид пострижин: *заплітання?*

Весільний обряд

Як називають обряд, під час якого посланці від молодого йдуть до батьків дівчини укладати попередню угоду про шлюб: *сватанки, слово, визнавки, згоди, змовини, брання рушників?*

Як називають посланців від молодого до батьків дівчини: *старости, свати, сватачі, посланці?*

Як називають обряд знайомства батьків молодого (молодої) з житлом, господарством своїх майбутніх сватів: *розглядини, обзорини, змовини,*

поглядки, пецарі, запоїни? Чи не розрізняються назви залежно від того, хто до кого йде на оглядини – родичі нареченої до родичів нареченого чи навпаки?

Як називають обряд, за яким дівчину та хлопця, що мають намір одружитися, оголошують нареченими: *змовини, руковини, намова, сватанки, сватання, злагода, руковини, рукодаїни?*

Що дають у знак відмови на сватанні: *гарбуза?*

Як називають дівич-вечір, обрядову вечірку в молодій напередодні весілля: *дєвішнік, вінки, вінкоплетини, дружбини, головиця?*

Як називають батьківське благословенство: *благословенство, благословіні, благословеня, проціне?*

Як називають урочисте одягання молодих у весільний одяг: *убиране, збиране, споріжінє, виріжінє?*

Як називають обряд, під час якого батько, узявши за руку молодого чи молоду, заводять їх уперше за стіл: *завести за стіл, заводини?*

Як називають обряд одруження та святкування з цієї нагоди: *весіле, весіля, шлюб, свадьба?*

Як говорять одружуватися, брати шлюб: *женитися, дружитися, братися?*

Як говорять виходити заміж (про дівчину): *віддаватися, піти заміж, замуж..?*

Як називають церковний шлюб: *вінчання, проща..?*

Як називають молоду дівчину, що одружується: *молодуха, відданиця, княгиня, молода..?* Чи не називають її по-різному до весілля й під час весілля?

Як називають молодого хлопця, що одружується: *наречений, князь, жених, молодик..?* Чи не називають його по-різному до весілля й під час весілля?

Як називають молодят, подружжя, що недавно побралося: *молоді, молодани, новоженці..?* Навести також окремі назви для чоловіка і жінки.

Як називають дівчину, яка на запрошення молоді бере участь у весільному обряді: *дружка, дружна..?*

Значення *сваха*: 1) жінка, яка, добре знаючи весільні обряди, порядкує на весіллі; 2) жінка, яка займається сватанням, улаштуванням шлюбів; 3) невістчина або зятева мати; 4) дружка на весіллі.

Значення *свашка*: 1) у весільному обряді заміжня сестра молодого, а коли її нема, то інша найближча родичка, яка виконує на весіллі певні обов'язки; 2) дружка на весіллі.

Як називають дівчину, що тримає свічку під час вінчання: *світилка, світивка?*

Як називають хлопця, який на запрошення молодого бере участь у весільному обряді: *дружба, князь, сващак, дружок?*

Як називають неодруженого учасника весілля, молодого хлопця, який виконує певні доручення (наприклад, коли треба нести дари до

молодого чи молодої, барвінок – до молодого, деревце – до молодої та ін.): *ходаш, кодаш?*

Значення *сват*: 1) невістчин або зятів батько; 2) боярин, товариш молодого, який є головним розпорядником на весіллі; 3) взаємна назва чоловіків, що уклали між собою якусь комерційну угоду.

Як називають групу молодого й молодої, які виконують основні обрядові дії: *весільний поїзд, почет, дружина, бояри?*

Що таке *весільний поїзд*?

Як називають перегородження дороги весільному поїздові молодого: *рогатка, залага, брама?*

Як називають осіб, які перегороджують дорогу весільному поїздові: *заліжники, торгаші, нахалівники, баричники?*

Як називають викуп за наречену: *перейми, ворітна, пропій, перепій..?*
Скільки викупів є на весіллі у селі? Чи є окремі назви для кожного з них?

Як називають обряд дарування молодим грошей та іншого: *повниця, дари, складка, пропій?*

Як називають святковий білий хліб з різними прикрасами, який печуть на весіллі: *коровай, курувай, доля?*

Як називають різні види весільного хліба: *дивень, теремок, полюбовники, шишки, гуски, калачики, лизень, гільце?* Описати вигляд та призначення кожного виду хліба, який печуть на весіллі.

Як називають квіти (букети), які дружки чіпляють учасникам весіллі: *букет?*

Що означає кидати букет нареченої?

Що означає кидати підвязку нареченої?

Як називають весільний головний убір нареченої: *фата, хватта, намітка, вельон, велін, шлаєр?*

Як називають весільну сукню: *весільна сукенка?*

Як називають обряд перевдягання на весіллі: *цигани?*

Як називають обряд шлюбної ночі: *комора?*

Що означає *забивати кіл* (кілок, осіку, чіп)?

Поховальний та поминальний обряд

Як називають:

Переставати жити: *вінками пахне, скоро пиріжки їстимо?*

Перестати жити: *піти за бугор, піти за межу, поїхати на вічне?*

Померлого чоловіка: *небіжчик, небощик, мрець, мерлець, вмерлець?*

Померлу жінку: *покійниця, небіжчиця, небішка?*

Обряд провідів і поховання тіла померлого: *похорон, похорони, опровід, проводи, погріб, схов?*

Віддавати тіло померлого землі: *ховати, хоронити, прятати, погрібати, загрібати?*

Воду, якою миють покійника: *мертва?*

Домовину: *гроб, труна, трумна, деревище, дубовина?*

Шматок тканини, яким покривають покійника, труну: *покрив, покрівець, натрумник?*

Яму для поховання померлого: *гробова яма?*

Обрядовий обід за упокій померлого після похорону: *поминки, тризна, помин, поминуха, обід, кошаня, діди, горячина?*

Значення *коливо*: пшенична, ячна або рисова каша з солодкою підливою, яка готується на поминки?

Що означає дев'ять днів?

Обід у сороковий день після смерті: *сорочини, сороковини, сороковина, сороковка, сорок день?*

МАТЕРІАЛИ ДО СЛОВНИКА ОБРЯДОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРОК

Передмова

Матеріали до словника обрядових фразеологізмів східнослобожанських говірок містять близько 1000 найуживаніших виразів: фіксуються тільки найуживаніші варіанти й значення, подано ілюстрації, до мінімуму зведена довідкова частина. Обрано гніздовий спосіб подачі фразеологізмів з елементами структурно-граматичного принципу. Обрядофрази згруповано навколо стрижневого (заголовного, опорного) слова-компонента, яким звичайно виступає іменник. У середині гнізда фразеологізми подано за алфавітним принципом. Щоб полегшити користування матеріалами (й одночасно зробити їх компактними), той самий фразеологізм наводиться стільки разів, скільки в ньому є іменників, хоча розробляється лише під першим іменником. Якщо іменника немає, то заголовним виступає повнозначне слово іншої частини мови в такому порядку: прикметник, дієслово, займенник, числівник, прислівник.

ФО подано у вихідних формах. Структура статті включає: 1) реєстрову одиницю; 2) елементи граматичної та стилістичної характеристики; 3) словникову дефініцію; 4) ілюстративний матеріал (речення, яке паспортизується номером населеного пункту); 5) локалізація, де побутує вислів; 5) довідка – історико-етимологічні відомості, тлумачення ключових (маловживаних) слів, які поміщено за символом ●.

Список основних умовних скорочень

евф – евфемістичне;

етн – етнографічне;

жарг – жаргонне;

жарт – жартівливе;

місц – місцеве.

А

АїСТ Аїста діждались. Завагітніти. 55, 56.

Аїст круг почоту зробив, *евф.* Про новонародженого. – *У Міхалича аїст круг почоту зробив – мальчик* (8); 1, 15, 34, 35, 81, 82.

Аїст прилетів до кого. Хто-н. народив дитину. 67, 68, 69, 73, 79.

***Аїст приніс**, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). – *Аню нам аїст приніс* (42); *У Гончарових аїст дівчинку приніс* (17); усі н. п. • В основі виразу – вірування, що аїсти (журавлі, лелеки, чорногузи) приносять дітей.

Аїст приніс на крилах, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 21, 35, 52, 65.

Аїст упустив, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). – *Аїст упустив у хату ляльку* (45), 2, 6, 10, 11, 12, 15, 20, 24, 25, 27, 28, 34, 42, 53, 65, 67, 68, 69, 73, 79, 80, 81, 82, 83.

Аїст уронив, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 1, 21, 23, 26.

Аїста зловили, *евф.* Дитина народилася в родині. 67, 68, 73, 74, 75.

Аїста ждати, *евф.* Бути вагітною, чекати дитину. – *Молоде подружжя вже давно аїста жде* (80); 42, 47, 48, 54, 55, 56, 62, 63, 65, 66.

Аїсти принесли, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 71, 78, 79.

Щоб не довелося вам довго аїста ждати! Добре побажання народити дитину. 35, 36, 57.

АЙДАР На Айдарі впіймали. *евф.* Про народження дитини. • Айдар – назва річки в Луганській області. 61 – 67.

АНГЕЛ Ангел на крилах спустив, *евф.* Про народження дитини (перев. в розмові з малими дітьми). 19, 59.

Відправитися (полетіти) до ангелів. Померти. 54, 55, 56.

Ангели літають. Тихо (перев. про відсутність дітей). 75, 76, 79, 83.

Ангели прилетіли по кого. Хто-н. помер. 27, 28, 29.

АНДРЮШКА Ждати Андрюшку від Гаврюшки, *евф., жарт.* Завагітніти. 66, 73, 74.

Ждати Андрюшку від Кірюшки. *евф., жарт.* Завагітніти. 7, 19, 45.

АПТЕКА В аптеці купили, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 42 – 49.

В аптеці чергу (бчірідь) займати, *евф.* Скоро, незабаром народити дитину. – *Чи скоро в мене буде братик? – Уже скоро! В аптеці чергу зайняли* (72); 4, 8, 9, 14, 17, 21, 32, 53, 62, 65, 73, 81, 83.

АРБУЗ Арбузів наїстися (наковтатися). Завагітніти. 47, 53, 55, 78, 83.

Арбуз глотнула. Завагітніти. – *Чередніченчіха арбуз глотнула, тепер Максим скоро папкой стане, так шо точно жениться* (26), 27, 38, 39, 40.

Арбуз ковтонула. Завагітніти. 21, 29, 30, 31.

Арбузів переїсти. Завагітніти. 2, 3, 7, 15.

Б

БАБА Важка баба. Вагітна жінка. 42, 48, 49, 53, 61, 79, 81, 82.

Пузата баба. Вагітна жінка. 22, 25, 26, 27, 48, 49.

БАБУСЯ Бабуся за ногу впіймала, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 72, 74.

БАЗАР З базару (з базарю) принесли, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 4, 8, 9, 15, 34.

Купили на базарі, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). Усі н. п.

На базарі піймали (поймали), *евф.* Про народження дитини. 7, 32, 42, 53, 55, 71.

БАКША Нашли в бакші. *евф.* Про народження дитини. 28, 29, 30, 38, 39, 45, 46, 47, 48, 49.

БАЛАГАН Розбирати балаган, *етн.* Закінчувати весільне гуляння. 20, 21, 22, 23, 28, 29.

БАЛКА Віднести в (за) балку; віднести до балки. Поховати; померти. – Нема Лисенка. Ще на Тихона віднесли до балки (12); 76, 79, 80.

БАТЬКО Відправитися до батьків. Померти. 60, 61.

Іти батькам ноги мити, *етн.* Відправлятися другого весільного дня на частування до батьків молодого (про родичів молодої). Усі н. п.

Іти похмелять весільного батька, *етн.* Викупати право на участь у післявесільному гулянні. 19, 27, 28, 44, 48, 49, 51, 52, 62, 66, 68, 71, 72, 75, 76, 78, 81.

Катати батьків, *етн.* Весільний обряд і вислів. – На другий день весілля батьків катають на возику, а наречені їх викупають (76); 8, 34, 35, 36, 42, 62, 66, 68; На другий день весілля везуть у крамницю на тачці матерів молодих; там вони повинні щось купити – як викуп – для тих, що везуть. Усе це супроводжується піснями, танцями, жартами, по дорозі частують усіх зустрічних (27).

Одкланятися (кланятися) батькам, *етн.* Почастувати (частувати) в хаті молодої ранком після першої шлюбної ночі. – Після того, як молоді розписалися, вони у загсі дякують своїм батькам і крьосним та кланяються їм в ноги (42); 16, 52, 54, 58, 59, 76.

БАШТАН Знайшли на баштані, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 14, 35.

БЕБЕКИ Білі бебеки (бебики) начепити. Померти. 28, 29, 31.

БЕБЕЛІ Бебелів надавати кому. Побити кого. 65, 66, 68, 78.

БЕБЕХИ Тягти бебехи. Перевозити посаг до хати жениха. 58, 72, 74.

БИК Бики (биків) красти, *етн.* Назва весільного обряду. • На другий день весілля гості стараються забрати зі столу молодих 'бики' (пляшку шампанського, горілки, дві ложки, гілочки калини, тобто „украсти бики”), а дружка й дружок повинні їх викупити, тобто виконати завдання тих, хто забрав 'бики', – заспівати, затанцювати тощо (55); Дружок і дружка викупляють 'биків', виконавши завдання тих, хто украв 'биків' (8); Гості

крадуть биків – це три бутилки спиртного, які перев'язані стрічкою, щоб потім свідки викупили їх. На годовщину свайби молоді розпивають цю горілку (62, 78, 83); На столі перед молодими стоять бики – шампанське з горілкою і дві ложки. Коли їх крадуть, то дружка з дружком должны брать участь у різних конкурсах, щоб їх викупити (52); 14, 17, 19, 20, 26, 28, 29, 31, 32, 37, 38, 39, 42, 45, 46, 48, 49, 53, 72, 73, 81, 82.

Бики поставити, *етн.* Відкласти з дня весілля певні предмети – символи весілля – з тим, щоб через рік до них повернутися. – Та молоді бики поставили со свадьби (27); 67, 68, 69. • На весіллі в перший день зв'язують одну пляшку горілки, одну шампанського та дві дерев'яні ложки до купи блакитною та червоною стрічками й цього 'бика' відкладають (55). „Подвоєння” (символ молодят) під час весілля займало чільне місце й раніше. Так, у повідомленні М. Інноквої з Танюшівки Новопсковського р-ну говориться, що на столі лежить коровай і калач, на ньому лежать “двѣ деревянныхъ ложки, связанныхъ лентой” [Иванов 1898: с. 92].

Бики (биків) розпивати (пити), *етн.* Назва весільного обряду. – Сьодні год після свадьби. – Значить будем биків розпивати (22); 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 18, 19, 20, 25, 26, 28, 29, 31, 33, 35, 36, 41, 42, 52, 53, 55, 56, 58, 62, 71, 82, 83. • Через рік після весілля відкорковують горілку (для чоловіка й дружка – почесного свідка) та шампанське (для дружини та дружки) (55); Першу пляшку розпивають рівно через рік після весілля, а другу – на хрестини (7).

БІЛЕТ Виписати білет на небо (до Бога) кому. Померти. 8, 9, 34, 39, 40, 49, 57, 58, 65.

БОГ Бог послав, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 10, 17, 18, 19, 21, 35, 36, 65, 68, 78.

Бог подарив (подарував). *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 54, 55, 56.

До Бога проситься. Хто-н. близький до смерті. 78, 79, 83.

До Бога сторожем записатися. Померти. 38, 39, 40, 48, 49, 51.

БОГОРОДИЦЯ Молити Богородицю, *етн.* Обрядова дія на Покрову, коли дівчата на виданні моляться до Богородиці з проханням швидше послати їм щасливу пару. 4, 5, 32, 42, 53, 62, 64, 65, 68, 79, 80.

Просити Богородицю, *етн.* Обрядова дія на Покрову, коли дівчата на виданні моляться до Богородиці з проханням швидше послати їм щасливу пару. 47, 48, 49, 74, 75, 76.

БОЛЬНИЦЯ Купили в больниці, *евф.* Про народження дитини. – Ми братіка купили в больниці (42); 1, 2, 7, 14, 15, 17, 21, 24, 25, 27, 42, 62, 74, 76, 81, 82, 83.

БОРОДА Спасова борода. Жмут колосся жита й пшениці, який традиційно освячували в церкві на Другий спас (Яблучний спас). 9, 10, 24, 27, 28, 44, 51, 61, 74, 81. • [Спасовою] (Божою) бородою = (бородою Волоса) = Волосовою (Іллевою, Ільковою) бородою звичайно називали незжаті стебла, що їх зв'язували женці в пучок та залишали після жнив на кінці зжатої ниви („спасові борідки”).

БОРЩ Грешний борщ. Борщ, зварений на Івана Головосіки (11 вересня). 42, 43, 46, 47, 48, 74, 75. • На Івана Головосіки не варили українську національну страву – борщ, бо гріхом було різати необхідні для нього овочі (капусту, буряк, картоплю).

БОСОНІЖКИ Виходити заміж у босоніжках (у босоножках). Не мати багатства в подружньому житті. 14, 15, 51, 52, 53. • На основі прикмети: „коли наречена виходить заміж у взутті з відкритими пальцями чи п'ятами, то майбутня сім'я не буде бачити багатства й достатку в житті” (14).

БОТИ Боти двинути (здвинути), жарг. Померти. 62, 79, 83.

БОЯРИН Іти до старшого боярина обідать, етн. Частуватися після весілля в старшого боярина. 35, 36, 57.

БУГАЙ Бугаїв красти, етн. Назва весільного обряду. 3, 12, 77, 79.

Бугая викупати, етн. Весільний обряд: викупати украденого „бугая”. 8, 9.

Бугая поставити, етн. Назва весільного обряду. 8, 9.

Бугая (бугаїв) розпивати, етн. Назва весільного обряду. 3, 8, 9, 12, 61, 65, 66, 77, 79.

БУГОР Піти (відправитися) за (на) бугор. Померти. 42, 47, 62, 63, 67, 68, 71, 78.

БУДЯК У будяках найшли (знайшли), евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). – *А ми сестричку в будяках найшли* (63); 2, 6, 14, 16, 18, 27, 28, 32, 36, 39, 40, 61, 63.

БУРЯК У буряках найшли (знайшли) кого, евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 2, 7, 9, 15, 16, 21, 22, 24, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 39, 42, 53, 55.

У буряках сидів, евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 25, 56, 59, 83.

БУР'ЯН У бур'янах найшли (знайшли) кого, евф. Те саме, що у буряках найшли. 1, 2, 3, 17, 42, 51, 57, 59, 61, 62, 67.

БУТИ Уже з його (з нього) нічо (нічого) не буде. Хто-н. близький до смерті. 1, 4, 5, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 32, 34, 35, 36, 41, 42, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 76, 78, 79, 80, 83.

БУТОВЕ Віднести (відпровадити) на Бутове, місц. Поховати; померти. 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68. • За назвою села, у якому розташоване кладовище. Подібні метонімічні назви трапляються дуже часто: **віднести на Кипучу** (Брян), **віднести на Прохладне** (Свердл), **відправити на Грачики** (Кр), **піти на Кіровку** (Новл) [УВДСл] та ін.

БУШЛАТ Вдягнути (вдягти, надягти, надіти, одіть) дерев'яного бушлата, жарг. Померти. 13, 16, 33, 51, 52.

Зіграти в дерев'яний бушлат, жарг. Те саме, що вдягнути дерев'яного бушлата. – *Та вже такий зробився, шо, мабуть, зіграє в дерев'яний бушлат* (49); 13, 19, 28.

В

ВАНЬКА Ванька Ветров, евф. Незаконнонароджений. – *Любко, хвате гулять. А то Ванька Ветров ще з'явиться* (9); 67, 71, 72, 74, 79, 80, 83.

• Можливо, асоціація до вислову **вітром навіяне** – про дитину в незаміжньої дівчини.

Від Ваньки Ветрова, *евф.* Невідомо від кого (вагітна). 9, 59, 67, 72.

ВАРЕНИК Гуляти вареники, *етн.* Весільний обряд: святкувати сватання неодруженими учасниками весілля. 18, 21, 42, 47, 48, 53, 56, 71.

Наїстися вареників, *евф.* Одержати відмову при сватанні. 57, 71, 72, 84.

Пор. одержати гарбуза.

ВАСИЛЬКИ Вже васильками тхне від кого. Хто-н. старий, немічний; скоро помре. 27, 28, 42, 47, 48. • На основі поховального обряду: у труну покійникові клали сухі васильки.

ВЕРБА На вербі найшли (знайшли) кого, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). – *Це ж Валерку на вербі найшли, Івана в гарбузах, а Марінку в любистку* (48); 4, 5, 19, 20, 21, 31, 49, 52, 53, 71, 73, 79, 80, 81, 82.

Під вербою найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 5, 18, 19, 33.

У трьох вербах найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 67, 69, 76, 78.

ВЕСІЛЛЯ Мале весілля. Заручини. 27, 28.

ВЕЧЕРЯ Нести вечерю, *етн.* Частувати в домі молодої після першої шлюбної ночі. 14, 16, 59, 72, 74.

ВЕЧІРЯ Нести (носити) вечерю (вечерку, вечірку). Вітати кумів, хрещених, родичів з Різдом. 5, 7, 8, 9, 32, 38, 39, 42, 47, 62, 71, 80, 81, 82, 83.

• Вечеря – назва обрядової страви, яку готують на Різдво. Те саме, що кутя.

ВЕЧІР Засиджувати вечори. Починати працювати вечорами при вогні.

• „1-го вересня. Семена, „Семен-день”, початок осені. У цей день „засиджують вечори”, тобто починають працювати вечорами при вогні” (73) [Иванов 1898: с. 115], 27, 28, 29, 30, 73.

ВИГІН На вигін віднести, *місц.* Поховати; померти. 54, 55, 56 • Один із численних евфемізованих виразів, що називає дію чи стан особи за місцем розташування кладовища.

На вигін дивитися, *місц.* Бути безнадійно хворим, близьким до смерті. 55, 56.

ВИКУП Требувати викуп, *етн.* Вимагати плату за молоду перед реєстрацією шлюбу, вінчанням. 9, 21, 25, 26, 28, 30, 31, 35, 36, 42, 47, 48, 62, 67, 68, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

ВИТЯЖКИ Пошити витяжки. Померти. 69, 70. • Не виключено, що фразеологізм постав на основі ложної образності: *витягнутися* – *витяжки* (людина після кончини витягується) й подальшого зближення з мовною сферою шевців (*витяжки* – чоботи особливого крою). Відоме й інше припущення: взування покійника є важливою частиною традиційного поховального ритуалу слов'ян.

ВИШЕНЬКА. Вишенька пузата. *евф.* Вагітна жінка. 69, 70, 80, 81, 82.

Найшли (знайшли) у вишеньках кого, *евф.* Про народження дитини (перев.

у розмові з малими дітьми).

Перебратися (піти) у вишеньки Померти. 78, 79. • На основі метонімічного зближення назви кладовища, порослого вишнями, із фактом смерті.

ВИШНЕВСЬКИЙ Запрошує (приглашає) **Вишневський** кого. Хто-небудь скоро помре. 65, 66, 73, 75.

Перевестись до Вишневського. Померти. 66, 73, 75. • **Вишневський** – псевдовласне ім'я, що постало на основі загальної назви *вишня* внаслідок персоніфікації. Див. **перебратися у вишеньки**.

ВИШНЯ Найшовся (знайшовся) у вишні, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 79.

Сидів на вишні, *евф.* Про народження дитини. 78, 79.

ВИШНЯК Найшли (знайшли) у вишняках кого, *евф.* Про народження дитини 66, 73.

ВІКНО Закрити (зачинити) вікно (вікна). Померти. 41, 51, 52, 53, 55, 56. Див. **закрити віконниці**.

Сиділа на вікні за ширмою і пищала, *евф.* Те саме, що **зозуля принесла**. 72, 76, 78.

Поодкривать вікна. Передпологовий обряд, коли забирають у пологовий будинок, треба відчиняти вікна – *Як хто рожда, нада поодкривать вікна, щоб у жінки усе легко одкривалося* (28), 48.

ВІЛЬЦЕ Носити вільце, *етн.* Назва весільного обряду. 17, 20, 21, 25, 53, 55, 71. • Невеличке деревце (частіше сухе) прикрашають паперовими квітами, різнокольоровими стрічками й несуть попереду молодих, танцюють навколо нього (17, 20). Вільце, можливо, символ нареченої, її молодості, краси, незайманості.

ВІНЕЦЬ Запивати вінець, *етн.* Частувати молодих і гостей у хаті молодого після вінчання або після того, як розписалися. 70, 71, 83.

ВІНОК Вінками воняє від кого. Хто-н. близький до смерті. 62, 66, 69.

Вінками пахне від кого. Хто-н. близький до смерті. – *Від цієї баби вінками пахне, а вона ще кудись і йде* (62); 64, 65.

ВІТЕР Вітром задуло (надуло, підвіяло і т. ін.) кого, *евф.* Невідомо від кого стала вагітною. – *Живіт округлилась. Може вітром підвіяло?* (57); 17, 19, 20, 25, 27, 42, 55, 56, 59, 62, 65, 72, 83. • За О. О. Потебнею, „всяка хвороба з невідомої причини прикидається „з вітру”. Вітер так само й „приносить людину”.

Вітром навіяне, *евф.* Про дитину в незаміжньої дівчини. 44, 47, 48, 53, 54.

ВОГОНЬ Вести через вогонь (огонь), *етн.* Весільний обряд: проводити молодих через розкладений вогонь з метою очищення. 4, 9, 13, 19, 27, 61.

Переносити (нести) через вогонь, *етн.* Весільний звичай: молодий повинен перенести молоду через вогонь на руках. Вогонь розпалюють біля хвіртки (воріг) 79, 83.

Переходити через вогонь, *етн.* Переступати через вогонь у воротах двору молодого (про молоде подружжя). 8, 16, 72.

Очищатись вогнем, *етн.* Переходити через вогонь у воротах двору

молодого (про молоде подружжя). 5, 57, 58, 64, 73.

ВОДА Піти за водою. Померти. 21, 41, 62.

Точити воду, *етн.* Носити молодій воду решетом як знак нецнотливості. 39, 40, 41, 65, 66, 67.

У воді найшли, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 51, 52, 53, 62, 83.

Води отошли. Процес переймів під час пологів. 1, 2, 7, 8, 9, 17, 18, 19, 20, 31, 32, 33, 36, 38, 39, 42, 46, 47, 48, 53, 56, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 80, 81, 82, 83.

ВОЛОС Вистрігати волоси. Обряд стрижки дитини. 42, 46, 47, 48, 53, 56.

Витинуть волосіки. Обряд стрижки дитини. 17, 19, 35, 36, 57.

ВОРОТА Відкрилися ворота в кого. Хто-н. помер. – У сусідів уже відкрилися ворота. Помер хтось (72); 62, 69, 78, 79. • В основі виразу звичай відкривати ворота на подвір'ї, де хто-н. помер.

Відправити (одправить) за ворота кого. Хто-н. помер; кого-н. поховали. 6, 9, 14.

Одкрити (одчиинити) ворота в кого. Хто-н. помер. – *Одкрили в Михайликів ворота. Мать, Трохим умер* (51); 55, 73, 74, 78.

Переходити [через] ворота, *етн.* Очищатися, переходячи вогонь, розкладений на воротах у молодого. 16, 19.

Стояти на воротах. Чатувати, ждати (про душу покійника). 42, 47, 53, 62, 66, 71, 74, 79, 80. • За народним віруванням, душа людини після поховання стоїть на воротах кладовища доти, доки не поховають ще когось.

ВУЗОЛ Зав'язувати вузли, *етн.* Бажати молодим мати дітей. • В основі виразу весільний звичай: „Дружок і дружка в'яжуть на весільній хустці (нею зв'язували руки молодих) вузли. Дітей буде стільки, скільки вузлів на хустці”. 14.

ВУЛИЦЯ Найшли (знайшли) на вулиці (на улиці), *евф.* Про народження дитини. 27, 29, 30.

Г

ГАРБУЗ Винести гарбуза. Відмовити сватам. 7, 9, 14, 25, 26, 28, 29, 40, 42, 47, 48, 53, 62, 67, 68, 69, 71, 80, 83.

Гарбуза носити. Бути вагітною. 14, 15, 38, 39.

Гарбуза проковтнути (з'їсти). 1. *евф.* Бути вагітною. – Наталя гарбуза проковтнула. Ні в яке плаття вже не влазе (27); 8, 16, 17, 18, 20, 25, 35, 36, 42, 57, 62, 69, 71, 72, 77, 78, 80, 83. 2. Одержати відмову при сватанні. 66, 74.

Гарбуза роздавити. Одружитися. 62, 67, 69, 73, 83.

Найшли (знайшли) в гарбузах кого, *евф.* Про народження дитини (у розмові з малими дітьми). 36, 55, 57, 67.

Серед гарбузів найшли (знайшли, сидів), кого, *евф.* Про народження дитини (у розмові з малими дітьми). 67, 79.

Гарбуза зіла. Бути вагітною. 79, 83.

У гарбузах нашли. кого, *евф.* Про народження дитини (у розмові з малими дітьми). 50, 51, 52, 62, 68, 77.

ГАРБУЗИННЯ Найшли (знайшли) в гарбузинні під листочком, кого, *евф.* Про народження дитини (у розмові з малими дітьми). 14, 42, 69, 70, 80.

ГІЛЬЦЕ Прикрашати гільце, *етн.* Випивати горілки перед весіллям. 5, 17, 20, 27, 28, 29, 31, 36, 52, 53, 62, 64, 65, 73, 80, 82, 83.

ГІСТЬ Викурювати гостей, *етн.* Сигналізувати про завершення частування за весільним столом (запалювати в горщику гіркий перець). 3, 4, 10, 13, 19, 55, 61, 62, 65, 66.

Умивати гостей, *етн.* Назва весільного обряду: „Коли хто-н. запізнився на весілля й не хоче платити за це викуп, його на воротах “умивають” (77); 54, 55, 56; „Стоять на воротах свати й не пускають гостей, поки вони не вмиються, а за умивання треба платити” (1, 5, 6, 8, 9, 13, 17, 25, 27, 29, 33, 39, 40, 62, 64, 65, 73); „На другий день гості приходять до молодих, на воротах стоїть вода, усіх умивають дружка й дружок і беруть за це гроші” (83); 5, 17, 20, 27, 36, 52, 64, 65, 75, 83.

ГЛЕЧИК Глечики полоскати, *етн.* Відзначати кінець заговин [Иванов 1898: с. 114] 75; 27, 28, 34, 39, 42, 66. • „Травень. Петрів піст – „Петрівка”. У понеділок, після заговин, „жінки глечики полощуть”: збирається кілька жінок і, зробивши „складчину”, „п’ють горілку” (75).

ГЛИНА Зарити в глину кого. Хто-н. помер. 48, 71.

Кинути (вкинути) в глину кого. Хто-н. помер. 1, 2, 7, 9, 19.

ГЛОБУС Глобус носити (з’їсти, здісти, ковтнути, проковтнути). *евф.* Бути вагітною. – Настя от-от родитиме: там такий глобус носе, що й носа не видно (52); 1, 5, 6, 8, 9, 13, 17, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 29, 33, 39, 40, 62, 64, 65, 67, 73.

ГНІЙ Гної носити, *етн.* Гуляти в останній день весілля. 29, 30, 33.

ГОД Третій год на третім місяці, *ірон.* Про жінку, що ніяк не завагітніє. 51, 52, 53, 62.

ГОДНИЙ [Уже] не годний. Хто-н. близький до смерті. 7, 9, 17, 32, 50, 51, 83.

ГОЛОБЛЯ Голоблі (оглоблі) випрямити (витягти). Померти. 34, 36.

ГОЛОВА Покривати голову, *етн.* Прощатися з дівочими літами. 42, 45, 53, 62, 65, 67, 69 • В основі виразу весільний обряд.

ГОЛУБ Голуби принесли, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 72, 73, 79. Див. **знайшли в гарбузах**.

Голуби принесли на крилах, *евф.* Те саме, що голуби принесли. 72.

Пускати голубів. Весільна обрядодія, що означає закріплення реєстрації шлюбу. – Після реєстрації, виходять на порог загса чі клуба, де розпіль проходить і пускають голубів. Кажуть, якщо полетіли вместе, то і молоді будуть вместе всю жизнь (62); 1, 5, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 17, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 29, 31, 32, 33, 35, 37, 39, 40, 42, 48, 49, 63, 64, 65, 67, 73, 77, 78, 79, 80, 83.

ГОЛУБКА Голубку ждати. Завагітніти. 27, 40, 41, 42, 44, 45, 48, 49, 62.

Голубку діждались. Завагітніти. 14, 15.

ГОРА Віднести на крейдяну гору. Поховати; померти. 35, 36, 57.

Віднести на Лису гору. Поховати; померти. 50, 51, 52, 61, 62, 65, 66, 68.

Відпровадити (віднести) на (за, під) гору. Те саме, що віднести на крейдяну гору. 8, 9, 17, 36, 58, 59, 52, 73, 74, 79. • Слов’янські поховання

здавна знаходилися на підвищенні.

Лиса гора жде кого. Хто-н. близький до смерті. 50, 51, 52.

На гору дивиться (поглядати). Бути близьким до смерті. – *Дід Кузьма уже на гору дивиться і поглядає* (48); 41, 58, 59, 64, 69, 70.

На готовицьку гору лагодиться. Те саме, що **лиса гора жде**. (51, 52, 61, 66).

• **Готовицький** – очевидно, каламбурне обігрування лексеми *готовий* „помер”.

Пора на гору кому. Хто-н. скоро помере. 17, 20, 35, 36, 57. Див. **відпровадити на гору**.

ГОРБ Відвезти за **горб** кого. Хто-н. помер; кого-н. поховати. 44, 49.

ГОРЕ Горе залить, *етн.* Під час частування матір'ю молоді вилити молодому горілку за себе. 76, 78, 79, 80, 82.

ГОРОБЕЦЬ Спіймати **горобця**. Одержати відмову під час сватання, женихання, залицяння. 55, 71, 73, 79.

ГОРОД **Виріс у городах**, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 48, 49.

На городі бігав, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 11, 12, 13, 16, 19, 27.

Найшли (знайшли, відкопали) в городі, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 42, 54, 56, 62.

Найшли (знайшли) на городі в картоплі, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 65, 66, 69, 70.

На городі зловили (вловили, піймали), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 20, 12, 13, 24, 25, 73, 79.

ГОРОХ **Горох молотити**, *етн.* 1. Частувати в домі молоді після першої шлюбної ночі. 11, 45, 46. 2. Гуляти в останній день весілля. 8, 9.

ГОСПОДЬ **Господь простелить дорогу** кому. Хто-н. близький до смерті. 62, 65, 66, 68.

Господь прибрал кого. Хто-н. помер. 17, 20.

ГОТОВИЙ **Убрати в готове** кого, *евф.* Хто-н. помер. 8, 9.

ГОТУВАТИСЯ **Готуватися до своїх**. Бути близьким до смерті. 17, 36, 52, 58, 59, 66, 73, 74, 81, 82, 83.

ГРОШІ **Не хватає грошей купити**, *евф.* Бути вагітною. 72, 74.

ГРУБА **Грубю колупати**, *етн.* Здійснювати обрядову дію під час сватання. 55, 56, 66.

Грубю довбати, *етн.* Те саме, що **грубю колупати**. 27, 28, 35, 36, 40, 49.

ГРУША **Груш об'їстися**, *евф.* Завагітніти. 44, 47, 48, 65, 67, 69, 73.

З груші струсили, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 27, 28.

Під грушею лежав, *евф.* Те саме, що **з груші струсили**. 68, 77.

ГРЯДКА **На грядці найшли (знайшли)**, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 1, 2, 10, 17, 18, 26, 32, 42, 53, 54, 59, 62, 65, 70, 73, 79, 80.

ГУРТОЖИТОК **Переїхати в міжнародний гуртожиток**. Померти. 2, 5, 6,

14, 16, 17, 36, 42, 53, 55, 58, 59, 73, 74.

Г –

Д

ДАР Давати дари, *етн.* Весільний обряд: обдаровувати молодих. • „Дарувати в перший день за весільним столом” (27); 28, 29, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49; „Дарять молодих у перший день весілля”(1, 6, 7, 8, 9); „Дарять після одруження за першим столом” (66); „У перший день після третьої рюмки” (57, 72, 74); „Після того, як молоді сіли за стіл” (62, 65); „Коли сваха збирає з гостей дари молодим” (40); 6, 11, 20, 52, 65, 67, 77, 78.

Давати дари [за столом], *етн.* Весільний обряд: обдаровувати молодих 76, 79, 80, 83.

Дарити дари, *етн.* Весільний обряд: обдаровувати молодих. 42, 48.

ДАТИ Дати відкоша, *етн.* Відмовити парубкові під час сватання. 2, 3, 7, 17, 19, 20, 35, 57, 59.

ДАЧА Поїхати на дачу. Померти. 31, 33, 51, 52, 69. • Смерть (життя на тому світі) уявляється як відпочинок на дачі від земних трудів.

ДЕНЬ Подарували на день народження, *евф.* Про народження дитини (у розмові з малими дітьми). 53, 55, 73.

Пісний день. День (11 вересня – Івана Головосіки), коли не можна нічого круглого різати. 42, 48, 55.

ДЕРЕВО На дереві найшли (знайшли, сидів), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 72, 77, 79.

ДЕРЕЗА Віднести (однести, понести, відправить) в дерезу. Поховати, померти. 7, 28, 49, 70, 79, 80. • Дереза – тут „кущ”. Вираз утворений на основі метонімії (кладовище покрите дерезою-кущами).

ДИТИНА Вловити дитину, *евф.* Народити. 9, 35, 41, 42, 79, 82.

Дитиною ходити, *евф.* Бути вагітною. 11, 22, 28, 29, 60, 65, 67.

Нагуляти дитину. Народити поза шлюбом. 1, 7, 12, 32, 42, 53, 62, 71, 83.

Привести дитину. Народити поза шлюбом. 48, 49, 51.

Пригецати дитину. Народити поза шлюбом. 2, 7, 8, 9.

Приперти дитину. Народити поза шлюбом. 73, 74, 77.

Скинути дитину. 1. Мати викидень. 17, 32, 35, 37; 2. Зробити аборт. 32, 51, 52, 53.

Тринадцята дитина. Народжений для того, щоб служити Богові. 8, 13, 16, 45.

Принімать дитину. Очікувати народження дитини. 42, 62, 65.

Дитину прижити. Народити [Иванов 1898: с. 408].

ДИТИЧНЕ У Дитичном вловили. *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). • Дитичне – став у смт. Білокуракине Луганської області. 42, 47, 48, 49.

ДИХАТИ Від себе дихати. Бути близьким до смерті. 4, 33.

ДІВКА Відгуляли дівки Паску. Проїшов гарний час. 27, 28, 31.

Дівкою ходити. Не бути заміжною. – Наташкі уже тридцять девять, а все дівкою ходе (27); 14, 22, 35, 36, 59, 71, 83.

ДІД Віднести (однести) до діда кого. Хто-н. помер. 24.

Дід Мороз подарував (подарив), евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 37

Дід Мороз приніс, евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 11, 12, 17, 37, 38, 45, 55, 56, 71, 83.

Дід Мороз підкинув, евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 48, 49.

У Діда Мороза в мішку сидів, евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 62, 65, 66, 68.

З сивим дідом повінчатись. Померти. 19, 26, 34, 35, 47, 48, 49. • Смерть нерідко уявляється як вінчання, весілля.

Піти до дідів. Померти. 1, 5, 19, 22, 32, 36, 39, 42, 46, 47, 62, 73, 80.

ДІЖКА У діжці найшли (знайшли), евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 11, 13.

ДІЛО Сходитися на діло, етн. Здійснювати обряд сватання. 5, 8, 22, 23, 65, 67.

ДІМ Збиратися до вічного дому. Бути близьким до смерті. 66, 68, 69, 73, 74, 76, 78, 79.

ДІНЕЦЬ У Дінці (Донці) виловили, евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 55, 56.

ДІТИ Зводити дітей на согласіє, етн. Весільний обряд: сватати. 42, 52, 54, 55, 56, 71, 73, 76, 77, 80.

Ловити дітей, евф. Народжувати; приймати роди. 6, 17, 2, 34, 36, 47, 48.

Піти (вийти) на дітей. Вийти заміж за чоловіка, у якого є свої діти. 42, 62, 71, 77, 79, 83.

ДОМІВКА Заказати домівку з двома кришами. Померти; поховати. 72, 78. • Первісно йшлося про труну.

ДОРОГА Висипається (висипляється) в дорогу. Хто-н. близький до смерті. 43, 49, 51, 53.

Відправитися в дорогу. Померти. – *Баба Оришка відправилася в дорогу: пішла на той світ* (20); 16, 17, 19.

Дорога одкрита (відкрита) йому. Хто-н. близький до смерті. 71, 73, 74, 79.

Дорогу гладять. Частувати поїжджан батьками молодого перед від'їздом за молодістю [Иванов 1898: с. 521], 8, 14, 17.

Дорогу собі пробиває. Близький до смерті. 45, 47.

Дорогу собі пробирає. Близький до смерті. 4, 6, 9, 13, 16, 29, 34, 44, 45, 67, 69.

Дорогу собі прокладає. Близький до смерті. 81, 82.

Збирається в дорогу. Хто-н. близький до смерті. 1, 5, 19, 22, 32, 33, 36, 39, 42, 46, 47, 49, 61, 62, 65, 71, 73, 80.

На дорозі до смерті. Хто-н. скоро помре. 14, 16.

На смертній дорозі. Хто-н. скоро помре. 14, 35, 51.

Найшли (знайшли) на дорозі, евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 2, 16, 29, 30, 41, 67, 68, 69, 71, 73, 77, 83.

На дорозі найшли (підбрали). *евф.* Те саме, що **найшли (знайшли) на дорозі.** 42, 44, 45, 47, 48.

Одна дорога кому. Хто-н. близький до смерті. 14, 15, 41, 45, 46.

Перев'язувати дорогу кому, чию, *етн.* Весільний обряд: „Коли молодий їде за молодою, то сусіди останньої перев'язують дорогу стрічками, щоб не пустити молодого, доки він не заплатить викуп” (42); 53, 62, 67, 68, 69; „Коли їдуть до загсу, на їхньому шляху будь-де перев'язують дорогу вірвовкою й вимагають викуп” (77), 48, 49, 71, 80, 81, 82, 83.

Собиратися (збиратися) в дорогу. Бути близьким до смерті. 47, 48, 51.

Собиратися (збиратися) в божу дорогу. Бути близьким до смерті. 65, 66, 68.

Убратися в дорогу. Бути близьким до смерті. 15, 19, 27, 28, 51, 71, 74, 75.

[Уже] на дорозі. Хто-н. близький до смерті. 1, 6, 12, 13, 17, 21, 32, 45, 49, 60, 62, 64, 71, 76, 77, 78, 79.

[Уже] одна (єдина) дорога в кого, кому. Хто-н. близький до смерті. 14, 28, 78.

ДОШКА **Зіграти в дві дошки.** Померти. – Гарна була людина. Простудився – і зіграв у дві дошки (72); 55, 56, 59. Пор. **зіграти в ящик.** • Первісно йшлося про труну із дном і кришкою. Див. **заказати домівку з двома кришками.**

Чотири (читирі) дошки збирати. Бути близьким до смерті. 21, 57.

• Первісно про домовину: дві бокові дошки, дно й кришка. Див. **зіграти в дві дошки.**

ДРУЖКА **Викрадати дружку,** *етн.* Назва весільного обряду: „Сперва крадуть дружку, а потім викупають за ціну, яку назвуть викрадачі” (31); 9, 14, 35, 36, 42, 62, 63, 71, 77, 78.

ДУБ **Вдарити дуба.** Померти. 36, 42, 54, 55, 56, 67. На основі розкладу слів *дубіти, одубіти, одубеніти, одубитися* і под., власне, „втратити гнучкість, стати твердим, як дуб” (оскільки тіло мерця дубіє, клякне) на дієслівно-іменне словосполучення. Пор. **дати (врізати) дуба.**

ДУРАК **Корчити дурака,** *етн.* Обряд пародійного весілля. 60, 61, 62, 64, 65.

ДУХ **Виганяти дух** з кого. Трохи залишилось кому-н. жити; хто-н. близький до смерті. 62, 64, 65. • На основі вірування, що дух (душа) покидає тіло покійника.

Духу пустити. Померти. 32, 35, 57, 59.

ДУША **Випустити душу.** Померти. 53, 64.

Відпустити (одпустить) душу. Померти. 12, 13, 58, 72, 73, 82.

Душа до ангелів полетіла в кого, чия. Хто-н. помер. – Нема діда. Вже душа діда до ангелів полетіла (51); 67.

Душа пішла на волю в кого, чия. Хто-н. помер. 59, 69, 70, 73.

Душа проситься на небо в кого, чия. Хто-н. близький до смерті. 3, 9, 15, 27, 28, 41, 50.

Душа у землю проситься в кого, чия. Хто-н. близький до смерті. 74, 79.

ДЯДЯ **Злий дядя підкинув,** *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 18, 19, 33, 39, 41, 46, 47, 58.

Е –

Є –

Ж

ЖАБА Жаби наквакали, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 75, 76, 79, 83.

ЖЕНИХ Просити женихів у Богородиці. Обряд молитися на свято Богородиці, щоб послала жениха. 27, 28, 42, 55, 56.

ЖЕРДЕЛІ Віднести в жерделі. Поховати; померти. 51, 66, 67, 73, 74.

ЖИВІТ З животом, *евф.* Вагітна. – *Ленка з животом ходе* (27); 1, 4, 5, 6, 10, 12, 13, 14, 17, 20, 21, 25, 26, 27, 32, 42, 43, 45, 49, 60, 62, 64, 65, 66, 68, 71, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

ЖИТВЙО Виряжати на житвйó, *етн.* Весільний обряд: гуляти на дівич-вечорі. 38, 39, 40.

ЖИТО Жито молотити, *етн.* Обряд пародійного весілля. 61, 81.

ЖИТТЯ Надута на життя, *евф.* Вагітна. 42, 47, 49.

ЖІНКА Не пуста жінка, *евф.* Вагітна. – *Маша не пуста жінка: скоро одвеземо в больницу за братіком* (83); 79, 80.

Жінка у тягості. Вагітна. – „Як жінка у тягості та буде на собі шо зашивати не можна” [Иванов 1898: с. 459]

ЖМУРИК Жмурика зіграти. Померти. 5, 19, 26, 27, 32, 34, 38, 39, 42, 60, 61.

• Каламбурний вислів, що постав на основі створення хибної образності.

Жмурик – від *жмуритися*, *жмурити* (очі), тобто прикривати їх (як у померлого).

Ходити до жмурика в гості. Погоджуватися грати на похоронах (про музик). 25, 28, 29, 30.

ЖМУРКО Зіграти в жмурка. Померти. 36, 72, 73.

ЖУРАВЕЛЬ Журавель на крилах приніс, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 11, 12, 17, 20, 21, 67, 71, 72, 77, 79, 80, 83.

Журавель приніс, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 17, 55, 61, 62. • В основі виразу народне вірування, що журавлі приносять дітей.

ЖУРАВКА У журавкі нашли. *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). • Журавка – ярк. 20, 21, 36.

ЖУРАВЛИК Журавлика вловили (піймали), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). – *Ви вже журавлика піймали? – Та он у колісці лежить* (25); 1, 16, 42, 62.

З

ЗАБИРАТИСЯ Забиратися до своїх. Бути близьким до смерті. 66, 68, 69, 73.

ЗАБОР На заборі (на стіні) розписатися, *несхвальн.* Жити подружнім життям, не зареєструвавшись, на віру. – *Зійшлися, на заборі розписалися та й живуть. Ох і мода пішла гражданські браки* (72); 7, 9, 14, 18, 21, 28, 33, 36, 55.

ЗАГОВИНИ Влаштовують заговини (запусти). Ходити в гості до родичів, кумів, сусідів на день смерті апостола Пилипа (27 листопада). 10, 27, 28, 32.

Пилипівські заговини. Те саме, що **влаштовують заговини (запусти)**. 47, 48, 52, 62, 65, 71, 73.

ЗАЄЦЬ Засць у лісі подарував (подарив), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 61, 62, 68.

ЗАЙЧИК Зайчик приніс. *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). Усі н. п.

Зайчик у капусті найшов (знайшов), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 1, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 42, 43, 44, 45, 49, 60, 61, 62, 64, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 83.

ЗАЧАТТЯ На Аннино зачаття. Найкращий час для зачаття вважали 9 грудня [Іванов 1898: с. 470].

ЗЕМЛЯ Дихати землею. Бути близьким до смерті. – *Сусід уже землею дихає* (58); 14, 23, 24, 27, 29, 41.

Зайти до землі. Померти. – *Баби кажуть, що людина зайшла до землі й осталась там навіки* (62); 65, 69.

Земльой береться. Хто-н. близький до смерті. 44, 47, 48, 63, 65, 68.

Наполовину в землі. Близький до смерті. 36, 42, 62, 72.

Привикати до землі. Бути близьким до смерті. 27, 29, 30.

ЗЕМЛЯНИЙ Земляний позвав (покликав) кого. Хто-н. помер. 60, 61, 79.

• **Земляний (земляник)** – добрий або злий дух, що живе в землі. Пор. **домовий (домовик)**.

ЗІРКА Одправитися до зірок. Померти. 11, 22, 27.

ЗМОВИНКИ *Змóвинки пыты.* Випивати горілку на знак остаточної згоди батьків дівчини на шлюб [Іванов 1898: с. 871], 66, 68, 78.

ЗОЗУЛЯ Вигонити зозулю, *етн.* Справляти обряд пародійного весілля. 11, 19, 30.

Зозуля підклала, *евф.* Про народження дитини (частіше позашлюбної). 7, 61, 62, 65, 71, 73. • В основі виразу звичка зозулі підкладати яйця в чужі гнізда.

Зозуля принесла, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 79, 80, 83.

Зозуля підкинула. *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 47, 48.

ЗУБ Заціпити зуби. Померти. 17, 22, 52, 53, 62, 65, 68, 74, 79, 80.

Полоскати зуби. Похмелятись після свята. 48, 49.

Родицьця з зубами. Про дитину, яка буде зла [Іванов 1898: с. 470].

I

ІВАН Віднести до Івана Могильного кого. Поховати, померти. 5, 9, 12, 33, 65. • Перифрастичний розклад слова *могила* з подальшою персоніфікацією компонентів.

ІМ'Я Іменем назвати. Дати ім'я. 43, 59, 62.

Ім'я (імя) дать. Те саме, що **іменем назвати**. Усі н. п.

Святим іменем хрестить. Те саме, що **іменем назвати**. 14, 50, 52, 53.

Ім'ям нарекли (наректи). Те саме, що **іменем назвати**. 19, 35, 36, 57.

ІТИ Іти балакати, *етн.* Обрядовий звичай, коли батьки молодого й молодої

сходяться й домовляються про умови весілля. 21, 28, 54, 55, 71, 80.

Іти договорятися (догаварюватися), етн. Те саме, що **іти балакати**. 14, 17.

Іти доїдати, етн. Закінчувати весільне гуляння. 66, 78.

Іти допивати, етн. Те саме, що **іти доїдати**. 19, 35, 36.

Іти записуватись, етн. Відправлятися реєструвати шлюб. 42, 48, 53, 55.

Іти порешетити, етн. Здійснити обряд комори. 52, 53.

Іти похмелятись, етн. Весільний обряд: родичі молодої відправляються другого дня на частування до батьків молодого. 6, 16, 20, 51, 52, 65, 76.

Ї

ЇХАТИ Їхати в гаряче, етн. Весільний обряд: родичі молодої відправляються другого дня на частування до батьків молодого. 2, 35, 57, 59, 61, 63, 68, 69, 73, 74, 78, 81, 82.

Й

ЙМЕННЯ Ймення подарувати. Дати ім'я. 62, 64, 65, 69.

К

КАВУН Кавуна з'їсти (проковтнути). евф. Бути вагітною. – Олена вже кавуна з'їла (6); 19, 36, 42, 77, 78, 79, 83.

Кавунів наковтатися. Завагітніти. 48, 49.

КАЛАЧ Калачі різати, етн. Сватати. 42, 62, 65, 66, 67, 69, 72, 73, 77, 79, 80, 83.

КАГАНЕЦЬ Запалення каганця. Сімейна святкова вечеря з нагоди закінчення сівби, яка відбувалася на Семена Стовпника (14 вересня). 61, 73.

КАЛИНА У калині найшли (знайшли), евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 34, 38, 39, 42, 53, 55, 71, 78, 80.

КАМІНЬ Каменем лягти. Померти. 68, 72, 74, 81, 82.

КАНЦУР Канцур приснився кому. Хто-н. помер. 72, 77.

КАПУСТА Найшли (знайшли, зловили, піймали, купили) в капусті (під капустою), евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). – Тебе мама маленьким під капустою найшла (9); 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 60, 61, 62, 64, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83.

У капусті сидів, евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 51, 54.

У капусті найшли, евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 35, 36.

КАПЦІ Капці відкинути. Померти. 59, 61, 62.

КАРАВАЙ Бгаты каравай. Виготовляти коровай (у весільній пісні) 25, 66 [Иванов 1898: с. 838, с. 873].

КАРТОПЛИННЯ Найшли (знайшли) в картоплинні, евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 35, 36,

КАРТОПЛЯ Найшли (знайшли) в картоплі (в картощі), евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 31, 32, 42, 43, 44, 52, 53, 55, 56, 60, 61, 62, 64, 74, 75, 76, 77, 80, 83.

Копали картоплю (картошку) і викопали тебе, евф. Про народження

дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 45, 47, 48, 49.

КАСТРУЛЯ Мити каструлі, *етн.* Закінчувати весільне гуляння. 21, 35, 36, 58.

Каструлі (кострулі) скребти, *етн.* Гуляти в останній день весілля. 57, 59.

КАША Іти кашу, *етн.* Обряд пародійного весілля. 70, 71, 78, 79.

Наїстися соснової каші. Померти. 40, 79, 83.

КВАСОЛЯ У квасолі найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 42, 43, 47, 48.

КВІТКА У квітці найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 11, 12, 21, 31, 56, 59.

КВІТОЧКА Зривати квіточку. Одружуватися. 12, 33, 53, 47, 48.

Із квіточки хто, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 62, 63, 67, 68, 77.

КЕГЛІ Кеглі простягнути. Померти. 8, 9, 15, 16. • Кеглі – запозичення з нім. „стовпчики для гри в кеглі” і „робочі черевики”. Можлива метафоризація слів з обома значеннями. Пор. **простягти ноги**.

КЕДИ Зав'язати (зав'язать) кеди. Померти. – Микола з сусідського дома зав'язав кеди (36); 19, 57.

Кеди в кут задвинути. Те саме, що **зав'язати кеди** 21, 38, 39.

Повісити (повісить) кеди на гвіздок. Померти. 2, 4, 5, 8, 9.

Скинути (скинуть) кеди. Померти. 80, 81, 82, 83.

КИКА Дати кики. Померти. 5, 7, 35, 36, 57, 72.

КИЦЯ Киця принесла, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 1, 2, 3, 4, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 50, 52, 53, 55, 56, 60, 61, 62, 68, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83.

КИЦЬКА Обмивать кицьку (кицюньку). Післяпологовий обряд одвідини. 62, 63, 65, 67, 68, 69.

КІЗЯК Спалювати кізяк. Ритуальна дія, щоб Покрова опікувалася домом. 22, 28, 76.

Кізяк місити. Обрядова дія, що означає кінець успішного сватання. – *Та оно ж посватали і сразу мати несла миску, туди кізяка і ми з дідом начали кізяка місити, то єсть начали сімейну жизнь, а потом должны і хату чі сарай обмазать, оце так і заканчувалося сватання, це щас п'ють-гуляють* (27); 26, 42.

КІЛ Кіл (кілок) забивати, *етн.* 1. Обрядова дія, яку здійснюють на 2-й або 3-й день весілля. • „Якщо в сім'ї грають весілля останнього сина (деінде дочки), то в понеділок (найчастіше) після весілля гості приходять до батьків жениха. Після тостів „за кілок” знаходять приблизно метрову палку (кіл, кілок), часом і залізну трубу і йдуть на город (за двір). Там і забивають кіл, інколи прикрашаючи його перед цим квітами та стрічками, і кажуть деінде наприкінці: „Все, кілок забито, батьків забуто” (21); 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75,

76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83. 2. Випивати під час цієї обрядової дії. 22, 33, 34, 47. Пор. у Словарі Б. Д. Грінченка: **палю забивати** „сильно випивати, напиватися п'яним”. 40, 42, 43, 44, 45, 49. 3. Завершувати весілля. 6, 61.

КІЛОК Забивати кілок, *етн.* Весільний обряд: 1. Завершувати весілля. 14, 16, 17, 19. 2. Сигналізувати про одруження останньої дитини в сім'ї. 40, 42, 51, 52, 66.

КІНДРАТ Кіндрат (Кондрат) схопив (схватив) кого. Хто-н. умер. 6, 8, 9, 14, 15, 16, 21.

КІНЕЦЬ Ховать кинци, *етн.* У кінці весілля везти батьків молодих у корчму й дякувати їм за „хліб-сіль” [Іванов 1898: с. 966], 54, 56, 62, 67, 78, 83.

КІНЬ Коні (коней) кинути (двинути), *жарг.* Померти. 42, 57, 58, 62, 65, 66, 67, 72, 78, 79, 80, 83. • Слово *коні* тут пов'язані зі злодійським арго, де вони означають „чоботи”, „взуття”. Пор. модель: *відкинути ноги, відкинути ратиці, відкинути копита*

Коні (коня, коней) прив'язати. Померти. 52, 53, 61, 68.

КІСТОЧКА Із кісточок у вишнях [взяли], *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 57, 58.

Із кісточок у сливах [взяли], *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). – *Де мене взяли? – Із кісточок у сливах. У сливах є кісточки, з яких діти виростають* (25); 28, 31, 38, 39, 42.

Із кісточок в абрикосах. *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 62, 64, 65.

КЛАДОВИЩЕ Іти на кладовище, *етн.* Ритуал: ушановувати померлих батьків молодих. 7, 15, 21, 27, 28, 42, 65, 67, 68, 76, 77, 81, 82.

Ставити на кладовищі прогули, *ірон.* Бути при смерті. 9, 35, 36, 58, 59.

КЛИН Клин забивати. Завершувати весілля. 35, 57.

КЛИНОК Забивати клинок (клин), *етн.* Обрядова дія, яку здійснюють на 2-й чи 3-й день весілля: 1. Сигналізувати про завершення весілля. 2, 21, 23, 26. 2. Сигналізувати про одруження останньої дитини в сім'ї. 16, 22, 71, 73. • „На другий день після весілля, як люди устануть із-за стола, усі виходять за ворота, батько молодого бере поліняку й вистругує клинок. Потім його забивають, а далі пробують витягнути. Якщо витягнуть – погана прикмета: син буде одружуватись ще раз. Якщо ж клинок все-таки витягли, то його треба закинути чимдалі (22); 35, 36. 3. Випивати під час цієї обрядової дії. 16, 22, 35.

КОВЗАНИ Ковзани одкинуть (відкинути). Померти. 17, 28, 44, 47, 56.

КОЖУХ На кожух сісти. Вийти заміж. 6, 7, 9. • „Наречена на весіллі за столом сидить на кожусі”.

Надіти дерев'яний кожух. Померти. 58, 67, 69.

Посадити (садовити) на кожух. Обряд пострижин дитини. 14, 16, 19, 22, 32, 39, 40, 42, 62, 71, 81, 82, 83.

КОЗА Коза принесла, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 2, 5, 12, 30, 33.

Козу водити. Календарний обряд зимового циклу. Від народного звичаю „водити козу” на Різдвяних святках, починаючи з першого дня й до Щедрої куті. Гурт хлопців, серед яких один переодягнений „козою” (є ще „міхоноша”, „призводитель”, „дід” та ін.), ходить із хати в хату, коза танцює під музику, хор хлопців співає особливі пісні. Удачні господарі обдаровують учасників святкового театралізованого дійства; на зароблені гроші хлопці купують горілку .1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

КОЗЛЯЧЕ Піти на Козляче, місц. Померти. Стах. • За метонімічною моделлю: раніше на місці кладовища пасли кіз.

КОЛЕСО Давати на колесо до машини, *етн.* Весільний обряд: обдаровувати молодих. 21. • „Дарю картошину, щоб теща купила машину. Дарю три цибулі, щоб не тикала свекрусі дулі. Дарю капусту, щоб не було в житті пусто. Дарю два сірничка, щоб народилися син і дочка. Дарю колодязь із зводом, щоб не ходили в загс за розводом. Дарю коробочку пуху, щоб невістка любила свекруху” (21); 14, 17, 20, 25, 42, 62, 71, 79, 80, 83. Див. **давати дари, давати на придане, давати на прожиття.**

КОЛОБОК Колобка носити, *евф.* Бути вагітною. 21, 25, 50, 52, 53, 59.

З колобком. *евф.* Бути вагітною. 3, 6, 9, 10, 12, 13, 14, 18, 19, 21, 27, 28, 34, 36, 37, 42, 53, 55, 63, 64, 68, 69, 73.

КОЛОДКА Колодки в'язати, *етн.* Прив'язувати який-н. предмет хлопцеві або дівчині (або прив'язувати їх самих) за те, що вчасно не одружилися – як знак покарання. • „В'яжуть платок дівчині, яка не вийшла заміж у цьому році” (25); 18, 27, 28, 55, 56, 72, 83. „На масляну був такий звичай – „в'язати колодки” в тім дворі, де засиділись у дівках чи в парубках дівчата й хлопці. Дівчину прив'язували гарною хустиною до стільця, а хлопця рушником. Це було побажання швидше вийти заміж чи женитись. Гостей пригощали” (72); „На Масляну був такий звичай. Дівчину або хлопця перев'язували красною лентою й потребували викуп” (31); „Прив'язувати дерев'яну гілку чи палку хлопцеві або дівчині (чи їхнім батькам) за те, що вчасно не одружилися (не одружили дітей),” (79, 80, 83).

КОЛОДЯЗЬ Біля колодязя найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 32, 51, 52, 53.

Найшли (знайшли) в колодязі, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 7, 47, 48, 49, 57.

КОЛОСОВКА Колосовку (колосівку) вкрати, *етн.* Назва весільного обряду, який зазвичай здійснюють на другий день. „На другий день зі столу молодих крадуть колосівку (шампанське, горілка, вино та дві ложки і три колоски пшениці)” (42), 11, 12, 13, 14, 19, 20.

Колосовку (колосівка) розпивати, *етн.* Відзначати річницю весілля. 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20. Див. **бики розпивати.**

КОМИН Комин довбати, *етн.* Дія дівчини під час сватання. 53, 67, 69, 79.

Комин обдирати, *етн.* Гуляти останній день весілля. 66, 68.

Посватать комин. Сімейна святкова вечерея з нагоди закінчення сівби, яка відбувалася на Семена Стовпника (14 вересня). 47, 48, 49.

КОМЛИК Піти до **Комлика**, *місц.* Поховати; померти. 72. • **Комлик** – ім'я місцевого цвинтарного сторожа. Вираз постав на основі метонімічного перенесення імені особи, причетної до кладовища, на процес поховання на кладовищі.

КОНИК Коники відкинути. Померти. 17, 21, 27.

КОНІ Коні двинути (**кинути**), *грубо.* Померти. 3, 4, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 83.

КОНЬКИ Коньки одкинути (**відкинути**). Померти. 1, 2, 5, 6, 7, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 24, 25, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73. • Можна уявити, що „коньки” з'являються в результаті хибноетимологічного зв'язку з *кінець* „закінчення життя, існування; смерть” і взаємодії з фразеологічним зворотом **віддати кінці** „померти” (Л. Івашко). Пор. ще **відкинути ноги (лапи, копита), випростати ноги.**

КОПИТКИ Копитки відкинути, *зневажл.* Померти. 7, 18, 27, 55, 79, 83.

КОРИТО Накривати коритом, *етн.* Весільний обряд: коли молодша дитина першою одружується, то старшу накривають коритом. 18, 28.

Покласти під корито кого. Вийти заміж раніше за старшу сестру. 77, 78, 79, 80.

Сидіти під коритом, *етн.* Поступатися меншим братові чи сестрі в одруженні. 27, 28. • Весільний звичай. „Коли одружується менший брат чи сестра, старші повинні сидіти під коритом у той час, як обдаровують молодих” (27).

КОРОБКА У коробці з конфетами (**канхветами**) **найшли (знайшли)**, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 72, 74, 80.

КОРОВАЙ Ламати (**ділити**) **коровай**, *етн.* Визначати, хто буде старшим у майбутній сім'ї. • В основі виразу весільний обряд: „Молоді, взявшись за коровай, повинні його переломити. У чиїх руках халишиться більша частина, той і буде „головувати” (14), 16, 17, 19.

Продавати коровай, *етн.* Вносити гроші й продукти для продовження гуляння після власне весілля. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

Різати коровай, *етн.* Обрядова дія, що символізувала завершення частування на весіллі. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

КОСА **Выкупъ за косу.** – Хлопчики не пускають жениха за стіл і починають без церемонії бити дружка, який стоїть упереді, просячи викуп за косу молоді. 26. • Обумовлена весільним договором плата за молоду з боку

нареченого [Иванов 1898: с. 503].

Обрізати коси, *етн.* Вийти заміж. 27, 28.

Розплести косу, *етн.* Вийти заміж. 6, 7, 65, 67, 72, 73, 74, 78, 79, 83.

Розпустити коси, *етн.* Вийти заміж. 21, 55, 56, 64, 78, 80. • Пряме значення словосполучення-прототипу – частина весільного обряду, коли молодій розпускають (розплітають, обрізають) косу.

Родицьця з косою. Про дитину, яка буде красивою [Иванов 1898: с. 470].

Смикати за косу. Зробити аборт [Иванов 1898: с. 457 – 458].

КОСТРУЛЯ Кострулі скребти, *етн.* Гуляти в останній день весілля. 13, 17.

КОСТЮМ Дерев'яний костюм одягти. Померти. – *Скоро баба Пашка дерев'яний костюм одягне* (52); 2, 17, 35, 53, 67.

КОТИК Котик приніс, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 11, 13, 19.

КРЕДИТ Дихати в кредит (взайми), *ірон.* Бути близьким до смерті. 12, 13, 35, 36, 49.

КРЕЙДЯНКА Віднести на крейдянку, *місц.* Поховати; померти. 1, 2, 4, 8, 9, 47, 48, 55. • „У Багачці Троїцьк. р-ну кладовище розташоване на крейдяному ґрунті” (4).

Відправитися на крейдянку, *місц.* Померти. – Минуло вже десять років, як дід Пилип відправився на крейдянку (42); 44, 45, 46. • Кладовище знаходиться біля крейдяної гори.

КРЕСТИК Крестик повісити. Обряд хрещення дитини. 62, 65, 66.

Крестик удіть. Те саме, що **крестик повісити**. 14, 52, 53, 55, 56.

КРИВЧИК У кривчику найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 73.

КРИЖМА У крижму завернути. Обряд хрещення дитини. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 54, 55, 56, 58, 59, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

У крижму прийнять (положить). Обряд хрещення дитини. 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69.

Божою крижмою сховати. Обряд хрещення дитини. 14, 16, 17, 19, 20, 21.

У крижму взяти. Обряд хрещення дитини. 55, 56.

Крижмою окутати. Обряд хрещення дитини. 50, 51, 52, 53.

Крижмою обкутати. Обряд хрещення дитини. 47, 48.

КУКУРУДЗА Найшли (знайшли) в кукурудзі, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 50, 51, 52, 53.

КУРИ Драти (патрати, скубти) курей, *етн.* Святкувати 3-й день весілля. 13, 17, 21, 26.

Іти на курей, *етн.* Весільний обряд (обряд пародійного весілля). 2, 7, 14, 18, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 54, 55, 73. • „Припадає на третій день весілля – означає „їсти суп із курячого бульйону” (26).

Іти по курей, *етн.* Весільний обряд: „На другий день весілля „цигани” йдуть по курей (красти курей) для весільного столу” (21); „Збирати курей на весільний суп” (66); 22, 23, 30, 60, 61, 64, 65, 68, 69, 79, 80.

Їсти курей, *етн.* Святкувати 3-й день весілля. 52, 53.

Ловити курей, *етн.* Весільний обряд: „На другий день весілля два-три чоловіки ходять по хатах і ловлять курей (по курці або якійсь іншій птиці), а на наступний день ідуть скубти та їсти” (17); „Курей ловлять переодягнені в циган люди” (14); 22, 28, 35, 36.

Курка знесла, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 11, 12, 15.

КУРНИК Заглядати до курника, *евф.* Зраджувати дружині (чоловікові); мати позашлюбні зв'язки. 79, 83. Пор. **стрибати в гречку**.

КУТНІЙ Усміхнутися на кутні. Померти. 51, 69.

КУТЯ Кутю носить. Вітати кумів, хрещених, родичів з Різдом. 42, 53, 62, 66, 67, 76, 77, 78, 80, 83.

С кутьой ходить. Вітати кумів, хрещених, родичів з Різдом. 47, 48.

С кутьой поздравлять. Вітати кумів, хрещених, родичів з Різдом. 49, 62.

КУХАРКА Благодарити кухарок, *етн.* Гуляти в останній день весілля. 16, 18, 21, 26, 32.

Роздати кухаркам хвартухи, *етн.* Подякувати за допомогу в проведенні весілля. 8, 9, 14, 16, 18, 21, 26, 32.

КУЩ Бігати по куцах. Зраджувати в подружньому житті (перев. про чоловіка). 55, 61, 62.

Найти (знайти) під кущем калини, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 65, 67.

Під кущем калини найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 62, 67, 68.

КУЩИК Під кущиком найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 61, 62, 65, 68.

Л

ЛАВКА На лавці в парку найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 44, 45.

ЛАДАНКА Ладанкою пахне в хаті. Хто-н. помер. 15, 17.

ЛАПКА Закинути догори лапки. Померти. 62, 66, 69, 71.

Лапки склеїти. Померти. 6, 7, 21, 67.

ЛАПОТЬ Скоро сплетуть лапті кому. Хто-н. незабаром помре. 71, 75, 83

Сплести лапті. Померти. 18, 60.

ЛАПША Іти на лапшу, *етн.* Справляти другий день весілля. Лен.

• Весільний обряд: „Іти частуватися (лапшею) на другий день весілля”. 35, 45.

ЛАСТИ Ласти завернути (склеїти, сплести, загнути, здвинути, скласти, звернути), *жарг.* Померти; загинути. – Поки дотягла сумку, думала що й ласти skleю (62); 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 54, 55, 56, 58, 59, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83. • **Ласти, ластви** – у жаргоні злочинців „руки” або „ноги”. В основі виразу звичай зв'язувати покійникові ноги.

Ласти (ластоньки) одкинути (відкинути, клацнути, ляснути), *жарг.*

Померти; загинути. 20, 51, 52, 80, 83. Пор. **ноги (копита) відкинути**. • Зі спостережень за тваринами.

ЛЕЛЕКА Лелека завітав, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 64, 65.

Лелека навідався, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 42, 43, 44, 77.

Лелека принесла, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 7, 9, 10, 11, 12, 13, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 54, 55, 56, 58, 59, 62, 65, 67, 75, 76, 77, 78, 79, 80.

Лелека приніс, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 40, 42, 51, 52, 62, 66, 72.

Лелека приніс з теплих країв, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 77, 78, 79.

Лелеки принесли, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 13, 25, 26.

ЛИЖА Звенути лижі. Померти. 42, 47, 83.

ЛИСИЦЯ Ловити лисицю, *етн.* Іти свататися. – „Ходили ми, ходили, побачили лисицю й почали її ловити. Прийшли до вашої хати”. – „Ну шо, доню, будеш хліб ламати чи гарбуза давати?” (17); 53, 55, 62, 65, 67, 75, 76, 77, 80, 83.

ЛІКАРНЯ Купили в лікарні (у больниці), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 7, 36, 60.

ЛІС Виловили в лісі, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 54, 55, 56.

З лісу привезли, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 13, 17, 27, 28, 60, 65, 69, 73, 74.

У лісі найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 21, 65, 69.

ЛОБОДА Найшли (знайшли) в лободі, *евф.* Те саме, що у лісі найшли. 61, 62, 72, 77.

ЛОЖКА Мити ложки, *етн.* Відзначати перший тиждень подружнього життя. 72, 79. „Через тиждень після свадьби відзначають перший ювілей подружнього життя” (72).

ЛОПУХ У лопухах найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). Вес, Дяк, Зим, Кір, Крем, Лут, Мус, Род, Свердл, Сніж, Стах.

ЛУГАНКА Виловили в Луганці, *евф.* Те саме, що у лісі найшли. 67, 83. Див. ще **знайшли в колодязі**.

ЛЬОН Льон вибивати, *етн.* Викупати подарунки молодим у вигляді білизни. 51, 52.

ЛЮБИСТОК У любистку знашли. *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 47, 48, 66.

ЛЯЛЬКА Ляльку впіймали (вловили). Народити. 62, 65, 67, 75, 76, 77, 78, 79, 80.

Обмивать ляльку. Післяпологовий обряд одвідини. 42, 47, 49, 53, 62, 65, 67, 75, 76, 77, 80, 82, 83.

М

МАГАЗИН Купили в магазині (в магазiні), *евф.* Те саме, що у лісі найшли. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

МАКІВКА Із маківки, *евф.* Те саме, що із квіточки. 62, 66, 68.

МАКІНТОШ Надіти дерев'яний макінтош. Померти. 42, 45, 62, 79, 83.

МАКІТРА Піднести макітру. Відмовити парубкові (сватам) під час сватання. 5, 45, 47, 62, 80.

МАМКА Катати мамок, *етн.* Весільний обряд: „На другий день весілля після обіду на тачці катають мамок (матерів молодих) і перевертають у калюжу або в грязь, щоб молоді жили заможнo” (7); 35, 36, 78, 79, 80.

МАСЛИНА Віднести під маслину кого. Поховати; померти. 25, 79.

МАТИ Мати найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 74, 79.

МЕЖА Піти за межу. Померти. 14, 17, 32, 42, 62, 64, 65, 69.

МЕНЬНЯ Меньнем крестити. Те саме, що іменем назвати. 42, 44, 47.
•Меньня – ім'я.

МЕТЕЛИЦЯ Метелиця принесла, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 19, 21, 25.

МИР Іти на мир, *етн.* Домовлятися про весілля (про батьків молодих). 67, 68, 78.

Миром помазати. Обряд хрещення дитини. 40, 42, 62, 77.

МІСТ Під мостом найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 42, 62.

МІСТО Спалити місто. Зробити аборт. 42, 44, 45.

Перерубати місто навхрест. Те саме, що спалити місто. 42.

МІСЦЕ Викупити місце, *етн.* Померти. 18, 32, 42, 62, 64, 65, 72, 74, 75. • В основі вислову – назва поховального обряду: до кишені померлого кладуть дрібні монети, щоб викупити місце поховання на тому світі.

МІСЯЦЬ З місяця звалився (упав), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 45, 66, 67, 69.

МОЛОДА Будити молоду, *етн.* Весільний обряд: „Підіймати молоду після першої шлюбної ночі (після комори)”. 5, 6, 9, 12, 20, 27, 29, 39.

Вести молоду умиватись; умивати молоду, *етн.* Частувати в домі молодої після першої шлюбної ночі. 16, 55, 56, 71, 74, 76, 79, 80.

Викупати молоду, *етн.* Весільний обряд: „Наречений і дружок дають викуп молодшій сестрі або братові за наречену” (79); 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

Запити молоду, *етн.* Весільний обряд: випити горілки як знак згоди батьків

дівчини на весілля. 2, 7, 15, 16, 28, 32, 47, 55, 56, 78, 79, 81.

Красти молоду, *етн.* „У перший день весілля ховають молоду в сусідів, доки дружка й дружка не виконають жартівливих завдань” (48); 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 80.

Пропивати молоду (наречену, дівчину), *етн.* Домовлятися про умови весілля (про батьків молодих), випивати. 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71. • Подібні домовини супроводжуються вживанням спиртного.

Ховати молоду, *етн.* Весільний обряд. 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 62, 73, 81.

МОЛОДИЙ Пудрити молодого, *етн.* Викупати ворота двору молодої. 42, 56, 81, 82.

МОЛОДІ Обсипати молодих, *етн.* Весільний обряд: „Зустрічають біля дому й обсипають молодих після того, як вони розписалися, – хмелем, грішми” (7); 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 80, 83. „Обсипають молодих, коли вони вийшли з загсу на порозі (обсипають матері наречених), а потім молоді вклоняються людям за те, що вони прийшли” (76); 70, 76 „Обсипають молодих, коли молодий викупив молоду і вони виходять з хати молодої” (74), 81, 82.

Покривати молодыхъ, *етн.* Виконувати весільний обряд покривання. Шульг. „Дружка звертається до дружок і говорить: „годі вже брехати язиком, пора звершувати діло, давайте-но покривати молодыхъ...” [Іванов 1898: с. 609].

Серебрити молодих, *етн.* Вносити гроші й продукти для продовження гуляння після власне весілля. 57, 58, 68.

Умивати молодих, *етн.* Святкувати другий день весілля (на цей день і припадає названий обряд). – „На другий день свадьби умивають молодих” (9); 2, 6, 7, 42, 53; „Після першої шлюбної ночі свашка і старший сват умивають молодих” (35); 59, 74, 78.

МОРКВА У моркві найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми. 21, 47, 48.

МУЗИКА Музика відіграла по кому. Хто-н. помер. 72, 73, 77.

М'ЯЧ М'яч (м'ячик) з'їсти (проковтнути) Стати вагітною. 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

Н

НАДІЛ Вічний наділ землі придбати. Умерти. – *Ванько вже вічний наділ землі придбав, похоронили в ту п'ятницю* (72); 62.

НАДІЯ Нема надії. Хто-н. скоро помре. 14, 22, 25.

При надії. Вагітна. 42, 47, 48.

НАЛИГАЧ Накинути налигач[а], *жарт.* Одружитися. 14, 19, 74.

НАРЕЧЕНА Викупати наречену (молоду, дівчину), *етн.* Платити за наречену гроші чи інший викуп (частина весільного обряду). 7, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

„На весіллі перед реєстрацією шлюбу, коли наречена ще в себе вдома, її викупають: дружка не віддає наречену, доки дружок не дасть за неї викуп” (62); „Коли за молодою приїжджає наречений, молодший брат або сестра бере за неї викуп у грошах або в подарунках” (21).

НЕДЛЯ Справляти перву неділю, *етн.* Частувати сватів та молоде подружжя першого післявесільного тижня. 76, 79.

НІС Під носом земля в кого. Хто-н. близький до смерті. 74, 78, 80, 83.

Сь носа по грошу, *етн.* Весільний обряд: складка, внесення грошей і продуктів для продовження гуляння після власне весілля. Мик. „В середу роблять „складку”, що називається “сь носа по грошу» й чинять зазовини ...” [Іванов 1898: с. 230], 14, 53.

НОГА [І] ноги інеєм покрились у кого. Хто-н. помер. 63, 78.

Ноги мити, *етн.* Весільний обряд. • „На другий день весілля сватів (батьків молодого й молодої) саджають у „бричку” (візок, тачку), прикрашену квітами, хустками, гілками. Упрягають „коней” (хлопців, яких теж наряджають). Свати беруть прута й „поганяють” їх. Поряд іде 10-15 ряджених: лікар, цигани, кухар та ін., а також усі, хто був на весіллі, пригощають зустрічних, „коней” – щоб швидше їхали. Біля річки „коні” перевертають сватів у воду, „миють ноги”, „купають”. Часом у воду попадають і гості (особливо, хто ближче стоїть). На всіх бризкають водою” (52); 7, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82. „На другий день весілля „цигани” возять свекруху на колясках, а потім невістка миє ноги свекрусі” (35); 36, 53, 55, 56, 57, 58.

Обутися не на ту ногу. Невдало одружитися. 27, 31, 32, 47, 55, 56.

Однією (одною, одной) ногою (ногой) на кладовищі. Хто-н. близький до смерті. 42, 46, 47.

Однією (одною, одной) ногою (ногой) на (у) тому світі. Хто-н. близький до смерті. 60, 61.

Посушити ноги. Померти. 27, 29, 31.

НОЖИК Берегтись ножика. Заборонено різати в свято Івана Головосіки (11 вересня) ножем, пилкою, косою. 27, 29, 35, 36, 42.

НОЖНИЦІ Покровські ножниці. Ножниці, які клали дівчата на виданні в ніч на Покрову під подушку. 25, 26.

О

ОБЛИЗЕНЬ Поїхати з облизнем. Одержати відмову при сватанні. 25, 26, 79, 81, 82. • Приїхав свататися, але поїхав ні з чим. Так само, як хотів їсти, а його не нагодували, він облизався й залишився голодний” (26, 42, 62).

ОБРУЧКА Впустити обручку, *етн.* Нещасливо жити або й розлучитися в майбутньому. 14. • На основі прикмети: „коли під час реєстрації шлюбу

хто-н. з молодих упустить обручку, то це символізує нещасливе життя, а то й розлучення в майбутньому”. 14, 17, 42.

ОБЖИНКИ Обжинки справляти. Обряд святкування урожаю. 42, 47, 48, 52, 54.

ОГІРОК В огірках найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 12, 14, 16, 19.

ОГЛЯДИНИ Іти на оглядини, *етн.* Відправлятися довідатися про матеріальний стан молодого. 21. „Через деякий час батьки молодого після сватання йшли на оглядини: оглядати кімнати, вікна, де меблі будуть стояти; домовлятися про весілля” (21); 51, 52, 76, 78, 79.

Оглядини пить, *етн.* Обряд уживання горілки на знак остаточної згоди батьків дівчини на шлюб. 25, 28, 42, 67, 77, 80, 83.

ОГОРОД В огороді (в горобі) найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 12, 14.

ОДГУЛ Іти на одгул, *етн.* Частувати в домі молодої ранком після першої шлюбної ночі. 8, 9, 10.

ОКО Зав'язати очі. Вийти заміж, одружитися. 17, 19, 20. • Крім прямого значення прототипу, коли після заміжжя молодиця повинна була покривати голову – пор. вирази **зав'язати голову (голівоньку, косу, коси, хустку)**, – слово *зав'язати*, за О. О. Потебнею, має ще й символічне значення „знищити”. *Зав'язати очі* – тут первісно насунути низько хустку на очі.

Одним оком в домовину дивитися. Бути близьким до смерті. 72, 74.

Очі в дорогу убив. Хто-н. близький до смерті. 12, 16.

Очі піском засипати кому. Похоронити кого. 66, 67, 69.

П

ПАЗУХА У пазусі принесли, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 42, 47, 53, 72.

ПАЛИЦЯ Забивати палицю, *етн.* Назва обрядової дії. 4, 16, 19. Див. **кіл забивати, забивати клин.**

ПАЛЯНИЦЯ Пекти паляниці, *етн.* Готуватися до весілля. 5, 11, 49.

ПАСКИ Паски пекти. Готувати великодній хліб на Пасху, Поминальну неділю. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

Паски (пасочки) святить. Освячувати великодній хліб перед Пасхою. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

Пасками мінятись. Обряд поминання родичів на Пасху. 42, 47, 48, 53, 62, 69, 78.

Пасками пригостить. Те саме, що **пасками мінятись.** 51, 52, 54.

ПАСОЧКИ Пасочки дарить. Те саме, що **пасками мінятись.** 17, 20, 21, 25, 26, 29.

ПЕЛЕНА У пелені принесла. Народження поза шлюбом. 42, 48.

ПЕЛЬОНКИ Давати на пельонки, *етн.* Те саме, що давати дари. , 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62.

Давати на пельонки й розпашонки, *етн.* Те саме, що давати дари. – Даю вам гроші на пельонки й розпашонки (9); 20, 21, 80, 81, 82, 83.

ПЕРЕЇЗД Віднести за переїзд кого. Хто-н. помер; поховати кого-н. 42, 62, 66, 67, 68. • На основі метонімічного зближення назв переїзд і кладовище (кладовище розташоване за переїздом).

Піти за переїзд, *місц.* Умерти. 72.

ПЕРИНА Везти перини, *етн.* Переправляти посаг молоді до помешкання жениха. 12, 45.

ПЕТРО Оставити Петрові на бороду, *етн.* Залишити в полі нескошеними кілька хлібних рослин [Иванов 1898: с. 245]. • Названий обряд збігається з початком жнив і припадає на свято Петра й Павла. Женці залишають хлібні стебла „на розплід”, вірячи, що „там Господь відпочиває”. 25, 26, 29, 32, 41, 47, 48, 69.

ПЕТУХ Іти петухів ловити, *етн.* Іти в понеділок по дворах переодягненими за курми на суп (весільний обряд). 66, 68, 69, 73, 81.

ПИЛКА Пилки бояться. Те саме, що берегтись ножика. 62, 64, 65, 69.

ПИРІЖЕЧОК Перижечкы йисты, *етн.* Весільний обряд: частувати передвесільного дня молоду з подругами в домі молодого. – Ми в свекрухи були / Перижечкы йилы, / Мед-вино пили / Солодесеньке та добресеньке / Ще й з медком [Иванов 1898: с. 218].

ПИРІЖОК Вытрусювать пирожки, *етн.* Частувати молоду з подругами в домі молодого передвесільного дня. 19, 27. „Хлопчики-підлітки, дізнавшись, якою дорогою вертатимуться дружки, чекають на них, потім ганяються за ними і б'ють їх” (це і називається *вытрусювать пирожки*)” [Иванов 1898: с. 743].

За ним уже й пиріжки (пирожки) поїли. Хто-н. умер. 9, 47.

Їсти пиріжки (пирожки), *етн.* Поминати. – Вішайся, якщо хочеш, будемо пиріжки їсти (11); 5, 17, 20, 21, 22, 23, 51, 52, 61, 62.

Їсти пиріжки (пирожки) з картоплюю (з картошкою), *етн.* Поминати. 83

Їсти пиріжки (пирожки) з печінкою, *етн.* Поминати. 1, 16, 29, 31, 37, 56.

Їсти пиріжки (пирожки) з повидлом, *етн.* Поминати. 61, 62, 64.

Їсти пиріжки (пирожки) з рисом і яйцями, *етн.* Поминати. 70, 72.

Їсти пиріжки (пирожки) з яблуками (з луком), *етн.* Поминати. – Скоро вже сорок днів – пиріжки з яблуками будемо їсти (42); 2, 7, 17, 35, 53, 71, 80.

Пекти (їсти) пиріжки (пирожки) з капустою, *етн.* Поминати. 42, 45.

Пиріжки (пирожки) будемо їсти. Хто-н. близький до смерті. 35, 36, 76, 77, 78.

Пиріжки (пирожки) од'їдуть, *етн.* Частувати сватів та молоде подружжя першого післявесільного тижня. 5, 17, 35, 57.

Скоро будуть пиріжки (пирожки) в кого. Хто-н. близький до смерті. 14, 66.

Скоро будуть пиріжки (пирожки) з кампотом у кого. Хто-н. близький до

смерті. 72, 79, 83.

Скоро пиріжки (пирожки) в кого. Хто-н. близький до смерті. 72.

Скоро пиріжки (пирожки) пекти. Хто-н. близький до смерті. 2, 3, 10, 13.

Скоро пиріжків (пирожки) поїмо (їстимемо, будемо їсти, наїмось) в кого. Хто-н. близький до смерті. 1, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 71, 73, 74, 78, 80, 83.

Скоро підемо на пиріжки (на пирожки) до кого. Хто-н. близький до смерті. 35, 36, 57, 58.

Скоро приходять на пиріжки (на пирожки) до кого. Хто-н. близький до смерті. 11, 19, 24.

ПИШКА Розносити пишки, *етн.* Поминати на дев'ятий день після смерті. 47, 65, 81, 82.

ПІДВОРІТТЯ Під підворіття баба поклала, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 27, 48.

ПІДХІД [Уже] на підході, *евф.* Скоро, незабаром (помре). 17, 19, 20.

ПІСОК Віднести (відправити) на пісок (на піски) кого. Хто-н. помер; когочо-н. поховали. – *Ольгу віднесли вже на піски* (62); 65, 66. • В основі виразу метонімічна заміна слова *кладовище* на слово *пісок* (на кладовищі).

Готуватися (збиратися) на пісок. Бути близьким до смерті. 66, 67, 79.

ПІТИ Піти (одправитися) до своїх. Померти. 3, 6, 7.

Скоро піде додому. Незабаром помре. 27, 28, 29, 30, 66.

Скоро поїде додому. Незабаром помре. 28, 66, 69.

Піти на піч. Вийти заміж у багатосімейну родину. 54, 55, 56.

Піти почиститись. Зробити аборт. 35, 36, 37.

ПІЧ Грызты пичь, етн. Здійснювати обряд оглядин. 42, 55, 74. „Запивши в домі молоді могорич, батьки молодого просять до себе сватів та інших присутніх на розглядини, що тут в насмішку називається „грызты пичь” [Иванов 1898: с. 215].

Під піччю (під печею) найшли (знайшли), евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 27, 47, 48.

Піч колупати, обр. Дія дівчини під час сватання. 9, 51, 52, 81, 82.

ПЛАТОК Брати платок. Знак згоди на шлюб з боку нареченого. – „Невеста бере тарілку і підносить на ній жениху платок; боярин *бере платок*, затикає жениху за пояс і при цьому жених з боярином встають, кланяються в пояс невесті й кладуть на тарілку від 5 до 20 коп. Потім на тарілці свекру підносять рушники і кланяється один раз в ноги. Свекор *бере рушники* й кладе від 1 до 2 р. Далі з поклонами підносить свекрусі платок, а та їй дарить на сарафан або юбку. Потім хрещеній матері з поклонами підносить платок, а та їй дарить грошима копійок 50 або на юбку. Старостам без поклонів підносить рушники, а вони їй нічого не дарять” (Кам) [Иванов 1898: с. 104]; 11, 17, 42, 62.

ПОДАРОК Обмивати подарки, *етн.* Частувати гостей після обдаровування молодих на весіллі. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25,

27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 71, 83.

ПОДАРУНОК У подарунок дали, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 55, 73.

ПОДУШКА Забирати подушки, *етн.* Перевозити посаг молоді до оселі жениха. 11, 13, 15.

Спати в подушку. Не мати тривалий час дітей. 5, 11, 17.

З подушкою. Бути вагітною. 47, 48, 49, 62.

ПОЇЗД Обсипати поїзд, *етн.* Весільний обряд: „Після того, як весільний поїзд готовий, мати молодого обсипає поїзд копійками, цукерками, хмелем” (21); 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 71, 83.

„Коли молоді виходять з дому, гості їх обсипають цукерками, грішми, пшеницею, бажають добра, щастя, злагоди, багатства” (72), 80, 81, 82.

ПОКІС Гладити покоси, *етн.* Влаштувати пирушку [Иванов 1898: с. 244], 2, 4, 48, 54, 57, 59, 74. • Свято зазвичай організують у першій половині червня на відзначення початку сінокоосу.

ПОКУТЬ Заводити молодих на покуть, *етн.* Урочисто вести молоду й жениха за весільний стіл. 17, 35, 36.

ПОЛЕ Найшли (знайшли) на картофляному (гороховому) полі, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 66, 69, 73, 74.

У полі найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 31, 37.

ПОЛІНО *З поліна зробили, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 11, 13, 17.

ПОЛОЖЕНІЄ У положенії. Бути вагітною. 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53.

ПОЛОТНО У полотно взяти. Обряд хрещення дитини. 1, 4, 6, 14, 26.

ПОМІСТ Садовити на поміст, *етн.* Урочисто заводити молодих на почесне місце за весільним столом. 9, 65, 66, 67, 68.

ПОРА Пори жде. Хто-н. близький до смерті. 35, 47, 61.

Покровська пора. Говорять про весілля восени. 55, 67

ПОРІГ На порозі найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 60, 61, 62.

ПОСАД Заводити на посад (за стіл), *етн.* Урочисто вести молоду й жениха за весільний стіл. 21, 35, 36, 42, 62, 71, 80, 83.

ПОСАДКА Віднести за посадку, *місц.* Поховати. 47, 48.

ПОСВІТ Запалення посвіта. Сімейна святкова вечеря з нагоди закінчення сівби, яка відбувалася на Семена Стовпника (14 вересня). 61, 64, 68, 69, 73, 74.

ПОСОХ Випивати на посох, *етн.* Частувати поїжджан у домі молодого перед від'їздом за молодою. 6, 9, 14, 20, 51, 52.

ПОСОШОК Випивати на посошок, *етн.* Гуляти останній день весілля. 1, 4, 9, 11, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53,

62, 65, 79, 80.

ПОСТІЛЬ Лежати на божій постелі (постілі). Бути близьким до смерті. 76, 78.

Лежать на останній постелі (постілі). Бути близьким до смерті. 64, 65.

Лежати на смертній постелі (постілі). Бути близьким до смерті. 32, 42, 67, 68, 73.

ПОСУДА Посуду бити 1. *етн.* Закінчувати весільне гуляння. 66, 67, 69, 77, 78, 79. 2. *етн.* Весільний обряд: „Коли молоді приїжджають із загсу, їх на воротях зустрічають батьки молодого, у руках у них хліб, сіль. На рушник кладуть тарілку, і перед тим, як одвідають хліба, наречені посуду б'ють (розбивають тарілку) ногами (наречений лівою ногою, а наречена – правою), приказуючи: на щастя!” (76).

Посуду мити, *етн.* Закінчувати весільне гуляння. 6, 17, 35, 36, 66, 71, 73.

ПОХМІЛЛЯ Іти на похмілля, *етн.* Те саме, що іти похмелятись. 21, 22, 29, 38, 39.

ПОЯС По пояс у землі. Близький до смерті. 35, 36, 38.

ПРЕДОК Зустрітися з предками. Померти. 54, 55, 56.

ПРЕЧИСТА Перша Пречиста. Свято Успіння Пресвятої Богородиці (28 серпня). 32, 35, 36, 42, 54, 55, 76, 78, 83.

Друга Пречиста. Різдво Пресвятої Богородиці (21 вересня). 28, 32, 35, 36, 42, 54, 55, 76, 78, 83.

ПРИДАНЕ Везти придане, *етн.* Весільний обряд: везти посаг до хати молодого, де житиме нова сім'я. 14, 36, 78.

Давати на придане, *етн.* Те саме, що давати дари. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 71, 83.

ПРИКОРЕНЬ Прикорень забивати, *етн.* Закінчувати весільне гуляння. 2, 21, 35, 36, 58.

ПРИСВЯТОК Діждати присвятка. Говорять про свято Семена (14 вересня). 21, 35, 36, 79.

Святкування присвятка. Сімейна святкова вечеря з нагоди закінчення сівби, яка відбувалася на Семена Стовпника (14 вересня). 35, 36, 79.

ПРИСТРОЙКА З пристройкою. Бути вагітною. 62, 65.

ПРИЗВИЩЕ Змінити прізвище (хвاملію). Одружитися. 7, 9, 11, 14, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 71, 80, 83.

ПРОБКА Пробка отошла. Процес переймів під час пологів. 51, 52, 53, 54, 56.

ПРОЖИТТЯ Давати (дарити) на прожиття, *етн.* Те саме, що давати дари. 4, 6, 14, 66.

ПРОЦЕСІЯ Свадібна процесія. 1. Узаконення шлюбу. – *Главно одбутъ свадібну процесію в загсі, там же все должно пройти серйозно* (42), 22, 27, 45, 48, 49, 61, 62. 2. Бенкет з нагоди одруження в домі молодого (17), 21, 35, 36. 3. Підготовка до весілля. – *Побистріше закончіть би свадібну процесію, а то туди на цвіточки, там коровай закажи, там випивачку купи* (32), 51, 53,

55, 56.

ПТАХ У доброго птаха придбали, *евф.* Те саме, що птахи на крилах принесли. 62, 64, 65.

ПУЗАТА Пузата пішла. Вагітна жінка. 7, 8, 9, 15, 28, 42, 36, 62, 63, 71.

ПУТО Знайти пута. Вийти заміж. 14, 73.

Пута перерізати кому. Хто-н. починає ходити. – Усім одногодкам пута вже перерізували, а наш і стояти сам не хоче (62); 4, 9, 11, 17, 21, 31, 32, 33, 42, 47, 49, 52, 53, 61, 64, 65, 68, 69, 73, 74, 79, 80, 81, 83. • В основі вислову обряд: коли дитина починає ходити, їй ножем перерізають удавані пута.

ПУТЬ Відправити (віднести) за путя (за путі) кого, *місц.* Поховати; померти. 7, 9, 21, 24, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 50, 51, 52, 53, 54, 59, 60, 61, 62, 66, 71, 79, 80, 83.

Уже на путі стоїть хто. Скоро помре. 27, 29, 33.

П'ЯТА Обмивать п'ятки (пятки). Післяпологовий обряд одвідини. 42, 62, 66, 69, 76.

Обмивать пяточки. Те саме, що обмивать п'ятки (пятки). 12, 14, 17, 20, 22, 27.

Р

РАЗ Дихати через раз. Бути близьким до смерті або старим, немічним. – Вона вже на небо дивиться. Дихає через раз (49); 25, 26, 55, 74, 81, 82.

Останній (последній) раз насолити один одному, *етн.* Обмінятися шматочками насоленого хліба. 42, 62, 71, 83. • Весільний обряд, коли молоді відламують по шматочку від обрядового хліба, присолюють і дають покуштувати один одному (щоб не завдавати кривд у подружньому житті).

РАЙ Відправитися (піти) в рай. Померти. 33, 37, 42, 45, 47, 55, 56, 59, 71.

Збиратися в рай. Померти. 36, 57.

Піти в рай за документами. Померти. 35, 36.

РАТИЧКИ Протягнути ратички. Померти. 49, 76, 77.

РИБА [Жива] риба наснилась кому, *евф.* Хто-н. завагітнів. 5, 7, 42, 62, 66, 76. • На основі стійкого уявлення, відбитого в сонниках: риба насниться – буде дитина.

Упіймати рибу. Стати вагітною. 11, 12, 27, 28, 34, 67, 68, 73, 74, 78.

РІЗДВО Не к Різдву, а к Великодню. Про настання тепла. [Иванов 1898: с. 250], 39, 40, 54, 59.

Од Різдва до колядки. Не довго. 14, 17, 57.

РІЗКА Роздавати різки, *етн.* Весільний обряд: сигнал-символ закінчення весілля, коли починають роздавати різки. 7, 9, 21, 35, 36. • **Різка** – обрядове печиво: паличка або очеретинка, обкручена солодким тістом, яка випікається у грубі або над газом. У цей же день випікають і вутяток.

РІЧКА Зловили (виловили, спіймали, піймали) в річці, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). – *А де ви нашли такого мальчика? – Та ось Єгорович ходив на рибалку та вилловив його в річці на вудку* (62); . 7, 9, 21, 24, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 50, 51, 52, 53, 54, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 71, 74, 79, 80, 83.

РОГАЧ Показати рогача. Відмовити у сватанні. 26, 37, 66, 69, 74, 76.

РОДИ Принімають роди. Очікувати народження дитини. . 1, 2, 4, 6, 7, 9, 21, 22, 23, 24, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 41, 42, 55, 56, 62, 63, 65, 66, 71, 77, 78, 79, 81, 82, 83.

Приняли роди. Народити. 62, 73.

РОДИНИ Кликать на родини. Те саме, що **принімають родини**. 21, 35, 57, 70.

РОДЯЩА Обмить родящу. Післяродовий обряд, коли випивають за жінку, котра народила дитину. 12, 20, 22, 42, 62, 65, 71, 73, 83.

РОЖЕНІЦА Обмити роженіцу. Те саме, що **обмить родящу**. 42, 45.

РОЗВІДКА Іти в розвідку (разведку), *етн.* Відправлятися оглядати хазяйство молодого. 47, 48, 61, 65, 69, 70, 77, 78.

РОЗГЛЯДИНИ Іти на розглядини, *етн.* Те саме, що **іти на оглядини**. 4, 9, 16, 31, 76, 78, 83.

РОЗКОПАНИЙ Погнати на розкопану, *місц.* Померти. 35, 36, 48, 49, 57, 59.

• Кладовище знаходиться на розкопаній горі.

РОМАШКА З ромашки виріс (виросла), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 77, 83.

РУКА Мити руки, *етн.* Закінчувати весілля. 27, 28, 30, 33, 35, 37, 38, 39, 65, 76, 78, 80.

Руки опустити. Померти. 23, 30, 63, 64.

Руки зв'язати. Одружитися. 14, 19, 45, 62, 71. • Від обрядової дії зв'язування рук молодих на весіллі.

Руки погріть Семену. Відпочивати на Семена (14 вересня) від городу. – До Семена нужно викопати картошку, щоб успіть руки погріть над костром – зімою не будем голодними (74); 2, 16, 19, 21, 35, 36, 61, 65, 81, 82.

Руки розв'язати. Умерти. 51, 52, 56.

РУШНИК На рушнику стояти. 1. Вінчатися. 4, 7, 32, 42, 62, 76, 78, 80, 81, 82, 83; 2. Одружуватися. 2, 3, 10, 25, 26, 27, 28, 32, 37, 38, 39, 40, 42, 45, 46, 48, 49, 53, 71.

Брати рушники. Знак згоди на шлюб з боку нареченого. 43, 44, 45, 46.

Вернулися з рушниками (платками). Засватати, висватати наречену. 48, 67, 68.

Дбати рушники. Вишивати (купляти, замовляти) рушники на власне весілля. 27, 42, 62, 65.

Повернутися з рушниками. Засватати. 31, 42, 45, 48, 49, 53, 62, 71, 78, 80, 83.

Подавати рушники (подавання рушників). Знак згоди на шлюб з боку нареченої. 8, 9, 14, 42, 47.

Ставати на рушник. Брати шлюб. 5, 7, 12, 36, 38, 39, 40, 42, 47, 62, 65, 69, 71, 78, 80, 81, 82, 83. • *Ставати на рушник, стати на рушник* – на щастя. Нині, хто стане з подружжя на рушник першим, той і голова в сім'ї (81).

Стати на рушник. Брати шлюб. 13, 14, 17, 55, 62, 68, 76.

Давати рушники. Знак згоди на шлюб з боку нареченої. 61, 62, 65, 69, 76.

Дарувати (дарити) рушники. Знак згоди на шлюб з боку нареченої. 34, 42, 43, 44, 46.

С

САРАЙ Сарай з пристройкою, *евф.* Вагітна. – Зараз багато вже не зробиш, бо важко й нахилитись: сарай з пристройкою (72); 34, 82.

СВАЙБА Одкланятися свайбі (свальбі, свадьбі), *етн.* Погуляти в останній день весілля. 8, 9, 60, 61.

Рубати (рубити) свайбу (свальбу), *етн.* Гуляти останній день весілля. 29, 30, 31, 49.

Зарубувати свайбу. Те саме, що **рубати свайбу (свальбу).** 26, 27, 30.

СВАТ Катати (возити) сватів, *етн.* Весільний обряд: на другий день весілля „переодягнені гості возять на тачці сватів, везуть до калонки й миють там ноги” (83), 81, 82; Від звички катати сватів на тачці: „її обкладають камінням, сватів везуть до найближчої річки, щоб перекинути їх” (62), 2, 4, 7, 20, 35, 36, 38.

Сватів умивати, *етн.* Весільний обряд (і фразеологізм). • „Сватів возять, а потім кидають у калюжу” (42), 1, 2, 4, 5, 7, 8, 14, 16, 17, 21, 22, 24, 25, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 47, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 78, 80, 81, 82, 83.

СВАТАННЯ Гуляти сватання, *етн.* Весільний обряд: сватати дівчину; випивати. 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 21, 22, 24, 25, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 47, 50, 51, 53, 55, 56, 58, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83. **Гулять сватання.** • Через кілька днів після могорича й розглядин гуляють „сватання”, яке починається тим, що батьки посилають молоду збирати дружок (подруг), з якими вона ходить до своїх родичів і знайомих і говорить їм так: „Просив батько й мати і я прося до нас на сватання” [Иванов 1898: с. 215].

Розсипалось сватання, *етн.* 1. Парубок одержав відмову від дівчини. 1, 9, 15, 35, 59. 2. Свати не домовилися про весілля. 59.

Засилати (заслать) сватів. Сватати. 2, 7, 14, 33, 42, 47, 48, 49, 53, 55, 56, 61, 62, 69, 71, 81, 82.

Посилати сватів. Сватати. 65, 66, 68, 76, 77, 78, 80, 83.

СВАХА Свах катати, *етн.* Батьків молодих катати на другий день весілля. 20, 21, 22, 23, 26, 59.

СВЕКРУХА Іти до свекрухи поклониться, *етн.* Весільний обряд: напередодні весілля батьки молодого частують молоду з подругами. 5, 8, 19, 21, 67.

Катати свекруху (тещу), *етн.* Весільний обряд: на другий день весілля свекруху (тещу) саджають у візок, катають вулицями, намагаючись викупати її в калюжі або забруднити трохи в грязюці, „щоб молоді жили заможнo та щасливо” (53), 5, 51, 52, 62, 65, 66, 77, 78, 80.

Купати свекруху, *етн.* Весільний обряд: викупати матір молодого під час пародійного весілля. 6, 7, 16, 26, 27, 34, 73. „У вівторок приходять „похмиляцьця”, купають свекруху й виводять її на вулицю, щоб потанцювала. Купають так: кладуть її в рядно, виносять у двір, обливають

водою і надягають на неї невістчине плаття і всі її прикраси” [Иванов 1898: с. 230].

СВИДОК Катати свідків, *етн.* Весільний обряд: на другий день весілля „перевдягають у весільне вбрання свідків нареченої й нареченого, саджають на якусь тачку, катають по вулицях, а вкінці перевертають у річку” (62), 32, 36, 55.

СВІЙ Треба (нада, пора) вже до своїх. Хто-н. близький до смерті. 3, 9, 16, 18, 19, 27, 28, 45, 49.

СВИТ Збирається на той світ. Хто-н. скоро помре. 12, 14, 28, 45.

На тому світі його ждуть. Хто-н. близький до смерті. 1, 4, 5, 18, 19, 34, 35, 74, 79, 81, 82, 83.

Скоро з світом розпрощається. Хто-н. близький до смерті. 28, 40, 41, 42, 45, 6, 61, 66, 67, 69, 73, 75.

СВІЧКА Свічки поставити [в головах] кому. Хто-н. умер. 72, 83.

Заквітчення (засвічення) свічки. Сімейна святкова вечеря з нагоди закінчення сівби, яка відбувалася на Семена Стовпника (14 вересня). 35, 36, 57, 59.

Поженить свічку. Сімейна святкова вечеря з нагоди закінчення сівби, яка відбувалася на Семена Стовпника (14 вересня). 35, 36, 48, 49, 52, 54, 57, 59.

СВЯТ Грозно свят. Говорять про архангела Михайла. 80, 81, 82. • Люди вважають, хто в цей день працює, святий Михайло змушує викидати різні „чудасії”. Цього дня не треба ні з ким сваритися, а тим паче проклинати, бо прокльони тут же можуть справдитися.

СВЯТВЕЧЕРЯ Святвечерю носить. Вітати кумів, хрещених, родичів з Різдом. 12, 20, 21, 42, 47, 66, 83. • Святвечеря – те саме, що кутя – обрядова їжа, яку готують на Різдо.

СЕЛИЩЕ Віднести (однести) в селище до діда кого. Хто-н. помер. 32, 42.

СЕМЕН Семен Літопродавець. День преподобного Симеона Стовпника (14 вересня). 7, 8, 9, 14, 17, 42. • За старим стилем воно припадало на 1 вересня, його вважали початком осені.

Сємьон Страннік. Те саме, що Семен Літопродавець. 83. • Назву утворено від дивних дійств: „ластівки ховаються по криницях”, „горобці злітаються в очерет”.

СИНІЧКА Синичку чекать. Завагітніти. 62, 63, 64, 65, 68, 78.

Синичка приснилась. Те саме, що синичку чекать. 48, 49, 72, 73, 75, 76.

Синичку дочекались. Завагітніти. 62, 63, 65, 68.

Синичку дождались. Народити. 52, 53, 54, 55, 71, 80, 81, 82.

СІЛЬ Наїстися солі. Одержати відмову під час сватання. 47, 48.

СІНО У сіні найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 13, 26, 27, 30, 32, 52, 56, 74, 75, 78.

СКАРБ Скарб збирати, *етн.* Весільний обряд: заїжджати в крамницю за господарчими товарами для молодих (після рядженого поїзду). 62, 66.

СКВОЗНЯК Сквозняком продуло кого, *евф., жарт.* Невідомо від кого народжуватиме дитину. 9, 14, 40, 62, 67.

СКРИНЯ Везти (торохтіти) скриню, *етн.* Везти до молодого посаг молоді.

5, 19, 21, 42, 62.

Зіграти в скриню. Померти. 6, 10, 20, 28, 29, 30, 33, 37, 38, 40, 42, 62, 73.

СЛИВА Найшли (знайшли) в сливі, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 43, 44, 46, 47.

СЛЪОЗА Богородицькі сльози. Сушений звіробій, який замовляли на свято Богородиці від „злих зуб і губ” лихих людей. 31, 42, 72.

СМЕРТЬ Близько до смерті [бути]. Безнадійно хворий, умираючий; дуже старий. 31, 73, 74, 80.

Дождатися смерті. Бути близьким до смерті. 8, 14, 16, 19, 20.

На смерть. На випадок смерті. Усі н. п.

Смерть погуляти відпустила кого. Хто-н. ось-ось помре. 5, 6, 7.

СНІП Обжиночні снопи. Перший врожай з поля. 51, 52.

СОЛОМА В соломі найшли (знайшли). Про народження дитини (перев. в розмові з малими дітьми). 48, 49, 59, 73, 82.

СОРОЧКА Іти на сорочку дивитись, *етн.* Іти або їхати другого весільного дня на частування до батьків молодого (про родичів молодої). 8, 17, 19, 20, 25, 27, 31, 32, 42, 53, 55, 56, 67.

СОСНА Віднести в сосну (в сосни). Поховати; померти. – *Ще на тому тижні куму віднесли в сосни, померла від раку* (63); 62, 65, 66, 68, 72.

Піти в сосну. Померти. 66, 69.

Поглядати в сосну. Бути близьким до смерті. 62, 65, 66.

Пора в сосну кому. Хто-н. близький до смерті. 6, 62, 72.

СОСНОВКА Поїхати до Сосновки. Померти. 6, 62, 63, 65. • **Сосновка** – від *сосна*: кладовище, поросле соснами.

СТАВ У ставку найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 30, 32, 51, 52.

СТАВНЯ Ставні закрити; ставні закрийються в кого. 63, 70, 83.

СТАВОК Піти за ставок, *місц.* Померти; поховати. 77, 79, 83.

СТАНИЦЯ Піти в землянську станицю. Померти [Иванов 1898: с. 360].

СТАРОСТИ Засилати старостів. Посилати старостів до батьків дівчини з проханням дати згоду на шлюб. 14, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 58, 72.

Перев'язати старост. Обряд заручин, остаточна згода дівчини на шлюб. 14, 50, 51, 52, 53, 74. • Старости – особи, що сватають наречену женихові.

Посилати старостів. Те саме, що засилати старостів. 1, 3, 4, 6, 7, 9, 16.

Присилати старостів. Те саме, що засилати старостів. 21, 36, 53, 54, 55, 71.

Слати старостів. Те саме, що засилати старостів. 72, 80, 81, 82.

СТІЛ За стіл завести, *етн.* Весільний обряд: завести молодих на почесне місце за весільним столом. 1, 3, 5, 6, 7, 18, 19, 20, 22, 25, 35, 62, 63, 76, 78, 79, 80, 81, 82. „Піддружий продовжує: ...хто до кого, а я до Бога, до вашого здоров'я – благословить в сей чесний і важний дом молоду княгиню за стіль завести, і в другий раз, і в третій раз!” [Иванов 1898: 219].

Садовити за стіл, *етн.* Вести молоду й жениха за весільний стіл. 27, 35, 66, 78. Див. заводити на посад.

СТІНА На стіні розписатися. Жити подружнім життям не

zareєструвавшись. – *Вони чоловік і жінка? – Та, на стіні розписалися* (32); 72, 78, 79, 80, 83. Див. **на заборі розписатися**.

СТОПКА По три стопки і по пиріжку. Про поминки. 5, 13, 19.

СТОРОНА Горбата в одну сторону, *жарт*. Вагітна. 54, 59.

Настрибалась на стороні. Завагітніти не будучи одруженою. 14, 17, 35, 36, 42, 53, 55, 62, 68, 71, 80, 83.

СТРУМОК Приплив (припливла) по струмку, *евф*. Про народження дитини (перев. у розмові з дітьми). 22, 24, 62.

СУБОТА Луківська субота. Субота, яка передувала дню Луки (31 жовтня). – Луківська субота – це наші люди счітають першу суботу, коли зібрали врожаї і люди поминають родичів (49). 1, 4, 5, 7, 12, 14, 17, 21, 24, 25, 31, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 55, 62, 63, 67, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 80, 83.

СУП Іти на суп, *етн*. Гуляти другий день весілля. 8, 66. • Весільний обряд: „ранком на другий день весілля йти їсти суп, бо перша страва – це суп з курятиною” (66).

СУХЕНЬКИЙ Сухеньким зробитися. Бути близьким до смерті. 59, 74, 83.

СХВАТКИ Схватки почались. Процес переймів під час пологів. 7, 8, 9, 17, 18, 19, 20, 31, 32, 33, 36, 38, 39, 73, 80, 81, 82, 83.

Схватки наступили Процес переймів під час пологів. 42, 45, 47, 48, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 76, 78, 82.

СЮРПА Іти на сюрпу. Те саме, що іти на суп. Гості дорогії, усих завтра пригласаєм на другий день свадьби іти на сюрпу (42), 36, 41, 53, 55, 56, 62, 71, 80, 83. • Сюрпа – головна страва пародійного весілля, яку готують на бульйоні з баранини.

Т

ТАПКИ Готують (готовлять) білі тапки кому. Хто-н. близький до смерті. 3, 5, 6, 8.

Кинути тапки. Померти. 72, 77, 79.

Купити білі тапки. Померти. 22, 23, 26, 27, 29, 30.

Одкинути тапки. Померти. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 10, 11, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 25, 31, 32, 33, 34, 35, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 55, 62, 63, 66, 68, 70, 71, 76, 78, 79, 80, 81, 82.

Скоро білі тапки одягне (одіне). Хто-н. близький до смерті. – *Він боліє вже третій год, і кажуть, що скоро білі тапки одягне* (32), 50, 51, 52, 53, 55, 71.

Скоро будуть білі тапки. Хто-н. близький до смерті. 1, 3, 5, 6, 7, 18, 19, 20, 22, 25, 35, 62, 63, 76, 78, 79, 80, 81, 82.

Скоро куплять білі тапочки. Незабаром помре. 27, 28, 35, 36, 57.

Скоро одіне білі тапки. Незабаром помре. 14, 33, 56, 73.

[Скоро] (уже) готовлять (готують) білі тапки кому. Хто-н. незабаром помре. 11, 19, 26, 34, 35, 46, 62, 65, 77, 79, 83.

Шити білі тапочки. Готуватися до смерті. 77, 79, 83.

ТАПОЧКИ Нада (треба) купити білі тапочки кому. Хто-н. незабаром помре. Кр.

Надіти (вдягнути) білі тапочки (тапки). Померти. 34, 59, 74.

Пора вже вдягати білі тапочки кому. Хто-н. незабаром помре. 6, 7, 16, 61.

Скоро білі тапочки. Незабаром помре. 50, 51, 52, 56.

Скоро куплять білі тапочки кому. Хто-н. незабаром помре. 27, 28, 30.

Скоро білі тапочки вбує (убує, обує, взує). Незабаром помре. 83.

Скоро білі тапочки натягне (надіне, одіне, одягне). Незабаром помре. 17, 22, 28, 30, 37, 38, 39, 40, 42, 47, 48, 51, 52, 62, 67, 68, 71, 83.

Скоро побачим у білих тапочках кого. Хто-н. незабаром помре. 14, 34, 35, 52, 61.

Треба (прийдеться) подарить білі тапочки кому. Хто-н. незабаром помре. – 77, 83.

ТАРІЛКА Тарілки бити, *етн.* „Весільний обряд: б'ють тарілки на щастя. Хто з молодих першим наступить на тарілку (уламки від неї), той буде головним у сім'ї” (62); 1, 2, 3, 8, 13, 14, 18, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 35, 36, 42, 47, 48, 49, 50, 54, 55, 56, 61, 65, 68, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

ТЕРНИК У тернику вловили, *евф.* Про народження дитини (у розмові з малими дітьми). 17, 18, 19, 20, 22.

ТЕЩА Катати тещу, *етн.* Весільний обряд: на другий день весілля тещу садять у візок, везуть до найближчої калюжі й перекидають, „щоб молоді жили заможнo й щасливо” (62); 3, 4, 13, 14, 16, 17, 18, 22, 31, 36, 50, 54, 55, 56, 66, 83.

ТИН Найшли (знайшли) під тином, *евф.* Про народження дитини (у розмові з малими дітьми). 6, 7.

Під тином найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 6, 7, 19.

Попід (під) тином лежав, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 60, 62, 65.

ТІЛО Тіло просе землі в кого. Хто-н. близький до смерті. 66, 68, 71, 73, 74, 75, 79.

Тіло проситься в землю в кого. Хто-н. близький до смерті. 4, 22, 25, 26, 27, 73, 76, 77, 78, 83.

ТІСТО Дійти як тісто (кісто) [на пічці (на печкі)]. Легко померти. 4, 7.

ТОПКА Покровська топка. Традиційно вперше затоплювали в печі на Покрову. – На покровську топку іспользували дрова з вишеньок, яблуньок, щоб Свята Покрова покрила дом теплом, а хазяїна добром (48); 13, 17, 42, 47, 49.

ТОПОЛЬ Збиратися в тополя, *місц.* Бути близьким до смерті. Ров.

ТОПОЛЯ Віднести в тополі (у туполі), *місц.* Поховати. 29, 32, 33, 79, 81, 82, 83.

ТРУНА Глядіти на труну. Бути близьким до смерті. 35, 57, 63, 64, 69.

ТУФЛЯ Украсти туфлю (туфель), *етн.* Весільний обряд: крадуть туфлю в нареченої в перший день весілля, а потім її викупають. 1, 2, 3, 7, 8, 9, 13, 14, 18, 20, 21, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 38, 39, 44, 45, 47, 50, 54, 55, 56, 59, 61, 63, 64, 72, 78, 80, 81, 82, 83.

Туфлі ворувать. Те саме, щоо украсти туфлю (туфель). 40, 41, 42, 48, 49,

62.

У

УГОДА Скласти угоду з чортом. Померти. 3, 13, 14, 18, 22, 31, 36, 50, 54, 55, 56, 83.

Ф

Х

ХАЗЯЙСТВО Одділяти (обділяти) на хазяйство, *етн.* Обдаровувати молодих. 6, 9, 52, 61, 65, 66, 67, 74, 78, 79.

ХАНЬКА Давати ханьку (ханьки). Відмовляти тому, хто сватається. – Ваську дали ханьку, а він знову на п'яти наступу, от припала йому ця Ларіска, сватать тільки її (17); 60, 61, 79, 81, 82, 83.

Пити ханьку, *етн.* Гуляти на весіллі. – Ну, Іване, підемо в суботу до Шарків пити ханьку? (52); 31, 60, 61, 66, 79, 81, 82, 83.

Принести ханьку. Одержати відмову при сватанні. – Он і ханьку приніс зі сватання (31); 31, 60, 66, 81, 82, 83.

ХАРЧІ Заточувати харчів на свайбу (на свальбу), *етн.* Вносити гроші і продукти для продовження гуляння після власне весілля. 14, 18, 64, 72, 74.

ХАТА Віднесли до нової хати кого. Хто-н. помер; кого-н. поховали. 8, 16, 33, 39, 47, 51, 53, 68, 73, 74. • **Хата** – тут „яма, могила”, де й буде далі „жити” покійник. Пор. також евфемізований „хатній” образ – *домовина* (від *дім*).

Чистка хати. Обрядова дія на Воздвиження (27 вересня) новим віником вимітати все, що непотрібне в хаті. – Утром, на Возвиження, новим віником вимітаю хату, начінаю с паутини, потом долівку, вокруг хати обмету, оце і *чистка хати*, щоб мошкарні та миш не було зімой. Знаю, що Митрохванівна розказувала, що віник і мусор за дорогу нада виносить і палить, щоб тіки не в своїом дворі (48); 2, 6, 47, 49.

ХАТИНА Особиста хатина. Труна. 27, 28, 29, 74.

ХАТИНКА Зробити особисту хатинку кому. Хто-н. помер. 27, 28, 30.

Особиста хатинка, *евф.* Труна. 22, 30.

ХЛІБ Відкусити хліб (хліба), *етн.* Символічно поріднитися, згодитися вийти заміж. 1, 3, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 22, 32, 35, 36, 42, 62, 65, 68, 70, 71, 77, 83.

• Частина весільного обряду, коли батьки молодих міняються хлібом і надкушують його. Часом хліб надкушують і молоді.

Іти хліба одвідать, *етн.* Частувати в домі молодої ранком після першої шлюбної ночі. 2, 17, 18, 22, 25, 67, 68.

Перерізати хліб, *етн.* Дати згоду на одруження. 1, 3, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 20, 22, 32, 35, 36, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 68, 76, 78, 80, 82, 83. • Час, особливості й символічний смисл цього весільного обряду пояснюють у різних місцях по-різному: „Це буває ще й тоді, коли молодий забирає молоду додому” (62); „Хліб перерізати – це значить засватати” (47); „У кого з молодих більший шматок, той і буде главою сім'ї” (32, 42, 45, 62); „Відійти від батьків, одна половина й друга несуть мир у дві сім'ї – батьків дівчини й хлопця” (17, 36, 45); „Визначити, хто в сім'ї буде головним” (61).

Перестати їсти хліб. Померти. 39, 40, 69, 73, 74.

Розрізати хліб на дві частини, *етн.* Те саме, що **перерізати хліб.** 42, 47, 48, 62, 65, 80, 81, 82.

Хліб ламати. Погоджуватися вийти заміж. 6, 7, 9, 14, 51, 52, 55, 62, 67, 69, 71, 80, 83. „Наречена ламає хліб з молодим, у кого більший шматок, той буде старшим у родині” (52, 62).

Хліб різати, *етн.* Сватати. – Скоро будуть Митрики хліб різати (27); 14, 16, 19, 25.

Хліба одвідать, *етн.* Весільний обряд: частувати (частуватися) в домі молодої другого весільного дня [Иванов 1898: с. 845].

Кланятися хлібу. Символічне вшанування молодими батьків та прилучення до святинь батьківського роду. – „Після того, коли молоді обмінялися обручками, вони повинні тричі поклонитися батькам і поцілувати хліб” (42); 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 20, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 32, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83.

Цілувати хліб. Те саме, що **кланятися хлібу.** 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 35, 36, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 52, 53, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 76, 78, 80, 82, 83.

Виходити з хлібом і сіллю до кого. Сват і сваха з хлібом-сіллю виходять у двір і вітаються поцілунками. 41, 47, 53, 66, 69, 79.

Дати хліба на дорóгу кому. Давати згоду на одруження. 14, 36, 57, 59, 74.

Залишати хліб. Давати згоду на одруження. 4, 9.

Зустрічати з хлібом і сіллю кого. Свататися. 1, 3, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 20, 22, 32, 35, 36, 42, 62, 71, 80, 83.

З хлібом і іконою зустрічати кого. Свататися. 1, 3, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 27, 38, 39, 40, 61, 63, 77, 82.

Іти з хлібом. Свататися. 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 17, 18, 20, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 32, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 71, 72, 74, 76, 78, 80, 81, 82, 83.

Ламати хліб. Під час реєстрації шлюбу відламувати й з'їдати шматок хліба. 1, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 27, 38, 39, 40, 42, 47, 50, 53, 59, 61, 63, 68, 71, 73, 74, 77, 82, 83.

Мінятися хлібом. Відмовити у сватанні. 14, 17, 19, 38, 63, 77, 78, 79, 82.

Не прийняти хліба від кого. Відмовити у сватанні. 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 27, 38, 39, 40, 61, 63, 77, 82.

Обмінятися хлібами. Весільний обряд, коли молоді годують один одного шматком хліба з сіллю. 36, 61, 69, 78.

Оставляють хліб. Свататися. 59, 74.

Приходити з хлібом. Свататися. 1, 4, 5, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 27, 38, 39, 40, 61, 63, 71, 73, 74, 77, 82, 83.

Пригощати хлібом з луком кого. Весільний обряд; так пригощають гостей нареченого, якщо молода не зберегла цнотливості до весілля. 32, 53, 74, 77, 82, 83.

Пригощати хлібом з медом кого. Весільний обряд; так пригощають гостей

нареченого, якщо молода зберегла цнотливість до весілля. 42, 47, 53.

Прийняти хліб від кого. Погодитися на сватання. 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 17, 18, 20, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 32, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83.

Різати хліб. Весільний обряд: розрізати принесений старостами хліб, що означає згоду дівчини вийти заміж. 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 17, 18, 20, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 32, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83.

Ставати з хлібом. Весільний обряд: зустрічаючи поїзд з молодими, перед воротами оселі жениха стає подружня пара з числа родичів жениха, тримаючи в руках розрізаний навпіл хліб, що потім віддають дружку, який очолює поїзд. 21, 31, 32, 53, 81.

Стрічати хлібом [і] сіллю кого. Весільний обряд: частувати (частуватися) в домі молодої другого весільного дня. 14, 47.

ХМІЛЬ Хмелем посипати, *етн.* Весільний обряд: після одруження (як розписалися) молодих у домі молодого посипають хмелем (66); 14, 62, 68, 76, 78.

ХРЕСТ Піти на хрест. Померти. 48, 49, 70, 75, 76, 77, 79.

Подержати перед хрестом. Обряд хрещення дитини. 35, 36, 55, 71.

ХРЕСТАТИЙ Дивитися (поглядати) на хрестаті. Бути близьким до смерті. 32, 53, 55, 71.

ХРЕСТИК Піти на хрестик. Померти. 61, 62.

Хрестика надіть. Обряд хрещення дитини. 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 15, 17, 20, 21, 36, 40, 42, 47, 55, 62, 71, 76, 78, 80, 81, 82.

Вирізати волосяного хрестика. Обряд пострижин дитини. 64, 65.

Вистригти хрестика. Обряд пострижин дитини. 17, 22, 23, 26, 32, 43, 47, 53, 62, 65, 77.

Обстригти хрестика. Обряд пострижин дитини. 51, 52, 53, 64, 65, 66.

ХУСТКА Дарити хустку. Знак згоди на шлюб з боку нареченої. 11, 12.

Брати хустку. Знак згоди на шлюб з боку нареченого. 22, 25, 26, 27.

Ц

ЦАРСТВО Піти в царство. Умерти. 21, 57, 59, 83. • Частина ширшого вислову **піти в царство небесне**.

ЦЕРКВА Їхати до церкви, *етн.* Відправлятися в церкву вінчатися. 2, 9, 16, 18, 50, 52, 76, 78, 83.

Понести до церкви (храму). Обряд хрещення дитини. 62, 65, 77.

ЦИБУЛЯ Найшли (знайшли) в цибулі, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 54, 56, 77, 83.

ЦИГАН Іти в цигани, *етн.* Весільний обряд: на другий день ряджені ідуть по дворах просити щось дати на весілля (14); 16, 17, 19, 21.

Роздавали цигани, *евф.* Те саме, що **найшли в цибулі**. 60, 61, 64, 69.

У циган купили, *евф.* Те саме, що **найшли в цибулі**. 22, 27, 28.

Цигани підкинули, евф. Те саме, що **найшли в цибулі**. 5, 16, 65, 76, 78.

Ч

ЧАЙНИК Заторохтіти чайником. Одержати відмову під час сватання. – Прийдеш свататись – заторохтиш чайником (67); 61, 62, 64, 71, 74, 76.

Повісити чайника. 1. Відмовити тому, хто сватається. – Дівчина повісила парубкові чайника (34, 52, 53); 72. 2. Зрадити, обманути (у подружньому житті). 14, 17, 22.

Чайник дзвенить у кого. Відмовили у сватанні кому. – Повертаються свати – і чайник у них дзвенить (36); 57, 63.

ЧАС Свого часу жде. Близький до смерті. 79, 83.

Свій час жде. Близький до смерті. 24, 55, 56.

ЧЕМЕРИКА Брати чемерику. Збирати дрібну ягоду. 53, 56, 71, 72, 78.

ЧЕМЕРИЦЯ Піднести чемериці кому. Зробити кому-н. неприємність. – *Я піднесу їм такої чемериці, що довго будуть обходить мою хату стороною* (73); 73, 76, 78, 79. • Образно-семантична основа виразу ґрунтується на тому, що чемериця – отруйна рослина.

Чемериці наїстися (об'їстися). Збожеволіти. 48, 49, 52, 53, 55.

ЧЕРЕВИК Черевик (черевики) [у молоді] викупляти, *етн.* Весільний звичай (на другий день весілля): „На весіллі у молоді крадуть черевики. Це можна робити тоді, коли вже гості подарували подарунки. Ті, що вкрали, або просять щось за черевики (пляшку, гроші), або для дружка й дружки вигадують якісь конкурси й по цьому вже віддають черевик (черевики)”(14); 19, 35, 36, 57, 59.

ЧЕРЕШНЯ На черешні **найшли (знайшли)**, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 42, 47, 53.

ЧІП Забивати чіп (чоп). Обрядова дія на другий чи третій день весілля. 1. Сигналізувати про завершення весілля. 22, 52, 67, 71, 73, 77. 2. Одружувати останню дитину в сім'ї. – *Це ж Валька сама младша у сім'ї будем чоп забивать* (28), 54, 59, 61, 69, 77. 3. Випивати під час цієї обрядової дії. – *Мужиньок мій сьодні приліз додому: забивав у кумця чіп* (17); 5, 6, 7, 47, 48, 62, 65, 66, 69, 71. • Символіка обрядодії: „Якщо чіп заб'ють не повністю, то бути ще одному весіллю” (71, 77).

ЧОБІТ Простягтись у чоботах (у чоботях). Померти. 52, 53.

У чоботі найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 9, 13, 52, 59, 73.

Чоботи (чобати) витягти (простягти). Померти. 5, 6, 7, 58, 59.

ЧОВНИК У човнику **найшли (знайшли)**, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 11, 12.

У човнику на річці найшли (знайшли), *евф.* Те саме, що у човнику **найшли**. 11, 12, 15.

ЧОРНОГУЗ Черногуз підкинув, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 35, 57.

ЧОРТ До чортів податися. Померти. 23, 24, 60, 66. • Власне, попасти до пекла, де хазяйнують чорти.

Скласти угоду з чортом. Померти. 55, 56.

ЧУБ Смикати за чуба. Здійснити аборт [Иванов 1898: с. 457 – 458].

ЧУГУНКА Відвезти за чугунку, місц. Поховати; померти. 71, 77, 78, 83.

• **Чугунка** – тут „залізниця” (за нею розташоване кладовище).

ЧУДО Михайлове чудо. Свято Михайла Чудотворця (19 вересня). – На Михайлове чудо то нічого не робили, Боже сохрани (25); 31, 33, 42, 45, 46, 48, 49, 53.

Ш

ШАЛАШ Розбирати шалаш, етн. Закінчувати весільне гуляння. 1, 2, 14, 21, 22, 28, 42, 53, 54, 57, 58, 62, 64, 65, 73, 77, 79, 80, 83.

ШАПКА Вийти заміж за шапку. 73, 77. Дати згоду на одруження, не бачачи свого судженого. • На основі звичаю присилати дівчині тільки шапку як символ бажання взяти її за дружину.

ШАР Шар ковтнути, евф. Бути вагітною. 55, 56, 58, 59, 62.

ШАТРО Розбирати шатро, етн. Те саме, що **розбирати шалаш.** 59, 66.

ШИШКА Давати шишки, етн. Запрошувати на весілля. • Запрошуючи на весілля, молодий і молода дають шишки, супроводжуючи це такими словами: „Казали батько й мати і ми кажемо, щоб ви приходили на весілля” (21), 35, 36.

Йти на шишки, етн. Відправлятися пекти шишки та коровай на весілля. 27, 28, 66, 72.

ШПАК Шпаки весною прилетіли, на крилах принесли, евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 12, 13, 15.

ШТРАФ Брати штраф (штрахв), етн. Викупати право на участь у післявесільному гулянні. 61, 66, 67, 69, 70.

Платити штраф, етн. 1. На другий день весілля, якщо не встиг, щоб умили цигани, викупаєш своє місце в залі (4, 7, 15, 19, 26, 27, 28, 43, 49, 53, 55). 2. Якщо прийшов на другий день весілля без квітки, то платиш викуп – даєш гроші, танцюєш, співаєш, що побажають молоді (42, 62, 80, 81, 82).

Щ

ЩАВЕЛЬ У щавлі найшли (знайшли), евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). Лут, Усп.

ЩУКА Щука наснилась. Завагітніти. 42, 48, 49, 51.

Ю

ЮРЧЕНКО Віднести до Юрченка, місц. Поховати; померти. 80, 81, 82, 83.

• Юрченко живе біля кладовища. В основі виразу – метонімічне перенесення назви.

Я

ЯГОДА Спіла ягода, схвальн. Дівчина на виданні. – Титянка – спіла ягода. Скоро свадьба (27); 21, 22, 28, 29, 31, 33, 35, 36, 53, 71, 74, 78, 79, 80.

Сочна ягода, Те саме, що **спіла ягода.** 10, 12, 13, 16, 18, 19.

ЯЛИНКА Під ялинкою найшли (знайшли), евф. Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 12, 45.

ЯМА Вкинули в яму кого. Хто-н. помер. 42, 43, 46, 49.

Яма по йому плаче. Хто-н. близький до смерті. 57, 66, 67, 69.

ЯМКА Загортати ямки. *етн.* Весільний обряд: 1. Рівняти землю з-під стовпів, які тримали весільний намет. 65, 66. 2. Випивати під час цього обряду; 50, 51, 52, 53. 3. Гуляти в останній день весілля. 20, 22, 23, 25, 26, 73.

ЯР Віднести за яр (через яр), *місц.* Поховати; померти. 55, 56, 62.

ЯРМАРКА Купили на ярмарці, *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 1, 2, 4, 5, 6, 37, 46, 48, 49, 53, 55, 56, 59, 65, 77, 78.

ЯРОК У ярку найшли (знайшли), *евф.* Про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми). 65, 69.

ЯШНИК Яшник покотити, *етн.* Одержати відмову дівчини під час сватання. 77, 79, 83.

ЯЩИК Заторохтіти в ящик. Померти. 20, 22, 42, 49, 55, 56. Пор. зіграти в ящик.

Зіграти в дерев'яний ящик. Померти. 51, 52, 73, 80.

У поштовому (почтовому) ящику найшли (знайшли), *евф.* Те саме, що у ярку найшли. 32, 35, 36, 53.

ТЕКСТОВІ МАТЕРІАЛИ

КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ

Зимовий цикл

Текст 1.1

Калети / це так-і корж-і / у них д'еўки посередин-і вир-ізали д'ірку / про-тагували туди красну л'енту і підв-ішували високо до потолка посередин-і хати / ну знайеш / як-і хати були ран-ше / з одної комнати / у як-ій і спали і йли / ну ото ж по серед комнати прив-азували так калет / шоб хлопці могли д'істати зубами т'іл-ки тод-і / як-гарно підпригнут' // на одному кінці в-ер-оўка довша і спуш-ч'ена до дол'ірки так / шоб можна було за нейі смикнути і тод-і калет підпригне ўгору / ото так і грали (Інформатор – Коваленко Григорій Дмитрович, с. Лизине, Білокуракинського району, 1953 р. н.).

Текст 1.2

Ран-ше / коли ш-ч'е ў школу хо-дили / н-йатий ч-і шостий клас / нам так н-равилос' от-м-іч'ат' Андр-ійа Кали-ту / бо ми д'елали шо хот-іли / а г-лавне / кусали калети і сор-іўнувалис' / хто б-іл-ше одкусит' // калета / та хто як хот-іў так і робіў // хто корж-а спеч-е на молок-і / шоб б-іл-ус-ін-кий буў / а хто на к'еф-ір-і і на сковородк-і / б-ігом / содки туди і шоб були велик-і як тишки / шоб д'ірки вир-ізат' можна / шоб на нитк-і крутит' (Інформатор – Халепа Віктор Гаврилович, Стативка Надія Яківна, с. Стативчине, Білокуракинського району, 1942 р. н.).

Текст 1.3

Калета / у нашому район-і на-верно у-же нема такої назви / печ-ем великий солодкий / з медом і фруктами з б-ілої муки корж / а хто і

вообш·ч'е не печ'е / а купл'а / ш·ч'ас на базар'і ўсе шо хоч'еш можна купит' / аби грош'і були // зверху украшайем сухими вишн'ами / а хто із'умом / бабушка ўс'егда казала / нар'ад'у / шоб гарна була йак калета // бабушка мойа іш·ч'е пекла у печ'і і помн'у запікала так / шоб ўгризти було важко / на сухар' (Інформатор – Письменний Сергій Іванович, с. Тимошине, Білокуракинського району, 1956 р. н.).

Текст 1.4

Св'атий Миколай / д'етске св'ато / н'е це у нас тепер Св'атий М'іклуха Маклай д'ітвора ў школ'і називайут' // йак нач'нут' хвастац'а / а мен'і Св'атий Миколайч'ік прин'іс карабл' / а мен'і те / а мен'і / і на ц'ілий ден' / урок з'ірваній (Інформатор – Носуля Світлана Максимівна, с. Олексіївка, Білокуракинського району, 1971 р. н.).

Текст 1.5

Мен'і кажец'а / шо ото веч'ер'а з тих вр'ем'он' самий сохр'ан'он:ий і распротран'он:ий празн'ік і тепер в'езд'е // велик'і гул'айут' і мал'і з ними / ус'і нос'ат' ве^лч'ерку / то йест' кут'у ш·ч'е звут' / а молод'іж нар'ажайц'а і носе ве^лч'ерку ус'ім п'ідр'ад // хот' шос' українс'ке наше осталос у народ'і (Інформатор – Кикоть Роман Олексійович, смт. Біловодськ, 1973 р. н.).

Текст 1.6

На Св'атвеч'ер'у собирайемс'а ус'і у нашої бабус'і // бабушка готове об'ізат'ел'но дв'інац'ат' страў // хот' і кажут' шо нада постн'і / та поста н'іколи ў наш'ій с'ім'ї не придержувалис' // наоборот / мамка ўс'ігда казала / ч'ім багатий ст'іл тим і жит' луч'ше будем // ложили дв'інац'ат' ч'аснич'ин під скат'ерт' на стол'і і до утра він повинен лежат' / шоб злих дух'іў одган'ати з дом'іўки // а ш·ч'ас і мак кума сипе (Інформатор – Царевська Валентина Іванівна, с. Нещеретове, Білокуракинського району, 1964 р. н.).

Текст 1.7

Водохреш·ч'е / та само назван'іе каже за себе / воду хрестити // ми і ў лунку пригайем / і ў церкоў ходим / а тепер йак ўласт'і ж постройіли церкоў / так усе нач'ал'ство району тут у нас дев'атнац'атого йанвар'а // а шо особливе було / та може п'ісл'а того йак л'уди посв'ат'ат' воду / чоловіки шли на охоту і обов'язково стр'іл'али з руж'я / шоб воўки ў се^ло не ходили / а д'ітвора пускали голуб'іў на ш·ч'аст'а (Інформатор – Смолянкін Тихон Юрійович, с. Шапарівка, Білокуракинського району, 1936 р. н.).

Текст 1.8

Молод'ож ран'ше гул'ала дос'вітки с'песн'ами / танц'ами / а йак ч'удили / не знали шо таке і пиво / а зараз одиниц'і знайут' шо таке Масл'аниц'а // а із'самих распротран'он:их обр'ад'іў можу назват' йайц'а крас'ат' та паски печ'ут' на Паску / вар'ат' капуста на Красну горку / це на сл'едуйущ'у нед'іл'у посл'е Паски / та кут'у нос'ат' на Р'іздо

(Інформатор – Лапта Раїса Никітічна, с. Павлівка, Білокуракинського району, 1926 р. н.).

Текст 1.9

Кут'у го¹тує у сім'їі¹ саміі¹ старшіі¹ / хот' ха¹з' айін / хот' ха¹з' айка / так заведено було ш¹ч'е да¹уно // ми так і при¹держуємс'а // варим / коли з рису с і¹з'умом і за¹правл'аєм кам¹потом з сушки / за¹сушених фр¹укт'іу / а то коли з пше¹ниці / насто¹йаиш¹ч'у / с неї колот¹неч'і до¹ўго / сутки долж¹на по¹стойат' у вод'і / а ро¹с¹ипч'аста // по¹том толок¹ли мак с са¹хар'ем і туди конх¹ф'ет / д'ушес та бар¹бар'ісок / уку¹сно¹т'іш¹ч'е не¹переда¹вайеме / а с рису не така кут'а д¹обра (Інформатор – Кошеленко Людмила Миколаївна, с. Тимошине, Білокуракинського району, 1961 р. н.).

Текст 1.10

Ко¹зу у нас не вод'ат' / во¹дили йак мал'і бу¹ли і то / це рас¹пран'е¹но у запа¹денц'іу / а у нас нар'а¹жайуц':а та ш¹ч'ед¹руйт' / ч'і кол'а¹дуйут' // це ж з клуба у то ж ход'ат' ў кост'умах / у них і ко¹за / і з'ірка / і ўс'ак'і д'іу¹ч'ата ў плат¹ках сп'і¹вайут' / а шоб л'уди пр¹ост'і / н'е / та¹ких і тра¹диц'ії у¹же не ўч'ат' ў ш¹кол'і йак ран'ше / бу¹ли ж уроки наро¹дознавства / у¹ч'іли обр'а¹ди (Інформатор – Кошеленко Людмила Миколаївна, с. Тимошине, Білокуракинського району, 1961 р. н.).

Текст 1.11

На Васи¹л'а вар'ат' ка¹пусту / ну та¹ке йак борш' / т'іки з к¹вашеної ка¹пусти і пше¹на / др'і¹б'нат' но¹жиком іл'і ч'ерез м'ясо¹рубку / м'ясо у¹же варене / картош¹ку то¹ч'ут' // ну а ка¹пусту вар'ат' і на помин¹ки ж / а на Васи¹л'а нада родич'іу поми¹нат' / у нас ш¹ч'е брат м'ї по¹мер на Васи¹л'а / так шо об'і¹зат'ел'но ка¹пусту вар'у (Інформатор Михайлик Валентина Гаврилівна, смт. Білокуракине, 1940 р. н.).

Текст 1.12

Ка¹пусн'ак вари¹ли / ото і ўсе шо йіли на Васи¹л'а // а гу¹л'ат' п'іс¹л'а Рожд'ест¹ва ўже не хот'ілос' і м'асо не хот'ілос' // Великий Васи¹л' моїі бат'ки ка¹зали / а ш¹ч'ас та¹ке р'ідко ка¹жут' / а хто і ка¹же шо це Меланка і Васи¹л'а одне і те (Інформатор – Лапта Раїса Никітічна, с. Павлівка, Білокуракинського району, 1926 р. н.).

Текст 1.13

Ба¹гата кут'а по¹тому шо дв'і¹нац'ат' бл'уд го¹тоўл'ат' / а голо¹дної з¹вут' то¹го шо во¹ни по¹сн'і долж¹ні бут' // але ми го¹товим і м'асо / і рибу / і бл'інч'ік'і / і торт на¹пол'еон / це у¹же тра¹д'іц'ія // праз¹нуєм веч'ером / та і саму кут'у ж ну¹жно но¹сити п'іс¹л'а об'і¹ду // а кут'у варим з рису / колот¹неч'і мен'ше / кип'а¹ч'у воду / і соло¹д'у ме¹дом / і з'ум і кура¹гу замач'у¹йу / і йак роз¹бухне доба¹ўл'айу у рис // а / за¹була / ми йак ве¹ч'ерат' с'і¹даєм / ч'ас¹ник ложим по кут'ках с¹толу / та по зубч'іку / а не по голо¹ўк'і // п'ід кл'і¹йонку (Інформатор – Кошеленко Людмила Миколаївна, с. Тимошине, Білокуракинського району, 1961 р. н.).

Текст 1.14

Та ч'о / ми зна¹єм та¹кий праз¹ник / не зна¹йу йак у сел'і / у нас ў Ч¹мир'іуц'і / но ми ка¹жем Анд¹р'іа // а йа не зна¹йу ч'і це обр'ад / ч'і

традиц'їа / йа'ка там йо'му 'разниц'а / з'найу шо 'нада одку'сит' 'коўрика / 'коўрики на 'сод'ї пек'ли пух'к'ї / і угош'ч'али 'ними д'їтеї / 'родич'їў / близ'ких зна'комих // і сч'їталос' / шо Анд'р'її одкр'ива праз'ники новор'їч'н'ї / а Водох'реш'ч'а закр'ива / 'даже ж 'йолку розби'раєм 'посл'ї Водох'реш'ч'а (Заволодько Зінаїда Семенівна, с. Чмирівка, Старобільського району, 1929 р. н.).

Весняний цикл

Текст 1.15

Коли д'їти побач'ат' 'д'їких гусеї / то п'їдки'даїут' 'ўгору сол'ому і гу'каїут' / 'гуси / 'гуси / 'нате 'вам на гн'їздо / а 'нам на до'бро // а по'том мам'ки соби'рали ц'у сол'ому і п'їд' гуску стелили / шоб 'йаїц'а нес'ли (Інформатор – Горобець Віра Дмитрівна, смт. Білокуракине, 1951 р. н.).

Текст 1.16

Та то у нас у Лиз'їўк'ї / на Йаў'дошку так / коли побач'їш 'першу ласточ'ку / то коно'пат'ї д'їти кажут' / ласточ'ка / на то'б'ї вес'нушки / а мен'ї даї б'їлушки // б'їгли по 'пол'у крич'али / см'їялис'а / 'їе шо і ўс'помнит' // і ка'зали 'баба з д'їдом / приш'ла Йаў'дошка / принес'ла теп'ла т'рошки // а ш'ч'е Йаў'дошка / Йаў'дошка / у'мїї нас хот' т'рошки (Інформатор – Акименко Олексій Васильович, с. Лизине, Білокуракинського району, 1941 р. н.).

Текст 1.17

Оберт'їн':а / це не цер'коўнїй праз'н'їк / ну у 'церкву не т'реба їти // помн'у бат'ко ка'заў / шо коли ж обер'тайут'с'а п'тиц'ї / лет'ат' до нас на'зад з теп'лих край'їў / то сч'їтали / шо д'їти до хл'їба / п'тиц'ї до гн'їзда / а сел'ани / до огорода (Інформатор – Гутнік Валерій Олексійович, м. Сватове, 1956 р. н.).

Текст 1.18

На Йаў'доху йак і у 'Ч'їстїй чет'верг г'лавно у'мит'с'а / ску'пац':а до вос'ходу сонц'а // йак у'митис'а на Йаў'доху моло'ком / 'будеш на об'лич':а б'їлим і гар'ним (Інформатор – Коваленко Юрій Григорович, с. Лизине, Білокуракинського району, 1969 р. н.).

Текст 1.19

'Теплїї Ал'ошка при'н'їс теп'ла т'рошки // так у'с'ї кажут' б'їлокуракинц'ї / при'моўка та'ка // та ден' йак ден' / шоб праз'нували / та н'е / т'їки на Паску гу'л'али // ка'зали шо на Ал'ошку 'ворон д'їтеї ку'па / а по'том випус'ка ў са'мосто'їат'ел'ну 'жизн' (Інформатор – Степаненко Марія Іванівна, с. Гладкове, Білокуракинського району, 1929 р. н.).

Текст 1.20

Ну йак теп'ло ж у'же / тод'ї на 'Теплого Ал'ошку крук благослоў'ла д'їтеї / шоб ч'єсно жи'ли (Інформатор – Горобець Віра Дмитрівна, смт. Білокуракине, 1951 р. н.).

Текст 1.21

'Теплїї Олекса / це праз'н'їк ри'балок / риба хвостом ви'л'а / гу'л'а і харо'шо ловит'с'а / мед'в'їд' з сп'л'ач'ки ви'ходе // на 'Теплого Олексу

го¹тови¹ли інв¹ен¹тар¹ вес¹ ого¹родн¹їй / т¹ап¹ки / г¹рабл¹ї / ўсе шо¹ ну¹жно на¹ земл¹у / а ро¹бит¹ нел¹з¹а бу¹ло / хра¹мовий ден¹ ўс¹отак¹ї (Пономарьов Василь Павлович – с. Брусівка, Біловодського району, 1947 р. н.)

Текст 1.22

Та осно¹уном / на¹ Тепло¹го Ал¹ош¹ку д¹едушка ста¹раўс¹а ви¹носит¹ с¹ ом¹шан¹:їка ул¹їки / і при¹га¹вар¹уваў п¹ч¹олам / шоб ро¹їїлис¹ / мед но¹сили / і з¹ пас¹їки не т¹їкали // і у¹же л¹уди пон¹али / шо ўс¹їгда на¹ Тепло¹го Ал¹ош¹ку бу¹де пер¹ший теп¹лий ден¹ і вес¹на насто¹їаши¹ч¹а поч¹їнай¹ец¹:а (Заїка Валерій Кузьмич, смт. Білокуракине, 1957 р. н.).

Текст 1.23

Благо¹в¹їш¹:ен¹:а / це вели¹кий п¹разн¹їк / нав¹їт¹ п¹тиц¹а гн¹їзда не вїе // з¹ н¹ого нач¹їнай¹ец¹:а но¹вий запо¹в¹їт // трет¹е за¹ важ¹н¹їст¹у св¹ато п¹їсл¹а Пас¹ки і Рож¹д¹єств¹а // саме Благо¹в¹їш¹:ен¹:а / це зв¹їстка про те шо¹ скоро на¹роди¹ц¹:а Ісус (Інформатор – Царевська Валентина Іванівна, с. Нещеретове Білокуракинського району, 1964 р. н.).

Текст 1.24.

На Благо¹в¹їш¹:ен¹:а Гос¹под¹ благосло¹ўл¹а земл¹у / роскри¹ва їїї дл¹а с¹їуби // казали / шо на Благо¹в¹їш¹:ен¹:а од¹кри¹валас¹а земл¹а і з¹ неїї ви¹лазили з¹мїї / у¹жаки та ус¹а гад¹ // а сам п¹разник на земл¹ї ут¹верди¹ўс¹а да¹ўно / нав¹єрно ш¹ч¹е до мо¹їїх бат¹к¹їў (Інформатор – Лизенко Катерина Семенівна, с. Лизине, Білокуракинського району, 1936 р. н.).

Текст 1.25

Рос¹:ада пос¹їїана на Благо¹в¹їш¹:ен¹:а бу¹де гар¹на // ш¹ч¹е каж¹ут¹ хот¹а би вїдро кар¹тошки на¹да поса¹дит¹ // а от с¹їїат¹ нї ў¹ ко¹їем сл¹уч¹айї // да¹же нїїака п¹тиц¹а гн¹їзда не вїе // у¹ це св¹ато д¹їўкам ну¹жно шу¹кат¹ перво¹ц¹в¹їт / зам¹їж вїйдут¹ ў бли¹жайше вре¹м¹а (Інформатор – Дев¹ятка Зїнаїда Василівна, м. Сватове, 1943 р. н.).

Текст 1.26

Пас¹їч¹ники с¹омого апр¹ел¹а виста¹ўл¹али пас¹їку / на Благо¹в¹їш¹:ен¹:а // у кор¹мовий мед пас¹їч¹ник вис¹їпайе на¹ поро¹х по¹терту го¹лову благо¹в¹їшинс¹кої ш¹уки / шоб п¹ч¹оли бу¹ли зуб¹ат¹ї їак ш¹уч¹ка (Інформатор – Сергієнко Сергій Васильович, смт. Новопсков, 1954 р. н.).

Текст 1.27

У з¹б¹їрну не¹д¹їл¹у ўсе так стр¹ого їак пер¹ед Пас¹кої / бо Ве¹ликий п¹їст на¹ч¹аўс¹а // це пер¹ша не¹д¹їл¹а Ве¹ликого поста // о¹це не зна¹їу їак с¹їїч¹ас / но ран¹ше у нас / їак моло¹д¹ї бу¹ли / хто не бу¹ з д¹їўч¹ат заму¹жом / то у не¹д¹їл¹у вари¹ли кашу з ма¹ком л¹убу і несли за¹копуват¹ їїїї біл¹а р¹їч¹ки / бо пом¹ниш д¹їду / шо ш¹ч¹е Ми¹шко Тро¹химч¹ин з нас см¹їїаўс¹а / а то¹д¹ї на Гал¹к¹ї і же¹нїїс¹ через п¹їўгода // воз¹л¹е р¹їч¹ки на¹да зако¹пат¹ тому шо їак р¹їч¹ка б¹їстро те¹ч¹е / так і дол¹а шоб ш¹вїд¹ш¹е зна¹їш¹лас¹ (Інформатор – Крамарева Лїдія Іванівна, с. Нещеретове, Білокуракинського району, 1936 р. н.).

Текст 1.28

Сир¹нїї / бо ўс¹у не¹д¹їл¹у вар¹еники і млин¹ц¹ї с¹:їром їїїї // їако¹с¹ мал¹ї і пома¹гали мам¹кам л¹їпит¹ і л¹їнив¹ї вар¹еники кат¹али // а зар¹аз

попробуї зас¹тавить д¹твору / од комп¹йутера і не одгониш / то мул¹т¹іки / то гонки / н¹і до ч¹ого не стр¹емл¹ац¹:а // а коли малим буў / то називали ц¹у нед¹іл¹у колодки або колодки гул¹ати / того шо то колодка рождалас¹ / хрестилас¹ / молилас¹ і так дал¹ше // ну а у ж¹інки у родн¹і кажут¹ просто / Масл¹ана нед¹іл¹а (Інформатор – Цепун Юрій Миколайович, м. Сватове, 1953 р. н.).

Текст 1.29

Того шо у суботу пох¹вал¹ної нед¹іл¹і / с¹в¹ато ікони Божойі Мат¹ер¹і / або по церкоўному Пох¹вала Прес¹в¹атої Богородиц¹і (Інформатор – Малик Марія Пегасівна, смт. Білокуракине, 1919 р. н.).

Текст 1.30

Ми посл¹е церкви уже не л¹агали спат¹ / церква далеко / автобус один / а вес¹ по с¹олок пред¹стаўте / так ми п¹ішки // поки приїдем з Курил¹іўки / оно ўже і шест¹ ут¹ра / а на кладб¹иш¹ч¹е уже ў вос¹ем с¹ход¹ац¹:а л¹уди // треба ж приїти / шоб ус¹их родич¹іў зас¹тат¹ // б¹іл¹а могилки соби¹раємс¹а / столик там і росг¹іўл¹аємс¹а // а пит¹ т¹іл¹ки вино // кажут¹ / йак уп¹іес¹:а на росг¹іван¹:і / то ц¹ілій год буде¹ш¹ хо¹д¹ити не¹моў у полус¹н¹е / так Гас¹под¹ на¹казує (Інформатор – Кожум'яка Іван Афанасович, смт. Білокуракине, 1923 р. н.).

Літній цикл

Текст 1.31

Зелен¹і св¹ата того шо гас¹под¹ сотвориў земл¹у / по с¹ііаў траву // зеленими св¹атами називають три посл¹ед¹н¹і дн¹а зеленої нед¹іл¹і / нед¹іл¹а перед Троїцеїу та три перв¹і дн¹а посл¹е Троїц¹і // на Троїц¹у до м¹іўку украшайем ўсім зеленим / йак ж¹інка моїа каже / клеч¹аїем / ну оц¹і ус¹і л¹еч¹ебн¹і трави клеч¹ал¹н¹і називають (Інформатор – Кикоть Тетяна Євгеніївна, смт. Біловодськ, 1951 р. н.).

Текст 1.32

На Троїц¹у об¹тикували ворота ч¹орнокле¹ном т¹іки веч¹е¹ром / шоб зл¹і д¹ухи до двора не при¹ставали (Інформатор – Тарасенко Галина Митрофанівна, с. Лизине, 1944 р. н.).

Текст 1.33

Троїц¹а / велич¹ний празник коли майїли хати / це самий головний обр¹ад / бо за б¹ібл¹іїейу родиўс¹а Тройан у зелен¹і // маї / та це ветки липи / осики // майем украшали ўх¹ід до обори / ўх¹ідн¹і д¹вер¹і до хати (Інформатор – Онопрієнко Васирина Іванівна, с. Осинове, Новопсковського району, 1918 р. н.).

Текст 1.34

Ден¹ Св¹атої Троїц¹і празнуєц¹:а на п¹іс¹атий ден¹ посл¹е Пасхи / йак Пасха прошла / так і сч¹ітайу п¹іс¹ат дн¹іў / шоб тр¹іч¹ан¹с¹ких траў нарват¹ // по¹етому кажут¹ іш¹ч¹е П¹атидес¹атниц¹а (Інформатор – Малик Марія Іванівна, с. Павлівка, Білокуракинського району, 1918 р. н.).

Текст 1.35

Та це ж великий храмовий празник / бо сам Бог створиў земл'у ім'ен:о на Пресв'ату Троиц'у / за сїяў зелен / а зелен' / це жизн' // глаўне ў празник'і / клеч'ан:а // ми і п'есн'у сп'івали ў нашом фол'кл'орном ансамбл'і / ў золотой ос'ін'і / наше клеч'ан:а з лист'а липи / шоб солодко було йісти пити // наше клеч'ан:а з б'ілих берез / шоб з'ішоўс'а на куст р'ід наш увес' / наше клеч'ан:а / це кленовий лист / шоб буў худоб'і добрий захист / наше клеч'ан:а кленовейе / буд'те ўс'і ў дом'і здоров'її (Інформатор – Герасюта Антоніна Іванівна, смт. Білокуракине, 1951 р. н.).

Текст 1.36

Св'ата не д'іл'а / це у нас так називають св'ато Тройц'і // л'уди сприймають його як церкоўне // св'ат'ат' зелен' // потім украшають двори свої / хати / сарайі / с'ін:ики / усе що йе у двор'і з надв'ірниками ус'уди тикають в'етки липи / ч'орноклен // як д'едушка буў живий йіздили з ним аж ў поле / там за селом нашим / там по грунтоўк'і і за ч'орнокленом / липойу / они там ч'іст'і (Інформатор – Михайлюченко Галина Тарасівна, с. Нижня Дуванка, Сватівського району, 1938 р. н.).

Текст 1.37

Та ти бабо не те кажеш / клеч'ат' / то прав'ілно / а ўспомни як д'ід Волод'ка зелен' слаў / ти доч'еч'ко / запиши зелен' слат' / це робили / шоб н'іхто ў сім'ї не бол'іў / шли сп'еў'іал'но у Доўгий л'іс до крилиц'і / там росла з'емл'ан'іка / липа / а зв'іробойа повно було / не то шо ш'ас / ўсе повикорч'оване / покошене / поун'іч'то жали параз'іти (Інформатор – Зайцев Микола Андрійович, с. Лизине, Білокуракинського району, 1934 р. н.).

Текст 1.38

Йеду на Спаса нада записат' йаблуч'ним узваром / шоб сад плоди даваў // (Інформатор – Мухін Федор Степанович, м. Сватове, 1934 р. н.).

Текст 1.39

Ми ото ходили по калину у Доўгий л'іс / там була крилич'ка / а возл'е неї росла калинка // нарвем грозд'а і н'ід стр'іху в'ішали / шоб св'ат'яа додому ходили (Інформатор – Петров Дмитро Феодосійович, с. Березівка, Білокуракинського району, 1926 р. н.).

Осінній цикл

Текст 1.40

До Се^имена нужно викопати картошку / шоб усн'іт' руки погр'іт' над костром / з'імої не буде^им голодними // Се^имен горобціў розкварт'іруваў на з'іму по селам / а ч'орти перем'ер'ут' іх м'еркої і час'т' заби^ерут' со^иб'і (Інформатор – Мазур Катерина Василівна, с. Білогорівка Попаснянського району, 1938 р. н.).

Текст 1.41

На Михайлове Ч'удо то н'іч'ого не робили / Боже сохр'ан'і // один раз м'ї д'ед каже / п'іду с'іно шо за двором сложу / ми ж не можим і минути отдихнут' / і а йа йому / не л'із' / бо с'одн'і Михайлове Ч'удо / робит' нел'з'а // а д'ед мен'і / буде ч'удно / як буде сложе^ине с'іно / каже д'ед //

'т'іл'ки 'нач'ау скла'дат' / гоп / у'пала к'риша на 'с'ін:ику // о'це / ди'вис'а / і ч'удо (Інформатор – Тимченко Марія Дмитрівна, с. Попівка, Білокуракинського району, 1947 р. н.).

Текст 1.42

Св'а'тій Аврам т'рави побрау' / Бож'а Мати хо'дила / сл'із'ми пок'ропила і Бога попр'осила / шоб бого'родиц'к'і т'рави собрат' і л'уд'ам у б'ід'і пома'гат' (Інформатор – Тихоненко Тетяна Тихонівна, м. Троїцьке, 1949 р. н.)

Текст 1.43

У'тром / на Воз'вижен':а / новим в'іником вим'ітау' хату / нач'інау с пау'тини / по'том дол'іуку / вок'руг хати обме'ту / о'це і ч'істка хати / шоб мошкар'н'і та миш не бу'ло з'імої // знау' / шо Митрох'ван'іуна рос'казувала / шо в'іник і мусор за доро'гу нада ви'носит' і палит' // шоб т'іки не у' сво'їом двор'і (Інформатор – Тарасенко Галина Митрофанівна, с. Лизине, Білокуракинського району, 1944 р. н.).

Текст 1.44

Ран'ше у' печ'ах і ва'рили / і пекли // на пок'роу'с'ку топку і'спол'зували дро'ва з ви'шен'ок / йаблун'ок / шоб Св'а'та Пок'рова пок'рила дом теп'лом / а ха'з'аїна доб'ром (Інформатор – Акименко Олексій Васильович, с. Лизине, Білокуракинського району, 1947 р. н.).

Текст 1.45

До Лук'іус'кої суботи го'товилис'а / йак до знач'іт'ел'ного празн'іка // у' церкоу' несли про'дукти / муку / мед / ол'іу / хл'іб / йаїц'а // посл'е с'лужби були поми'нал'н'і гостини / приг'лашали родич'іу / сус'ід'іу / зна'комих поми'нати (Інформатор – Куліков Володимир Іванович, м. Старобільськ, 1931 р. н.).

Текст 1.46

На Пок'рову воро'жили / замоу'л'али / мо'лили і клали у' ноч' на саму Пок'рову п'ід по'душку пок'роу'с'к'і ножиц'і та ка'зали / Бого'родиц'а / Пок'роу' / даї хар'ошу ме'н'і св'ек'роу' // ну не так йак св'ек'роу' зак'ликали / йак жених'іу (Інформатор – Даниленко Світлана Володимирівна, с. Данилівка, Біловодського району, 1967 р. н.).

Текст 1.47

У'то то'д'і / коли бат'ки мо'її бу'ли жи'ві / на Пок'рову спал'ували к'із'ака / шоб хата не бу'ла во'хкою // ми ж і л'іпили сам'і / і мазали / і то'пили / і дро'ва рубали (Інформатор – Гладченко Світлана Федорівна, с. Гладкове, Білокуракинського району, 1934 р. н.).

Текст 1.48

У' Пилип'іуку / п'іст та'кий йе / у'лаш'тову'ють за'говини / ну це у' гост'і ходим один до 'одного (Інформатор – Фоменко Валентин Іванович, с. Солідарне Білокуракинського району, 1949 р. н.).

Текст 1.49

Так / шо ж у нас у Пилип'іуку / та та'ких обр'ад'іу і не наз'веш / знау' пилип'іус'к'і за'говини уст'райу'ють / про'в'іду'єм родич'іу (Інформатор –

Крамарева Лідія Іванівна, с. Нещеретове, Білокуракинського району, 1936 р. н.).

2. РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ

Текст 2.1

Та по ¹разному ¹каждий ¹каже / но йак ¹Л'енка ¹Васил'ченко ¹заб'ер'ем'ен'іла / ¹бабка ¹наша ¹одно ¹приказувала / он ¹Л'енка ¹уже ¹глобус ¹прокоўтнула / а ¹твоїї ¹до ¹с'іх ¹пор ¹по ¹д'іско¹т'екам ¹б'ігайт' та по ¹барам / ¹пора ¹с'ім'ю ¹план'іроват' / а ¹йім ¹то ¹гул'ат' / то ¹спат' ¹до ¹об'іду // ¹разв'е ¹це ¹мисл'і // по ¹тридц'ат' ¹п'ат' ¹год / а ¹йім ¹парал'ел'но (Інформатор – Литвинова Катерина Олексіївна, с. Осинове, Новопсковського району, 1951 р. н.).

Текст 2.2

О та ¹Мар'інка ¹уже ¹видно ¹шо ¹кавуна ¹з'їла / ¹мат' ¹м'іс'ац' ¹ч'ет'вертий / ¹живот' ¹ік ¹вид' ¹іл'айец':а (Зайка Людмила Анатолівна, смт. Білокуракине, 1954 р. н.).

Текст 2.3.

Йак ¹так ¹можна / ¹ходе ¹з ¹по¹душкою / ¹уже ¹рожат' ¹ч'ерез ¹м'іс'ац' / а ¹она ¹з ¹ци¹гаркою / з ¹пиво¹м / і ¹йак ¹оно ¹таким ¹Бог ¹дає ¹шче ¹д'ітеї // ¹йе ¹д'і¹учата ¹годами ¹не ¹можут' ¹заб'ер'ем'ін'іт / а ¹таким ¹ба / ¹везе / ¹т'іки ¹б'ідн'і ¹д'іти / а ¹хот' ¹а ¹і ¹д'іти ¹ж ¹предс'таўте / ¹здоров'і ¹рожд'айуц':а // а ¹тут ¹пан'кайеш / ¹кохайеш / і ¹ус'ак'і ¹бол'ач'ки ¹ч'іпл'айуц':а (Інформатор – Акименко Зінаїда Кузьмінічна, с. Лизине, Білокуракинського району, 1950 р. н.).

Текст 2.4.

Та ¹моїа ¹Кар'інка ¹си¹нич'ку ¹ч'екаїе / ¹поставили ¹срок ¹на ¹с'оме ¹їйул'а // ¹ч'італа ¹у ¹йа¹комус' ¹журнал'і / ¹шо ¹йесл'і ¹родит' ¹на ¹Івана ¹Купала / ¹то ¹ди¹тина ¹буде ¹шч'аслива / ¹житиме ¹ў ¹достатк'і // ¹ну ¹то ¹не ¹важно ¹коли / ¹ди¹тинка ¹са¹ма ¹скаже ¹і ¹покаже / ¹коли ¹захоч'е ¹на ¹св'іт ¹пойавл'ац':а / а ¹би ¹здорова ¹була / ¹та ¹беремен:ост' ¹благополуч'но ¹проходила // ¹токсікоза ¹ў ¹мене ¹не ¹було / ¹йесли ¹у ¹матер'і ¹не ¹було / ¹то ¹і ¹ў ¹нейі ¹ж ¹не ¹должен ¹бут' (Інформатор – Ткаченко Світлана Сергіївна, м. Старобілівськ, 1959 р. н.).

Текст 2.5.

Йа ¹з ¹комнати ¹вишла / ¹н'ікакаїа / і ¹кажу ¹Л'ошк'і / по ¹моєму ¹ми ¹уп'ї¹мали ¹рибку / ¹тепер ¹весел'і ¹дев'ат' ¹м'іс'ац' ¹їў ¹ўперед'і / ¹нако¹нец ¹то / ¹дождалис' // ¹скоро ¹буду ¹мамої // ¹спас'ібо ¹Богу ¹та ¹усим ¹св'атим / ¹шо ¹поч'ули ¹моїї ¹молитви / ¹тепер ¹така ¹отв'етств'ен:ост' ¹у ¹нашому ¹жит':і (Інформатор – Афанасова Ірина Василівна, с. Веселе, Старобілівського району, 1985 р. н.).

Текст 2.6.

Та ¹Симо¹ненки ¹айіста ¹д'їждалис' ¹слава ¹Богу / ¹Ан'ка ¹і ¹на ¹роз'вод ¹думала ¹пода¹ват' // ¹д'ітеї ¹нема ¹і ¹нема / ¹це ¹ж ¹шест' ¹год ¹л'іч'ілас' / ¹ўсе ¹не ¹полу¹ч'алос' / а ¹ў ¹Забай¹рач'ного ¹бач'іш ¹прол'іч'ілас' ¹м'іс'ац' ¹а ¹три ¹і ¹носе

тепер під серцем крошечку (Інформатор – Зайцева Антоніна Василівна, смт. Марківка, 1957 р. н.).

Текст 2.7.

Мама / що д'елат' / с'одн'е шч'ука наснилас' / може йїхати ў бол'ниц'у / у район / задр'ержка то другу нед'іл'у // треба позвонит' до В'ел'ікоц'кої на ўрем'а договорит'с'а // там же і тест можна купит' / а шо тут у сел'і сид'ит' ждат' токс'ікоза // може папка заўтра ў поле не поїде та звозе нас у район / ч'і найн'ати машину / може заправит' Ч'умака б'енз'іном та на могорич' дат' двац'атку (Інформатор – Павлік Ірина Павлівна, с. Шапарівка, Білокуракинського району, 1986 р. н.).

Текст 2.8.

Та догул'алас' твоїа Ал'іна з мужиками / в'ітром надуло л'ал'ку / і ко'му дитина нужна / баб'і ч'і д'іду // вона і ў школі була непут'ова і шч'ас' п'ісл'а інс'т'ітута // гул'а нал'ево і направо // так подивитис' і дитина ж така буде / йак мамаша / а шо там за восп'ітаніе можна дат' / йак оно мати шч'е сама дитина дитиної // і года у інститут'і не поуч'ілас' (Інформатор – Романенко Алла Володимирівна, м. Старобільськ, 1962 р. н.).

Текст 2.9

Оно вам нада од кого дитина буде / од Ван'ки В'етрова / подумайеш // ти диви тепер ўс'і заперези'валис' // шо за л'уди / луч'ше б порадувалис' / т'іки обсуждат' можут' (Інформатор – Мірошніченко Галина Іванівна, смт. Марківка, 1948 р. н.).

Текст 2.10

Та Ал'іса скинула дитину / побоїалас' / попробуй самої ростит' // д'етских сто т'рид'ц'ат' гривен' / нашо ж їх х'вате / і памперс'іў не купиш // та і вона дитинч'а сама / т'іки Бог накаже за таке д'іло / вона ж сама убила своїу дитину // йак би т'рудно не було / нада з мат'ірїу було б посов'ітуватис' // йї би В'ерка ні за шо не дала б таке зробит' (Інформатор – Степанов Микола Федорович, смт. Білолуцьк, 1953 р. н.).

Текст 2.11

Це шч'ас' аборт говор'ат' / по м'ед'іцинс'кому / а ран'ше називали перерубати м'істо навхрест / іл'і на ч'отир'і ч'аст'і / то йест' м'істо / це матка // сри'вали ваг'ітн'іст' так / пили полин' і табак / його ран'ше ус'і мужики у нас садили / завар'ували с'ем'ена / настойували і на прот'ажен'ійі дн'а нужно випит' // а йесл'і залпом / т'іл'ки вирвеш і н'іч'о не получ'ит'с'а (Інформатор – Малик Марія Іванівна, с. Павлівка, Білокуракинського району, 1918 р. н.).

Текст 2.12

Ал'іч'ку нашлі ў ромашках / она слухн'ана д'іуч'інка / а С'ер'ожку мат' у буд'аках нашлі / от уже банд'ітом росте (Інформатор – Татаренко Ангеліна Василівна, с. Титарівка, Старобільського району, 1924 р. н.).

Текст 2.13

Ми нашу принцесу у картошц'і нашлі / у том году / собралис' йїхат' копат' картошку / наготовили лопати / в'ідра / а Вал'а проснулас' ў п'ат'

утра і каже на'верно картошка отм'єн'айец':а / йїдим в род:ом / о'так веч'ером ў'место картошки / обми'вали онучку // родила са'ма / а нас усе пугали к'єсарит' / плод великий / об'їшлос' / у'же і К'їр'ї д'ругий год (Інформатор – Малик Любов Іванівна, смт. Білолуцьк, 1953 р. н.).

Текст 2.14

Ми йак Ромку крестили / так ў'церкв'ї ска'зали шо кр'осна долж'на купит' крижму / а кр'осний крестик і іконку (Полулященко Марина Валеріївна, м. Старобільськ, 1981 р. н.).

Текст 2.15

У той ден' / коли празну'ють год'їк дитинк'ї / кр'осн'ї долж'н'ї обстригти хрестика на голо'ук'ї / просто слегка йак крес тис':а / так і вир'їзайеш по ч'ут'ч'ут' волосик'їу і сло'жит' у кон'вертик і сохрани'т' (Іванова Валентина Ігорівна, смт. Новописков, 1949 р. н.).

Текст 2.16.

Коли хтос' ро'жа / то одкривали в'їкна / замки / щоб дитина леше вишла на св'їт (Інформатор – Коваленко Катерина Митрофанівна, с. Лизине, Білокуракинського району, 1937 р. н.).

Текст 2.17

Ромус'їк / а то'б'ї ж ма'ма розказувала / шо Заволод'ки / т'от'а Тан'а і д'ад'а Вал'єра і д'ругу дитиноч'ку у л'убистку знашли / та'ка па'ра / д'руг за д'ружкою / а це ж м'їж д'їтками т'їл'ки три роч'ки разниц'ї // і не побо'ялис'а // і ти у ма'ми с'папої про'си брат'їка (Інформатор – Пилипенко Лариса Тихонівна, с. Чмирівка, Старобільського району, 1957 р. н.).

Текст 2.18

Ма'шул'ку видно ко'за принесла род'їт'єл'ам / скач'є од'но і ми'нути не по'сидит' // та'ка жи'ва дитина / і нам та'ку л'ал'ку ко'за принесла / не спит' ноч':у / В'єра ка'же / шо ден' по'пугала з'ноч':у (Інформатор – Лавренко Микола Степанович, с. Олександропіль, Білокуракинського району, 1954 р. н.).

Текст 2.19

Де ми та'ку доч'єч'ку на'шли / та у терни'ку ўло'вили // до'ўго ло'вили / но Бог усе та'ки над'їлиў і нам та'ке велике ш'ч'аст'а подару'ваў / дитинку (Інформатор – Білоусова Тетяна Павлівна, с. Верхня Дуванка Сватівського району, 1972 р. н.).

Текст 2.20

Кат'ушка / а де ж ти та'кого брат'їка на'шла рус'авого / у Дитич'ном ўло'вили на'удоч'ку / а хто це ж у вас ри'бак / ма'ма іл'ї па'па // на'верно ма'ма так старалас' // то'чно то'чно (Інформатор – Михайлик Марія Микитівна, смт. Білокуракине, 1948 р. н.).

Текст 2.21

А мен'ї п'їд йолку Д'їд Мороз подари'ў сестрич'ку р'їднен'ку // ма'м'ї ставили с'рок на Ку'т'у / а д'євоч'ки / то ран'їше по'їаўл'айуц':а на св'їт бо'жий // а ма'ма хот'їла с'омого ч'їсла // щоб Мар'їнка ш'ч'аслива і

здо́рова бу́ла // 'цифра с'ем благопо́луч':а не́се (Інформатор – Степаненко Любов Андріївна, с. Закотне Новопокровського району, 1948 р. н.).

Текст 2.22.

По п'раві́льному наро́дному обич'а́йу / хрест'тат' йак 'сорок дн'і́у
прошло посл'і́ род'і́у / жениш'ч'і́на прошла оч'і́ш'ен'і́е / і нел'з'а ка́зат'
так / шо мороз / похрестим по́том / так церква т'ребу́е / дитинка ж і
спат' 'буде луч'ше і рос'ти // а шо голоўку не т'ри́ма / так о́ни д'і́ти йі́ї
нач'і́найут' дер'жат' і у т'ри / і у ч'етир'і́ м'іс'ац'а / а то і у шест' / то усе
м'і́фи // по́ти ск'і́л'ки мало́ї д'і́твори перехрестили / а йак оку́не там
разок / у куп'і́л'і / у св'а'ч'ену водич'ку / у́сих же так хрестили у д'ев'а́т'сот
во'с'і́мд'ес'а́т' во'с'мом го́ду / коли Рус' була (Інформатор – Сергієнко Марія
Йосипівна, смт. Мілове, 1927 р. н.).

Текст 2.23

Так п'і́ти по'ч'і́ститис' те́пер не пробл'ема / поле́жала т'ри́дц'а́т'
ми́нут / і го́това / а Бог то ч'е́рез вре́м'а на́каже / а́борт так'і́
посл'едств'і́а да́е (Інформатор Гутнік Валерій Олексійович, м. Сватове,
1956 р. н.).

Текст 2.24

На го́д'і́к ма́ле сад'а́т' на ко́жух виверну́ти / ч'і́ шу́бу / ну на м'ех
одним сло́вом / розкладу́ют' перед ним 'разн'і́ пр'едмети / кошел'ок /
грош'і́ / руч'ку / кн'ижку / кл'уч'і́ / а по́том ждуть шо пот'а́не / йак
вит'а́не грош'і́ / б'і́знесменом 'буде / йак руч'ку / обра́зованим / кн'ижку /
л'убознат'ел'ним // о́но н'і́би прид'в'і́д'е суд'бу (Інформатор – Малик Любов
Іванівна, смт. Білолуцьк, 1953 р. н.).

3. ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ

Текст 3.1

Та 'зараз не́ма п'і́ч'ок у́же н'і́ у́ ко́го / і у́ стари'к'і́у ма́ло у́ ко́го
на́йдеш / це мо́же дес' на закау́лках / а так газ прове́ли в'езд'е / 'дорого /
п'ра́вда пла́тит' / но і 'гор'а ж не з'на́йеш / н'і́ дроў не рубайеш / н'і́ за 'угол'
не переживайеш / коли його́ привезу́т' // так от у́м'есто п'і́ч'ки т'і́па
колу́па'ут' газо́ву пли́ту / а так / хоч' не хоч' / а т'реба робит' / обич'а́й /
шоб домо́вий розр'і́шиу́ в'і́ти заму́ж (Інформатор – Михайлюченко Ольга
Миколаївна, м. Старобільськ, 1954 р. н.).

Текст 3.2

Та о́но ж се́ло / у́се к ст'ат'і́ се́ло гу́л'а // а шоб інт'ер'есно /
ви́думува́ем 'разн'і́ обр'а́ди / так 'жалко шо у́же ж не так свад'бу
гу́л'а́ют' / а о́гл'адин так ч'о́мус' перестали д'елат' / грош'і́ еко́номл'ат'
/ но йак свата́ли / так і свата́ють / і гарбу́з на ус'ак случ'а́й ле́жит' і
колу́пати ко́мин на у́ход'і́ ставим / п'і́ч'ки не́ма у́ нас / ле́жанку оста́вили /
а п'і́ч'ку йак газ про́водили 'викину́ли / т'і́ки м'і́сто зан'і́мала / та і о́це ж
обойки покл'ейали / а 'ран'ше одно б'і́лили / так о́но і пил'і́ мен'ше було /
коли поб'елка і 'запах натурал'ни́й // а те́пер по́модному / шоб од дру́гих не
отста́ват' // 'д'і́ду п'енс'і́у 'гарну дали / а йа 'д'ет'і́ во́їни / полу́ч'а́ю

по¹соб¹·йе // адво¹ката про¹сили / шоб у¹ Дон¹'ец'к од¹в¹із доку¹м'енти / но по¹везло / ч¹ез пол¹года нач¹'ісл'ен'йа приш¹ли (Інформатор – Шевченко Валентина Яківна, с. Литвинівка Біловодського району, 1942 р.н.).

Текст 3.3

Піч¹ колу¹пати озна¹ч'а / шо д¹'іч'іна сог¹ласна в¹йти зам¹·іж / це на с¹в¹атан':і таке про¹ходило / ну от Жен¹'у Парт¹ф'іл'еву с¹в¹атали / она хл¹'іб розр¹'ізала / плат¹ками пере¹йїзала і пи¹ли водку (Інформатор – Шумний Віктор Васильович, с. Луб'янка, Білокуракинського району, 1937 р. н.).

Текст 3.4

Йак с¹ітро¹цех ра¹ботаў у С¹в¹атово / то там с¹ мас¹т'іки роб¹или розоч¹'ки / ўм'есто ши¹шок / і ото позд¹равили / а йім с¹в¹ати / кр¹'осн'і жєни¹ха і н'єв'єсти да¹йут' розоч¹'ки // помн'у у Гал¹'і на с¹ваїб'і так'і бу¹ли б¹ілорозов'і / ну гарно гад¹ с¹д'єлан'і (Інформатор – Акименко Зінаїда Кузьмінічна, с. Лизине, Білокуракинського району, 1950 р. н.).

Текст 3.5

Ну йак у¹же з заг¹са при¹їхали до каф¹е / ну ч'і де п¹разнуйут' / молодих стр¹'іч'айут' бат¹'ки // а н'єв'єста долж¹на ска¹зат' з хл¹'ібом / в¹із'м'іт' хл¹'іб та кал¹ину / а мене при¹м'іт' за р¹'ідну ді¹тину (Михайлик Марія Микитівна, смт. Білокуракине, 1948 р. н.).

Текст 3.6

Та шо бат¹'ки кажут' / благосло¹ул'айут' / хто дома / і у жєни¹ха / і у н'єв'єсти / мати долж¹на ска¹зат' / то ж поц¹'ілуїте хл¹'іб та при¹м'іт' наше благослов¹ен':а // та обвєсти вок¹руг стола по часо¹в'ї стр¹'єлк'і т¹рич'і (Хорольська Ніна Іванівна, с. Нещеретове Білокуракинського району, 1951 р. н.).

Текст 3.7

Післ'а того / коли молод'і обм'ін'алис'а обр¹уч'алками / во¹ни по¹вин':і т¹рич'і покло¹нитис'а бат¹'кам і поц¹'ілувати хл¹'іб (Хорольська Ніна Іванівна, с. Нещеретове Білокуракинського району, 1951 р. н.).

Текст 3.8

Та ми / знайєш / моул'али / про¹сили / мама і тато на хл¹'іб с'іл' // так і ш'ас так кажут' / це осталос' до с'іх пор / може не ўс'і / но ск'іки нас не приг¹лашали / так посто¹йан:о приг¹лашайут' цими сло¹вами (Лозяна Наталія Василівна, с. Лозно-Олександрівка, Білокуракинського району, 1949 р. н.).

Текст 3.9

В'іноч'ок н'єв'єсти з бар¹в'інку зам'інили на б'ілій цв'єток з ат¹ласу / ши¹фону та стра¹з / так'і ж і с¹вад'єб'н'і цв'єтки молодих // у молод'ат три великих цв'єт¹ка / у дружки та друж¹ка мени'і (Інформатор – Мірошніченко Галина Іванівна, смт. Марківка, 1948 р. н.).

Текст 3.10

Та на л'убої с¹вад'бі расп¹ростран'єно ук¹расти н'єв'єсту / нада дот¹римувац':а кра¹сти тод'і / коли трет'у стопку в¹ип'іут' або п'ісл'а дар'іў (Інформатор – Баранова Оксана Сергіївна, с. Мілуватка, Сватівського району, 1957 р. н.).

Текст 3.11

Украсти молоду / це до Ромки Роман'енка / він спеціаліст у цих ділах / шо не свад'ба / так і молоду краде / науч'їс'а викупи просит' такі / шо молодим іш'ч'е за конкурс заробатує тис'ач'у (Ткаченко Сергій Сергійович, м. Старобільськ, 1981 р. н.).

Текст 3.12.

Та йак гул'али у Малика Дімки на свад'бі / сина Над'ежди Григор'їни / с Уторойі / шо зауч'ем робе / та заруб'ежку шч'е ч'їта / то по традиц'її треба красти молоду / ну а дружка з дружком молодц'ї / не отда'їут' / ну ми так подумали і р'єшили украсти дружку / і викупл'али йїї молод'ї // н'їсн'у сп'ївали / так посл'є нас на свад'бах і запровадили дружку красти (Інформатор – Гончарова Наталія Борисівна, смт. Білокуракине, 1959 р. н.).

Текст 3.13

Та те'пер молод'ож нов'ї обр'ади ч'уде // це ж на свад'бах крали т'їл'ки н'єв'єсту / а те'пер шоб поб'їл'ше розкрутит' гостей' можуть' украсти жени'ха / можуть' украсти туфл'у жени'ха / можуть' украсти коро'ваї / свад'єбний торт / і дружку / і дружка / ко'го т'їки захоч'єш / і у пер'вий ден' / і у другий ден' (Інформатор – Михайлюченко Ольга Миколаївна, м. Старобільськ, 1954 р. н.).

Текст 3.14

Украсти коро'ваї' можуть' т'їл'ки друз'їа / кол'єги / но не брат / не сест'ра / не бат'ки (Інформатор – Ткаченко Лариса Сергіївна, с. Шул'гінка, Старобільського району, 1960 р. н.).

Текст 3.15

Обр'ад украсти торт ста'ї не'да'їно із'в'єстний / в осно'їном крали коро'ваї // та ус'ї п'їдр'ад крадут' / так положєно / шоб пот'ом викупл'ати (Інформатор – Куліков Олександр Володимирович, м. Старобільськ, 1961 р. н.).

Текст 3.16

Та хара'шо / шо хот' сам'ї поїхали / а то б по'зору набралис'а на ус'є село / це ж ч'отир'ї год'а прожит' і на сватан'ї: і гарбуза ко'їт'нути дали // ми ж приїхали б'єз пр'єдупр'їжд'єн'їа / йак положєно / коли сон'є заш'ло / з'ї своїм спирт'ним / хл'їбину йа зака'зала велику кум'ї / шоб спекла / а мамаша ж Тан'кина / і вал'їт' / і нам та'кий з'ат' не н'ужєн / ну розвер'нулис' ми / шч'є там упа'дат' за н'ими / до св'їдан'їа / хаї те'пер по'пробує в'їйти зам'їж за тако'го хл'о'пц'а / йак Во'їка м'її (Інформатор – Волошина Олена Григорівна, с. Веселе, Старобільського району, 1961 р. н.).

Текст 3.17

Коли мене сват'али / мама п'їтала / ну шо ти доч'ко / согласна / то розр'їзаї хл'їб на дв'ї ч'астини / шоб мирили і ус'є д'їлили по'полам / а йєсл'ї н'ї / то буду поси'лат' бат'ка'ї хл'ї'ї за гарбузом // пот'ом розр'їзала йа хл'їбину / йаку привозили Жен'ї род'їт'єл'ї / перев'азала плат'ками ус'їх гостей' / хто приїха'ї сватат' / род'їт'єл'ї / кр'осн'ї / брат з н'єв'їстко'ї і

бабушка с д'едушкої та і пос'їдали пит' за ст'їл (Інформатор – Марківська Ірина Василівна, смт. Білокуракине, 1971 р. н.).

Текст 3.18

Посл'е свад'би / коли не гул'айут' ў кафе / ч'ї де там гул'али / собирайут' с'а у тих бат'к'їў / хто же ниў ч'ї отдаваў зам'їж посл'ед'ну дитину / ран'ше т'їл'ки йесл'ї доч'ок / ну а зараз / хот' сина / хот' доч'ку / і заби'вайут' к'їл / шоб б'їл'ше не гул'али у ц'ом' дом'ї свад'б (Інформатор – Михайлюченко Ольга Миколаївна, м. Старобільськ, 1954 р. н.).

Текст 3.19

К'їлок заби'вайут' у нас тод'ї / коли отдайут' саму младшу доч'ку зам'їж // усе проходить' посл'е свад'би / у бат'к'їў н'ев'ести // на другий ден' / н'їсл'а гул'ан':а циган'їў / ну це нар'ажайуц':а гост'ї / хто хоч'е / по дорог'ї машини оста'наў'їуїут' / дайут' пит' водки / ну так от / шодо к'їлка / а то йа нач'ну одне / закон'ч'у другим / гост'ї збирайуц':а коло вор'їт / хр'осний бат'ко молодой повинен буў приготувати к'їлок / таку припл'їз'їт'ел'но н'їс'ат сантиметр'їў / і м'їсце / куди будут' заби'вати к'їлок / налити води і образувати гр'аз' // і ус'ї мужики / йак'ї берут' уч'аст'їе у ц'ому обр'адод'її / вип'ївайут' водки з к'їлка та б'їут' по к'їлку з зав'азаними глазами // першими забит' должн'ї хр'осн'ї бат'ки молодих / а самим посл'едн'їм / дружок (Інформатор – Михайлик Валентина Гаврилівна, смт. Білокуракине, 1940 р. н.).

4. ПОХОВАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ

Текст 4.1

Та брат'їка мого тої веснойу в Айдар'ї русалки заш'ч'екотали // (Інформатор – Протасенко Аліна Олександрівна, м. Старобільськ, 1974 р. н.).

Текст 4.2

Рак'їна русалки забрали на плот'їн'ї і спас'їти так і не змогли / нир'али нир'али і т'їки на трет'їй ден' сам сплиў // (Інформатор Михайлик Валентина Гаврилівна, смт. Білокуракине, 1940 р. н.).

Текст 4.3

Д'їму р'їч'ка забрала ш'ч'е ч'отирнац'ат' год назад / поплиў на лодк'ї і ў с'ет'ах запутаўс'а (Інформатор – Кузьменко Василь Йосипович, с. Осинове, Білокуракинського району, 1946 р. н.).

Текст 4.4

С такої жїзн'ї у йак у куми Л'уди луч'ше закинут' догори лапки та одпоч'їват' на т'їм св'їт'ї (Інформатор – Куліков Олександр Володимирович, м. Старобільськ, 1961 р. н.).

Текст 4.5

Шо ж ти кум наробиў / а на кого сім'їу оставиў / думайеш руки сложити і спати тепер на том св'їт'ї / ой йак же мамка без тебе житиме (Заїка Людмила Анатолівна, смт. Білокуракине, 1954 р. н.).

Текст 4.6

Та она с:ерцем муч'ілас' / ц'ілії р'ік / і у облас'ну бол'ниці у їздила / л'іч'лас' / да шч'е прошлого тижн'а Л'єну в'іднесли ў сосни / померла в'ід інфаркту (Інформатор – Оселедько Віра Василівна, с. Проїждже, Старобільського району, 1952 р. н.).

Текст 4.7

Та л'уди розказујут' шо т'іл'ки ч'емериці наїїстис'а можна / шо і ў бол'ниці не спасли / за секунду зго'р'іла / ч'ім же отравилас' / так і не знајут' л'уди Інформатор – Мірошніченко Галина Іванівна, смт. Марківка, 1948 р. н.).

Текст 4.8

Та утром поїхали до матер'і / їздим же по виходним / у будні робим / а Дем'іан'іўка то далеко / б'іл'ше дваці'ати к'ілометр'іў / веч'ером балакали по т'ел'ефону / усе нормал'но / не жал'ілас' н'і на шч'о / приїхали / а вона каменем уз'алас'а / і н'ікому було ї спасти / те пер ус'у жизн' карайу себе / нада сразу ж йак бат'ко умер йїї було забрат' (Інформатор – Лавренко Олександр Іванович, с. Нещеретове, Білокуракинського району, 1956 р. н.).

Текст 4.9

Та шо там д'ід / паганій / забиратис'а до своїїх на'думаў // у'же скупилис'а йому / і кост'ум поховал'ній / і так грош'і ж збирали / це і так спас'іба Богу / а ну ка дев'аносто два 'года прожит' / не да'но так л'удам (Інформатор – Пилипенко Лариса Тихонівна, с. Чмирівка, Старобільського району, 1957 р. н.).

Текст 4.10

У чет'верг в'іднесли до но'вої хатинки В'іктора Васил'овича / хаї земл'а йому буде пухом / царство небеснейе (Інформатор – Зубарев Олексій Сергійович, с. Шульгінка, Старобільського району, 1960 р. н.).

Текст 4.11

Та йак так жити / ч'олов'ік од'но б'є / луч'ше п'іти ў царств'іїе / йак Наташка Михаїл'уч'ка / умерла / і н'іх'то йїї там не заїма / не хоч'у жит' (Інформатор – Прокопенко Антоніна Михайлівна, м. Старобільськ, 1964 р. н.).

Текст 4.12

Ти ж по'ч'ула / душ'ком во'н'айе / у'же бабушка по'гана / ўра'ч'і ска'зали / гот'овит'с'а до похорону / н'і'який Луганс'к не по'може // а йа так не можу / ўсе треба по'робуват' / а по'том йесл'і не по'робуйу / буду думат' / шо це ж йа не по'робуваў і мамка умерла / она ж то ск'іл'ки у нас ўло'жила / буду везти кудис' до спец'іал'іст'іў йїї (Інформатор – Шуть Роман Миколайович, с. Олександропіль, Білокуракинського району, 1951 р. н.).

Текст 4.13

У хат'і ж баба і там так 'духом пот'ануло / хот'а б не на Паску похорони / старост' да'їе про себе знат' (Інформатор – Акименко Зінаїда Кузьмінічна, с. Лизине, Білокуракинського району, 1950 р. н.).

Текст 4.14

Та коли була з 'Вас'ої у бол'ниці / так йак в'ін умер / врач'ї казали мен'ї / у вашого брата душа отошла / ми вам соч'уствуйм // хоронит' треба заўтра / а то в'ін потеч'е // чи перев'азуват' нам у бол'ниці (Інформатор – Михайлик Валентина Гаврилівна, смт. Білокуракине, 1940 р. н.).

Текст 4.15

'Йесл'ї умирає хтос' не р'ідний / то можем казат' кон'ки одкинуў / а так на своїх / н'е / н'е / кажем п'ішоў до 'ангел'ї (Інформатор – Коваленко Марина Михайлівна, с. Царівка, Новоайдарського району, 1977 р. н.).

Текст 4.16

Хорон'ат' л'удину тоді / коли вона переноч'ує ноч' дома / йїї одсп'івуйут' / нан'їмаєм бабушок з церкви / вони стаўлат' на столик пшелиц'у з'ї св'ічкої і она горит' до тих пор / поки не винесут' з хати мерц'я // додержуйут'с'я / шоб ус'ї з'еркала були закрит'ї і в'ікна затулен'ї / шоб душа не оставалас' // шоб спокоїно п'ішоў на той св'іт // і йак з двору винесли / ворота заўйазуйут' платком // а коли ж ден' похорону / йесл'ї йе ворота / відкривайут' / і л'уди ж у сел'ї бач'ат' / йак п'їдн'а одкрито / то хтос' умер // хот' а оно у сел'ї у нас б'істро каждаї узнайе / мало ўже нас осталос' / молод'ї пот'їкали / колхоз'їў нема / ўсе розк'рали / о то так і живем / і мрем / а нас / о це по таким обич'айам несут' до наших баб'їў і д'їд'їў // о така она жизн' (Інформатор – Вервейко Катерина Петрівна, смт. Білокуракине, 1924 р. н.).

Текст 4.17

Провод'ат' у остан':у пут' так // снач'ала дома попрош'ч'айуц':а / пот'ом / йак винесут' з хати / сразу ж не везут' на машин'ї / д'елайут' колону / крест несе мужик / в'інки і ж'інки / і ч'олов'їки / пот'ом гроб / р'їдн'ї і знайом'ї за гробом / до рогу н'їхто не переходе на похорон'ї / даже машини йакі йїдут' на ўстр'еч'у ждуть / оста'наўл'уйуц':а і ждуть / бо гр'їх / так нел'з'я / а пот'ом / йак прош'лис' / груз'ат' на машину / грузовими ў сел'ї воз'ат' / з'ї соўхозу машина / б'есплатно / а у ч'астник'їў дорого // о то так довоз'ат' до кладб'їшч'а і шч'е там панах'їда ч'їтайет'с'я / прош'ч'айуц':а і ўс'о / гроб йак опуст'ат' / кидають т'рич'ї земел'ки / і кажут' / хаї земл'а буде пухом (Інформатор – Філоненко Тетяна Максимівна, смт. Білокуракине, 1938 р. н.).

Текст 4.18

Та Вал'ка / сус'їдка / уч'ора зац'їпила зуби / с'одн'ї похорон у два ч'аса / ждуть сестру з Кий'їва / поїзд у пол д'їс'а того приходе (Інформатор – Ворона Ніна Кіндратівна, с. Євсуг, Біловодського району, 1934 р. н.).

Текст 4.19

Коли померлу л'удину кладут' у домовину / у голову потр'їбно покласти васил'ки (Інформатор – Кожум'яка Іван Афанасович, смт. Білокуракине, 1923 р. н.).

Текст 4.20

Та не знайу йак баба / ус'іроуно не наша не р'ідна / а д'іду скоро
душиц'у покладамо / а ну ка і голод / і воіну проїти / ск'іл'ки натерп'іус'а за
жит':а / семеро д'ітеї підн'ау / уже лежить і не пон'іма / хто пров'ідує
/ не ўзнає / маре (Інформатор – Малик Лідія Антонівна, с. Павлівка,
Білокуракинського району, 1939 р. н.).

Текст 4.21

Д'ід поганиї / наведено ч'єрез ден' капуста ак варитимемо
(Інформатор – Царєвська Валентина Іванівна, с. Нещєретове,
Білокуракинського району, 1964 р. н.).

Текст 4.22

Післ'а того йак вс'і попрош'ч'алис' / нада в'іноч'ок поправит' і л'іцо
платоч'ком накрит' (Інформатор – Гончарова Наталія Борисівна,
с.мт. Білокуракине, 1959 р. н.).

Наукове видання

Царьова Ирина Валеріївна

ЕТНОКУЛЬТУРНА СЕМАНТИКА В ОБРЯДОВІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРОК

(українською мовою)

В авторській редакції

Відповідальний за випуск В.Л.Головань
Технічний редактор Ю.Л.Мурзіна
Коректор Н.П.Тубальцева

Підписано до друку 02.12.2015 Формат 60x84/16.
Папір друкарський.
Друк різнографічний. Гарнітура Times New Romans.
Ум.друк.арк. 15, 25. Обл. – вид. арк. 17, 05.
Тираж 300 прим. Зам.№1149

Видавництво «Інновація»
49006, м.Дніпропетровськ, вул. Свердлова, 70
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК №1761 від 22.04.2004 р.

e-mail: gallereyaplus@gmail.com